

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ

ΙΑΝ.-ΦΕΒ. 2009

Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών

Επιθεώρηση

Εκπαιδεύοντας τους **Αρχηγούς...**

Η **Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση**
υπό το πρίσμα της Εθνικής Στρατηγικής
των κύριων Ευρωπαϊκών κρατών

Αλκοόλ

Κατά πόσο τελικά οφελεί ή βλάπτει
η κατανάλωση οινοπνευματωδών ποτών;

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
7° ΕΓ/5

ΕΚΠΑΙΔΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ...

Κείμενο-Μετάφραση:
Υπλγος (ΠΖ) Γεώργιος Κουκάκης, ΣΣΕ 2002

Σε κάθε στρατιωτική επιχείρηση υπάρχουν ορισμένα άτομα κλειδιά χωρίς την ύπαρξη των οποίων οι συγκεκριμένες επιχειρήσεις θα ήταν, αν όχι αδύνατες, εξαιρετικά ριψοκίνδυνες. Έτσι και στη διεξαγωγή αεραποβατικών επιχειρήσεων, επιχειρήσεων, δηλαδή, που απαιτούν τη ρίψη με αλεξίπτωτο προσωπικού και εφοδίων στο θέατρο επιχειρήσεων, υπάρχουν τέτοια άτομα λόγω της εξειδικευμένης εκπαίδευσης που έχουν λάβει πάνω στο αντικείμενο αυτό. Άνθρωποι με θάρρος, τόλμη και υπευθυνότητα, που κρατούν στα χέρια τους τις ζωές συναδέλφων. Πολλές φορές μάλιστα, όπως έχει αποδειχθεί ιστορικά, μπορεί να καθορίσουν ακόμα και την ίδια την έκβαση μιας ολόκληρης επιχείρησης. Τα άτομα αυτά δεν είναι άλλοι από τους Αρχηγούς Ρίψεων, γνωστούς και ως Jumpmasters.

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ JUMPMASTERS

Η εκπαίδευση των Αρχηγών Ρίψεων Στατικού Ιμάντα διεξάγεται κυρίως στη στρατιωτική βάση Fort Benning στο Columbus, Georgia, όπου και εδρεύει η Σχολή Πεζικού του Αμερικάνικου Στρατού (U.S.Army Infantry School) αλλά και στις βάσεις Fort Bragg και Fort Campbell, έδρες των Μονάδων Ειδικών Δυνάμεων (Special Forces) και των Αερομεταφερόμενων Μονάδων.

Αξιοσημείωτο είναι ότι το σχολείο αυτό, αν και θεωρείται ένα από τα πιο απαιτητικά του Αμερικάνικου Στρατού, δεν αποτελεί Σχολείο των Αμερικανικών Ειδικών Δυνάμεων, μιας και ο αλεξιπτωτισμός δεν αποτελεί προνόμιο των τελευταίων. Το σχολείο μπορεί να το παρακολουθήσει οποιοσδήποτε - άνδρας ή γυναίκα - ανεξαρτήτως Όπλου ή Σώματος, εφόσον υπηρετεί σε Μονάδα στις αποστολές της οποίας συμπεριλαμβάνεται και η ρίψη του προσωπικού της με αλεξίπτωτο, εφόσον βέβαια πληρεί ορισμένες προϋποθέσεις.

ΤΟ ΕΜΒΛΗΜΑ

Το έμβλημα του Σχολείου των Αρχηγών Ρίψεων αποτελείται από μια μικρογραφία του Αλεξιπτωτου Στατικού Ιμάντα, πλαισιωμένη από φτερά κυρτά προς τα πάνω, με τοποθετημένο πάνω στο θόλο του αλεξιπτώτου ένα αστέρι πλαισιωμένο από δάφνες.

ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Σκοπός του σχολείου είναι η παροχή των κατάλληλων γνώσεων και η ανάπτυξη συγκεκριμένων ικανοτήτων-δεξιοτήτων από τους εκπαιδευόμενους, ώστε να είναι σε θέση να πραγματοποιήσουν:

- ➔ Στρώση Ζώνης Ρίψεως
- ➔ Επιθεώρηση Φόρτου Αλεξιπτωτιστών πριν την επιβίβαση στο αεροσκάφος (Jumpmaster Pre-jump Inspection)
- ➔ Επιθεώρηση Αεροσκάφους πριν την επιβίβαση των Αλεξιπτωτιστών
- ➔ Έλεγχος Πόρτας Αεροσκάφους κατά τη διάρκεια της πτήσης και πριν τη ρίψη των Αλεξιπτωτιστών
- ➔ Παροχή Εννέα Εντολών προς τους Αλεξιπτωτιστές κατά τη διάρκεια της πτήσης για την προετοιμασία τους για ρίψη και έλεγχος της ροής εξόδου αυτών
- ➔ Ενημέρωση των Αλεξιπτωτιστών πριν την επιβίβαση στο αεροσκάφος και παροχή οδηγιών για τυχόν έκτακτες καταστάσεις που μπορεί να παρουσιαστούν (Pre-jump Briefing).

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Σχολεία διεξάγονται καθ' όλη τη διάρκεια του έτους με διάρκεια τριών εκπαιδευτικών εβδομάδων (πέντε μέρες). Σε κάθε εξέταση του Σχολείου (γραπτή, προφορική ή πρακτική ανάλογα με το αντικείμενο) ο κάθε εκπαιδευόμενος, διεθνής ή Αμερικάνος, πρέπει να συγκεντρώσει βαθμολογία άνω του 70% της μέγιστης (100 μόρια). Αν αυτό

δεν συμβεί, του δίνεται μία ακόμα ευκαιρία επανεξέτασης (retest) για να το πετύχει, διαφορετικά αποβάλλεται από το σχολείο και η εκπαίδευσή του τερματίζεται. Ανάλυση της εκπαίδευσης ανά εβδομάδα παρατίθεται στις επόμενες σελίδες.

1^η ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Η πρώτη εβδομάδα ξεκινά με την παρουσίαση, εγγραφή και έλεγχο των κριτηρίων των υποψηφίων, με μέγιστο όριο τους εξήντα εκπαιδευόμενους. Επειδή μάλιστα το σχολείο αυτό έχει υψηλά ποσοστά αποτυχίας (έως και 60%), προτεραιότητα δίνεται σε απορριφθέντες εκπαιδευόμενους προηγούμενων σχολείων. Συγκεκριμένα, οι εκπαιδευόμενοι πρέπει να πληρούν τις παρακάτω προϋποθέσεις:

- ➔ να είναι εν ενεργεία Αλεξιπτωτιστές,
- ➔ να έχουν εκτελέσει τουλάχιστον δώδεκα άλματα από αεροσκάφος "υψηλής απόδοσης" τύπου C-130 ή C-17,
- ➔ να διαθέτουν υγειονομικές εξετάσεις του τρέχοντος εξαμήνου,
- ➔ να είναι βαθμού Λοχία και άνω,
- ➔ να έχουν επιτύχει 180 στα 200 συνολικά μόρια της βαθμολογίας στην εξέταση σωματικής αγωγής του αμερικάνικου στρατού και
- ➔ να πληρούν τη σχέση ύψους-βάρους ανάλογα με την ηλικία τους σύμφωνα και πάλι με τα στρατιωτικά κριτήρια.

Στη συνέχεια οι εκπαιδευόμενοι κατανέμονται σε εκπαιδευτικά τμήματα των δέκα περίπου ατόμων. Η εκπαίδευση αρχίζει με

το εισαγωγικό διαγώνισμα που αφορά στην ονοματολογία :

- ➔ του αλεξιπτωτου T-10,
- ➔ του εφεδρικού αλεξιπτωτου MIRPS,
- ➔ της θήκης όπλου M-1950,
- ➔ του βαλλιστικού κράνους και
- ➔ των ιμάντων πρόσδεσης του γυλιού διαβίωσης.

Τα αντικείμενα της πρώτης εβδομάδας περιλαμβάνουν:

- ➔ τα χαρακτηριστικά αεροσκαφών και ελικοπτέρων που χρησιμοποιούνται σε αεροπορικές επιχειρήσεις,
- ➔ τη διαδικασία επιθεωρήσεως των αεροπορικών αυτών μέσων,
- ➔ τη διαδικασία στρώσης ζώνης ρίψεως εφοδίων ή αλεξιπτωτιστών,
- ➔ τα καθήκοντα και υποχρεώσεις του Αρχηγού Ρίψεων,
- ➔ τα καθήκοντα και υποχρεώσεις του Βοηθού Αρχηγού Ρίψεων,
- ➔ τα καθήκοντα και υποχρεώσεις των Ασφαλειών,
- ➔ τη διαδικασία επιθεώρησης αλεξιπτωτιστή και

➔ τη διαδικασία προετοιμασίας, εξάρτησης, επιθεώρησης και ρίψης φορτίων-δεμάτων από αεροσκάφος.

Η εβδομάδα τελειώνει με την πρακτική εξέταση των εκπαιδευομένων (σε ομοίωμα αεροσκάφους στο έδαφος) στα καθήκοντα των Ασφαλειών. Αυτά περιλαμβάνουν:

- ➔ τον έλεγχο του στατικού ιμάντα του Αρχηγού κατά την επιθεώρηση πόρτας,
- ➔ τον έλεγχο των αγκιστρωμένων αλεξιπτωτιστών πριν την έξοδο,
- ➔ τη συγκέντρωση των στατικών ιμάντων κατά την έξοδο των αλεξιπτωτιστών
- ➔ και την επαναφορά των στατικών ιμάντων εντός τους αεροσκάφους.

Αν οι υποψήφιοι Αρχηγοί συγκεντρώσουν την απαραίτητη βαθμολογία, θα συνεχίσουν την εκπαίδευση και την επόμενη εβδομάδα.

2^η ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Η δεύτερη εβδομάδα περιλαμβάνει δύο καθοριστικές για τη συνέχεια του Σχολείου δοκιμασίες. Την προφορική εξέταση των εκπαιδευομένων στην ενημέρωση των Αλεξιπρωτιστών πριν την επιβίβαση στο αεροσκάφος (Pre-jump Briefing) και την πρακτική εξέταση στα καθήκοντα του Αρχηγού και Βοηθού Αρχηγού Ρίψεων (παράλληλα με την εκτέλεση άλματος).

Κατά την πρώτη (η οποία διεξάγεται στο μέσο της εβδομάδας), οι εκπαιδευόμενοι καλούνται να απαγγείλουν ένα από τα τρία συνολικά μέρη του Pre-jump Briefing για παροχή οδηγιών σε τυχόν έκτακτες καταστάσεις που μπορεί να παρουσιαστούν. Ο χρόνος που έχουν στη διάθεσή τους είναι εννέα λεπτά. Αξίζει εδώ να σημειώσουμε ότι η έκταση του κειμένου αυτού αγγίζει

τις έξι σελίδες. Επειδή μάλιστα κανένας δε γνωρίζει ποιο κομμάτι θα κληθεί να απαγγείλει, οι εκπαιδευόμενοι είναι αναγκασμένοι να αποστηθίσουν όλο το κείμενο! Ένα κείμενο με δεκάδες ειδικούς όρους που αφορούν το αλεξίπτωτο και τις διαδικασίες προσγείωσης, που τόσο δυσκολεύουν τους εκπαιδευόμενους!

Η δεύτερη δοκιμασία περιλαμβάνει τον έλεγχο της πόρτας του αεροσκάφους, την παροχή των εννέα εντολών προς τους Αλεξιπρωτιστές κατά τη διάρκεια της πτήσης και τον έλεγχο της ροής εξόδου αυτών και λαμβάνει χώρα την τελευταία ημέρα της εβδομάδας. Διεξάγεται εντός αεροσκάφους (C-130 ή C-17) και οι εκπαιδευόμενοι χωρίζονται σε ζεύγη, ο ένας τελεί χρέη Αρχηγού και ο άλλος απλώς Αλεξιπρωτιστή. Σε κάθε πέρασμα πάνω από τη ζώνη ρίψης, ο "Αρ-

χηγός"- εκπαιδευόμενος καλείται να δώσει στον "Αλεξιπτωτιστή"- εκπαιδευόμενο τις εννέα προφορικές εντολές

- ➔ get ready/ετοιμαστείτε,
- ➔ outboard personnel stand up/σηκωθείτε από δεξιά,

➔ inboard personnel stand up/σηκωθείτε από αριστερά,

- ➔ hook up/αγκιστρωθείτε,
- ➔ check static lines/ελέγξτε στατικούς μόντες,

➔ check equipment/ελέγξτε εξοπλισμό,

- ➔ sound off for equipment check/φωνάξτε για έλεγχο εξοπλισμού,

- ➔ stand by/περιμένετε και
- ➔ go/πάμε

και τις τρεις χρονικές προειδοποιήσεις (δέκα λεπτά, ένα λεπτό και τριάντα δευτερόλεπτα) παράλληλα με σηματοδότηση χειρός αλλά και να πραγματοποιήσει έλεγχο τις πόρτας του αεροσκάφους και του πίσω μέρους αυτού προεκτείνοντας τον κορμό του έξω από το αεροσκάφος καθώς αυτό κινείται με μία μέση ταχύτητα 300 χλμ./ώρα! Αφού γίνουν όλα τα παραπάνω και ανάψει

το πράσινο φως (μπορεί να πραγματοποιηθεί η ρίψη) και οι δύο εκτελούν άλμα.

Ο υπόλοιπος χρόνος της εβδομάδας αναλώνεται στη διαδικασία επιθεώρησης αλεξιπτωτιστών με φόρτο ή χωρίς. Το σύνολο των εκπαιδευομένων χωρίζεται σε δύο μέρη. Οι μισοί φοράνε αλεξίπτωτο (κάποιοι με φόρτο και κάποιοι χωρίς) και οι υπόλοιποι τους επιθεωρούν προσπαθώντας να εντοπίσουν σφάλματα (deficiencies) που έχουν τοποθετήσει οι εκπαιδευτές. Η επιθεώρηση ξεκινά και τελειώνει για όλους με το σφύριγμα του εκπαιδευτή. Στο τέλος γίνεται η κριτική, ώστε ο κάθε εκπαιδευόμενος να ξέρει ποια σφάλματα δεν εντόπισε και ποια "επινόησε" ο ίδιος. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται επίσης στον τρόπο που οι εκπαιδευόμενοι επισημαίνουν τα σφάλματα, μιας και πρέπει να χρησιμοποιούν συγκεκριμένη ορολογία και σύνταξη, αλλά και στην αλληλουχία κατά τη διάρκεια της επιθεώρησης. **"ΑΓΓΙΖΕ ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΚΟΙΤΑΖΕΙΣ, ΚΟΙΤΑΖΕ ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΑΓΓΙΖΕΙΣ"** θα κουραστεί κανείς να ακούει να λένε οι εκπαιδευτές, οι οποίοι "στοιχειώνουν" με το βλέμμα τους τους υποψήφιους αρχηγούς ρίψεων κατά τη διάρκεια των επιθεωρήσεων. Οι υποδείξεις είναι συνεχείς... Ακόμα και το δάχτυλο που θα χρησιμοποιήσει κανείς για να επιθεωρήσει κάποιο τμήμα του αλεξιπτώτου έχει σημασία!

3^η ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Η τρίτη και τελευταία εβδομάδα ξεκινάει με την τελική γραπτή δοκιμασία. Ότι έχει διδαχτεί μέχρι τώρα, ανεξάρτητα από το αν έχει ήδη εξεταστεί προφορικά ή πρακτικά, αποτελεί την εξεταστέα ύλη. Όσοι περάσουν επιτυχώς και αυτή την εξέταση είναι πλέον μόλις ένα βήμα πριν από το χαρακτηρισμό τους ως "Αρχηγοί". Τόσο κοντά κι όμως τόσο μακριά... Κι αυτό λόγω της τελικής αξιολόγησης που

δεν είναι άλλη από την πρακτική εξέταση στην επιθεώρηση τριών αλεξιπτωτιστών, ενός με φόρτο και δύο χωρίς (Hollywood, όπως συνηθίζεται να λέγεται) μέσα σε πέντε λεπτά. Πανεύκολο θα σκεφτεί κανείς αρχικά. Αν όμως αναλογιστεί κανείς ότι αντιστοιχούν δύο λεπτά για τον πρώτο αλεξιπτωτιστή (με φόρτο) και από ενάμισι για τους άλλους δύο και ότι όλοι πρέπει να επιθεωρηθούν από την κορφή ως τα νύχια μάλλον θα αλλάξει γνώμη. Τα ΠΑΝΤΑ επιθεωρούνται σχολαστικά αλλά και με ταχύτητα. Δύσκολος συνδιασμός, αλλά και πάλι δεν είναι δυνατόν να αποφοιτήσουν όλοι. Αυτό είναι ένας συνδυασμός προσωπικών δεξιοτήτων, πρακτικής εξάσκησης αλλά και τύχης. Προσωπικών δεξιοτήτων επειδή κάποιοι είναι πιο γρήγοροι στις κινήσεις τους από άλλους ή περισσότερο παρατηρητικοί εντοπίζοντας τα σφάλματα αμέσως από την πρώτη κιόλας φορά. Πρακτικής εξάσκησης επειδή κάποιοι αφιερώνουν περισσότερο χρόνο από άλλους στα δωμάτιά τους επιθεωρώντας ο ένας τον άλλο. Και αυτό γιατί δίνεται η δυνατότητα στους εκπαιδευόμενους να παίρνουν τον εξοπλισμό μαζί τους με το πέρας των μαθημάτων. Τύχης, τέλος, επειδή την ημέρα της τελικής αξιολόγησης γίνεται κλήρωση από τους εκπαιδευτές προκειμένου να καθοριστεί η πληθώρα και το είδος των σφαλμάτων που θα τοποθετηθούν στους προς επιθεώρηση αλεξιπτωτιστές.

Κάτι που πρέπει να τονιστεί σε αυτό το σημείο είναι το γεγονός ότι, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες αξιολογήσεις, εφόσον ο αξιολογούμενος έχει συγκεντρώσει σε όλες τις προηγούμενες αξιολογήσεις (συμπεριλαμβανομένου και του εισαγωγικού διαγωνίσματος) βαθμολογία άνω του 80% έχει δικαίωμα επανεξέτασης τέσσερις φορές. Με αυτόν τον τρόπο επιβραβεύονται οι συνεπείς μαθητές με το δικαίωμα δύο

επιπλέον επανεξετάσεων, φτάνοντας έτσι τις τέσσερις συνολικά.

Για κάθε σκόπιμα τοποθετημένο σφάλμα που αδυνατεί να εντοπίσει ο εκπαιδευόμενος του αφαιρούνται πόντοι ανάλογα με την επίδρασή του στην ασφάλεια του αλεξιπτωτιστή. Όλοι ξεκινούν με 100 μόρια. Υπάρχουν "αμελητέα" σφάλματα (-5 μόρια), σημαντικά σφάλματα (-10 μόρια) και σφάλματα που σε στέλνουν απευθείας στο δωμάτιό σου (-35 μόρια). Επίσης, υπάρχουν περιοχές "χαμηλού ενδιαφέροντος" (τα σφάλματα που μπορεί να υπάρχουν εκεί αφαιρούν λίγα μόρια) και περιοχές "ναρκοπέδια". Ένα είναι σίγουρο: μόλις φτάσει η στιγμή της τελικής εξέτασης και ο χρόνος αρχίσει να μετράει αντίστροφα, το μόνο πράγμα στο οποίο μπορείς να έχεις εμπιστοσύνη είναι ο χρόνος που έχεις αφιερώσει κάνοντας εξάσκηση στη διαδικασία της επιθεώρησης και τον τρόπο αναφώνησης των σφαλμάτων.

Μόλις και αυτός ο Γολγοθάς τελειώσει επιτυχώς, είσαι πλέον Αρχηγός. Το μόνο που μένει είναι η τελετή αποφοίτησης την τελευταία ημέρα. Λιτή τελετή με λιγοστούς καλεσμένους, χωρίς ποτά, πυροτεχνήματα ή φανταχτερούς μπουφές, αλλά με αυτό που έχει πραγματικά αξία. Την ιδιαίτερη αυτή σχέση που όλοι αναπτύξαμε με τους εκπαιδευτές μας και μεταξύ μας. Θυμάμαι ακόμα τα λόγια του αρχιεκπαιδευτή στο λόγο που εκφώνησε την ημέρα της αποφοίτησής μου από το σχολείο. "Αρχηγοί", είπε, "να θυμάστε ένα πράγμα: από δω και πέρα όλα τα σφάλματα μετράνε -35 πόντους...". Ήταν ο δικός του τρόπος για να τονίσει τη σημασία της σωστής επιθεώρησης, τηρώντας τις διαδικασίες που μας έμαθε, σαν να ήταν κάθε μας επιθεώρηση από δω και πέρα η τελική εξέταση.

Το Σχολείο Αρχηγών Ρίψεων έχει πολλά να προσφέρει σε αυτούς που θα το παρακολουθήσουν, πέρα από τις γνώσεις πάνω στο αντικείμενο του αλεξιπτωτισμού. Σε γεμίζει αυτοπεποίθηση, σε εξοικειώνει με τον τρόπο σκέψης, σχεδίασης, οργάνωσης και υλοποίησης της εκπαίδευσης και των επιχειρήσεων άλλων στρατών, αλλά πάνω απ' όλα σε κάνει να συνειδητοποιήσεις ότι κάθε στόχος που θέτεις δεν πρέπει να είναι αυτοσκοπός αλλά μέσο για να φτάσεις ακόμα ψηλότερα και να βελτιωθείς. Τα πάντα είναι δυνατά αρκεί να πιστέψεις στις δυνάμεις σου, να αγαπήσεις αυτό που κάνεις και να αφιερώσεις χρόνο, πολλές φορές από τον προσωπικό σου, για εξάσκηση και μελέτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Headquarters Department of the Army, FM 3-21.220, Static Line Parachuting Techniques and Training.
- U.S.Army Jumpmaster Course Study Guide / 507th Regiment/Infantry School.
- www.bragg.army.mil
- www.pf-militarygallery.com
- www.173abnbde.setaf.army.mil
- www.asa-usa.org
- www.82airborne-assoc.com
- www.paratrooper.net
- www.hq.afnews.af.mil
- www.specialforces.washingtonarmyguard.org
- www.thetrophyhouseinc.com
- www.news.webshots.com

ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ
ΤΟΥ *MANAGEMENT*
ΤΩΝ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΚΕΙΜΕΝΟ: Σχης (ΤΘ) Αναστάσιος Δ. Μανώλας

Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί μία προσπάθεια προσδιορισμού των ομοιοτήτων και των διαφορών μεταξύ του Management των Επιχειρήσεων και του Management του Στρατού. Μέσω αυτού του προσδιορισμού, θα εξετασθεί η έκταση εφαρμογής του Στρατιωτικού Management σε όλα ή μόνο σε ορισμένα επίπεδα της Στρατιωτικής Διοικήσεως, καθώς και το «ποσοστό» εφαρμογής του Management ανά επίπεδο Διοικήσεως.

Το κείμενο είναι δομημένο σε τρία μέ-

γίνονται ορισμένα πράγματα μέσω άλλων ατόμων». Ως πληρέστερο θεωρούμε τον παρακάτω ορισμό:

«Management είναι οι ενέργειες για την επίτευξη των στόχων ενός Οργανισμού κατά αποτελεσματικό/αποδοτικό τρόπο, μέσω του Προγραμματισμού, της Οργανώσεως, της Διευθύνσεως/ Ηγεσίας και του Ελέγχου».

Το άτομο που καθορίζει/οργανώνει την εργασία και διευθύνει την εκτέλεσή της μέσω των υπηρεσιών άλλων, ονομάζεται

Οι Κρήτες, είχαν εισαγάγει την έννοια του καταμερισμού και της εξειδικεύσεως της εργασίας, οι Αιγύπτιοι την έννοια της επαγγελματικής εκπαίδευσης, οι Έλληνες είχαν δημιουργήσει τις πόλεις-κράτη με βάση οικονομικές και οργανωτικές προϋποθέσεις και οι Ρωμαίοι εφήρμοσαν τις αρχές της οργανώσεως και διοικήσεως σε επίπεδο κράτους-κοινωνίας.

ρη. Στο πρώτο μέρος γίνεται μία αναδρομή στην ιστορική εξέλιξη του Management και εξετάζεται σε συντομία το Management των Επιχειρήσεων. Στο δεύτερο μέρος εξετάζεται το Στρατιωτικό Management και αναζητούνται οι παράγοντες που το επηρεάζουν. Τέλος, στο τρίτο μέρος καταγράφονται τα εξαγόμενα συμπεράσματα, καθώς και οι προτάσεις για τη βελτίωση του Στρατιωτικού Management.

MANAGEMENT - MANAGER

Εάν ανατρέξουμε σε κάποιο λεξικό θα δούμε ότι ως «Management» ορίζεται «η ικανότητα διοικήσεως, η εκτελεστική ικανότητα ή πράξη, η τέχνη ή ο τρόπος διαχειρίσεως, ελέγχου ή καθοδηγήσεως». Ο τότε πρόεδρος της Αμερικανικής Ενώσεως Management, διατύπωσε το 1980 τον εξής ορισμό: «Management σημαίνει να

Manager. Συνεπώς ο Manager είναι αυτός που έχει την εξουσία αλλά και την ευθύνη για τη μετατροπή Πολιτικών και Προγραμμάτων σε αποτελεσματική δράση για την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων.

ΕΙΔΗ MANAGEMENT

Σύμφωνα με το βαθμό ελευθερίας στην άσκηση της εξουσίας και των λειτουργιών του Manager, το Management μπορεί να είναι:

➔ **Αυταρχικό ή Δικτατορικό.** Σ' αυτό ο Manager συγκεντρώνει απόλυτη εξουσία και μπορεί να χρησιμοποιεί όλα τα καταναγκαστικά μέσα επιβολής.

➔ **Συμμετοχικό ή Δημοκρατικό.** Σ' αυτό ο Manager αποκεντρώνει την εξουσία και σε άλλα στελέχη. Παρατηρείται συνεργασία πολλών, ανταλλαγές απόψεων και λήψη αποφάσεων από κοινού.

➔ **Φιλελεύθερο.** Σ' αυτό ο Manager εκχωρεί την εξουσία του στην ομάδα των στελεχών που αποφασίζει ελεύθερα, χωρίς «άνωθεν» επιβολή.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ MANAGEMENT

Δραστηριότητες που παραπέμπουν σ' αυτό που πολύ αργότερα ονομάστηκε Management, έχουν πραγματοποιηθεί από πολύ παλιά. Οι πρώτες συλλογικές δραστηριότητες είχαν παρατηρηθεί στις πρωτόγονες κοινωνίες, όπου έχουμε παραδείγματα οργανώσεως και διοικήσεως της ζωής των αρχαίων λαών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι Κρήτες, που είχαν εισαγάγει την έννοια του καταμερισμού και της εξειδικεύσεως της εργασίας, οι Αιγύπτιοι που είχαν εισαγάγει την έννοια της επαγγελματικής εκπαίδευσης, οι Έλληνες που είχαν δημιουργήσει τις πόλεις-κράτη με βάση οικονομικές και οργανωτικές προϋποθέσεις και οι Ρωμαίοι οι οποίοι εφήρμοσαν τις αρχές της οργανώσεως και διοικήσεως σε επίπεδο κράτους-κοινωνίας. Ακόμη, στο συμπέρασμα ότι υπήρχαν ανέκαθεν αυτοί που ασκούσαν αποτελεσματικό Management, καθώς και αυτοί που έδιναν συμβουλές για το Management, μπορούμε να αχθούμε μελετώντας τα της κατασκευής του Σινικού Τείχους, καθώς και την «Εξοδο», όπου αναγράφεται η συμβουλή που έδωσε στο Μωϋσή ο πεθερός του Ιοθόρ. Ως γνωστόν, από πολλούς συγγραφείς ο Ιοθόρ θεωρείται «ο πρώτος σύμβουλος Management».

Παρά τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, η βιβλιογραφία για την επιστημονική μελέτη του management είναι σχετικά πρόσφατη. Ορισμένα από τα πρώτα κείμενα για το management έχουν γραφεί το 18^ο αιώνα με την αρχή της Βιομηχανι-

κής Επανάστασεως που με αφετηρία την Αγγλία εξαπλώθηκε το 19^ο αιώνα στην υπόλοιπη Ευρώπη και στην Αμερική. Οι πρώτες πρακτικές εφαρμογές της θεωρίας του Management δεν πραγματοποιήθηκαν σε κάποιες επιχειρήσεις, αλλά σε μη κερδοσκοπικούς ή Κυβερνητικούς φορείς και υπηρεσίες.

«Πατέρας» του Επιστημονικού Management θεωρείται ο Frederic Winslow Taylor (1856-1915), ο οποίος το καθιέρωσε στην Αμερική. Ο Taylor ξεκινώντας το 1878 ως εργάτης στην εταιρεία Midvale Steel Company, εργάστηκε κατόπιν και σε άλλες εταιρείες. Μελετώντας πολλές εργασίες και αφού τις διαχώρισε σε μικρότερα τμήματα, καθόρισε τον αποδοτικότερο τρόπο εκτέλεσής τους. Χρησιμοποιώντας μελέτες χρόνου και κινήσεων καθώς επίσης και ένα σύστημα αμοιβής με το κομμάτι, σύμφωνα με το οποίο οι εργάτες πληρώνονταν ανάλογα με την ποσότητα που παρήγαγαν, κατόρθωσε να βελτιώσει θεαματικά την αποδοτικότητα των εργαζομένων. Η σφραγίδα της προσεγγίσεως του Taylor στην κατανόηση της εργασίας καθώς και στη βελτίωση της αποδοτικότητας των εργαζομένων, αποτελεί τον επιστημονικά καθορισμένο «μοναδικό σωστό τρόπο».

Ο Taylor καταθέτοντας το 1912 στο Κογκρέσο και εισάγοντας για πρώτη φορά στις ΗΠΑ την έννοια του Management, επέλεξε ως «τέλειο παράδειγμα» εφαρμογής του Επιστημονικού Management τη μη κερδοσκοπική κλινική του Mayo. Η εφαρμογή του Επιστημονικού Management του Taylor που γνώρισε τη μεγαλύτερη δημοσιότητα, αφορούσε τον κρατικό οργανισμό Watertown Arsenal του Αμερικανικού Στρατού και όχι μία εταιρεία κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Αξιοσημείω-

το είναι ακόμη ότι η πρώτη συνειδητή και συστηματική εφαρμογή των «Αρχών του Management» έγινε το 1901 από τον τότε Υπουργό Πολέμου των ΗΠΑ Elihu Root (1845-1937), κατά την αναδιοργάνωση του Αμερικανικού Στρατού. Οι ιδέες του Taylor εξακολουθούν ακόμη και σήμερα να επηρεάζουν το σχεδιασμό εργασίας, τη χωροταξική διάταξη εργασίας και το χρονικό προγραμματισμό εργασιών.

Οι σύγχρονοι και συχνά ανταγωνιστές του Taylor και των μετέπειτα υποστηρικτών του Frank και Lillian Gilbreth, θεωρούνται πρωτεργάτες στη χρήση της κινησιολογίας για τη βελτίωση της αποδοτικότητας

των εργαζομένων. Ο Frank Gilbreth (1868-1924) επινόησε ένα σύστημα ταξινομήσεως 17 κινήσεων που γίνονται στις εργασίες και χρησιμοποίησε την ταξινόμηση αυτή για την ανάλυση των ενεργειών των εργατών. Η λιγότερο γνωστή σύζυγός του Lillian (1878-1972) εφάρμοσε τις τεχνικές του Επιστημονικού Management στη διαχείριση του νοικοκυριού της και έγινε διάσημη για το χρονικό της ζωής των Gilbreth με 12 παιδιά, με τα βιβλία "Cheaper by the Dozen" (Φθηνότερα με τη Δωδεκάδα) και "Chicken Every Sunday" (Κοτόπουλο κάθε Κυριακή). Αμφότερα αυτά τα βιβλία είχαν μεγάλη εμπορική επιτυχία.

Σημαντική συμβολή στους τομείς του διαχρονικού προγραμματισμού και του ελέγχου της εργασίας, καθώς και στα συστήματα αμοιβής των εργαζομένων έχει ο Henry Laurence Gantt (1861-1919), ο οποίος υπήρξε συνεργάτης του Taylor σε δύο

Winslow Taylor

από τις εταιρείες όπου αυτός εργάστηκε. Η γνωστότερη συμβολή του Gantt στην πρακτική του Management είναι το διάγραμμα χρονικού προγραμματισμού της εργασίας ή «Διάγραμμα Gantt». Το εν λόγω διάγραμμα εξακολουθεί να χρησιμοποιείται ευρέως στη βιομηχανία. Κατά τον Gantt, οι εργάτες είναι παραγωγικότεροι όταν υπάρχει κάποιο κίνητρο για την υπέρβαση του κανονικού επιπέδου παραγωγής που να έχει καθορισθεί επιστημονικά. Προκειμένου να παρακινήσει τους εργάτες στο να ξεπερνούν το ημερήσιο όριο παραγωγής, καθιέρωσε την παροχή ενός επιδόματος παραγωγής. Μ' αυτό τον τρόπο ο Gantt διαφοροποιήθηκε σημαντικά από τον Taylor, ο οποίος είχε εισαγάγει το σύστημα αμοιβής με το κομμάτι. Και τα δύο αυτά συστήματα χρησιμοποιούνται μέχρι τις μέρες μας.

Η Mary Parker Follet (1868-1933) ασχολήθηκε τη δεκαετία του 1920 με τον τρόπο με τον οποίο τα διευθυντικά στελέχη των επιχειρήσεων αντιμετώπιζαν τις συγκρούσεις. Με τις έρευνες και τα έργα της, πρότεινε τη μέθοδο συνεργασίας για την επίλυση προβλημάτων, συνιστώντας συμβιβαστικές λύσεις. Το έργο της αποτελεί τη βάση των συγχρόνων μεθόδων επίλυσης προβλημάτων και αναγνωρίζεται και σήμερα.

Ο Henri Fayol (1841-1925) θεωρείται ο πατέρας της θεωρίας της διαχείρισης (Administrative Theory). Επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον του στο Management ολοκλήρου της επιχειρήσεως, όρισε τις λειτουργίες του Management (Προγραμματισμός-Οργάνωση-Διεύθυνση-Συντονισμός-Έλεγχος), οι οποίες χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα για την περιγραφή της θέσεως του Manager. Ο Fayol είναι επίσης γνωστός για τις 14 Αρχές του Management, καθώς και για την πεποίθησή του ότι οι δεξιότητες του

Management μπορούν να αποκτηθούν μέσω της εκπαίδευσης.

Σημαντική είναι ακόμη η συμβολή στην εξέλιξη της θεωρίας και πρακτικής του Management, του George Elton Mayo (1880-1949), του Chester I. Barnard (1886-1961), του Douglas M. McGregor (1906-1964), του Herbert A. Simon (1916-2001) καθώς και αρκετών άλλων.

MANAGEMENT ΚΑΙ MANAGEMENT ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

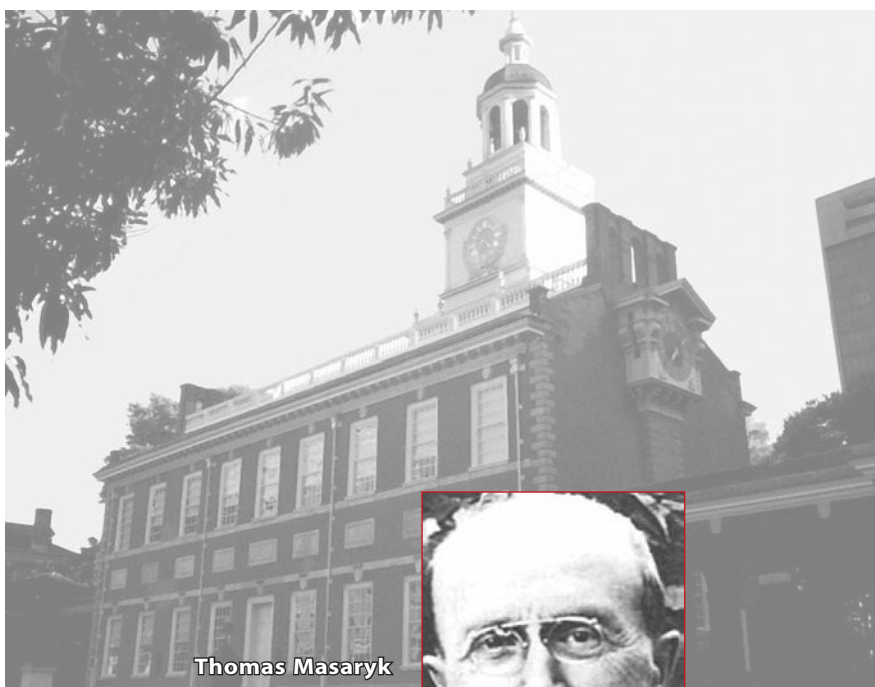
Οι περισσότεροι από όσους ασχολήθηκαν με το Management, είτε αυτοί είναι συγγραφείς είτε το εφαρμόζουν πρακτικά, αλλά και όσοι είναι αμύητοι στο επάγγελμα, με τη λέξη Management εννοούν το Επιχειρηματικό Management. Η θεώρηση αυτή του Management, είναι γέννημα των τελευταίων χρόνων. Πριν από τη δεκαετία του 1930, όσοι - λίγοι - συγγραφείς και μελετητές ασχολήθηκαν με το Management, υπέθεταν ότι το Management των Επιχειρήσεων αποτελεί μία υποκατηγορία του γενικού Management που κατά βάση δεν διαφέρει σημαντικά από τον ένα Οργανισμό στον άλλο.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι πρώτες πρακτικές εφαρμογές της θεωρίας του Management δεν πραγματοποιήθηκαν σε κάποιες επιχειρήσεις, αλλά σε μη κερδοσκοπικούς ή Κυβερνητικούς φορείς και υπηρεσίες. Το 1^ο Συνέδριο του Management, που πραγματοποιήθηκε το 1922 στην Πράγα, δεν οργανώθηκε από ανθρώπους των επιχειρήσεων αλλά από τον τότε Υπουργό Εμπορίου των ΗΠΑ Herbert Hoover (1874-1964) και τον παγκοσμίου φήμης ιστορικό και ιδρυτή και πρώτο Πρόεδρο της Τσεχοσλοβακίας Thomas Masaryk (1850-1937).

Στην ταύτιση του Management με

το Management των Επιχειρήσεων οδήγησε η περίοδος της Μεγάλης Υφέσεως, κατά την οποία παρουσιάστηκε ένα εχθρικό κλίμα προς τις επιχειρήσεις και μία περιφρόνηση προς τα διευθυντικά της στελέχη. Προκειμένου να μην αμαυρωθεί από αυτό το κλίμα το Management του Δημοσίου Τομέα, μετονομάστηκε σε «Δημόσια Διοίκηση» δίδοντας την εικόνα μίας νέας επιστήμης με ξεχωριστά Πανεπιστημιακά Τμήματα, ορολογία και πορεία επαγγελματικής εξελίξεως. Ταυτόχρονα και για τους ίδιους λόγους, διαχωρίστηκε ως ξεχωριστή επιστήμη η «Διοίκηση Νοσοκομείων».

Στη μεταπολεμική εποχή η κατάσταση άλλαξε ριζικά. Από

Thomas Masaryk

Herbert Hoover

το 1950 ο όρος «Επιχείρηση» αποτέλεσε μία έννοια αποδεκτή, κυρίως λόγω της αποδόσεως που εμφάνισε το Management των Αμερικανικών επιχειρήσεων κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτό είχε ως συνέπεια ο όρος «Management Επιχειρήσεων» να γίνει “πολιτικά ορθός” και να δημιουργηθεί μία ξεχωριστή επιστήμη. Έκτοτε για τους περισσότερους το Management είναι ταυτισμένο με το Management των Επιχειρήσεων.

Στις μέρες μας αρχίζει να ανασκευάζεται αυτή η άποψη, που κατά τον Peter F. Drucker (1909-2005) ήταν «...λάθος που διήρκεσε εξήντα χρόνια...». Παρατηρούμε τη μετονομασία πολλών «Σχολών Διοικήσεως Επιχειρήσεων» σε «Σχολές Management», την ύπαρξη προγραμμάτων σπουδών στο «Management μη κερδοσκοπικών Οργανισμών», ή ακόμη τη δημιουργία σε Θεολογικές σχολές τμημάτων για «Management των Ιερέων». Παρ’ όλα αυτά, η υπόθεση ότι το Management

ταυτίζεται με το Management των Επιχειρήσεων επικρατεί ακόμη.

Στο βιβλίο του «Προκλήσεις του Management για τον 21° Αιώνα», ο Peter F. Drucker είναι απόλυτος. Γράφει χαρακτηριστικά:

«Είναι λοιπόν σημαντικό να διαβιβαιώσουμε - και μάλιστα εντόνως - ότι το Management ΔΕΝ είναι ταυτόσημο με το Management των Επιχειρήσεων, όπως δεν είναι ταυτόσημη η Ιατρική με τη Μαιευτική».

ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ MANAGER - ΤΟΜΕΙΣ MANAGER - ΤΟΜΕΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ MANAGEMENT ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Όπως προαναφέρθηκε, ο Manager έχει την εξουσία αλλά και την ευθύνη για τη μετατροπή των Πολιτικών και Προγραμμάτων της Επιχειρήσεως σε αποτελεσματική δράση προς επίτευξη καθορισθέντων στόχων. Ποιό συγκεκριμένα, είναι αυτός που προγραμματίζει, οργα-

Peter F. Drucker

νώνει, στελεχώνει, συντονίζει, παρακινεί, καθοδηγεί και ελέγχει, με γνώμονα πάντα τη βέλτιστη απόδοση όλων των συντελεστών και παραμέτρων που συμβάλουν στην επίτευξη των τεθέντων στόχων.

Η σημαντικότερη ίσως δραστηριότητα ενός Manager είναι ο Προγραμματισμός. Κατ' αυτόν τίθενται οι στόχοι της επιχειρήσεως και καθορίζεται η στρατηγική προς επίτευξή τους. Μόνο εφ' όσον υπάρχουν προκαθορισμένοι αντικειμενικοί στόχοι, θα έχει τη δυνατότητα ο Manager να ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο και να αξιολογεί την απόδοση. Υπάρχουν οι εξής τύποι αντικειμενικών στόχων: *Τακτικοί, Καινοτόμοι και Στόχοι Βελτιώσεως*. Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι στον καθορισμό των αντικειμενικών στόχων θα πρέπει να εφαρμόζονται οι παρακάτω έλεγχοι που ονομάζονται κριτήρια διατυπώσεως και αξιολογήσεως εγκύρου στόχου:

- ➔ Να είναι συγκεκριμένοι.
- ➔ Να δίδουν βαρύτητα σε ένα αποτέλεσμα και όχι σε μία δραστηριότητα *task*.
- ➔ Να έχουν συνέπεια.
- ➔ Να είναι μετρήσιμοι.
- ➔ Να είναι εφικτοί.
- ➔ Να έχουν χρονικό ορίζοντα.

Αφού καθορισθούν οι αντικειμενικοί στόχοι και ολοκληρωθούν τα προγράμματα, ο Manager θα πρέπει να μεριμνήσει για την ανάπτυξη ενός συστηματικού τρόπου συνδυασμού των φυσικών και των ανθρωπίνων πόρων, οι οποίοι είναι απαραίτητοι για την επίτευξη των στόχων της επιχειρήσεως. Η διεργασία αυτή ονομάζεται Οργάνωση.

Οι βασικές έννοιες στην Οργάνωση είναι η *ανάλυση*, η *αναγνώριση* και ο *προσδιορισμός των εργασιών* που πρέπει να γίνουν για να επιτευχθούν οι αντικειμενικοί στόχοι

της επιχειρήσεως. Εφ' όσον η διεργασία αυτή γίνει σωστά, θα καταλήξει σε κάποια λογική ομαδοποίηση των εργασιών, η οποία θα αποτελεί το μέσον της αποτελεσματικής συνεργασίας των ατόμων στην επίτευξη των αντικειμενικών στόχων.

Επειδή ουδέν άτομο στην επιχείρηση έχει εξειδίκευση σε όλα τα αντικείμενα και κατά συνέπεια δεν μπορεί να κάνει τα πάντα, ο Manager θα πρέπει να εξετάζει τις δυνατότητες και τις αδυναμίες ενός εκάστου και να αναθέτει το ανάλογο έργο. Ακόμη, είναι σημαντικό να γνωρίζει ο καθ' ένας τις ευθύνες, τις αρμοδιότητες και τις δικαιοδοσίες του, καθώς επίσης και τους τεθέντες προς επίτευξη στόχους. Οι στόχοι αυτοί θα πρέπει να είναι προσανατολισμένοι στο marketing. Δεδομένου ότι μία επιχείρηση για να συνεχίσει να υπάρχει θα πρέπει να ικανοποιεί τις επιθυμίες των πελατών της, η δομή της θα πρέπει να κατευθύνεται κατά κύριο λόγο από την αγορά. Συνεπώς η οργάνωση κάθε επιχειρήσεως εξαρτάται από τον επιχειρηματικό κλάδο στον οποίο ανήκει.

Η Οργάνωση και ο Προγραμματισμός είναι αλληλένδετες δραστηριότητες. Επισημαίνεται όμως ότι ο Προγραμματισμός είναι η πρώτη λειτουργία της διοικήσεως και αποτελεί προϋπόθεση για την Οργάνωση. «*Αν δεν υπάρχει πρόγραμμα, δεν είναι δυνατό να οριστούν αντικειμενικοί στόχοι και αν δεν υπάρχουν στόχοι, δεν υπάρχει λόγος οργάνωσης. Με άλλα λόγια αν δεν γνωρίζουμε πού πηγαίνουμε, δε γνωρίζουμε πώς να οργανωθούμε για να φτάσουμε εκεί.*»

Ο όρος «Διοίκηση ανθρωπίνων πόρων» αναφέρεται στις δραστηριότητες διοικήσεως προσωπικού. Περιλαμβάνει τις τυπικές λειτουργίες προσωπικού, όπως είναι η *επιλογή*, η *πρόσληψη*, η *εκπαίδευση*, η *αποζημίωση*, η *έρευνα*, η

ανάπτυξη, ο έλεγχος και η αποχώρηση. Ακόμη, δυνατόν να περιλαμβάνει επίβλεψη προγραμμάτων θετικής δράσεως, ίσων ευκαιριών εργασίας, ασφαλείας, επαγγελματικής υγείας και αξιολογήσεως της αποδόσεως.

Δεδομένου ότι κάθε άτομο έχει διαφορετικές ικανότητες και επίπεδο εμπειρίας, συμβάλλει με δικό του ξεχωριστό τρόπο στην επιχείρηση και προκαλεί διαφορετικά προβλήματα. Οι επιχειρήσεις δεν έχουν τη δυνατότητα για μαζική προμήθεια ανθρωπίνων πόρων, ούτε είναι δυνατό να ξαναχρησιμοποιήσουν την εργασία μίας ημέρας. Δηλαδή μία «χα-

ο Manager θα πρέπει να έχει και ηγετικές ικανότητες, ώστε να «εμπνέει» τους υφισταμένους / συνεργάτες του.

Ηγεσία είναι η τέχνη να επηρεάζεις και να κατευθύνεις άλλους, ούτως ώστε να κερδίζεις την εμπιστοσύνη, την υπακοή, τη συνεργασία και το σεβασμό τους, για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού. Σε κάθε επιχείρηση δυνατό να υπάρχουν δύο κατηγορίες ηγετικών στελεχών, εκείνα που έχουν διορισθεί, δηλαδή οι προϊστάμενοι, και εκείνα που χωρίς να έχουν διορισθεί από την επιχείρηση, ενεργούν ως ηγέτες ανεπίσημα.

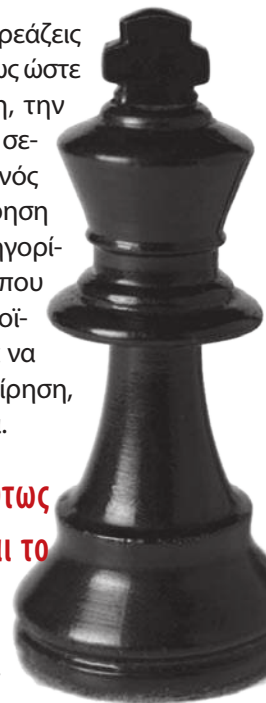
Ηγεσία είναι η τέχνη να επηρεάζεις και να κατευθύνεις άλλους, ούτως ώστε να κερδίζεις την εμπιστοσύνη, την υπακοή, τη συνεργασία και το σεβασμό τους, για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού.

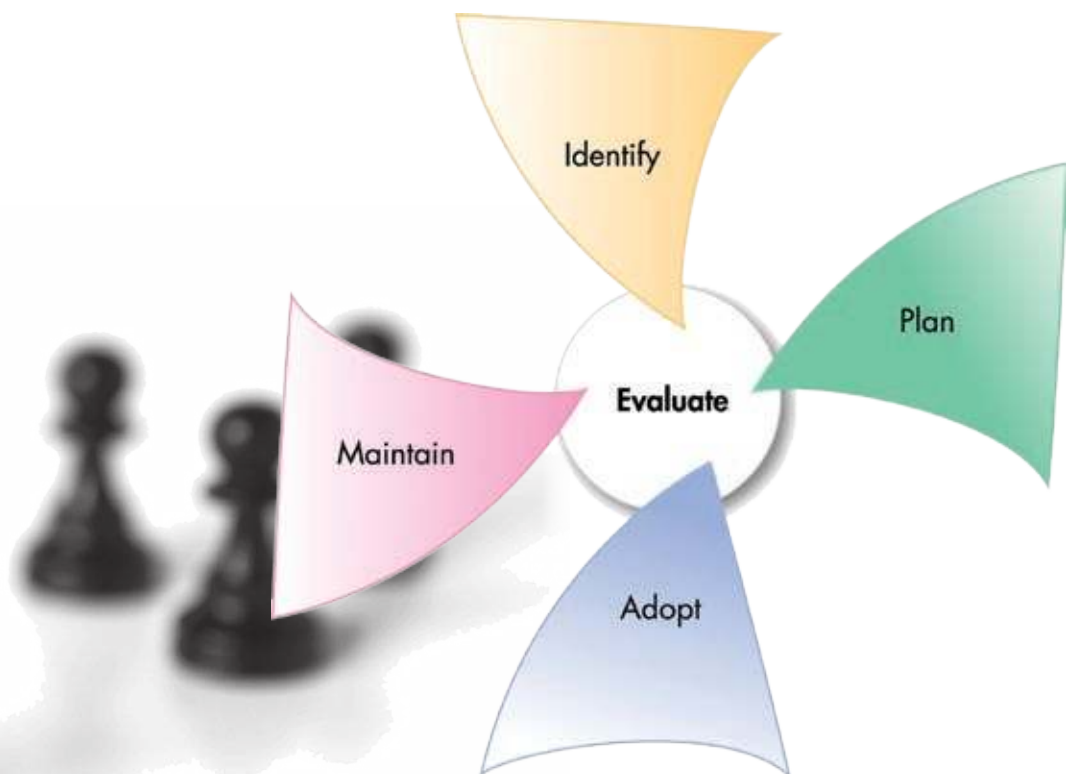
μένη» ημέρα εργασίας είναι αδύνατο να χρησιμοποιηθεί στο μέλλον. Επομένως, για την ολοκλήρωση της συγκεκριμένης εργασίας, θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν άλλοι ανθρώπινοι πόροι. Ακόμα χειρότερη για την επιχείρηση είναι η χαμηλή παραγωγικότητα μίας ημέρας, καθ' ότι ενώ κάθε άτομο κοστίζει σε πόρους, δεν παράγει το μέγιστο δυνατό. Υπό ορισμένες προϋποθέσεις, η επιχείρηση έχει τη δυνατότητα να απολύσει ένα άτομο, αλλά και το άτομο έχει επίσης τη δυνατότητα να αποχωρήσει από την επιχείρηση όποτε θελήσει. Προς όφελος λοιπόν της επιχειρήσεως αλλά και των μεμονωμένων ατόμων, ο Manager θα πρέπει να μεριμνά για τη συνεχή διατήρηση θετικής ατμόσφαιρας στην επιχείρηση και την ενθάρρυνση των ατόμων, ώστε να μένουν στην επιχείρηση και να παράγουν κατά το δυνατόν περισσότερο. Κατά συνέπεια

Στον προϊστάμενο έχει δοθεί επίσημα από την επιχείρηση εξουσία και δικαιοδοσία. Ακόμη του έχει απονεμηθεί ο τίτλος του «Διευθυντού», του «στελέχους», ή του «επόπτου». Η θέση που κατέχει εντός της επιχειρήσεως προσδιορίζει θεωρητικά και το βαθμό εξουσίας του.

Διαφορετική είναι η «ανάδειξη» του ανεπίσημου ηγέτη. Αυτός ασκεί ηγεσία χωρίς τυπική εξουσιοδότηση, εκχώρηση εξουσίας ή αρμοδιότητας. Χάρη στην προσωπικότητά του, τις ατομικές του ικανότητες ή την απόδοσή του, διακρίνεται μεταξύ των συναδέλφων του, τους οποίους επηρεάζει και ασκεί επ' αυτών μία άτυπη ηγεσία.

Παλαιότερα επικρατούσε η γενετική θεωρία περί ηγεσίας, σύμφωνα με την οποία «οι ηγέτες γεννιούνται, δεν γίνονται». Παρ' ότι επί αρκετούς αιώνες ήταν η πιο αξιόπιστη και αποδεκτή άποψη

περί ηγεσίας, σήμερα η θεωρία αυτή είναι ξεπερασμένη. Στις μέρες μας οι θεωρητικοί του Management πιστεύουν ότι κατά κανόνα η ηγεσία δεν είναι έμφυτη αλλά διδάσκεται, πρέπει να είναι ευέλικτη και - κατ' αυτούς - δεν υπάρχει ένας μοναδικός σωστός τύπος ηγεσίας.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, μία από τις βασικότερες λειτουργίες του Management είναι ο Προγραμματισμός. Αλληλένδετη με τον προγραμματισμό είναι η διαδικασία του Ελέγχου. Μ' αυτόν, η διοίκηση έχει τη δυνατότητα να αξιολογήσει την απόδοση της επιχειρήσεως και να μετρήσει την επιτυχία ή την αποτυχία στην επίτευξη των τεθέντων στόχων. Ο Έλεγχος περιλαμβάνει μία σειρά διαδοχικών ενεργειών, προκειμένου να καθορίζονται τα πρότυπα αποδόσεως, να μετράται και να αξιολογείται η απόδοση και να γίνονται οι αναγκαίες διορθωτικές ενέργειες. Ο Έλεγχος είναι απόλυτα απαραίτητος για τον αποτελεσματικό Προγραμματισμό.

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ MANAGEMENT ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Από όσα αναφέρθηκαν μέχρι τώρα, γίνεται κατανοητό ότι μέσω των λειτουργιών του Management επιδιώκεται η επίτευξη των τεθέντων και σαφώς προσδιορισθέντων στόχων της επιχειρήσεως. Για την επίτευξη αυτών των στόχων θα πρέπει να εφαρμοσθεί μία μεθοδολογία, ένας σωστός τρόπος διοικήσεως, ώστε να γίνεται η καλύτερη δυνατή εκμετάλλευση των συντελεστών της παραγωγής. Η επιλογή του τρόπου διοικήσεως είναι πολύ σημαντική και παίζει αποφασιστικό ρόλο στην επίτευξη ή όχι των στόχων. Η σωστή άσκηση διοικήσεως είναι πολύ δύσκολη για κάθε επιχείρηση και γίνεται συνεχώς δυσκολότερη, όσο τους παραδοσιακούς εργατές αντικαθιστούν οι «εργαζόμενοι με γνώσεις». Η επιστημονική έρευνα έχει δείξει ότι διαφορετικές ομάδες εργαζομένων πρέπει να διοικούνται με διαφορετικό τρόπο, ακόμη και όταν η ίδια ομάδα

εργαζομένων, όταν βρίσκεται υπό διαφορετικές από τις συνθήκες εκείνες υπό τις οποίες έχει συνηθίσει να εργάζεται, πρέπει να διοικείται με διαφορετικό από τον τρόπο που είναι συνηθισμένη.

Η ευθύνη για την επιλογή της καταλληλότερης τεχνικής / μεθόδου διοικήσεως, ανήκει κατά κανόνα στο Manager. Οι γνώσεις, η εμπειρία και γενικά οι δυνατότητές του για σωστή εκτίμηση της καταστάσεως, θα τον καθοδηγούν στην υιοθέτηση της κατά περίπτωση εφαρμοστέας τεχνικής. Οι γνωστότερες τεχνικές διοικήσεως είναι οι παρακάτω:

➔ Διοίκηση με αντικειμενικούς στόχους (Management by Objectives - MbO): Κατ' αυτή, ο επιχειρησιακός στόχος χωρίζεται σε επί μέρους στόχους (π.χ. ανά Τμήματα της επιχειρήσεως). Ο στόχος τον οποίο αναλαμβάνει κάθε Τμήμα, χωρίζεται και πάλι και στη συνέχεια γίνεται ανάθεση στόχων μέχρι τα κατώτερα στελέχη.

➔ Διοίκηση με ανάθεση καθηκόντων (Management by Delegation): Η μέθοδος αυτή προϋποθέτει βούληση του Manager για αποκέντρωση της διοικήσεως. Έχει το χαρακτηριστικό ότι κατ' αυτή διευρύνονται τα εργασιακά καθήκοντα των υφισταμένων.

➔ Διοίκηση σε εξαιρετικές περιπτώσεις (Management by Excerption): Κατ' αυτή, τα εργασιακά καθήκοντα του προϊσταμένου διακρίνονται σ' αυτά που θα πρέπει να διεκπεραιώσει αποκλειστικά ο ίδιος και σ' αυτά που θα μπορούσαν να φέρουν σε πέρας το ίδιο καλά ή και ακόμη καλύτερα οι υφιστάμενοί του. Αυτή η δεύτερη κατηγορία καθηκόντων ανατίθεται στους κατάλληλους υφισταμένους, αφού προηγουμένως καθορισθούν σαφώς τα όρια δραστηριότητος και λήψε-

ως αποφάσεων από μέρους τους. Για τις δραστηριότητες που βρίσκονται εκτός των προαναφερθέντων ορίων, είναι αναγκαία η επέμβαση του προϊσταμένου. Οι δραστηριότητες αυτές ονομάζονται «εξαιρετικές περιπτώσεις».

➔ Διοίκηση με επικοινωνία και συμμετοχή (Management by Communication and Participation): Με επιδίωξη την ανάληψη ευθυνών από τους συνεργάτες ή ακόμη και την «ταύτιση» των συνεργατών με τα εργασιακά τους καθήκοντα, προωθείται η συμμετοχή τους στη διαδικασία λήψεως αποφάσεων. Βεβαίως, προϋπόθεση για την εφαρμογή αυτής της τεχνικής είναι η κατά τακτά χρονικά διαστήματα διανομή πληροφοριών προς τους συνεργάτες και η εντατική επικοινωνία.

➔ Διοίκηση με έλεγχο και κατευθύνσεις (Management by Control and Direction): Είναι ένας αυταρχικός τρόπος διοικήσεως, ο οποίος ασκείται όταν επιδιώκεται η εξασφάλιση κάποιου συγκεκριμένου αποτελέσματος εργασίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο διοικήσεως, επιδιώκεται ο περιορισμός της πρωτοβουλίας των υφισταμένων, με την υπαγόρευση συγκεκριμένων διαδικασιών και τη διενέργεια εντατικών ελέγχων. Προκειμένου να εξασφαλισθεί η επιτυχία αυτής της μεθόδου, ασκείται συνεχής πίεση από τους προϊσταμένους. Επίσης, οι συνεργάτες που παρουσιάζουν αποκλίσεις σε σχέση με τα αναμενόμενα αποτελέσματα, υφίστανται συνέπειες εκ μέρους της διοικήσεως.

➔ Διοίκηση με κανόνες αποφάσεων (Management by Decision Rules): Κατ' αυτή, αναπτύσσονται συγκεκριμένοι κανόνες για αποφάσεις, που πολλές φορές περιλαμβάνουν και ποσοτικά δεδομένα. Ο τρόπος διοικήσεως αυτός συμπληρώνει τη «Διοίκηση με ανάθεση καθηκόντων».

Efficient Management Systems

↳ Διοίκηση

με εναλλακτικές λύσεις (Management by Alternatives): Προκειμένου να επιτευχθεί το επιθυμητό αποτέλεσμα, προετοιμάζονται εναλλακτικές διοικητικές λύσεις που κάθε μία απ' αυτές εφαρμόζεται ανάλογα με τα αποτελέσματα αυτής που είχε εφαρμοσθεί προηγουμένως.

↳ Διοίκηση με καινοτομίες / αλλαγές (Management by Breakthrough): Κατ' αυτή δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στην εφαρμογή διοικητικών καινοτομιών.

Ακόμη, υπάρχουν οι λιγότερο γνωστές τεχνικές της «Διοικήσεως με σχεδιασμό του συστήματος» (Management by System), της «Διοικήσεως με παρακίνηση συνεργατών» (Management by Motivation) και της «Διοικήσεως μέσω αποτελεσμάτων» (Management by Results).

ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ MANAGEMENT

Οι Αρχές (Κουλτούρα) του Στρατιωτικού Management

Στον ορισμό του Management είδαμε ότι «...είναι οι ενέργειες για την επίτευξη των στόχων ενός Οργανισμού κατά αποτελεσματικό/αποδοτικό τρόπο...». Ως γνωστόν ο Στρατός είναι ένας σημαντικότατος Οργανισμός - ίσως ο σημαντικότερος όλων - που έχει ως αποστολή «... να εξασφαλίζει την άμυνα της Χώρας, να υπερασπίζει την Εθνική ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της Πατρίδας». Προκειμένου να είναι σε θέση να φέρει σε πέρας την τόσο ουσιαστική αποστολή του, ο Στρατός θα πρέπει να επιδιώκει τη συνεχή βελτίωση και αναβάθμιση τόσο του προσωπικού, όσο και των μέσων που χρησιμοποιεί. Θα πρέπει δηλαδή να ασκείται στο στρατό ένα κατά το δυνατόν αποτελεσματικότερο Management.

Οι αρχές του Στρατιωτικού management δεν διαφέρουν - κατ' αρχήν - από αυτές του Management των Επιχειρήσεων, αλλά θα πρέπει απαραίτητως να βασίζονται στις Στρατιωτικές Αρετές «...της φιλοπατρίας, της ανδρείας, της καρτερίας, του στρατιωτικού πνεύματος και της πειθαρχίας». Όπως σαφώς αναφέρεται στο βασικότερο στρατιωτικό κανονισμό ΣΚ 20-1, «**Η πειθαρχία είναι η βασική στρατιωτική αρετή και η πρωταρχική δύναμη, που διατηρεί σε συνοχή το Στρατό.** Όλες οι άλλες στρατιωτικές αρετές γίνονται ανωφελείς και άκαρπες χωρίς την υποταγή των ατομικών θελήσεων και δραστηριοτή-

των στις εντολές και οδηγίες, τις οποίες μια θέληση που ευρίσκεται πιο πάνω από τα άτομα, καθορίζει σαν υποχρεωτικούς κανόνες συμπεριφοράς και δράσεως».

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι ακρογωνιαίος λίθος της στρατιωτικής κουλτούρας είναι η πειθαρχία. Η πειθαρχία στηρίζει αλλά και υλοποιείται με τη Στρατιωτική Ιεραρχία. Στα κλιμάκια της στρατιωτικής ιεραρχίας υπάρχουν τα επίπεδα διοικήσεως με τους αντίστοιχους Διοικητές. Έτσι έχουμε για παράδειγμα τους Διοικητές Σώματος Στρατού, Μεραρχίας, Ταξιαρχίας, Μονάδος, αλλά και τους Διοικητές Λόχου και Διμοιρίας. Όλοι αυτοί οι Διοικητές ασκούν την ανάλογη με τη θέση τους Διοίκηση. Σύμφωνα με το σχετικό στρατιωτικό Εγχειρίδιο, «*Διοίκηση στο Στρατό είναι η νόμιμη ασκούμενη εξουσία από ένα άτομο προς τους υφισταμένους του, που πηγάζει από το βαθμό και τα καθήκοντα που του έχουν ανατεθεί ή από τη θέση του. Η εξουσία αυτή συνοδεύεται από την ευθύνη του Διοικητή απέναντι στους ανωτέρους και κατωτέρους του να φέρει σε πέρας την αποστολή που του έχει ανατεθεί.*»

Η τεχνολογική εξέλιξη επηρέασε άμεσα τόσο το βιοτικό επίπεδο και τη νοοτροπία των ατόμων, όσο και την ιεράρχηση των αξιών. Κατά συνέπεια η άσκηση της διοικήσεως δεν μπορεί να είναι όπως ήταν άλλοτε. Ο Διοικητής - σε οποιοδήποτε επίπεδο διοικήσεως - προκειμένου να επιτύχει στην αποστολή του, θα πρέπει να έχει μία σύγχρονη κουλτούρα και να χρησιμοποιεί τις μεθόδους και τις τεχνικές τόσο του Management όσο και της Ηγεσίας. Κατά συνέπεια, Management για το Στρατό είναι η Διοικητική.

Σύμφωνα με τα στρατιωτικά Εγχειρίδια, «*Διοικητική είναι η εργασία της σχεδίασης, οργάνωσης, συντονισμού, κατεύθυν-*

σης και ελέγχου των ανθρώπων, των μέσων και των υλικών που διατίθενται, του χρόνου και των χρημάτων, για την επιτυχή εκτέλεση συγκεκριμένης αποστολής.»

Ανάλυση των Λειτουργιών της Διοικητικής

Η Διοικητική παρέχει τις αναγκαίες γνώσεις και τα εφόδια, προκειμένου να βελτιωθεί η ποιότητα εργασίας και να επιτευχθεί ο Αντικειμενικός Σκοπός (ΑΝΣΚ), με τη μεγαλύτερη δυνατή οικονομία των διατιθέμενων μέσων. Η επίλυση των δύσκολων σημερινών προβλημάτων με τους τιθέμενους χρονικούς και οικονομικούς περιορισμούς, την ταχύτητα της τεχνολογικής εξέλιξης και την υπάρχουσα πολυπλοκότητα στη σχέση «μέσα-σκοπός», καθιστούν απαραίτητη την εφαρμογή συγχρόνων μεθόδων Διοικήσεως/Management.

Με την εφαρμογή της Διοικητικής στο στρατό, αποβλέπουμε στη συντονισμένη προσπάθεια για τη διαχείριση όλων των διατιθεμένων δυνάμεων/πόρων (τόσο ανθρωπίνων όσο και τεχνιτών), με σκοπό την επίτευξη των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων.

Οι βασικές λειτουργίες της Διοικητικής είναι οι παρακάτω:

- ➔ Σχεδίαση - Προγραμματισμός
- ➔ Υλοποίηση (Οργάνωση - Συντονισμός - Κατεύθυνση)
- ➔ Έλεγχος

Είναι κοινώς αποδεκτό ότι υπάρχει στενή αλληλοεξάρτηση μεταξύ των παραπάνω λειτουργιών. Οι λειτουργίες δυνατόν να γίνονται διαδοχικά ή και ταυτόχρονα όλες μαζί. Αυτό εξαρτάται από το είδος, τη φύση και το μέγεθος της Στρατιωτικής Μονάδος.

Σχεδίαση - Προγραμματισμός

Πριν από κάθε διοικητική εργασία, ο Διοικητής θα πρέπει να προσδιορίσει σα-

φώς και να θέσει τους Αντικειμενικούς Σκοπούς (ΑΝΣΚ) της Μονάδος του (σ' οποιοδήποτε επίπεδο διοικήσεως). Επίσης θα πρέπει να προσδιορίσει τα μέσα / πόρους που διατίθενται για την επίτευξη του ΑΝΣΚ. Η λειτουργία της Σχεδιάσεως- Προγραμματισμού περιλαμβάνει τις εξής φάσεις:

- ➔ Προσδιορισμός στόχων και ΑΝΣΚ.
- ➔ Διατύπωση της ακολουθητέας πολιτικής.
- ➔ Ανάπτυξη των ενδιαμέσων και βραχυχρονίων Σχεδίων-Προγραμμάτων για υλοποίηση της πολιτικής.
- ➔ Διαπίστωση της υπάρξεως των απαιτούμενων μέσων προς επίτευξη των ΑΝΣΚ. Εφ' όσον δεν υπάρχουν τα απαιτούμενα μέσα, ανασχεδιασμός ή και εισήγηση για τροποποίηση των ΑΝΣΚ ή για διάθεση προσθέτων μέσων ή προσωπικού.
- ➔ Λεπτομερής καταγραφή των διαδικασιών για την υλοποίηση κάθε Σχεδίου/Προγράμματος.

Υλοποίηση

Κατ' αυτή τη φάση ο Διοικητής θα προβεί στις παρακάτω ενέργειες / λειτουργίες της Διοικητικής:

- ➔ Οργάνωση
- ➔ Συντονισμός
- ➔ Κατεύθυνση

Ως Οργάνωση νοείται η δημιουργία μίας τυπικής δομής, η οποία θα επιτρέψει το συντονισμό και την εκμετάλλευση όλων των μέσων που διατίθενται (ανθρωπίνων και τεχνιτών), για την επίτευξη των επιδιωκόμενων ΑΝΣΚ. Τα προς οργάνωση στοιχεία είναι κυρίως οι άνθρωποι, η εργασία και το περιβάλλον. Η διαδικασία της οργάνωσης έχει ως αποτέλεσμα την κατανομή ευθύνης, εξουσίας και αναφοράς, μεταξύ όσων εργάζονται στα πλαίσια της αυτής Μονάδος. Η έννοια της ευθύνης περιλαμβάνει μία σαφώς καθορισμένη ομάδα καθηκόντων και υποχρεώσεων, που το συγκεκριμένο πρόσωπο οφείλει να εκτελέσει. Αναφορά είναι η υποχρέωση ενός ατόμου να δώσει λογαριασμό στην προϊστάμενη του διοίκηση, σχετικά με το βαθμό επιτυχίας κατά την υλοποίηση ανατεθέντος έργου. Όπως γίνεται αντιληπτό, η μεν ευθύνη διατρέχει τη Μονάδα προς τα κάτω, η δε αναφορά προς τα άνω.

Με το Συντονισμό επιδιώκεται η εξασφάλιση αλλά και η επαύξηση της συνεργασίας μεταξύ των διαφόρων στοιχείων ενός οργανισμού, τα οποία εμπλέκονται στην υλοποίηση των σχεδίων του προϊσταμένου. Οι σημαντικότεροι λόγοι που καθιστούν το συντονισμό μία σπουδαιό-

τατη λειτουργία της Διοικητικής, είναι οι παρακάτω:

- ➔ Καθιέρωση και διατήρηση καλών ανθρωπίνων σχέσεων
- ➔ Ενοποίηση της προσπάθειας
- ➔ Προαγωγή της αμοιβαίας κατανοήσεως μεταξύ των μελών της Μονάδος
- ➔ Διατήρηση της συνοχής της Μονάδος.

Η Κατεύθυνση έχει σκοπό να θέσει τη Μονάδα σε λειτουργία, προς επίτευξη των αντικειμενικών της σκοπών. Αφού ολοκληρωθούν το σχέδιο και η συγκρότηση και εξασφαλισθούν οι αναγκαίοι πόροι, θα πρέπει η Μονάδα να τεθεί σε λειτουργία. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο με τη συνένωση των προσπαθειών των υφισταμένων. Κατά συνέπεια ο Διοικητής ως σύγχρονος Manager, θα πρέπει να κάνει τους υφισταμένους του να ενεργούν «παραγωγικά».

Έλεγχος

Με τον έλεγχο επιτυγχάνεται η συνεχής μέτρηση της εργασίας και γίνονται οι αναγκαίες διορθώσεις, προκειμένου να εξασφαλισθεί η επίτευξη του τεθέντος αντικειμενικού σκοπού. Απαραίτητα για την άσκηση αποτελεσματικού ελέγχου είναι η ύπαρξη σχεδίου, σύμφωνα με το οποίο ελέγχεται η εκτέλεση, καθώς και οι κατάλληλες πληροφορίες. Ο έλεγχος διακρίνεται σε τρεις φάσεις:

- ➔ Καθιέρωση κριτηρίων αποδόσεως (standards), βάσει των οποίων μετράται κάθε επίτευγμα.
- ➔ Μέτρηση της προόδου. Αυτή περιλαμβάνει τη σύγκριση, καταγραφή και εντοπισμό των τυχόν αποκλίσεων.
- ➔ Ανάλυση των αναγκαίων διορθωτικών ενεργειών.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΧΑΡΑΞΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ MANAGEMENT

• Η βασικότερη προϋπόθεση για το αποτελεσματικό στρατιωτικό Management είναι ο Διοικητής να είναι Ηγέτης. Ηγέτης είναι ο άνθρωπος που έχει την ικανότητα να παρακινεί, να επηρεάζει και να κατευθύνει τους άλλους σε μία συντονισμένη προσπάθεια προς επίτευξη ενός σκοπού ανεγνωρισμένης αξίας.

Στην αρχαία Σπάρτη ο ηγέτης έπρεπε να είναι καλός πολεμιστής, ενώ στην αρχαία Αθήνα όπου η δομή της κοινωνίας ήταν τελείως διαφορετική, έπρεπε να είναι καλός ρήτορας, αλλά και εξέχων στρατιωτικός νους. Από τον Περικλή, τον Αλκιβιάδη και τον Αλέξανδρο, μέχρι τον Κολοκοτρώνη, τον Καραϊσκάκη και τον Ανδρούτσο, η Ελληνική Ιστορία έχει να επιδείξει ένα πλήθος σημαντικότητας ηγετών.

Το προερχόμενο από Ιστορικά πρόσωπα πρότυπο του ηγέτη, οδηγεί στην άποψη ότι οι ηγέτες γεννιούνται, δεν γίνονται. Παρ' όλα ταύτα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, στις μέρες μας οι θεωρητικοί του Management πιστεύουν ότι κατά κανόνα η ηγεσία δεν είναι έμφυτη αλλά διδάσκεται. Κατ' αυτούς ο ηγέτης είναι δημιούργημα εκπαίδευσως, επαγγελματικής κατάρτισεως και εμπειρίας.

Ο εκπαιδευμένος ηγέτης, δηλαδή αυτός που απέκτησε την Ηγετική Ικανότητα με σπουδές, μελέτη, επαγγελματική κατάρτιση και εμπειρία, έχει συνήθως ασφαλέστερη αναγνώριση, καθ' ότι έμαθε το Ηγετικό λειτουργήμα μετά από εκπαιδευτική ή εμπειρική διαδικασία και σε διάφορες θέσεις, έχοντας το επιπρόσθετο πλεονέκτημα της γνώσεως των συγχρόνων τεχνικών.

Η εξέλιξη της κοινωνίας και η ανάγκη για καλύτερη δόμησή της σ' όλους τους τομείς

των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, επιβάλλει την παρουσία Ηγετών. (Ο Peter F. Drucker χαρακτηρίζει “κραυγαλέα ανοησία” την άποψη ορισμένων ότι στις μέρες μας “έχει έρθει το τέλος της ιεραρχίας”). Ο σύγχρονος Ηγέτης θα πρέπει να διαθέτει ευρύ φάσμα ικανοτήτων προκειμένου να ανταπεξέλθει στις πολύπλοκες σύγχρονες αλλά και μελλοντικές απαιτήσεις για αποτελεσματική Ηγεσία.

Ο Στρατός είναι ένας Οργανισμός βασιζόμενος σε αρχές. Θεμέλιο του Στρατού είναι οι Ηγέτες του. Ηγέτες με χαρακτήρα, αρετές, ικανότητες, γνώσεις και αυτοπεποίθηση. Από ορισμένους ταυτίζεται η έννοια του Ηγέτη με αυτή του Manager. Αυτό δεν

τιση των Στελεχών σε θέματα και τεχνικές Management. Αναφέρθηκε ήδη ότι η πρώτη συστηματική εφαρμογή των «αρχών του Management» έγινε το 1901 κατά την αναδιοργάνωση του Αμερικανικού Στρατού και ότι η εφαρμογή του «Επιστημονικού Management» αφορούσε τον κρατικό οργανισμό Watertown Arsenal του Αμερικανικού Στρατού. Έκτοτε τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρώπη, σημαντικότερες εξελίξεις στον τομέα του Management έγιναν εντός του Στρατού κάθε χώρας, αλλά και επ' ωφελεία αυτού (π.χ. δραστηριότητες για την κάλυψη αναγκών μαζικής παραγωγής κατά τους δύο Παγκοσμίους Πολέμους κλπ).

Οι θεωρητικοί του Management πιστεύουν ότι κατά κανόνα η ηγεσία δεν είναι έμφυτη αλλά διδάσκεται. Κατ' αυτούς ο ηγέτης είναι δημιούργημα εκπαίδευσης, επαγγελματικής κατάρτισης και εμπειρίας.

ισχύει για το Στρατιωτικό Ηγέτη, καθ' ότι η Υπηρεσία απαιτεί απ' αυτόν «να κάνει πολύ περισσότερα από το να εκπληρώσει απλώς το καθημερινό του καθήκον». Ασφαλώς ο σύγχρονος Στρατιωτικός Ηγέτης θα πρέπει να έχει τις γνώσεις και τις ικανότητες του καλού Manager, όμως η έννοια του Στρατιωτικού Ηγέτη είναι σαφώς ευρύτερη από την έννοια του Manager. Δηλαδή, ο Στρατιωτικός Ηγέτης θα πρέπει να είναι και καλός Manager, αλλά όχι μόνο.

Οι Διοικήσεις όλων των Κλάδων (ΓΕΣ-ΓΕΝ-ΓΕΑ), υπό την καθοδήγηση του ΓΕΕΘΑ, καταβάλουν σοβαρότατες προσπάθειες για τη δημιουργία συγχρόνων Ηγετών. Στην προσπάθειά τους αυτή χρησιμοποιούν όλες τις σχετικές επιστημονικές μελέτες καθώς και τις υπάρχουσες εμπειρίες.

- Μία άλλη προϋπόθεση για το αποτελεσματικό Στρατιωτικό Management είναι η κατάλληλη επαγγελματική κατάρ-

Αλλά και στην Ελλάδα, ορισμένοι από τους πρωτοπόρους του Management υπήρξαν είτε απόστρατοι Αξιωματικοί είτε σοβαροί μελετητές της δομής και των ενεργειών του Στρατού. Δυστυχώς, στα επόμενα χρόνια η εξέλιξη του Management ίσως δεν παρακολουθήθηκε όσο θα έπρεπε από την ηγεσία του Στρατού. Ευτυχώς, τα τελευταία 10-15 χρόνια συνειδητοποιήθηκε απόλυτα η αναγκαιότητα προσαρμοσμένης εφαρμογής του επιστημονικού Management στη στρατιωτική διοίκηση. Έτσι, εκδόθηκαν νέα κατάλληλα Εγχειρίδια και καθιερώθηκαν σχετικά αντικείμενα εκπαίδευσης τόσο στις παραγωγικές σχολές των Ενόπλων Δυνάμεων, όσο και στα σχολεία επιμορφώσεως Στελεχών. Όλα αυτά δίδουν τη δυνατότητα στα Στελέχη να αποκτούν σύγχρονες γνώσεις σε θέματα Management, απόλυτα απαραίτητες για την επαγγελματική τους κατάρτιση και την άσκηση των καθηκόντων τους.

• Η δυνατότητα ή μη για ανάπτυξη πρωτοβουλίας, επηρεάζει σοβαρά το Στρατιωτικό Management. Η πρωτοβουλία, πάρα πολύ σημαντική για τον κάθε ηγέτη, αποκτά άλλη διάσταση όταν αναπτύσσεται από ένα Στρατιωτικό Ηγέτη σε περίοδο πολέμου. Δυνατό να αποβεί σωτήρια αλλά και ολέθρια, τόσο για το Στρατιωτικό Ηγέτη όσο και για τους υφισταμένους του. Θεμελιώδεις για το Στρατό είναι αυστηροί κανονισμοί και διαταγές, οι περισσότερες των οποίων στην εφαρμογή τους δεν ξεχωρίζουν περίοδο ειρήνης ή πολέμου. Κατά κανόνα οι κανονισμοί και οι διαταγές είναι σαφέστατοι, αλλά τις περισσότερες φορές και περιοριστικοί, μη επιτρέποντας παρεκκλίσεις και ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις / πρωτοβουλίες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο κάθε Διοικητής / Ηγέτης («Manager»), να υποχρεούται να διοικήσει τη Μονάδα του υπό συγκεκριμένους όρους. Παρ' ότι δηλαδή σύμφωνα με τον κανονισμό ΣΚ 20-2 «...ο Διοικητής είναι υπεύθυνος διά παν ό,τι πράττει ή παραλείπει να πράξει η Μονάδα του...», έχει πολύ μικρή συμμετοχή στη χάραξη του Γενικού Management της Μονάδας του. Γίνεται αντιληπτό ότι αυτό περιορίζει σε πολύ μεγάλο βαθμό την άσκηση αποτελεσματικού Management εκ μέρους του Διοικητού.

• Σοβαρότατη προϋπόθεση για την επιτυχία του Στρατιωτικού Management είναι η χρονική διάρκεια της Διοικήσεως. Βασική στρατιωτική Μονάδα είναι η του επιπέδου Τάγματος (Επιλαρχίας, Μοίρας κ.λπ.). Η τοποθέτηση των Διοικητών Ταγμάτων γίνεται για χρονική διάρκεια 1-3 ετών, χωρίς η χρονική αυτή διάρκεια να είναι εκ των προτέρων γνωστή. Δηλαδή ο Διοικητής («Manager») αναλαμβάνει τη διοίκηση της Μονάδας του («Επιχειρήσεως») χωρίς να γνωρίζει εκ των προτέρων τον ακριβή χρόνο που του διατίθεται προ-

κειμένου να αναπτύξει τη Διοικητική του («Management»).

Σύμφωνα με το Στρατιωτικό Κανονισμό, «Πρώτιστο καθήκον του Διοικητού είναι η προς πόλεμον προπαρασκευή της Μονάδας του και η διατήρησις ταύτης εις υψηλόν βαθμόν ετοιμότητος». Θεωρητικά δηλαδή, είναι δυνατόν - εφόσον η Μονάδα του κληθεί να συμμετάσχει σε πολεμικές επιχειρήσεις - να κληθεί να επιδείξει τα αποτελέσματα του ασκηθέντος Management εντός π.χ. μίας εβδομάδος από την ανάληψη των καθηκόντων του. Είναι αναγκαία λοιπόν τουλάχιστον η εκ των προτέρων γνώση της χρονικής διάρκειας της διοικήσεως (δεδομένου ότι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε πότε θα κληθούμε στο πεδίο της Τιμής), ώστε ο κάθε διοικητής να έχει το χρόνο να χαράξει και να υλοποιήσει τα έστω και περιορισμένα περιθώρια Management αρμοδιότητός του.

• Το επίπεδο της Διοικήσεως είναι άλλος ένας παράγων που επηρεάζει τη χάραξη του Στρατιωτικού Management. Το γενικό στρατιωτικό Management χαράσσεται - πάντα εντός των προβλεπομένων Νόμων και Κανονισμών - από την Πολιτική και Στρατιωτική Ηγεσία. Στη συνέχεια όσο κατεβαίνουμε τα κλιμάκια της Ιεραρχικής Διοικήσεως, τόσο περιορίζονται και οι τομείς και δυνατότητες χαράξεως του Management. Γίνεται αντιληπτό ότι διαφορετικές είναι οι δυνατότητες συμμετοχής στη χάραξη του Στρατιωτικού Management ενός διοικητού Σώματος Στρατού από τις αντίστοιχες δυνατότητες ενός διοικητού Μονάδος.

• Η φύση και η αποστολή της στρατιωτικής Μονάδος, είναι ακόμη ένας παράγων που θα πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψη στη χάραξη του Στρατιωτικού Management, προκειμένου να έχουμε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Είναι φυσικό παρ' ότι θα έχουν

την ίδια αφετηρία, να είναι διαφορετικό στις λεπτομέρειές του το ακολουθητέο Management για μία Μονάδα «πρώτης γραμμής», από μία άλλη που βρίσκεται στο λεκανοπέδιο Αττικής, όπως επίσης για μία Μονάδα Τεθωρακι-σμένων, από μία άλλη Υλικού Πολέμου.

Από όλα τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι για τη χάραξη ενός αποτελεσματικού στρατιωτικού Management είναι αναγκαία η συνεκτίμηση πολλών παραμέτρων, προϋποθέσεων και παραγόντων. Για να γίνει αυτό απαιτείται συνεργασία όλων των Επιτελών της Μονάδος, προκειμένου να βοηθηθεί ο Διοικητής («Manager») στη λήψη των πλέον καταλλήλων αποφάσεων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Συμπεράσματα

Από όσα έχουν αναφερθεί ανωτέρω, οδηγούμαστε στα παρακάτω συμπεράσματα:

➔ Παρ' ότι οι δραστηριότητες που παραπέμπουν σ' αυτό που πολύ αργότερα ονομάστηκε Management παρατηρήθηκαν από την αρχαιότητα, το Επιστημονικό Management «εμφανίστηκε» στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Τελικά, η ανάδειξη του Management ως ξεχωριστής επιστήμης διαφοροποιημένης απ' αυτό που μέχρι τότε ονομαζόταν «Οικονομική των Επιχειρήσεων» και σήμερα ονομάζεται «Μικροοικονομική», έγινε μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

➔ Τόσο το Management των Επιχειρήσεων όσο και το Management του Στρατού, είναι ξεχωριστές υποκατηγορίες του γενικού Management.

➔ Το γενικό Management, παρ' ότι κατά βάση δεν διαφέρει σημαντικά από τον ένα Οργανισμό στον άλλο, κατά την εφαρμογή του στον Οργανισμό του Στρατού παρουσιάζει ορισμένες ιδιαιτερότητες. Ειδικότερα,

ενώ είναι δυνατή η εφαρμογή των λειτουργιών του Management στο υψηλό διοικητικό επίπεδο του Στρατού, σε χαμηλότερα επίπεδα (π.χ. Μονάδων) τις περισσότερες φορές μόνο στοιχεία του Management είναι δυνατό να εφαρμοσθούν. Αυτό κατ' ουδένα λόγο περιορίζει την αξία του Στρατιωτικού Management η οποία είναι δεδομένη. Ο κάθε διοικητής θα πρέπει να είναι γνώστης των λειτουργιών, τεχνικών και εμπειριών του Management, προκειμένου να είναι σε θέση να προσαρμόσει τη Διοίκησή του ανάλογα, προς μεγιστοποίηση των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων. Το ποσοστό εφαρμογής του Στρατιωτικού Management θα εξαρτηθεί κατά βάση από το επίπεδο Διοικήσεως και την αποστολή.

➔ Το Management των Επιχειρήσεων παρουσιάζει τις παρακάτω ομοιότητες με το Management του Στρατού:

✓ Οι λειτουργίες τους είναι σχεδόν όμοιες.

✓ Και για τα δύο, ο πιο σπάνιος πόρος τους είναι το ανθρώπινο δυναμικό. Κατά συνέπεια η «Διοίκηση ανθρωπίνων πόρων» είναι κεφαλαιώδους σημασίας. Η συνεχής επαγγελματική βελτίωση του προσωπικού θα αναβαθμίζει και τον Οργανισμό στον οποίο αυτό εργάζεται. Η παραγωγικότητα των εργαζομένων με γνώσεις είναι η μεγαλύτερη πρόκληση του Management για τον 21^ο αιώνα.

✓ Κατά την εφαρμογή τους, θα πρέπει να αναπτύσσονται σχέσεις εμπιστοσύνης μεταξύ των ατόμων. Οι σχέσεις εμπιστοσύνης δεν σημαίνουν ότι θα πρέπει απαραίτητα να υπάρχει συμπάθεια μεταξύ των ατόμων, αλλά ότι τα άτομα μπορούν να εμπιστευτούν το ένα το άλλο. Αυτό προϋποθέτει ότι τα άτομα καταλαβαίνουν το ένα το άλλο, καθώς και τις υποχρεώσεις τους.

✓ Και τα δύο θέτουν συγκεκριμέ-

νους στόχους, την επίτευξη των οποίων επιδιώκουν μέσω των λειτουργιών του Management/Διοικητικής.

✓ Τόσο για το ένα όσο και για το άλλο, η ακολουθητέα τεχνική διοικήσεως εξαρτάται από το προσωπικό και το είδος της Επιχειρήσεως/Μονάδος στο οποίο απευθύνεται (π.χ. διαφορετική τεχνική διοικήσεως θα εφαρμοσθεί σε ένα εργοστάσιο κονσερβοποιίας απ' ότι σε μία ασφαλιστική εταιρία, όπως και διαφορετική σε μία Μονάδα Αλεξιπτωτιστών απ' ότι σε μία Μονάδα Μεταφορών).

✓ Τόσο για το Management των Επιχειρήσεων όσο και για το Management του Στρατού, σημαντικότερος είναι ο ρόλος του Manager/Διοικητού αλλά και του Επιτελείου του. Η μόρφωση, οι εμπειρίες, ο χαρακτήρας και το κύρος του Manager/Διοικητού θα επηρεάσει σοβαρότατα την επιτυχία και την εν γένει πορεία του Οργανισμού/Μονάδος.

➔ Το Management των Επιχειρήσεων παρουσιάζει τις παρακάτω διαφορές από το Management του Στρατού:

✓ Είναι πολύ περισσότερο ευέλικτο.

✓ Τα αποτελέσματά του είναι πολύ περισσότερο ευδιάκριτα και μετρήσιμα.

✓ Ο Manager έχει -κατά κανόνα- αρκετές δυνατότητες επιλογής τόσο του «επιτελείου» του, όσο και του λοιπού προσωπικού της Επιχειρήσεως. Ο Διοικητής -κατά κανόνα- ουδεμία έχει δυνατότητα επιλογής Επιτελείου και προσωπικού της Μονάδος του.

✓ Για την επιτυχία των σκοπών του το Management των Επιχειρήσεων χρησιμοποιεί κάθε μέσο και τακτική. Το Στρατιωτικό Management κινείται πάντα στα πλαίσια των Νόμων, των Κανονισμών και της Στρατιωτικής κουλτούρας.

✓ Το σύνολο του προσωπικού που καλείται να υλοποιήσει το Επιχειρηματι-

κό Management είναι «εθελοντές» (δηλαδή το προσωπικό που εργάζεται στην επιχείρηση). Αντιθέτως, μόνο ένα μικρό ποσοστό από αυτούς που θα υλοποιήσουν το Management σε μία Στρατιωτική Μονάδα, θα είναι «εθελοντές» (δηλαδή τα μόνιμα Στελέχη). Το λοιπό προσωπικό θα είναι οι στρατεύσιμοι που εκπληρώνουν τα στρατιωτικά τους καθήκοντα προς την Πατρίδα. Για λόγους που δεν αφορούν το παρόν άρθρο, μόνο ένα ποσοστό των στρατευσίμων κατατάσσεται «αγόγγυστα», ή -καλύτερα- θα κατατάσσονταν στο Στρατό εάν η θητεία δεν ήταν υποχρεωτική. Όλα τα παραπάνω διαδραματίζουν σοβαρό ρόλο στην «παραγωγικότητα» της Επιχειρήσεως/Μονάδος.

✓ Ο Manager έχει πολύ περισσότερες δυνατότητες παρακινήσεως του προσωπικού μέσω των επιχειρηματικών κινήτρων (bonus), ενώ ο Διοικητής έχει πολύ λίγες (ηθικές αμοιβές και τιμητικές άδειες).

✓ Ο Επιχειρηματικός Manager έχει χρονικά περιθώρια σαφώς καθορισμένα, εντός των οποίων μπορεί να εφαρμόσει το κατά την κρίση του ορθότερο Management. Ο Διοικητής (Στρατιωτικός Manager) δε γνωρίζει εκ των προτέρων το χρονικό διάστημα της διοικήσεώς του και κατά συνέπεια δε γνωρίζει τα χρονικά περιθώρια που του διατίθενται για την υλοποίηση μακροπροθέσμων αντικειμενικών στόχων. Επιπρόσθετα, ο Επιχειρηματικός Manager θα ελεγχθεί για τα αποτελέσματα των χειρισμών του μετά το τέλος των τεθέντων χρονικών περιθωρίων, ενώ ο Διοικητής δυνατό να ελεγχθεί ανά πάσα στιγμή.

✓ Στις Επιχειρήσεις το προσωπικό παραμένει -κατά κανόνα- σταθερό καθ' όλη τη διάρκεια υλοποιήσεως ενός προγράμματος (project). Σε μία Στρατιωτική

Μονάδα είναι σχεδόν αδύνατο να παραμείνει το προσωπικό σταθερό καθ' όλη τη διάρκεια υλοποιήσεως ενός προγράμματος, λόγω αφ' ενός μεν της απολύσεως των στρατευσίμων οπλιτών, αφ' ετέρου δε λόγω των μεταθέσεων που γίνονται χωρίς να έχει δυνατότητα παρεμβάσεως ο Διοικητής («Manager»).

Προτάσεις

Κατόπιν των προαναφερθέντων, προτείνονται τα παρακάτω:

➔ Όλοι οι Κλάδοι των Ενόπλων Δυνάμεων (ΓΕΣ-ΓΕΝ-ΓΕΑ), θα πρέπει να συνεχίσουν να παρακολουθούν την εξέλιξη του Management και να μεριμνούν για την εξακολουθητική βελτίωση του Στρατιωτικού Management.

➔ Να συνεχισθεί η προσπάθεια βελτιώσεως των Εγχειριδίων που αφορούν το Στρατιωτικό Management.

➔ Να συνεχισθεί η διδασκαλία του Management στις Παραγωγικές Σχολές και στα σχολεία επιμορφώσεως Στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεων, και να καταβάλλεται προσπάθεια συνεχούς βελτιώσεως της διδασκτέας ύλης. Ακόμη, να επιδιωχθεί η παραπέ-

ρα συγκεκριμενοποίηση του Στρατιωτικού Management, καθώς και η πρακτική εφαρμογή του ανά επίπεδο διοικήσεως.

➔ Να καταβληθεί προσπάθεια ώστε οι προοριζόμενοι για ανάληψη διοικήσεως Στρατιωτικής Μονάδος, να γνωρίζουν τη Μονάδα τους τουλάχιστον έξι (6) μήνες πριν την ανάληψη της διοικήσεως, καθώς και το χρονικό διάστημα κατά το οποίο θα ασκήσουν διοίκηση.

➔ Οι προοριζόμενοι για Διοικητές (Σχηματισμών έως και Μονάδων) να έχουν τη δυνατότητα υποβολής προτάσεων για την επιλογή των Στελεχών που θα μετατεθούν στο Σχηματισμό/Μονάδα τους προς στελέχωση του Επιτελείου τους.

➔ Οι προτάσεις των Διοικητών Μονάδων να λαμβάνονται σοβαρά υπ' όψιν για τις μεταθέσεις των στρατευσίμων της Μονάδος τους, όταν συμπληρώσουν τον προβλεπόμενο χρόνο παραμονής τους σ' αυτή.

Τυχόν υιοθέτηση των παραπάνω προτάσεων, εκτιμάται ότι θα συντελέσει τόσο στη διευκόλυνση του έργου των διοικήσεων, όσο και στη μεγαλύτερη αποδοτικότητα των Στρατιωτικών Μονάδων, για τη βέλτιστη εκτέλεση της αποστολής τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Στρατιωτικός Κανονισμός ΣΚ 20-2/1980/ΓΕΣ/ΔΟΡ.
- ☞ Στρατιωτικός Κανονισμός ΣΚ 20-1/1984/ΓΕΣ/ΔΟΡ.
- ☞ «Διοίκηση και Ηγεσία» (ΕΕ 181-1/1988/ΓΕΣ).
- ☞ Χυτήρη Λεωνίδα, «Έννοια και Λειτουργίες του Management» - Αθήναι 1995.
- ☞ Αθανασόπουλου Κωνσταντίνου, «Διοίκηση Προσωπικού» - Αθήναι 1996.
- ☞ Peter Drucker, «Προκλήσεις του Management για τον 21^ο Αιώνα - Leader Books 2000.
- ☞ P.J. Montana και B.H. Charnov, «Μάνατζμεντ» Κλειδάριθμος 2002.
- ☞ «Δόγμα Διαμορφώσεως Ηγετών του Στρατού Ξηράς» ΓΕΣ/ΔΙΔΟ/2002.
- ☞ Νικολόπουλου Ανδρέα, «Διοικητική Συγκρούσεων» Αθήναι 2002-2003.

Όμαρ Μπράντλεϋ & Έρβιν Ρόμμελ

Βίοι Παράλληλοι δύο Μεγάλων Διοικητών
Συνδυασμένων Στρατιωτικών Δυνάμεων

ΚΕΙΜΕΝΟ: Ανχης (ΔΕ) Όθων Κ. Κυπριωτάκης
Διευθυντής, ΓΕΣ/ΓΓ/3^ο Γραφείου (Μεταφραστικού)

Οι νεότεροι οφείλουμε να τιμούμε την απερχόμενη γενιά των πολεμιστών της τιτάνιας σύγκρουσης του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, που θεμελίωσαν την ασυμβίβαστη επιθυμία της ειρήνης για τους ίδιους και τις νεότερες γενιές. Ο τελευταίος μεγάλος πόλεμος ήταν η θλιβερότερη κορωνίδα σε μια τραγική σειρά μεγάλων ενδο-ευρωπαϊκών συγκρούσεων, που είχαν διαρκέσει περισσότερο από 900 έτη. Για παράδειγμα, μόνο σε περίοδο 80 ετών (1863-1945), υπήρξαν ένας αυстро-γαλλικός, ένας πρωσ-

σο-αυστριακός και δυο παγκόσμιοι (σε τοπικό επίπεδο γαλλο-γερμανικοί) πόλεμοι, καθένας των οποίων στοίχισε την απώλεια δυο παραγωγικών γενεών ανδρών.

Οι ευρωπαϊκοί λαοί διδάχθηκαν ότι η ειρήνη είναι το πολυτιμότερο αγαθό και η διαφύλαξή της μέσω της προόδου και της μη-απειλής προσφυγής στη βία συνιστά πρωταρχική υποχρέωση των κυβερνήσεων. Η ειρηνική λήξη του Ψυχρού Πολέμου, παρά τις τοπικές αντιπαραθέσεις σε σημεία των Βαλκανίων και του Καυκάσου, είναι άμεσο αποτέλεσμα των θλιβερών εμπειριών από τη φρίκη της μεγαλύτερης σύρραξης σε μέγεθος και έκταση στην παγκόσμια ιστορία.

Σαρλ Ντε Γκωλ

Ο Σαρλ Ντε Γκωλ το 1917 μιλά γερμανικά για να δραπετεύσει από το στρατόπεδο αιχμαλώτων - το 1940 μιλά γερμανικά για να αντιληφθεί τις διαθέσεις των εχθρών του στο πεδίο της μάχης, αλλά το 1960 μιλά γερμανικά για να έλθει σε άμεση επαφή με τον ηγέτη του μεγαλύτερου κράτους-εταίρου της Γαλλίας. Το παράδειγμα αυτό αποτελεί το ισχυρότερο προοίμιο ότι η διδαχή από το Β΄ ΠΠ και τα 60 χρόνια της επακολουθήσασας ειρήνης είναι το άσειστο υπόβαθρο της σημερινής Ευρώπης.

Η στρατιωτική κοινότητα είναι αναπόσπαστο μέρος της ευρωπαϊκής κοινω-

νίας και οι δημιουργοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης προτάσσουν τη σημασία του πυλώνα της ασφάλειας και άμυνας. Αν και σήμερα δεν υπάρχει πραγματική γενικευμένη στρατιωτική απειλή για την Ευρώπη, η στρατιωτική ισχύς της Ευρώπης αποτελεί θεμέλιο της πραγματικότητας για την Ελλάδα, πλαίσιο ενός μεγάλου μέρους της δράσης της (Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Κοσσυφοπέδιο, Αφγανιστάν) και προοπτική του μέλλοντός της (ενιαίες ευρωπαϊκές δυνάμεις). Έτσι, οι θετικές και αρνητικές εμπειρίες της Ευρώπης περισσότερο από ποτέ μπορούν να φωτίσουν τις επιλογές της χώρας μας σε μια φάση αναδιοργάνωσης και μεγάλων μεταβολών.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος διήρκεσε περισσότερο από κάθε πόλεμο του μεγέθους του (6 έτη) και κάλυψε, με εξαίρεση την αμερικανική ήπειρο, το μεγαλύτερο μέρος των χερσαίων εκτάσεων του πλανήτη μας, όλες τις θάλασσές του και το πλείστο του εναέριου χώρου του. Δεν είναι, βέβαια, πρακτικά εφικτό η παρούσα μονογραφία και το ειδικό της αντικείμενο να καλύψει το σύνολο των επιχειρήσεων σε όλα τα θέατρα. Κρίθηκε σκόπιμο να επιλεγεί ένα θέμα άμεσου ενδιαφέροντος για τη χώρα μας, όπως επιχειρήσεις στο Δυτικό-Ευρωπαϊκό και Μεσογειακό Θέατρο.

Ακόμη και το μείζον εθνικό αμυντικό πρόβλημα έναντι της ιστορικά διαρκούς απειλής από την Ανατολή, δυνατό να διδαχθεί από όσα οι σημερινοί Σύμμαχοί μας (μερικοί τότε ήσαν αντίπαλοι) έπραξαν στα μέτωπα εκείνα: αμυντική διάταξη και άμυνα ακτών, αγώνας για υπεροχή στις πληροφορίες, και άλλα.

Μεταξύ άλλων, δυο πρόσωπα δεσπόζουν στο στρατιωτικό πεδίο: δυο ανόμοιες και όμως παράλληλες προσωπικότητες. Ο ένας έμεινε στη σκιά του διοικητή του, ο οποίος όμως τον αποκάλεσε «ευφυΐα στην τακτική»: ο Στρατηγός Όμαρ Μπράντλεϋ, με τελευταία θέση του διοικητή της 12 Ομάδας Στρατιών, της δύναμης ελιγμού του Αϊζεγχάουερ, Αρχιστρατήγου των Συμμάχων στο Δυτικό Μέτωπο. Ο άλλος, χάρις στην ιδιοφυΐα και τον ανθρωπισμό του, αν και ανήκε στο στρατόπεδο του Άξονα, διακρίθηκε περισσότερο από τους ανωτέρους του και αποτέλεσε την τελευταία ελπίδα της Γερμανίας σε στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο: ο Στρατάρχης Έρβιν Ρόμμελ.

Επιλέγοντας τα δυο αυτά πρόσωπα, ως τα πιο αντιπροσωπευτικά παραδείγματα επιτυχημένων διοικητών, θα αντιμετωπίζα

τη μήνη του αείμνηστου πατέρα μου, που θαύμαζε το Βρετανό Στρατηγό Αλεξάντερ, ή την αντίθεση μεγάλων μελετητών, που στα έργα τους επαινούν άλλους ηγέτες όπως τον Αϊζεγχάουερ ή το Ρώσο Επιτελάρχη Ζούκωφ. Επιλέχθηκαν δυο άνδρες που αντιπαρατέθηκαν στη Βόρεια Αφρική και τη Νορμανδία, πράγμα που επιτρέπει να έχουμε άμεσο υλικό για σύγκριση: το χώρο, το χρόνο, και τις πολλές μελέτες όσων έζησαν από κοντά τις επιχειρήσεις στο Δυτικό Μέτωπο.

Παρουσιάζονται δυο διαφορετικά κείμενα: 1) τα βιογραφικά των δυο ανδρών σε ξεχωριστά άρθρα, με έμφαση στις προσπάθειές τους για αξιοποίηση των γνώσεων και εμπειριών τους με σκοπό την επιτυχή διεξαγωγή συνδυασμένων επιχειρήσεων, που αποτελούν τον πρόδρομο των σημερινών διακλαδικών, και 2) ένα συγκριτικό των προσπαθειών του καθενός σε 14 ειδικές επιτελικές λειτουργίες, που ενδιαφέρουν εξαιρετικά και σήμερα τους διοικητές στο πεδίο της μάχης.

ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ 5* (ΗΠΑ)
ΟΜΑΡ ΝΕΛΣΟΝ ΜΠΡΑΝΤΛΕΥ
(OMAR NELSON BRADLEY)
Ο ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΤΑΚΤΙΚΗΣ
1893-1981

Διακριτικός και σιωπηλός, ο Μπράντλεϋ έμεινε γνωστός κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ως ο «Στρατηγός του Στρατιώτη» λόγω της εξαιρετικής μέριμνας για όλο το προσωπικό του. Με απέριπτο προσωπικό ύφος διοίκησης, δεν απολάμβανε προβολής από τους δημοσιογράφους, όπως άλλοι φανταχτεροί Σύμμαχοι διοικητές. Η φήμη του ως μαχητή ήταν όμως γνωστή στους προϊσταμένους του, ειδικά στο συμμαθητή του Στρατηγό Ντουάιτ Ντ. Αϊζεγχάουερ, Ανώτατο Σύμμαχο Διοικητή,

Όμαρ Νέλσον Μπράντλεϋ

που τον θεωρούσε ως τον άριστο τακτικό διοικητή. Αποτέλεσε για διαδοχικές γενεές το ιδανικό παράδειγμα επαγγελματία στρατιωτικού. Δημοσίευσε τα απομνημονεύματά του με τον τίτλο «Ημερολόγιο ενός Στρατιώτη» (1^η έκδοση 1951).

➔ Το ξεκίνημα

Ο Μπράντλεϋ γεννήθηκε την 12 Φεβ 1893 στο Μισούρι. Δούλεψε στο Σιδηρόδρομο για να ενισχύσει το εισόδημά του, πριν γίνει δεκτός στη Στρατιωτική Ακαδημία, από όπου αποφοίτησε το 1915 ως Ανθυπολοχαγός Πεζικού. Πρώτη του τοποθέτηση, παρά τις προσπάθειές του να μεταβεί στο ευρωπαϊκό μέτωπο του Α΄ ΠΠ, ήταν σε μονάδα Πεζικού της Εθνοφρουράς στα νότια σύνορα των ΗΠΑ, καθώς η Διοίκηση φοβόταν εμπλοκή του Μεξικού υπέρ της Γερμανίας.

Στο μεσοπόλεμο διατέλεσε εκπαιδευτής σε μονάδες και καθηγητής Μαθημα-

τικών στη Στρατιωτική Ακαδημία, με προϊστάμενο τον μετέπειτα Αρχιστράτηγο του Ειρηνικού, Ντάγκλας Μακ Άρθουρ. Εκπαιδεύθηκε στη Σχολή Πεζικού και μελέτησε στρατιωτική ιστορία. Μετά από ένα κύκλο υπηρεσίας στη Χαβάη, φοίτησε στη Σχολή Διοίκησης και Επιτελών (Fort Leavenworth, Kansas), όπου γνωρίστηκε στο Τζωρτζ Σ. Μάρσαλ, Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου¹ κατά το Β΄ ΠΠ και σε μια πλειάδα μελλοντικών ηγετών. Συνέχισε τη σταδιοδρομία του ως εκπαιδευτής του Πεζικού. Αποφοίτησε από τη Σχολή Πολέμου του Στρατού το 1934 και επέστρεψε στη Στρατιωτική Ακαδημία ως καθηγητής Τακτικής. Από τα χέρια του πέρασε σχεδόν το σύνολο της στρατιωτικής ηγεσίας των ΗΠΑ των δεκαετιών 1960 και '70. Ακολούθησε μια λαμπρή θητεία του στο G-1 (Δνση Ανθρωπίνου Δυναμικού και Προσωπικού) του Επιτελείου του Υπουργείου Στρατιωτικών και στο Γραφείο του Επιτελάρχη (ΕΓΑ/ΓΕΣ).

Προάχθηκε κατ' ευθείαν κατ' απονομή από Αντισυνταγματάρχη σε Ταξίαρχο και επέστρεψε στο Fort Benning ως Διοικητής. Προώθησε τα θέματα μηχανοκίνησης και θωράκισης και την εκπαίδευση διοικητών μονάδων, η οποία βοήθησε στην προετοιμασία 45.000 περίπου εφέδρων Αξκών, που χρειάστηκαν κατά την εξέλιξη του πολέμου.

➔ Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

Αμέσως μετά το Περλ Χάρμπορ, ο Μπράντλεϋ ανέλαβε ως Υποστράτηγος τη διοίκηση της 82 Μερραρχίας Πεζικού. Φρόντισε για το ηθικό του προσωπικού και επέβλεπε προσωπικά την εκπαίδευση μάχης. Με διαταγή του Αρχηγού του Γενι-

¹ Πολεμική συγκρότηση.

κού Επιτελείου Μάρσαλ, μετατέθηκε στην 28 Μεραρχία Πεζικού, που έπασχε από πλευράς οργάνωσης και προσωπικού. Το Φεβρουάριο 1943 με την προαγωγή του σε Αντιστράτηγο, ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Μάρσαλ τον όρισε Διοικητή του Χ ΣΣ. Αντί γι' αυτό, αναχώρησε άμεσα για την Αφρική υπό το Στρατηγό Αϊζεγκάουερ, ως στρατιωτικός σύμβουλος για την εξέλιξη της κατάστασης. Έφθασε εκεί κατά τη συντριβή των Αμερικανών από τους Γερμανούς του Ρόμμελ στη Διάβαση Κάσσεριν.

Ακολουθώντας τη γνώμη του, ο Αϊζεγκάουερ αντικατέστησε το Διοικητή του ΙΙ ΣΣ με τον Πάττον, και στη συνέχεια τον όρισε Υποδιοικητή του. Ο Μπράντλεϋ διαδέχθηκε τον Πάττον, στον οποίο ανατέθηκε η προετοιμασία της απόβασης στη Σικελία. Στην πρώτη του πολεμική αποστολή, την άνοιξη 1943, ο Μπράντλεϋ γνώρισε το θρίαμβο στη Μπιζέρτα της Τυνησίας. Ακολούθησε η παράδοση του Άξονα στην Αφρική.

Υπό τη διοίκηση πλέον της 7^{ης} Στρατιάς του Πάττον, το ΙΙ ΣΣ του Μπράντλεϋ αποβιβάστηκε και διακρίθηκε κατά τον αγώνα στη Σικελία, που διάρκεσε 38 ημέρες. Ο πολεμικός ανταποκριτής Έρνι Πάιλ αποκάλυψε την προσωπικότητα του Μπράντλεϋ στην κοινή γνώμη και του απένειμε τον τίτλο του «Στρατηγού του Στρατιώτη».

Ο Ανώτατος Σύμμαχος Διοικητής Αϊζεγκάουερ (δίπλα του στη φωτογραφία), του ανέθεσε τα διπλά καθήκοντα του Διοικητή

Η απόβαση της Νορμανδίας

της 1^{ης} Στρατιάς και του διοικητή του πυρήνα της 1^{ης} Ομάδας Στρατιών (αργότερα μετονομάστηκε σε «12 Ο-Σ») για την επικείμενη απόβαση στη Δυτική Ευρώπη, και εγκαταστάθηκε στο Λονδίνο τον Ιαν 1944. Στη διάρκεια της απόβασης στη Νορμανδία [επιχείρηση «Κυρίαρχος» (Overlord)], οι χερσαίες δυνάμεις των ΗΠΑ (3 Σώματα Στρατού υπό την 1^η Στρατιά) τέθηκαν προσωρινά υπό τη διοίκηση του Βρετανού Στρατηγού Σερ Μπέρναρντ Λ. Μοντγκόμερι, Διοικητή επίσης των Βρετανικών και

Καναδικών Χερσαίων Δυνάμεων.

Το πρωί της απόβασης (6 Ιουν 1944), ο Μπράντλεϋ παρακολούθησε την απόβαση των στρατευμάτων από το στρατηγείο του στο αντιτορπιλικό «Αουγκούστα». Μετά την εγκατάσταση στην ξηρά, την 9 Ιουν 1944, οι δυνάμεις του υπεράσπισαν το προγεφύρωμα κατά των γερμανικών αντε-

πιθέσεων, που διεύθυνε ο Ρόμμελ. Χάρης στο προγραμματισμένο κύμα εισόδου νέων μονάδων, ο Μπράντλεϋ επέτυχε τους αντικειμενικούς σκοπούς της σταθεροποίησης της κατάστασης και της κατάληψης του Χερβούργου. Χρειάστηκαν αγώνες 50 ημερών για να αρχίσει η καταγιστική επίθεση, που έφερε την απελευθέρωση σχεδόν όλης της Γαλλίας. Ο Μπράντλεϋ χρησιμοποίησε την αεροπορική ισχύ. Μετά την κατάληψη της Αβράνς, εισήλθε στο θέατρο η 3^η Στρατιά του Πάττον (που πλέον ήταν υφιστάμενός του²) και ενεργοποιήθηκε το Στρατηγείο της 12 Ομάδας Στρατιών. Οδήγησε τις δυνάμεις του στην περικύκλωση των Γερμανών από το Νότο. Ατυχώς λόγω κακής συνεννόησης με το Μοντγκόμερι, μεγάλο μέρος των Γερμανών διέφυγαν την κύκλωση. Η απομάκρυνση από τις ακτές ανάγκασε στις αρχές του χειμώνα τους Συμμάχους να σταματήσουν στη γραμμή άμυνας «Ζήγκρφριντ» των Γερμανών.

Αιφνιδιάσθηκε από τη γερμανική αντεπίθεση στις Αρδέννες, που άρχισε την 16 Δεκ 1944. Κατόρθωσε όμως να ξεπεράσει την έλλειψη αεροπορικής υποστήριξης και αναδιάρταξε επιτυχώς τις δυνάμεις του. Με τις 1^η και 9^η Στρατιά σε μετωπική παράταξη και με μοχλό στο πλευρό την 3^η Στρατιά του Πάττον, συνέτριψε τους Γερμανούς και εισήλθε στη Ρηνανία. Χάρης σε μια εύνοια της τύχης, αξιοποίησε την άθικτη σιδηροδρομική γέφυρα «Λούβεντορφ» στο Ρεμάγκεν και την 7 Μαρ. 1945, η 9 Τεθωρακισμένη Μεραρχία των ΗΠΑ διήλθε το Ρήνο.

Με επιτυχείς ελιγμούς, οι δυνάμεις του κινήθηκαν ανατολικά μέχρι τον ποταμό

² Στο σύστημα των ΗΠΑ είναι δυνατή η εναλλαγή αρχαιότητας σε όλους τους βαθμούς, ανεξάρτητα της προέλευσης των Αξκών. Ο Μπράντλεϋ έγινε Ταχχος κατ' απονομή το 1940 και μετά από τακτική κρίση το 1946. Αντίθετα, ο Πάττον έχασε τη θέση του στην επετηρίδα, μετά από ένα ατυχές συμβάν στη Σικελία. Έτσι, ο Μπράντλεϋ από Υποδιοικητής του Πάττον στο II ΣΣ, έγινε προϊστάμενός του, στα πλαίσια της 12 Ο-Σ.

Έλβα όπου συναντήθηκαν με τις προελαύνουσες σοβιετικές δυνάμεις. Για εξάλειψη κάθε κινδύνου από τις οπισθοχωρούσες γερμανικές δυνάμεις, η 3^η Στρατιά του Πάττον προέλασε στη Βαυαρία, την Αυστρία και έως τη δυτική Τσεχοσλοβακία. Όταν την 12 Απρ 1945 τερματίστηκαν οι επιχειρήσεις για την 12 Ο-Σ, ο Στρατηγός Μπράντλεϋ διοικούσε 4 Στρατιές, με 12 Σώματα Στρατού, 48 Μεραρχίες και 1,3 εκατομμύρια άνδρες. Ο ίδιος ο Αρχιστρατηγός Αϊζεγκάουερ του έδωσε τον τίτλο του «μεγάλου καθηγητή της τακτικής».

➔ Στην ειρήνη

Παρ' ότι ο Μπράντλεϋ επιθυμούσε να συνεχίσει τη σταδιοδρομία του στον Ειρηνικό, ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Μάρσαλ προτίμησε να τον αφήσει να αναδιοργανώσει τις δυνάμεις κατοχής στη Γερμανία. Εκεί τον βρήκε η παράδοση της Ιαπωνίας. Η αξιοποίησή του στη συνέχεια υπήρξε άμε-

ση: ανέλαβε Διευθυντής Υποθέσεων Αποστράτων/Απομάχων.

Την 7 Φεβ 1948, ο Μπράντλεϋ ονομάστηκε Επιτελάρχης του Υπουργείου Στρατιωτικών σε αντικατάσταση του Αϊζεγκάουερ, με ένα βαρύ πρόγραμμα: αποστράτευση των εφέδρων, αναδιοργάνωση της μόνιμης δύναμης, προϋπολογισμός επενδύσεων, εκσυγχρονισμό μέσωσων και υλικών, αντιπαράθεση προς τους Σοβιετικούς. Παρ' ότι δεν κατάφερε να επιτύχει την υπαγωγή της Εθνοφρουράς στο Στρατό,

που πολεμήθηκε για πολιτικούς λόγους, μετέβαλε το Στρατό του Β' ΠΠ στο Στρατό του Ψυχρού Πολέμου.

Την 16 Αυγ 1949, ονομάστηκε πρώτος Πρόεδρος του Συμβουλίου Αρχηγών Επιτελείων (JCS) και την 22 Σεπ 1950 η Εθνοσυνέλευση των ΗΠΑ τον προήγαγε σε Στρατηγό (5 αστέρων). Η διπλή θητεία του αποτέλεσε το όχημα της προόδου των διακλαδικών θεσμών, και συνδυασμού των συμβατικών δυνάμεων. Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η επίδρασή του στις επιχειρήσεις στην Κορέα (1950-1953), όπου υποστήριξε ένθερμα την ειρήνευση, ερχόμενος και σε αντίθεση με το Στρατηγό Μακ Άρθουρ. Συμμετείχε ενεργά στην ίδρυση του NATO και διατέλεσε 1^{ος} Πρόεδρος της Στρατιωτικής Επιτροπής του NATO (1949-1950) και στη συνέχεια Στρατιωτικός Αντιπρόσωπος των ΗΠΑ σε αυτή μέχρι την αποστρατεία του την 15 Αυγ 1953.

Ο Στρατηγός Μπράντλεϋ άφησε την τελευταία του πνοή στη Νέα Υόρκη την 8 Απρ 1981, σε βαθύ γήρας, 16 έτη μετά το θάνατο της αγαπημένης του γυναίκας, και μόλις λίγα λεπτά της ώρας μετά την απονομή σε αυτόν του βραβείου του Εθνικού Ιδρύματος Κοινωνικών Επιστημών. Του απονεμήθηκαν πλήρεις τιμές. Έχει ενταφιασθεί στο Εθνικό Κοιμητήριο του Άρλιγκτον στην Ουάσιγκτον. Η κυριότερη βιογραφία του δημοσιεύθηκε το 1983 με τίτλο «Η ζωή ενός Στρατηγού» από τον Κλέη Μπλαϊρ.

**ΣΤΡΑΤΑΡΧΗΣ (ΓΕΡΜΑΝΙΑ)
ΕΡΒΙΝ ΓΙΟΧΑΝΕΣ ΟΪΓΚΕΝ ΡΟΜΜΕΛ
(ERWIN JOHANNES EUGEN ROMMEL)
Η ΑΛΕΠΟΥ ΤΩΝ ΕΛΙΓΜΩΝ (1891-1944)**

Ο ευγενής αριστοκράτης πολεμιστής άφησε φήμη δίκαιου ανθρώπου και χάθηκε μέσα στα συντρίμια μιας κοινωνίας, που ο ίδιος δεν συμπάθησε ποτέ, αλλά την οποία ο πατριωτισμός του δεν του επέτρεπε να προδώσει. Κατά διαστήματα, οι επιτυχίες του προκάλεσαν διθυραμβικά δημοσιεύματα φιλικού και εχθρικού τύπου. Το προσωνύμιο της «Αλεπούς της Ερήμου» (από το όνομα ενός μικρού καταστήματος ειδών κυνηγίου στο Σαλούμ) δεν ήταν πάντως το επιτυχεστότερο για ένα φιλόσοφο της πολεμικής τέχνης. Η Γερμανία ήλπιζε πριν από την ολική καταστροφή να βρει στο πρόσωπό του τον ήρωα, που θα την επανέφερε στο δρόμο της τιμής. Ο Ρόμμελ κλήθηκε να διαλέξει ανάμεσα στο θάνατο και την ατίμωση. Προτίμησε το δρόμο της αρετής.

➔ **Ο Επιστήμονας της Στρατιωτικής Τέχνης**
Γεννήθηκε την 15 Νοε 1891 στην Ουλμ

(Βυρτεμβέργη) από μεγαλοαστική οικογένεια. Αποφοίτησε το 1912 ως Ανθυπολοχαγός από τη Στρατιωτική Ακαδημία του Νταντσίχ³ και τοποθετήθηκε σε Σύνταγμα Πεζικού. Ως σπουδαστής, γνώρισε τη Λουσι Μαρία Μόλλιν, που νυμφεύθηκε το 1916. Στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο διακρίθηκε και του απονεμήθηκαν παράσημα, που προοριζόταν μόνο για ανώτατους αξιωματικούς. Στο Μεσοπόλεμο, υπηρέτησε ως Αξκός και Διοικητής στο Σύνταγμα της Στουτγάρδης, έστω κι αν ήταν μόνο Λοχαγός.

Με την άνοδο των Ναζι, παλαιοί αριστοκράτες τον προώθησαν αντί για άπειρα στελέχη του καθεστώτος. Διατέλεσε Καθηγητής της Σχολής Πολέμου στο Πότσταμ και Διοικητής της Σχολής Πολέμου στη

Βήνερ Νούσταντ (Βιέννη). Μαθητές του διοίκησαν το Γερμανικό Στρατό μέχρι τη δεκαετία του 1970. Διορίσθηκε εκπαιδευτής της Τακτικής στη Σχολή Πεζικού στη

³ Σημερινού Γκντανσκ της Πολωνίας.

Δρέσδη και εξέδωσε το βιβλίο «Το Πεζικό Επιτίθεται» («Infanterie greift an») για το μελλοντικό δόγμα ενεργείας των Γερμανών. Το βιβλίο του αποτέλεσε βάση μελετών του (τότε) Συνταγματάρχη Ντε Γκολ.

Ο Χίτλερ, εκτιμώντας τα προσόντα του, τον όρισε Διοικητή της Προσωπικής του Φρουράς κατά τις επιχειρήσεις στην Πολωνία. Όμως, το περιβάλλον του δικτάτορα κατάφερε να τον απομακρύνει. Το Φεβ 1940, ανέλαβε Διοικητής της 7^{ης} ΤΘ Μεραρχίας (Panzer) παρ' ότι δεν είχε ποτέ διοικήσει άρματα. Την 10 Μαΐ 1940, προσέβαλε τις Βελγικές Δυνάμεις στις Αρδέννες, και πρόλαβε την ανάπτυξη των Γαλλικών και Βρετανικών Δυνάμεων. Όταν Βρετανικά Συγκροτήματα Αρμάτων θέρισαν το Γερμανικό ελαφρό Πεζικό, ο Ρόμμελ τους απώθησε με τα Α/Α των 88 χλστ Φλακ (Flak) για πρώτη φορά στο έδαφος. Πέρασε τον ποταμό Σηκουάνα, έφθασε στη Μάγχη, και την 19 Ιουνίου⁴ κατέλαβε το Χερβούργο στη δυτική άκρη της Νορμανδίας (κάπου 300 χλμ. μακριά).

➔ Η Αλεπού της Ερήμου

Ο Χίτλερ ανέθεσε στο Ρόμμελ να σώσει τις δυνάμεις του Μουσολίνι στη Δυτική Έρημο. Τον Ιαν 1941, τον προήγαγε σε Αντιστράτηγο και του ανέθεσε τη διοίκηση του Γερμανικού Σώματος Αφρικής (Afrika Korps), που στην πραγματικότητα ήταν δυο ελαφρές Μεραρχίες Πεζικού με στοιχεία Τεθωρακισμένων. Από το τέλος Φεβ μέχρι την 15 Απρ, απώθησε τους Βρετανούς από τη Λιβύη και έφθασε στα σύνορα της Αιγύπτου. Τότε, ο Χίτλερ επωφελήθηκε από τη λάμψη του και τον προήγαγε στο νεότερο ποτέ Στρατάρχη στην

ιστορία της Γερμανίας.

Χωρίς επαρκείς δυνάμεις και με το Τομπρούκ ανέπαφο σε βρετανικά χέρια, ο Ρόμμελ μετέπεσε στην άμυνα, χρησιμοποιώντας τακτικά και πάλι με μεγάλη επιτυχία το Φλακ των 88 χλστ. Σχημάτιζε οβάλ διατάξεις στην άμμο και παρέσυρε μέσα σε αυτές τα εχθρικά άρματα, καθώς το βρετανικό πείσμα έστελνε βρετανικές δυνάμεις μέσα στα «δόντια της Αλεπούς».

Οι Βρετανοί αντεπιτέθηκαν και την 29 Νοε 1941 απεγκλώβισαν το Τομπρούκ. Η ΟΚW δεν παρείχε αεροπορική υποστήριξη και εφόδια. Ο Ρόμμελ αναγκάστηκε να οπισθοχωρήσει τον Ιαν 1942 στις αρχικές του θέσεις. Τότε κατέφερε στους Βρετανούς μια απίστευτη ήττα: απέσπασε την προσοχή τους στην παραλία της Σύρτης,

⁴ Η ιστορική σύμπτωση θέλει 4 χρόνια μετά την 19 Ιουν 1944, ο Ρόμμελ να τραυματισθεί και να απομακρυνθεί οριστικά από το μέτωπο.

ενώ επιτέθηκε από το Νότο με τις γερμανικές μηχανοκίνητες μονάδες. Όταν ο Χίτλερ αναδιέταξε την Αεροπορία περιορίζοντας την αποτελεσματικότητα του Συμμαχικού Ναυτικού, ο Ρόμμελ επιτέθηκε. Διέσπασε τη γραμμή άμυνας, την ηρωική αντίσταση των Ελευθέρων Γάλλων στο Μερς Ελ Κεμπίρ και κατέλαβε το Τομπρούκ. Την 30 Ιουν, οι δυνάμεις του ήρθαν σε επαφή με τη γραμμή άμυνας του Ελ Αλαμείν. Δεν διέθεταν, όμως πλέον, παρά 50 άρματα. Η μήκους 110 χλμ. εδαφική κατάπτωση της Μπαμπ Ελ Κατάρα νότια του Ελ Αλαμείν, δεν επέτρεπε κανένα πλευρικό ελιγμό, παρά μόνο κατά μέτωπο επίθεση. Η τελευταία επίθεση, την 30 Αυγ 1942, απέτυχε λόγω έλλειψης αρμάτων και καυσίμων.

Οι Σύμμαχοι άρχισαν να ευημερούν σε εξοπλισμό, μέσα και καύσιμα, και ατέλειωτες στρατιές αποικιακών στρατευμάτων.

Την 23 Οκτ 1942, ενώ οι Σοβιετικοί περνούσαν στην αντεπίθεση στο Στάλιγκραντ, οι Βρετανοί και οι Σύμμαχοι (και η III Ελληνική Ταξιαρχία), υπό το Βρετανό Στρατηγό Σερ Χάρολντ Αλεξάντερ και τη διοίκηση του Βρετανού Στρατηγού Σερ Μπέρναρντ Λ. Μοντγκόμερι, εκτόξευσαν επίθεση κατά των δυνάμεων του Άξονα στο Ελ Αλαμείν. Ο Ρόμμελ ανακλήθηκε από τη Γερμανία, όπου ανέρρωνε, αλλά δεν μπόρεσε να κλείσει το κενό της διάταξης. Το Τομπρούκ ανακαταλήφθηκε οριστικά την 12 Νοε. Η κατάσταση για τον Άξονα επιδεινώθηκε όταν Συμμαχικές Δυνάμεις δημιούργησαν 2^ο μέτωπο στα μετόπισθεν του Άξονα στην Αλγερία.

Ο Ρόμμελ υποχώρησε στην οχυρωμένη ζώνη της Τύνιδας χωρίς επαρκείς δυνάμεις και εξοπλισμό. Την 22 Φεβ 1943, για πρώτη φορά αντιμετώπισε δυνάμεις των ΗΠΑ, στις οποίες ανήκε ο τότε Υποστράτηγος Όμαρ Μπράντλεϋ, και τις αναχαίτισε στο πέρασμα Κάσεριν. Όταν ο Χίτλερ αρνήθηκε εκκένωση των εμπειροπόλεμων στρατευμάτων, παρέδωσε τη διοίκηση στο Στρατηγό Φον Άρνιμ. Επιστρέφοντας στη Γερμανία, τέθηκε σε υποχρεωτική άδεια και αρνήθηκε να παραλάβει το παρτίσιον του «Σταυρού των Ιπποτών», που του απένειμε ο Χίτλερ για να «γλυκάνει» τη δυσφορία του.

➔ Το Λυκόφως του «Λέοντα»

Στα τέλη Νοε 1943, ο Ρόμμελ τοποθετήθηκε ως Γενικός Επιθεωρητής Αμυντικής Οργάνωσης των Δυνάμεων στη Δύση κατά ενδεχόμενης απόβασης. Ήδη, ο πολιτικός-στρατιωτικός «Οργανισμός Τοντ» κατασκεύαζε με αργούς ρυθμούς το «Τείχος στον Ατλαντικό». Μόνο οι ναυτικές βάσεις στον Ατλαντικό είχαν ολοκληρωθεί. Ξεκίνησε ακούραστα περιοδεία των ακτών, δίνοντας λεπτομερείς οδηγίες για τα μέτρα οχύρωσης. Όπου έλειπαν υλικά, αναπληρώνονταν με τεχνάσματά του, όπως τα κωλύματα «Σπαράγγια» κατά των αεραποβάσεων. Διαπίστωνε, όμως, ένα κενό στις σχέσεις μεταξύ του Στρατού στο μέτωπο και της OKW και των άλλων δυνάμεων (λοιπών Κλάδων των ΕΔ, Ες-Ες και πολιτικών οργανισμών). Τα περισσότερα μέσα είχαν διατεθεί στο Ανατολικό Μέτωπο, ενώ η στρατιωτική διοίκηση διασκέδαζε στο Παρίσι.

Την 31 Δεκ 1943, του ανατέθηκε παράλληλα η Διοίκηση της 2^{ης} Ομάδας Στρατιών, υπό τις διαταγές του Στρατάρχη Φον Ρούνστεντ. Μάταια παρακαλούσε το Χίτλερ και την OKW να του εκχωρήσουν τις αρμοδιότητες που έπρεπε να διαθέτει ο διοικητής του θεάτρου. Οι Ναζιστικές Υπηρεσίες Πληροφοριών απέτυχαν να προσδιορίσουν το χώρο της συμμαχικής απόβασης. Όταν αυτή εκδηλώθηκε την 6 Ιουν 1944, δεν θέλησαν να αποδεχθούν ότι η Νορμανδία αποτελούσε την κύρια - και μοναδική όπως αποδείχθηκε - προσπάθεια.

Ο Γκαίριγκ (Αρχηγός της Luftwaffe) βρίσκονταν μαζί με το Χίτλερ 3000 χλμ. ανατολικά, στη «Φωλιά του Λύκου» στην Ανατολική Πρωσία. Ο Αρχηγός του Ναυτικού, Ραίντερ έδρευε στο Βερολίνο με αντιπρόσωπο στο Παρίσι. Διατηρούσαν ζηλότυπα για τους εαυτούς τους την από-

λυτη εξουσία επί των δυνάμεών τους στη ζώνη ευθύνης του Ρόμμελ. Η OKW δεν επέτρεψε τη μετακίνηση των δυνάμεων από το Καλαί, από φόβο εισβολής από την ανύπαρκτη 3^η Στρατιά του Πάττον.

Ο Χίτλερ δεν εκχώρησε τη διοίκηση των Τεθωρακισμένων των Ες-Ες. Το Ναυτικό δεν μπόρεσε να χρησιμοποιήσει τα νέα υποβρύχιά του, ενώ η Αεροπορία ήταν ανύπαρκτη αφήνοντας στους Συμμάχους την απόλυτη υπεροχή.

Από ιστορική σύμπτωση, όπως και στο Ελ Αλαμείν, ο Ρόμμελ βρισκόταν με άδεια στη Γερμανία τη στιγμή της επίθεσης. Όταν έφθασε στο μέτωπο, διαπίστωσε ότι η κατάσταση ήταν δυσμενής, το προγεφύρωμα των Συμμάχων είχε σταθεροποιηθεί και οι οχυρώσεις του «Τείχους του Ατλαντικού» δεν άντεξαν ούτε μια ημέρα, λόγω υπέρβασης από αεροκίνητες δυνάμεις. Έτσι, προσπάθησε να φράξει το δρόμο με μόνες τις δυνάμεις της 2^{ης} Ομάδας Στρατιών. Η μοίρα, όμως, έμελλε να είναι αυτή που θα σφράγιζε το τέλος. Επιστρέφοντας από το μέτωπο την 17 Ιουλ 1944, ο Ρόμμελ τραυματίστηκε στη βάση του κρανίου, όταν το όχημα, όπου επέβαινε, βλήθηκε από καταδιωκτικό των ΗΠΑ, ανατράπηκε σε ένα χαντάκι και ο οδηγός του σκοτώθηκε. Ο ίδιος ο Ρόμμελ διακομίστηκε στο Χέρλιγκεν μετά τη ραγδαία προέλαση των Συμμάχων.

Εν τω μεταξύ, εκδηλώθηκε η απόπειρα δολοφονίας του Χίτλερ (20 Ιουλ 1944), στην οποία φαίνεται ότι ο Ρόμμελ είχε κρυφή εμπλοκή. Την 8 Αυγ τέθηκε σε κατ' οίκο περιορισμό. Το καθεστώς φοβόταν ότι μια δίκη, έστω και στημένη όπως έγινε για τους άλλους συνωμότες, ίσως να αποσάθρωνε περισσότερο τον ετοιμόρροπο Ναζισμό. «Φίλοι» του Ρόμμελ του πρότειναν να αυτοκτονήσει με αντάλλαγμα ασυλία

της οικογένειας και των συνεργατών του. Σταθμίζοντας την κατάσταση, προτίμησε το «δρόμο του Σωκράτους» την 14 Οκτ 1944. Κηδεύτηκε με πλήρεις τιμές, αλλά στην τελετή δεν παρέστη κανένας διακεκριμένος Ναζιστής.

➔ Οι Διάδοχοι

Ο μονάκριβος γιος του, Μάνφρεντ Ρόμμελ, γεννήθηκε το 1928 και, μετά τον πόλεμο, έγινε πολιτικός της Δυτικής Γερμανίας και διατέλεσε Δήμαρχος της Στουτγάρδης. Από τους συνεργάτες του, ο Επιτελάρχης του, Στρατηγός Γκάουζε, έγινε Γενικός Επιθεωρητής των Ενόπλων Δυνάμεων⁵ και ο Ναυτικός Σύμβουλός του, Ναύαρχος Ρούγκε, Επιθεωρητής του Ναυτικού⁶ της Δυτικής Γερμανίας. Ο τελευταίος έγραψε και βιβλίο για το «Ρόμμελ στη Νορμανδία». Οι σκέψεις του Ρόμμελ δημοσιεύθηκαν το 1950 από τη γυναίκα του και τον Φριτς Μπάγκερλεϊν με τον τίτλο «Krieg ohne Hass (Πόλεμος χωρίς Μίσος)».

Η ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Θεμέλιο και βάση της επιτυχίας ενός διοικητή είναι η αποτελεσματική άσκηση της διοίκησης και η ορθή εφαρμογή της θεωρίας του ηγήτορα. Στη θεμελιώδη αυτή λειτουργία, τόσο ο Μπράντλεϋ όσο και ο Ρόμμελ, αντέδρασαν με ένα κοινό τρόπο στην αντιμετώπιση των προβλημάτων του προσωπικού, αλλά έτυχαν διαφορετικής τύχης από τους προϊσταμένους τους. Οι δυο Στρατηγοί έδιδαν τρομακτική σημασία στην επιλογή των υφισταμένων τους. Επεδίωκαν να διατηρούν κατά το δυνατό υπό τις διαταγές τους πρόσωπα ικανά με εκπαίδευση, ει δυνατό και πολεμική

εμπειρία, κατάλληλη για το είδος των μελλοντικών επιχειρήσεων. Διαφορετική ήταν η τύχη που τους επιφύλασσαν όμως οι προϊστάμενοί τους.

Ο Μπράντλεϋ μπόρεσε να μεταβεί στην Ουάσιγκτον και να ζητήσει από τον Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Μάρσαλ ως διοικητές του, πρόσωπα εγνωσμένης αξίας. Ως έμπειρος από τη θητεία του στη Διεύθυνση G-1 (Προσωπικού) του Επιτελείου, ήταν σε θέση να προωθεί ικανούς σε ζωτικές διοικήσεις, πράγμα που εντάθηκε κατά την κρίσιμη απόβαση στη Νορμανδία.

Η τύχη στέρησε αυτό το προνόμιο από το Ρόμμελ. Συχνές αλλαγές διασπούσαν τη συνοχή της γερμανικής διοίκησης. Στις δύσκολες ώρες που οι Σύμμαχοι σφυροκοπούσαν το Γερμανικό Στρατό, δεν μπορούσε να διατηρήσει ενότητα διοίκησης, αφού ο Χίτλερ με άμεσες επεμβάσεις μετέθετε διοικητές και άλλαζε την υπαγωγή των δυνάμεων.

Απέναντι στο υφιστάμενό τους προσωπικό, οι δυο Στρατηγοί έδειξαν παρόμοια αν όχι ταυτόσημη συμπεριφορά. Τηρώντας την απόσταση που επέβαλε η μακρά εκπαιδευτική πείρα του Μπράντλεϋ και η αριστοκρατική αγωγή του Ρόμμελ, δεν έπαυαν να εξετάζουν και τα μικρότερα προβλήματα του προσωπικού και προσπαθούσαν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες του. Το γεγονός αυτό δικαιολογεί τόσο τον τίτλο του «Στρατηγού του Στρατιώτη» που δόθηκε στον Μπράντλεϋ, όσο και τη λατρεία με την οποία περιέβαλαν το Ρόμμελ.

Ήπιοι στη συμπεριφορά, χωρίς εκρήξεις και άσκοπη χρήση βαθμού, γνώριζαν να επιβάλουν τη θέλησή τους, έκαναν κατανοητές τις διαταγές τους και αποτελού-

⁵ Θέση ισότιμη προς του Αρχηγού ΓΕΕΘΑ στην Ελλάδα.

⁶ Θέση ισότιμη προς του Αρχηγού ΓΕΝ στην Ελλάδα.

σαν το στήριγμα του προσωπικού τους. Δεν δίσταζαν να κατεβαίνουν στο πεδίο της μάχης, όπου και όταν το απαιτούσε η περίπτωση. Βασιζόμενοι στις ικανότητες των Επιτελείων τους, μπορούσαν να απομακρύνονται και να μεταβαίνουν στους πρόσω σχηματισμούς για εξέταση επί τόπου της τρέχουσας κατάστασης και ανάλογη προσαρμογή των ελιγμών.

Η ορθή άσκηση της διοίκησης και η κατάλληλη επιλογή διοικητών εξασφαλίζει σταθερότητα, και η μέριμνα για το προσωπικό σφυρηλατεί στενές σχέσεις μεταξύ διοίκησης και υφισταμένων.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΞ

Κατά το Β΄ ΠΠ, δοκιμάστηκαν στην πράξη τα περισσότερα συστήματα και μέσα Πληροφοριών, που εξελιγμένα βρίσκονται σε χρήση σήμερα στις Ένοπλες Δυνάμεις παγκοσμίως. Ιδιαίτερη ανάπτυξη γνώρισαν τα ασύρματα μέσα, για εξασφάλιση της πληροφοριακής υπεροχής στο πεδίο μάχης, κυρίως το ραντάρ. Προπολεμικά σύμφωνα με όλες τις αναλύσεις, οι Γερμανοί είχαν επιτύχει συντριπτική υπεροχή. Ειδικά επιτελεία, όπως το Κέντρο Ανθρωπίνων Μελετών του Μονάχου είχαν αποτυπώσει με εξαιρετική λεπτομέρεια κάθε πτυχή των αντιπάλων, πολιτική, στρατιωτική, οικονομική, πολιτιστική, κοινωνική. Παράδειγμα, το βελγικό φρούριο του Εμπαίν-Εμάλ, για το οποίο οι Γερμανοί όχι μόνο γνώριζαν τα πάντα, αλλά και το είχαν απεικονίσει σε φυσικό μέγεθος για δοκιμή της εξουδετέρωσής του. Κατά την προσβολή, το φρούριο σίγησε σε 15 λεπτά και παραδόθηκε σε 10 ώρες.

Σταδιακά, οι Σύμμαχοι ανέκτησαν το χαμένο έδαφος. Κυρίως κατά τις επιχειρήσεις στη Βόρεια Αφρική, δοκιμάσθηκε η συγκέντρωση των Πληροφοριών για

Η μάχη του Ελ Αλαμέν

πληρέστερη εκμετάλλευση κατά κλιμάκιο διοίκησης. Επιδιώχθηκε, αντίθετα από όσα συνέβαιναν στον Άξονα, να καταργηθούν τα διαχωριστικά μεταξύ των Κλάδων των ΕΔ και των λοιπών Υπηρεσιών, ώστε κάθε ειδική πληροφορία να συνθέσει το ανάγλυφο για τον αντίπαλο. Σύμφωνα με τον Μπράντλεϋ, όταν απαιτήθηκε να εξετασθεί η σταθερότητα του εδάφους σε μια περιοχή της ακτής απόβασης στη Νορμανδία, το Βρετανικό Ναυτικό έστειλε υποβρύχιο κάτω από τη μύτη των Γερμανών και συνέλεξε δείγματα της ακτής.

Κατά τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων οι Γερμανοί, αντίθετα, άρχισαν να ασχολούνται ολοένα λιγότερο με την ακρίβεια των Πληροφοριών. Η κατάσταση επιδεινώθηκε όταν, στη διάρκεια της εκστρατείας κατά των Σοβιετικών, ο Χίτλερ αποφάσισε να ανα-

λάβει προσωπικά την αρχιστρατηγία στην Ανατολή. Ενώ οι Σύμμαχοι συνέλεξαν εντυπωσιακές λεπτομέρειες για την αμυντική διάταξη, οι Γερμανοί είχαν «τυφλωθεί» από ένα αδιαπέραστο τείχος σιωπής και εκλάμβαναν τα ελαστικά άρματα του Πάπτον στην ΝΑ Αγγλία ως τον αληθινό στρατό της εισβολής. Εγκληματική για τις Ένοπλες Δυνάμεις των Ναζι υπήρξε την ίδια εποχή η διάλυση της ABWER, της Υπηρεσίας Πληροφοριών της OKW (κυρίως από ανθρώπινες πηγές - HUMINT), υπό τη διεύθυνση του Ναυάρχου Κανάρης, τον οποίο δικαίως ο Χίτλερ υποπτευόταν για υπόγειες διασυνδέσεις με τους Συμμάχους. Όμως, η απομόνωση των Υπηρεσιών Πληροφοριών από τη στρατιωτική ιεραρχία και η διήθηση της ροής των πληροφοριών δια της κομματικής ηγεσίας επιβράδυνε την εκμετάλλυσή τους.

Τελευταία λάμψη της γερμανικής πολεμικής μηχανής στον τομέα των Πληροφοριών υπήρξε η αντεπίθεση των Αρδεννών. Εκμεταλλευόμενοι μετεωρολογικές πληροφορίες, προετοιμάστηκαν και εκτόξευσαν την επίθεση στον κατάλληλο χώρο και χρόνο, άσχετα αν οι δυνάμεις τους αποκρούστηκαν λόγω έλλειψης καυσίμων και εφεδρειών. Το επιτελείο του Μπράντλεϋ, αλλά και ολόκληρη η συμμαχική διοίκηση, αιφνιδιάσθηκαν πλήρως. Μόνο η ανωτερότητα σε προσωπικό και μέσα έκλινε την πλάστιγγα υπέρ των Συμμάχων.

Διαπιστώνεται ότι, όποτε οι αντίπαλοι περιφρόνησαν τον κύκλο των Πληροφοριών, κυρίως παρέβλεψαν ένα μέσο συλλογής (όπως π.χ. τις HUMINT), τα αποτελέσματα ήταν καταστρεπτικά, αφού στερεί όλα τα κλιμάκια από ουσιαστικά στοιχεία για τη σχεδίαση και εκτέλεση των επιχειρήσεων.

ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Η διαφορά των δυο μεγάλων στρατηγών, Μπράντλεϋ και Ρόμμελ, έγκειται στο ότι ο πρώτος, όπως όλοι οι ανώτατοι στρατιωτικοί των ΗΠΑ, είχε μεγάλη επιτελική εμπειρία και ήταν σε θέση να προσεγγίζει, μέσα από το δημοκρατικό σύστημα της χώρας του, στα ανώτατα κλιμάκια και να επιδιώκει την ικανοποίηση των απαιτήσεων των δυνάμεών του. Το Συμμαχικό Συμβούλιο των Επιτελαρχών άφηνε πολλά περιθώρια για λήψη αποφάσεων από κατώτερα κλιμάκια, όπως συνέβη στη διάβαση του Ρήνου. Στις κρίσιμες ημέρες της Νορμανδίας, τα συμμαχικά επιτελεία κλιμακώνονταν, με ανάπτυξη εγγύς των μαχόμενων μονάδων. Οργανωμένα πλήρως, ανταποκρίνονταν γενικά στις απαιτήσεις, όπως φάνηκε στις δυο μεγαλύτερες κρίσεις, τον ανεφοδιασμό και τη Μάχη των Αρδεννών. Διέθεταν, εκτός του κλάδου επιχειρήσεων και όλα εκείνα

τα στοιχεία (γραφεία, κέντρα συντονισμού και συμβούλους από τους άλλους Κλάδους των ΕΔ), που ήσαν απαραίτητα για τη λήψη αποφάσεων από κάθε διοικητή. Ο Μπράντλεϋ διέθετε το σύνολο των στοιχείων για ανάπτυξη δυο επιτελείων, ενός κυρίου και ενός προωθημένου, που του φάνηκαν αναγκαία κατά την ανάπτυξη μετά την απόβαση.

Αντίθετα, ο Ρόμμελ, παραμένοντας εκτός του δικτατορικού συστήματος της ναζιστικής Γερμανίας, δεν είχε καμία επιρροή στην OKW. Από τη στιγμή που ο Χίτλερ συνένωσε στο πρόσωπό του το ύπατο πολιτειακό με το στρατιωτικό αξίωμα, η επιτελική λειτουργία κατέρρευσε οριστικά. Όντας ο ίδιος επιφυλακτικός απέναντι στους επιβεβλημένους από το καθεστώς επιτελείς, προσπαθούσε «εκ των ενόντων» να καλύψει την επιτελική λειτουργία της διοίκησής του, στερούμενος ενίοτε και ουσιαστικών επιτελικών στοιχείων. Χαρακτηριστικό υπήρξε το γεγονός ότι, την παραμονή της Μάχης της Νορμανδίας, καταργήθηκε η Διεύθυνση ΔΜ Μάχης της Ομάδας Στρατιών του, με αποτέλεσμα να πρέπει να απευθύνεται σε γεωγραφικές στρατιωτικές διοικήσεις για ικανοποίηση των στοιχειωδέστερων αναγκών ευκινησίας των δυνάμεών του. Ίσως αυτό να οφείλεται στην περίεργη δήλωση του Χίτλερ ότι «οι δυνάμεις του έπρεπε να προσκολλώνται στα σημεία άμυνας, χωρίς να εκχωρούν ούτε σπιθαμή εδάφους, και κατά συνέπεια δεν χρειάζονταν μέσα κίνησης».

Στη διάρκεια της αμυντικής προπαρασκευής, ο Ρόμμελ διέτρεξε όλη την ακτογραμμή από τη Δανία έως τη Νορμανδία, τις ακτές του Ατλαντικού και τη Μεσόγειο. Είδε τα συνεργεία, που έχτιζαν το «Τείχος του Ατλαντικού», και επεξήγησε τις σκέψεις και τα σχέδιά του. Κατά τη Μάχη των

Αρδεννών (Δεκέμβριος 1944), παρά την κακοκαιρία που εμπόδιζε τη δράση της

Συμμαχικής Αεροπορίας, ο Μπράντλεϋ επέλεξε ένα ελαφρό αεροσκάφος με το οποίο διέσχισε διαγώνια το πεδίο της μάχης για να φθάσει εκεί που η παρουσία του ήταν απαραίτητη για λήψη των αναγκαιών αποφάσεων για την εξέλιξη του αγώνα.

Οι επιχειρήσεις του Β' ΠΠ δίδαξαν την ανάγκη ενότητας στη διοίκηση όλων των μορφών των επιχειρήσεων και κυρίως των λεγομένων συνδυασμένων (combined), και την ορθότητα του η διοίκηση να διαθέτει όλες τις απαραίτητες επιτελικές λειτουργίες και να βρίσκεται όσο το δυνατό πλησιέστερα στις πρόσω δυνάμεις για σχηματισμό ακριβούς εικόνας για τις επιχειρήσεις.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι στο μεσογειακό και δυτικο-ευρωπαϊκό θέατρο διεξήχθη το σύνολο των ειδών των δυνάμεων επιχειρήσεων: στατικών, δυναμικών,

αεροκίνητων, αμφιβίων, ελιγμού των πυρών, κ.τ.λ. Η ανάλυση των επιχειρήσεων αυτών καλύπτει εκατοντάδες χιλιάδες σελίδες μελετών όλων των στρατιωτικών επιτελείων στον κόσμο. Δεν είναι δυνατό παρά να προσθέσουμε μόνο μια διάσταση: τη σύγκριση των ενεργειών των δυο μεγάλων διοικητών του πεδίου μάχης.

Ο Όμαρ Μπράντλεϋ είχε ελάχιστη εμπειρία διοίκησης επιχειρησιακών δυνάμεων στον πόλεμο, όταν ανέλαβε τη διοίκηση Σώματος Στρατού. Βασίσθηκε, όμως, στην εκπαίδευση που είχε αποκτήσει μέχρι την έναρξη των επιχειρήσεων από τη φοίτηση στις διάφορες σχολές, και στη γνώση που μοιράσθηκε με άλλους ήδη πολύ έμπειρους διοικητές, όπως ο Βρετανός Σερ Χάρολντ Αλεξάντερ. Μάλιστα, δεν διστάζει στο βιβλίο του να επαινεί το Βρετανό στρατηγό και παραδέχεται ότι όχι μόνο διδάχθηκε από αυτόν, αλλά εν πολλοίς μιμήθηκε και αντέγραψε επιτυχημένες ενέργειές του. Η δυναμική αυτή

προέρχεται από τη λεγόμενη επιτελική σχολή των ΗΠΑ, όπου η επιτυχημένη «αντιγραφή» θεωρείται προσόν του ηγέτορα, εφ' όσον επί αυτής κτίζεται μια δυναμική και καινοτομική πρόοδος της στρατιωτικής επιστήμης. Αυτό ακριβώς συνέβη και με τον Μπράντλεϋ.

Ο Έρβιν Ρόμμελ ακολούθησε διαφορετική πορεία. Ήδη από τον Α' ΠΠ είχε διατελέσει διοικητής μονάδας, ορισμένες φορές πολύ μεγαλύτερου μεγέθους από την συνήθως προβλεπόμενη για το βαθμό που έφερε. Στο μέτωπο των Άλπεων του απονεμήθηκε παράσημο ανώτατου αξιωματικού. Κατά την κρίση των προϊσταμένων του, επέδειξε πρωτοβουλία και ευστροφία που συνετέλεσε αποφασιστικά στο θρίαμβο των γερμανικών δυνάμεων. Στο μεσοπόλεμο, δεν απομακρύνθηκε από τη διοίκηση μονάδων που διατηρήθηκαν σε υψηλή επιχειρησιακή ετοιμότητα, λόγω των τρομακτικών εσωτερικών προβλημάτων της Γερμανίας ευθύς μετά τον πόλεμο

και ύστερα από την οικονομική κρίση του 1929. Ήταν, δηλαδή, ο Ρόμμελ ένας έτοιμος ηγέτης για τον πόλεμο, που ξέσπασε το 1939. Δεν παρέμεινε, παρά ταύτα, αμετακίνητος στις ιδέες και αρνητικός στις εξελίξεις. «Εκτίσε επάνω στην ιστορία του το οικοδόμημα των θριάμβων του».

Η θεωρητική και πρακτική κατάρτιση, λοιπόν, έχει αξία για τον ηγέτη στις επιχειρήσεις, μόνο εφ' όσον αυτό το παρελθόν προσφέρει τις γνώσεις για αντιμετώπιση των θεμάτων του παρόντος και προετοιμάζει τις νίκες του μέλλοντος. Οι αμετάπειστοι, όπως ο Στρατάρχης Πεταίν κατά το Β' ΠΠ, αποτελούν την προσω-

ποποίηση της βέβαιης αποτυχίας, αφού τα γεγονότα ξεπερνούν πάντοτε αυτούς που απλώς μιμούνται ατελώς τους άλλους ή «κολλούν», αρνούμενοι να προσπεράσουν την προσωπική τους ιστορία.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ

Κατά τη διάρκεια του Β' ΠΠ πριν την είσοδο των ΗΠΑ στον πόλεμο, η θεωρία ήθελε τους επιχειρησιακούς διοικητές να μην ασχολούνται με τη διοικητική μέριμνα (ΔΜ), την οποία διατηρούσαν οι ανώτατες διοικήσεις, με γραμμές επικοινωνιών που εύκολα επιμηκύνονταν, με αποτέλεσμα να προκαλούν ακόμη και παύση των επιχειρήσεων μάχης. Από την άλλη πλευρά, αιώνων πρακτική είχε επιβάλει κατάτμηση της ΔΜ σε επί μέρους δραστηριότητες, καθεμία των οποίων υποστηριζόταν με διαφορετικό τρόπο και όχι πάντοτε μέσω της συνδυασμένης στρατιωτικής οδού «εφοδιασμού/ανεφοδιασμού/συντήρησης».

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της νοοτροπίας, που εφάρμοσε συστηματικά μέχρι το τέλος του πολέμου η ναζιστική Γερμανία, υπήρξε η λειτουργία της επί τόπου αγοράς τροφίμων, με εγγενείς δυσχέρειες στη διατροφή ξένων στρατευμάτων αλλά και στερήσεις στον τοπικό πληθυσμό που συνήθως κατέληγαν σε λιμό. Την πικρή αυτή εμπειρία δοκίμασε ο ελληνικός λαός στη διάρκεια κυρίως του 1^{ου} έτους της τριπλής κατοχής, όταν μαίνονταν ταυτόχρονα οι επιχειρήσεις του Άξονα στην τέως ΕΣΣΔ και στη Βόρεια Αφρική, και οι πενιχροί πόροι της ελληνικής γεωργίας κατασχέθηκαν για τις δυνάμεις του Ρόμμελ και τα κατοχικά στρατεύματα.

Με τη γνωστή ευχέρεια στη διακίνηση μεγάλων ποσοτήτων δια του Ατλαντικού,

μετά την εξάλειψη του γερμανικού υποβρυχιακού κινδύνου, οι δυνάμεις των ΗΠΑ ανεφοδιάζονταν σε μέσα, υλικά και εφόδια σχεδόν κατ' ευθείαν από τις πηγές, παραγωγικές και βιομηχανικές των ηπειρωτικών ΗΠΑ. Η προέλευση αυτή εξασφάλιζε ουσιαστικά και την τυποποίηση, γεγονός ανύπαρκτο για τον Άξονα. Η κλιμάκωση σε βάθος του συστήματος ΔΜ παρείχε γενικά επαρκή υποστήριξη σε θέματα αποθεμάτων, ανταλλακτικών και συντήρησης.

Παρά ταύτα, ούτε οι δυνάμεις του Μπράντλεϊ απέφυγαν τις δυσχέρειες από την επιμήκυνση των γραμμών επικοινωνιών, κυρίως το πρόβλημα των καυσίμων που εκφορτώνονταν στις ακτές της Νορμανδίας, πράγμα που οδήγησε στην πρακτική ακινητοποίηση των μονάδων μάχης το φθινόπωρο του 1944, λίγο πριν εισέλθουν στο γερμανικό έδαφος.

Ο Ρόμμελ κατά τις επιχειρήσεις και στη Βόρεια Αφρική και στη Δυτική Ευρώπη στερήθηκε κάθε κανονικού ανεφοδιασμού. Οι μακρές θαλάσσιες γραμμές επικοινωνιών από την Ιταλία και την Ελλάδα προς την Αφρική ήταν εκτεθειμένες στην υπεροχή του Βρετανικού Ναυτικού. Η έλλειψη μέσων διύλισης του πετρελαίου καθιστούσε άχρηστες τις πετρελαιοπηγές της Βόρειας Αφρικής και επέβαλε τη διακίνηση καυσίμων από τη θάλασσα. Κατά την περίοδο των μαχών μετά το Ελ Αλαμείν, έναντι απαιτήσεων 2000 τόνων, έφθασαν και διατέθηκαν μόνο 45! Κατά την εποχή της Νορμανδίας, η ΟΚW έδινε προτεραιότητα στο Ανατολικό Μέτωπο, με αποτέλεσμα οι δυνάμεις του Δυτικού να λαμβάνουν ψιχία. Έναντι απώλειας χιλιάδων αρμάτων, στις τεθωρακισμένες δυνάμεις στη Δύση, το Γερμανικό Επιτελείο διέθεσε μόνο 70 μέσα άρματα. Για τους Συμμάχους, η ενότητα

διοίκησης και ο σωστός καθορισμός των προτεραιοτήτων εξασφάλισε αποτελεσματική και αποδοτική ΔΜ.

ΣΧΕΔΙΑΣΗ ΕΞΟΠΛΙΣΜΩΝ

Συναφές είναι το ειδικό αντικείμενο των αναγκαίων υλικών μάχης και υποστήριξης, για τα οποία υπήρχε επίσης διαφορετική προοπτική των δυο εξεταζόμενων πλευρών. Οι Γερμανοί προσέβλεπαν στην αλματώδη εισαγωγή νέων «υπερόπλων», που επανειλημμένα υποσχόταν ο Χίτλερ. Έτσι καθυστερούσε η κανονική παραγωγή των υλικών και μέσων, που ήταν επιτακτικά για τις τρέχουσες επιχειρήσεις. Η άκαιρη έκρηξη του πολέμου προηγήθηκε της διάθεσης τεχνολογικά εξελιγμένων υλικών που θα ανέτρεπαν την αρνητική αναλογία σε βάρος των Γερμανών, σε όρους προσωπικού και εξοπλισμού.

Τα αυτάρκη υποβρύχια, τα αεριωθούμενα αεροσκάφη και οι πύραυλοι Φάου (V) 1 και 2, οι ευαίσθητες νάρκες και η συνθετική βενζίνη, μαζί με το καταστροφικότερο όλων των όπλων, την ατομική βόμβα, είτε έμειναν στα σχέδια για τους Γερμανούς ή, όταν διατέθηκαν, ήσαν κατώτερα σε αριθμό και αποτελεσματικότητα για να κρίνουν την εξέλιξη του πολέμου. Μόνο

τα κύρια άρματα μάχης, όπως ο διαβόητος «Τίγρης», παρήχθησαν σε επαρκή αριθμό και στον κατάλληλο χρόνο, αλλά η μαζική τους διάθεση στο Ανατολικό Μέτωπο έναντι των εξελισσόμενων σοβιετικών σειράς «Τ» ήταν άστοχη. Μόνο στη Δύση, επεκράτησαν έναντι των υποδεέστερων των ΗΠΑ, όπως τα «Σέρμαν», αλλά ο περιορισμένος αριθμός τους οδήγησε σε πραγματικό κατακλυσμό τους από τις υπέρτερες συμμαχικές δυνατότητες.

Από την άλλη πλευρά, οι ΗΠΑ ξεκίνησαν το Β΄ ΠΠ με σοβαρά μειονεκτήματα σε σύγχρονο πολεμικό υλικό, που γρήγορα ξεπεράστηκε από το τεχνολογικό πλεονέκτημα και τους ανεξάντλητους πόρους. Τα εμπορικά πλοία «Λίμπερτυ», τα θωρακισμένα και μεγάλης ακτίνας αεροσκάφη μάχης (καταδιωκτικά και βομβαρδιστικά) και μεταφορών, τα στοιχεία Πυροβολικού, κ.τ.λ., παρήχθησαν σε επαρκή αριθμό και κατάλληλο χρόνο. Είναι, βέβαια, γνωστή η πληθώρα μέσων των δυνάμεων των ΗΠΑ, που μόνο αντίπαλο είχε την απαίτηση για σωστή υποστήριξη και ανεφοδιασμό, πράγμα που επιβάρυνε υπέρμετρα τις γραμμές ανεφοδιασμού και συντήρησης.

Τα μετόπισθεν αποδεικνύονται το ίδιο, αν όχι πιο ουσιαστικά, με τα πρόσω όσον

αφορά στους εξοπλισμούς. Η σχεδίαση πρέπει να μπορεί να προβλέπει, να αποκτά και να διαθέτει τον εξοπλισμό, τα μέσα και τα υλικά που είναι απαραίτητα για την έγκαιρη και αποτελεσματική διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Στην εξεταζόμενη περίπτωση έχει αποδειχθεί ότι, αν ο Ρόμμελ διέθετε κατά την προέλαση προς Αλεξάνδρεια ή κατά την άμυνα στις ακτές του Ατλαντικού τα υλικά, που με διορατικότητα και προβλεπτικότητα είχε απαιτήσει από τους προϊσταμένους του, πιθανόν η εξέλιξη να ήταν διαφορετική. Μια μεγαλύτερη ευκινησία στην επίθεση στις μεσογειακές ακτές ή μια αποτελεσματικότερη άμυνα στις γαλλικές ακτές στα χέρια του στρατηγικά ώριμου Ρόμμελ θα έφερναν σε δεινή θέση τη συμμαχική ηγεσία. Αλλά, για ακόμη μια φορά, η παράνοια του Χίτλερ ευνόησε τον ελεύθερο κόσμο.

ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΜΑΧΗΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σχηματοποιήθηκε η πολεμική οργάνωση των χερσαίων δυνάμεων, που μέσω του Ψυχρού Πολέμου έφθασε στις ημέρες μας. Οι Ρόμμελ και Μπράντλεϋ είναι από τους πρώτους διοικητές στο πεδίο μάχης, που διέθεταν υπό τις διαταγές τους δυνάμεις υποστήριξης μάχης και ειδικών επιχειρήσεων. Οι ελλείψεις στην πληρότητα των δυνάμεων αυτών οφείλονταν στο ότι το δόγμα και η εκπαίδευση για το αντικείμενο αυτό δεν είχαν αναπτυχθεί μέχρι την έκρηξη του πολέμου. Από τη λογική της μαζικής χρησιμοποίησης μέσων του Α΄ ΠΠ, υπήρξε μια δραματική εξέλιξη στην επιλεκτική εφαρμογή του κατάλληλου μέσου στο σωστό χρόνο. Ειδικότερα, οι σημαντικότεροι τομείς σύγκρισης των δυο μεγάλων στρατηγών, στους οποίους αναφερόμαστε, είναι οι εξής:

➔ Υποστήριξη Πυρός

Κατά τον πόλεμο αυτό, η χρησιμοποίηση των μέσων της υποστήριξης πυρός (Πυροβολικό μάχης, αντιαεροπορική άμυνα, όλμοι, αντι-αρματικά) δοκιμάστηκε για πρώτη φορά υπό συνθήκες ανάπτυξης μεγάλων αποστάσεων σε μικρό χρόνο (αμφίβιες αποβάσεις, κίνηση προς τα πρόσω επί πολλά χλ.μ.) και τα συμπεράσματά της κάλυψαν και την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Δυσθέματα απασχόλησαν τόσο τον Μπράντλεϋ όσο και το Ρόμμελ: το πρώτο αφορούσε στη διαθεσιμότητα του κατάλληλου όπλου σε τόπο και χρόνο, το δεύτερο στον έλεγχο της 3^{ης} διάστασης, καθώς το αεροπορικό όπλο αναπτυσσόταν ταχύτατα.

Ο Ρόμμελ απλά εκμεταλλεύθηκε τις υπάρχουσες δυνατότητες των γερμανικών Ενόπλων Δυνάμεων. Για παράδειγμα ανέπτυξε φορητά Α-Τ (τους περίφημους «κυνηγούς αρμάτων») πλευρικά στις προελαύνουσες τεθωρακισμένες δυνάμεις του και τα Α/Α «Φλακ» των 88 χλστ σε διπλό ρόλο, Α-Τ και Πυροβολικό Μάχης. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως προαναφέρθηκε, η υποστήριξη από το ΠΒ των άλλων Κλάδων ή των Ες-Ες ήταν ανύπαρκτη.

Αντίθετα, ο Μπράντλεϋ διέθετε αφθονία οπλικών συστημάτων, στη σχεδίαση πολλών από τα οποία είχε συμβάλει και ο ίδιος προσωπικά, και μέσω του συστήματος διοίκησης του είχε άμεση επαφή με τα μέσα, που χρειαζόταν για να υποστηρίξει αποτελεσματικά τις επιχειρήσεις των δυνάμεων ελιγμού. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να τονισθεί το πρόβλημα της ασυμβατότητας (αυτού που τώρα καλούμε διαλειτουργικότητας) των μέσων επικοινωνιών των Συμμαχικών Δυνάμεων. Η αδυναμία να κλείσει έγκαιρα ο θύλακας της Φαλαίξ, λόγω ασυνεννοησίας με τους Βρετανούς, επέτρεψε τη διαφυγή μεγάλου όγκου γερμανικών δυνάμεων, γεγο-

νός που επιμήκυνε το χρόνο καταστροφής του εχθρού.

Πάντως, ακρίβεια των πυρών δεν επιτεύχθηκε ποτέ. Σε εκατοντάδες περιπτώσεις, παρά τις προσεγμένες ενέργειες των δυο, υπό εξέταση, διοικητών, μεγάλες απώλειες σε προσωπικό και καταστροφές σε υλικό και υποδομή προκλήθηκαν από αδελφοκτόνα πυρά, με χαρακτηριστικότερη ιστορία, εκείνη του «τάπητα βομβαρδισμού» στη δυτική Γαλλία το 1944. Η σχεδίαση προέβλεπε ισοπέδωση των γερμανικών θέσεων, ανατολικά μιας αναλυτικά καθορισμένης γραμμής. Αντί αυτού, εκατοντάδες Συμμάχων εξοντώθηκαν, καθώς τα πυρά της Αεροπορίας και του Πυροβολικού ισοπέδωσαν τις θέσεις «ιπαστί» (και από τις δυο πλευρές) της γραμμής, λόγω κακής αντιγραφής του διαφανούς από κάποιο επιτελή.

➔ **Ευκινησία και Αμυντική Οργάνωση**

Το Μηχανικό Μάχης εξασφάλισε μια θέση στην εξέλιξη της παγκόσμιας ιστορίας, αφού προσπέρασε τη στατικότητα του αγώνα του Α΄ ΠΠ, και αποδείχθηκε ο οδηγός των δυνάμεων μάχης και από τους πιο αποφασιστικούς παράγοντες στην εξέλιξη των επιχειρήσεων.

Ο Ρόμμελ δοκιμάστηκε επιτυχώς και στις δυο μορφές: και στη Γαλλία και στη βόρεια Αφρική αξιοποίησε τις δυνατότητες ευκινησίας για την ταχεία προώθηση, με τη χρησιμοποίηση τόσο μέσω γφυροποιίας όσο και εκκαθάρισης των ερειπίων (που είχε προκαλέσει η Luftwaffe) εμπρός από τις προελαύνουσες δυνάμεις. Στον ίδιο ανατέθηκε και το δυσχερές καθήκον της αμυντικής οργάνωσης του «Τείχους του Ατλαντικού». Δόθηκε ήδη, με τη βιογραφία του, η περιγραφή των προσπαθειών του και η συστηματική δολιοφθορά, που του προκαλούσαν οι ασυντόνιστες αποφάσεις της

OKW και του ίδιου του Χίτλερ. Σε μια εποχή που εκλιπαρούσε για μερικά κυβικά τσιμέντου για τα οχυρωματικά της Αρρομάνς (όπου τελικά αποβιβάστηκαν οι Σύμμαχοι), ο «Οργανισμός Τοντ» το χρησιμοποιούσε για την κατασκευή προαυλίων σε βίλες ηγετών του ναζιστικού καθεστώτος. Τα συστηματικά ναυτικά έργα, όπως στο Σαιν Ναζαίρ, υπήρξαν πιο αποτελεσματικά και αυτό φάνηκε από την πολύμηνη αντίστασή τους και μετά την υπέρβασή τους από τα συμμαχικά στρατεύματα. Ο Ρόμμελ πρέσβευε την προστασία των ακτών με κατάλληλες οχυρώσεις, σε συνδυασμό με προστασία των χώρων πιθανής αεραπόβασης στο εσωτερικό, εγγύς αεροπορική και ναυτική υποστήριξη, και ευκίνητες εφεδρείες στην ξηρά, ικανές να εκδηλώνουν άμεσα και αποτελεσματικά αντεπιθέσεις, με προσβολή του επιτιθέμενου στη θάλασσα.

Ο Μπράντλεϋ, αντίθετα, βρέθηκε κατ' ευθείαν στη φάση των επιθετικών επιχειρήσεων των Συμμάχων. Έτσι δεν έχουμε στοιχεία ισότιμης σύγκρισης σε θέματα αμυντικής οργάνωσης. Στον τομέα της ευκινησίας δεν φάνηκε να διαθέτει την ευφυΐα του αντιπάλου του. Ήταν εξαιρετικά συντηρητικός και προσεκτικός. Η προώθηση του Μηχανικού υπήρξε αργή κατά την απόβαση, στερώντας τους επιτιθέμενους από την επιθυμητή ασφάλεια στην ακτή. Η χρησιμοποίηση «μπακαλο-τορπιλών» (εκρηκτικών εξουδετέρωσης οχυρωματικών και συρματοπλεγμάτων) είχε αφεθεί κατά κύριο λόγο στο Πεζικό. Πολλά έργα προστασίας δεν υλοποιήθηκαν κατά την προέλαση, με αποτέλεσμα πολύτιμα στοιχεία να είναι εκτεθειμένα. Κατά τη μάχη των Αρδεννών (εικόνα), οι Γερμανοί λίγο έλειψε να καταλάβουν αφύλακτες αποθήκες καυσίμων των ΗΠΑ στα όρια του μετώπου, ενώ η γεφύρωση του Ρήνου υπήρξε προϊόν καθα-

Βρετανικό αεροσκάφος Σπιτφάιερ

ρής τύχης.

Ισόρροπη ανάπτυξη του Μηχανικού δεν επιτεύχθηκε υπό τη διοίκηση κανενός των δυο για διαφορετικές αιτίες. Μια διαφορετική ευκίνησία ή αμυντική οργάνωση πιθανόν να αποδεικνυόταν καταλυτική για την εξέλιξη των γεγονότων. Θα πρέπει να τονισθεί ότι καμία επάκτια και γραμμική άμυνα δεν κατέστη δυνατό να διατηρηθεί χωρίς έλεγχο των μετόπισθεν και πλήρη αεροπορική και ναυτική υποστήριξη, τόσο κατά τη γερμανική προέλαση του 1940 όσο και τη συμμαχική απόβαση και απελευθέρωση της Ευρώπης το 1944-5.

➔ Η 3^η Διάσταση

Κανένας των δυο εξεταζόμενων προσωπικοτήτων δεν διατέλεσε διοικητής διακλαδικής δύναμης με τη σύγχρονη έννοια του όρου. Άλλωστε, οι ανώτατοι σύμμαχοι και γερμανοί διοικητές του Β' ΠΠ δεν ήσαν άμεσα διοικητές των στρατιωτικών, ναυτικών και αεροπορικών μονάδων. Επί πλέον, ένα μεγάλης σημασίας μέσο του σύγχρονου πολέμου, το ελικόπτερο, βρισκόταν στη φάση ανάπτυξής του και δεν διατέθηκε πριν τον πόλεμο της Κορέας.

Ο Ρόμμελ, σε γενικές γραμμές, αδιαφορούσε για την αποτελεσματικότητα της αεροπορικής ισχύος, αν και εκμεταλλευόταν τις δυνατότητες τους για συλλογή πληροφοριών. Στο μέτωπο της Γαλλίας κινδύνεψε πολλές φορές να χτυπηθεί από

τη Luftwaffe, αφού προέλαυσε πριν την άρση των πυρών.

Στην Αφρική, η αξιοποίηση του αεροπορικού μέσου υπήρξε ικανοποιητική μέχρι το καλοκαίρι του 1942. Η υπεροχή των Συμμάχων στον αέρα, που ξεκίνησε από «το τέλος της αρχής» (όπως αποκαλούσε ο Τσόρτσιλ τη μάχη του Ελ Αλαμείν), διατηρήθηκε μέχρι το τέλος. Η απουσία των μονάδων του Γκαίριγκ ήταν χαρακτηριστική κατά τη σύγκρουση στη Νορμανδία. Ο ίδιος ο Ρόμμελ υπήρξε τελικά θύμα της έλλειψης αεροπορικής υποστήριξης και την πλήρωσε με το βαρύ τραυματισμό του.

Ο Μπράντλεϋ αναγνώρισε ευθύς εξ αρχής τις δυνατότητες της αεροκίνησης και προώθησε σημαντικά τη δημιουργία αεροκίνητων και αερομεταφερόμενων δυνάμεων, όπως η 82 Μεραρχία. Απαίτησε τη ρίψη αλεξιπτωτιστών πίσω από το «Τείχος του Ατλαντικού», ζήτησε την απόκτηση τοπικής αεροπορικής υπεροχής, οργάνωσε αερομεταφορές και χρησιμοποίησε το αεροσκάφος ως «όχημα διοίκησης» για κίνηση στο μέτωπο. Υπήρξε ο θεμελιωτής του σύγχρονου δόγματος της «3^{ης} Διάστασης», την οποία επέβαλε κατά τη σχεδίαση των

επιχειρήσεων στην Κορέα και στα πλαίσια της αρχικής οργάνωσης του ΝΑΤΟ.

➔ **Επικοινωνίες**

Συστηματική μελέτη του αντικειμένου των επικοινωνιών δεν επιχειρήθηκε πριν την έκρηξη του Β' ΠΠ. Και οι δυο αντίπαλες συμμαχίες δεν επένδυσαν πολλά στον τομέα αυτό, ακόμη και μετά την εμφάνιση πολλών μεγάλων προβλημάτων συνεργασίας και συντονισμού, κυρίως μεταξύ των Κλάδων των ΕΔ και των μονάδων διαφορετικών εθνικοτήτων. Ο Μπράντλεϋ αναφέρει την απαγόρευση διέλευσης καν συμμαχικών αεροσκαφών άνω του χώρου απόβασης στη Σικελία, ελλείψει επαρκούς επικοινωνίας με τα φίλια αεροπορικά μέσα. Ο Ρόμμελ έκλεινε τους ασυρμάτους των πρόσω αρμάτων κατά το «πυρ και κίνηση»! Οι Γερμανοί, μέσα στην τρέλα του κατακτητικού τους προγράμματος, στερούσαν πολλές φορές τις μάχιμες τους μονάδες από επικοινωνιακά μέσα, που διέθεταν αλλού. Ιστορικό παραμένει το δράμα των πρόσω μονάδων στο ρωσικό μέτωπο, που δεν διέθεταν ραδιογωνιόμετρα για επισήμανση κέντρων επικοινωνιών των εχθρικών σχηματισμών, όταν τα περισσότερα από αυτά βρισκόνταν σε κατειλημμένες χώρες για ανακάλυψη δικτύων ασυρμάτων των αντιστασιακών, όπως στην Αθήνα.

Ήδη εξηγήθηκαν πολλές πτυχές, όπου υπήρξε αποτυχία των δυνάμεων τόσο του Ρόμμελ όσο και του Μπράντλεϋ, λόγω αδυναμίας των επικοινωνιών. Οι Βρετανοί, που είχαν προωθήσει την εκμετάλλευση του ηλεκτρομαγνητικού φάσματος σε μεγαλύτερο βαθμό από τις ΗΠΑ (π.χ. ραντάρ, μέσα αεροναυτικής συνεργασίας, ανθυποβρυχιακά), φύλαγαν κάποια μυστικά τους ζηλότυπα ακόμη και απέναντι στους Συμμάχους τους και τα μέλη της Κοινοπολιτείας.

Κλασικό μέσο επικοινωνιών, το φορητό τηλέφωνο (walkie-talkie) που τόσο διαφημίστηκε με τις πολεμικές παραγωγές του κινηματογράφου και της τηλεόρασης, δεν υπήρχε στην απαιτούμενη έκταση. Οι φορητοί ασύρματοι ήσαν εξαιρετικά βαρείς και ακατάλληλοι για πορείες και κινήσεις πεζή σε μεγάλες αποστάσεις. Η εποχή της επικοινωνίας, όπως και του ελικοπτέρου, άρχισε με τον πόλεμο της Κορέας, όπου μειώθηκαν οι αριθμοί του διαθέσιμου προσωπικού και απαιτήθηκε μεγαλύτερη επικοινωνιακή ευκαμψία των μάχιμων μονάδων, ιδίως του Πεζικού.

➔ **Αγώνας Εντός Πόλεων**

Η μεγάλη έκταση των πολεμικών μετώπων, δεν άφησε απείρακτες πολλές πόλεις, που βρέθηκαν στο πέρασμα αντιπάλων στρατευμάτων. Αυτό οφείλεται και στη «φτώχεια» των οδικών και σιδηροδρομικών δικτύων της εποχής εκείνης, που διέρχονταν από το κέντρο πυκνοκατοικημένων περιοχών, την έλλειψη περιμετρικών προσβάσεων και την αξιοποίηση της παρουσίας των αμάχων για συγκάλυψη εχθρικών διοικήσεων. Σκληροί βομβαρδισμοί από αεροπορία και μέσα πυρός εδάφους μετέτρεψαν εκατοντάδες πόλεις σε σωρούς ερειπίων. Οι προελαύνουσες δυνάμεις σπάνια παρέκαμψαν ολοκληρωτικά κάποιο αστικό συγκρότημα κατά την κατάληψη από τον Άξονα ή κατά την απελευθέρωση από τους Συμμάχους. Μια φαινή εξαίρεση ήταν το Λβίβ της Γαλικίας (Ουκρανίας).

Οι Γερμανοί στρατηγοί έβλεπαν τις πόλεις κυρίως ως εμπόδια, τα ερείπια των οποίων θα έπρεπε να καθαρίσουν για να προχωρήσουν (Λουβαίν Βελγίου), ή ως μεγάλους στρατώνες των αντιπάλων, που θα έπρεπε να καταστρέψουν (Στάλιγκραντ). Η ανακήρυξη πόλεων ως ανοικτών (Παρίσι,

Ρώμη), ανοχύρωτων (Αθήνα) ή ελεύθερων (Μασσαλία, Οδησός) δεν απέτρεψε ορισμένες φορές την καταστροφή, κυρίως των προσβάσεων σε αυτές (καναλιών, αερολιμένων, ναυτικών λιμένων, κεντρικών σιδηροδρομικών σταθμών, κ.τ.λ.). Και δεν αναφερόμαστε στην καθαρά προσβολή στόχων σε πόλεις από αεροπορικά μέσα στρατηγικού βομβαρδισμού.

Από πλευράς χερσαίων επιχειρήσεων, οι περισσότερες πόλεις δεν αντιστάθηκαν σε προελαύνουσες δυνάμεις. Συνήθως, οι πολιτικές αρχές έσπευδαν να παραδώσουν την πόλη σε συμβολική τελετή. Όμως, εάν η πόλη αποτελούσε σημείο στήριξης αμυντικής τοποθεσίας, στην πλειονότητα των περιπτώσεων ακολουθούσε κατάληψη με κίνηση από δρόμο σε δρόμο ή και από σπίτι σε σπίτι.

Ο Ρόμμελ πρέσβευε την υπέρβαση κατοικημένων τόπων, αν μάλιστα εκτιμηθεί ότι το μέγεθος των πόλεων κατά το Β΄ ΠΠ ήταν πολύ μικρότερο των σημερινών. Με δόση ιπποτισμού επέβαλε μάλιστα τη στρατοπέδευση των δυνάμεών του εκτός πόλης. Στη Νορμανδία εκμεταλλεύθηκε τις εξοχές και στην έρημο την «άνεση» των εκτάσεων, που ήταν πραγματικά «όργανο» στα σχέδιά του. Δυο φορές μέχρι την ήττα στο Ελ Αλαμείν, αγνόησε τα σημεία στήριξης, που αποτελούν οι πόλεις, και προέλασε στα μετόπισθεν του εχθρού. Αντίθετα, αμυντικά στη φάση του αγώνα του 1944, οργάνωσε με κωλύματα τις εξοχές, υποχρεώνοντας τους Συμμάχους να διέρχονται από κατοικημένους τόπους, πράγμα που επιβράδυνε σημαντικά την κίνησή τους. Η πόλη Καέν καθυστέρησε τους Συμμάχους επί 10ήμερο, όχι μόνο αντίστασης των Γερμανών, αλλά κυρίως λόγω της συσσώρευσης χαλασμάτων, που απέκλειαν κάθε άξονα κίνησης.

Ο Μπράντλεϋ αντιμετώπισε αντίστοιχα προβλήματα, με παρόμοιο τρόπο. Διαπί-

στωσε γρήγορα ότι είχε να αντιμετωπίσει σειρά μεγάλων πόλεων, αλλά και χωρισμένα κατά μήκος οδικών αξόνων, ικανά να ανατρέψουν κάθε σχεδιασμό κίνησης. Στα σχέδιά του περιλαμβανόταν η σχέση των πόλεων και εξουδετέρωση των γερμανικών φρουρών σε αυτές. Αυτό ήταν γενικά εφικτό στις πεδιάδες και τις ερήμους, όχι στις ορεινές ζώνες της Τυνησίας και των Αρδεννών. Τότε, θυμήθηκε την εκπαίδευση στη Σχολή Πεζικού. Ξεχώρισε μονάδες ειδικά για αγώνα εντός κατοικημένων τόπων. Στις μονάδες αυτές διέθετε προσωπικό ειδικευμένο στην εξουδετέρωση ελεύθερων σκοπευτών, διαβιβαστές και μηχανικό. Πάντως, από το βιβλίο του «Ημερολόγιο Ενόσ Στρατιώτη» προκύπτει το συμπέρασμα ότι η αντίσταση των γερμανικών φρουρών στις πόλεις, κυρίως στην ίδια τη Γερμανία, δεν ήταν τόσο μεγάλη, ίσως λόγω της καταστροφής τους από τη Συμμαχική Αεροπορία, την πτώση του ηθικού και την έλλειψη υποστήριξης ΔΜ. Ο βιογράφος του, Κλέη Μπλαίρ, λέγει ότι ο Μπράντλεϋ δεν ήθελε να είχε την τύχη του Ζούκωφ και άλλων σοβιετικών στρατηγών, που πολέμησαν στο Στάλινγκραντ, το Λένινγκραντ, το Κίεβο και τέλος το Βερολίνο. Οι απώλειες των Σοβιετικών σε αγώνες εντός πόλεων ήταν τετραπλάσιες από μάχες στην ύπαιθρο.

Ήλθε, όμως, και για αυτόν η αμυντική δοκιμασία: μέσα στους πάγους του Δεκεμβρίου 1944, στην ομίχλη των Αρδεννών, γερμανικά στρατεύματα ξεχύθηκαν από τις εξοχές προς το Μαλμεντύ, την Ουφαλιζ και άλλες βελγικές πόλεις. Οι δυνάμεις πρώτης γραμμής του Μπράντλεϋ, επιθετικά οργανωμένες, είχαν συντριβεί - ο εχθρός όμως ήταν υποχρεωμένος να ακολουθήσει αστικά δρομολόγια. Ο Μπράντλεϋ έμαθε με σκληρό τρόπο τις δυνατότητες άμυνας που προσφέρουν οι πόλεις. Το αναφέρει σε οδηγίες

του προς τις δυνάμεις των ΗΠΑ, υπό την αιγίδα του ΟΗΕ στην Κορέα. Ακόμη και το βοηθητικό προσωπικό (μάγειροι, κουρείς, γραφείς, κ.α.) κλήθηκε και σταμάτησε τελικά την τελευταία γερμανική αντεπίθεση.

Ο αγώνας εντός πόλεων υπήρξε αφορμή μεγάλου άγχους για τους δυο πολέμαρχους. Τα γεγονότα δεν τους ενέπλεξαν περισσότερο, αλλά και οι δυο αναγνώρισαν τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του αγώνα, καθώς και τις βαρύτατες συνέπειες που συνήθως υφίστανται οι επιτιθέμενοι.

➔ Στρατιωτικό Προσωπικό και Άμαχοι

Σπάνια ένα πολεμικό θέατρο καταλαμβάνει έρημες και ακατοίκητες ζώνες. Στη διάρκεια του Β΄ ΠΠ, ελάχιστες επιχειρήσεις διαδραματίστηκαν σε περιοχές με ελάχιστη πυκνότητα πληθυσμού, όπως η έρημος της βόρειας Αφρικής και οι Ζούγκλες της Άπω Ανατολής. Και πάλι, όπως εξηγήθηκε στην προηγούμενη παράγραφο, η στρατηγική θέση των κατοικημένων τόπων υποχρέωνε τους εμπολέμους να αναμειχθούν και να ζήσουν με τον άμαχο πληθυσμό.

Οι ναζιστικές θηριωδίες σε βάρος των κατεχόμενων λαών και κυρίως σε βάρος των Σλάβων, των Εβραίων, των Αθίγγανων και όσων αποκαλούσαν, σύμφωνα με την κοσμοθεωρία τους, ως μειονεκτικούς και ανώμαλους, καταδικάστηκαν για πάντα από την παγκόσμια συνείδηση. Αλλά οι θηριωδίες αυτές διαπράχθηκαν κυρίως στα μετόπισθεν. Στα πεδία των μαχών, σπάνια οι δυνάμεις προλάβαιναν να αναμειχθούν με τον ντόπιο πληθυσμό επί πολύ. Όμως, οι επισιτιστικές ανάγκες και οι πολεμικές καταστροφές αναπόφευκτα αποτελούσαν αντικείμενο προβληματισμού για τους μείζονες διοικητές.

Ο Ρόμμελ δεν ήταν διοικητής θεάτρου κατά τη ραγδαία προέλαση του 1940. Μόνο στην περίοδο της Αφρικής του απο-

καλύφθηκε για πρώτη φορά η απαίτηση για συμβίωση με τους τοπικούς άμαχους πληθυσμούς. Οι Βεδουίνοι της Σύρτης και της Κυρηναϊκής έτρεφαν φιλικά αισθήματα προς τους Γερμανούς, γιατί πίστευαν ότι θα τους απάλλασαν από τους διπρόσωπους Βρετανούς, που τους είχαν προδώσει μετά τον Α΄ ΠΠ και τους είχαν μεταφέρει από την οθωμανική στην ιταλική κυριαρχία, ενώ δεν είχαν παραδώσει τη Μέση Ανατολή (Παλαιστίνη, Φοινίκη και Συρία) για δημιουργία ανεξάρτητου μουσουλμανικού (αραβικού) κράτους. Παρά ταύτα, οι πόροι της ερήμου ήσαν ελάχιστοι και πολύ σύντομα οι Γερμανοί και οι Ιταλοί σύμμαχοί τους άφησαν τον τοπικό πληθυσμό να λιμοκτονήσει. Η θέση του Ρόμμελ ήταν δυσχερής. Ο ίδιος ήταν αντίθετος στην κακή μεταχείριση του άμαχου πληθυσμού και των αιχμαλώτων, όπως απέδειξε με την περίπτωση του Τομπρούκ. Όμως, πίσω από το Ρόμμελ υπήρχε μια στρατιά από κομματικούς άρπαγες κηφήνες, που διαχειρίζονταν τους ντόπιους πόρους κατά το δοκούν.

Η μεταφορική ικανότητα των Γερμανών ήταν μηδαμινή στη Μεσόγειο, όπου κυριαρχούσε ο Βρετανικός Στόλος που ενισχυόταν από συμμαχικές μονάδες, όπως τον Ελληνικό Στόλο που είχε διαφύγει στη Μέση Ανατολή. Έτσι, και οι λιγοστοί πόροι που μεταφέρονταν από την Ευρώπη για τις δυνάμεις του Άξονα στην Αφρική, δεν θα δίδονταν για ικανοποίηση αναγκών του άμαχου πληθυσμού. Πολύ σύντομα, οι Βεδουίνοι εγκατέλειψαν τους Γερμανούς, αποχώρησαν στα ασφαλή της ερήμου και ασχολήθηκαν με το «πλιάτσικο» και προς τις δυο εμπόλεμες κατευθύνσεις. Ο Ρόμμελ δεν λησμόνησε το μάθημα της Αφρικής. Κατά το χρόνο της αμυντικής προετοιμασίας στο «Τείχος του Ατλαντικού», κατόρθωσε να μειώσει την έντονη παρουσία των γερμανικών μυστικών

υπηρεσιών και να αξιοποιήσει τον ντόπιο εργατικό δυναμικό για τα έργα αμυντικής οχύρωσης. Οι δολιοφθορές από εργάτες και καταδρομείς μπορεί να έφερναν στα πόδια του την «Γκεστάπο», αλλά σε γενικές γραμμές η ζωή των αμάχων υπό τον Ρόμμελ ήταν καλύτερη από αλλού. Ίσως και σε αυτό το γεγονός να βασίσθηκε ο μύθος του «ανθρώπου Ρόμμελ», παρ' ότι υπήρξε όχι μόνο ο αγαπημένος στρατιωτικός του Χίτλερ, αλλά και κάποια στιγμή, ο Υπασπιστής του.

Ο Μπράντλεϋ μπήκε στον αγώνα στο τέλος της εκστρατείας της Βόρειας Αφρικής. Έδρασε σε μια περιοχή, όπου υπήρχε προηγουμένως η οργανωμένη διακυβέρνηση του Βισσύ. Έτσι, τα συμμαχικά στρατεύματα, εκτός από τη ροή ανεφοδιασμού, για την οποία οι ΗΠΑ είναι διάσημες, μπορούσαν να βασισθούν σε εγχώριες πηγές υπό τον έλεγχο γαλλικών τοπικών αρχών. Το υπό τον Μπράντλεϋ προσωπικό ενεπλάκη με τους αμάχους, κυρίως κατά την εκστρατεία στη δυτική Ευρώπη. Ο Μπράντλεϋ είχε να αντιμετωπίσει μια επίσημη πολιτική των ΗΠΑ (που εν ολίγοις υποδαυλιζόταν και από τον Τσόρτσιλ), που ήθελαν τη Γαλλία να περάσει υπό συμμαχική κατοχή, πριν εγκατασταθούν και πάλι επίσημες γαλλικές αρχές. Στα προγεφυρώματα της Νορμανδίας, οι σκληρές συγκρούσεις εκ του συστάδην κατέστρεψαν όλους τους τοπικούς πόρους την κρίσιμη περίοδο του θερισμού του Ιουνίου 1944. Έπρεπε, λοιπόν, κατά τη σχεδίαση της ΔΜ του θεάτρου, να προβλεφθούν και εφόδια για τον ντόπιο γαλλικό πληθυσμό.

Η ραγδαία προέλαση στη Γαλλία δεν επιβάρυνε περαιτέρω τις στρατιωτικές δυνάμεις με την ευθύνη πρόνοιας και διατροφής του πληθυσμού. Ο Μπράντλεϋ, πάντως, στήριξε την άφιξη της γαλλικής διοίκησης υπό τον Ντε Γκωλ, πράγμα που εξασφάλισε όχι μόνο την αυτάρκεια διατροφής του το-

πικού πληθυσμού, αλλά και την ασφάλεια των μακρών γραμμών ανεφοδιασμού μέσα από την κατεστραμμένη από τον πόλεμο χώρα. Η πολιτική Μπράντλεϋ, προσγειωμένη και ουσιαστικά αντίθετη προς την οξεία αντι-ντεγκωλική στάση του Αϊζεχάουερ ή τις ψυχροπολεμικές «κορώνες» του Πάττον, επέτρεψε στη δυτική Ευρώπη να εκμεταλλευθεί και τους ολίγους εγχώριους πόρους του θέρους του 1944 και να μην προκύψει λιμός το βαρύ χειμώνα του 1944-45.

Αυτή η πραγματικότητα έτυχε σωστής αξιολόγησης από τον Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου των ΗΠΑ Τζωρτζ Μάρσαλ, που επέμεινε να παραμείνει ο Μπράντλεϋ στη Γερμανία μετά την ανακωχή. Ο Μάρσαλ αργότερα, ως Υπουργός της Κυβέρνησης Τρούμαν, πρότεινε τον Μπράντλεϋ για συντονιστή της αποστράτευσης των ΕΔ των ΗΠΑ και χειριστή των θεμάτων των Απομάχων. Ήταν, ακριβώς, η εκτίμηση ότι «νικητής του πολέμου είναι ο σωστός διαχειριστής της ειρήνης». Εάν ο Κλάουζεβιτς ονομάσθηκε «θεωρητικός της προετοιμασίας του πολέμου από τον καιρό της ειρήνης», ο Μπράντλεϋ ονομάσθηκε «θεωρητικός της προετοιμασίας της ειρήνης από τον καιρό του πολέμου».

Θεωρητικά, ανόμοιες πορείες ακολούθησαν δυο από τα μεγαλύτερα ονόματα στρατιωτικών του Β΄ ΠΠ. Όμως, κοινή υπήρξε η προέλευσή τους: ήσαν και οι δυο, Μπράντλεϋ και Ρόμμελ, δημιουργήματα μιας μακράς εκπαιδευτικής διαδικασίας και ενός συστήματος, που επιτρέπει τη διδαχή από συμπεράσματα προηγούμενων επιχειρήσεων. Είχαν ωριμάσει αμφότεροι σε προσωπικό και επαγγελματικό επίπεδο. Η διαφορετική κοινωνική τους προέλευση δεν επέδρασε, έτσι, αρνητικά στην αντιμετώπιση των θεμάτων του άμεσου περιβάλλοντός τους.

Έτυχαν διαφορετικής τύχης από το στρατιωτικό κατεστημένο των συμμαχιών και των χωρών τους. Αυτό αναφέρθηκε στα διάφορα σημεία, που εξετάστηκαν. Δεν οφείλεται σε μόνο το πρόσωπο του καθενός από αυτούς, αλλά στο σύστημα που κλήθηκαν να υπηρετήσουν, τη δικτατορική Γερμανία και τις δημοκρατικές ΗΠΑ.

Η αμφιβολία των απολυταρχικών καθεστώτων για την πίστη των υπηκόων τους, αναλώνει τις δυνάμεις στον έλεγχο και την καταπίεση. Το δημοκρατικό ιδεώδες, όπως διαφημίστηκε σε όλον τον κόσμο με τον «Επιτάφιο του Περικλέους» 2,5 χιλιάδες πριν, ξεκαθαρίζει τη θέση του στρατιωτικού ηγέτη, τον εφοδιάζει με μια κρυστάλλινη διατύπωση της αποστολής του και του παρέχει εκείνους ακριβώς, που χρειάζεται, το προσωπικό και τα μέσα που είναι αναγκαία για την εκτέλεση των καθηκόντων του.

Δυο από τα ινδάλματα του Β΄ ΠΠ άφησαν ίχνη, που μας υποδεικνύουν κάποιους από τους δρόμους, που μπορούμε να ακολουθήσουμε. Η μελέτη των έργων του «γνωστού» Ρόμμελ και του «άγνωστου» Μπράντλεϋ έχει πολύ μεγαλύτερο εύρος, από την απλοϊκή τωρινή προσέγγιση. Για το λόγο αυτό, είναι περισσότερο από αναγκαία να υπάρξει και άλλη εξέταση των διδαγμάτων, γιατί η ουσιαστική μελέτη του παρελθόντος βοηθά και εγγυάται την επιτυχία των μελλοντικών επιδιώξεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Στρατηγού Όμαρ Νέλσον Μπράντλεϋ, «Η Ιστορία ενός Στρατιώτη», 1951, Απόδοση εκ του Αγγλικού και έκδοση με μέριμνα ΔΕΚ (Διεύθυνσης Εκδόσεων)/ΓΕΣ, Αθήνα 1963.
- ☞ Ναυάρχου Φρήντριχ Ρούγκε, «Ο Ρόμμελ στη Νορμανδία», 1959, Απόδοση στην Ελληνική: Αντγου εα Δημήτριου Πυρίοχου, Επιμέλεια: Ταχου ε.α. Παναγιώτη Ζαχαρή, Συμπληρωματική Έκδοση ΔΕΚ/ΓΕΣ, Αθήνα 1984.
- ☞ Γκερτ Μπουχαίπ, «Η Στρατηγική Ενός Δεκανέα», Απόδοση εκ του Αγγλικού και έκδοση με μέριμνα ΔΕΚ/ΓΕΣ, Αθήνα 1964.
- ☞ Ναυάρχου Λεμμονιέ, «Εκατό Ημέρες της Νορμανδίας», 1963, Απόδοση στην Ελληνική και έκδοση με μέριμνα ΔΕΚ/ΓΕΣ, Αθήνα 1963.
- ☞ Ζαν-Πωλ Ολλιβιέ, «Το Αλφαριθμητικό του Ντεγκωλισμού», Εκδόσεις Φλαμμαριόν Παρίσι 2001.
- ☞ Μαξ Γκαλλό, «Ντε Γκωλ - Η Φωνή του Καθήκοντος», Εκδόσεις Ποκέ Παρίσι 1999.
- ☞ Σχετικές ιστοσελίδες και ηλεκτρονικά περιοδικά.

Νομός Έβρου Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική

Κείμενο:
Λγος (ΜΧ) Θεόδωρος Στέφου

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Ο νομός Έβρου είναι ο βορειότερος και ανατολικότερος μαζί νομός της ηπειρωτικής Ελλάδας και το χερσαίο όριο της προς την Τουρκία.

Ανατολικά ο ποταμός Έβρος είναι το όριο με την Βουλγαρία σε μήκος 15 χλμ. και με την Τουρκία σε μήκος 203 χλμ. Προς Βορρά και στα Δυτικά, ο Νομός συνορεύει με την Βουλγαρία, δημιουργώντας μια εισέχουσα σφήνα, ενώ νοτιότερα συνορεύει με τον Νομό Ροδόπης. Στα Νότια βρέχεται από το Θρακικό Πέλαγος.

Καλύπτει το 42,7% του πληθυσμού της Θράκης και το 48,5% της έκτασής της (6^{ος} κατά σειρά μεγέθους σε όλη την Ελλάδα). Το Δυτικό τμήμα του Νομού καταλαμβάνεται από τις ανατολικές υπώρειες της Ροδόπης με σχιστολιθικά ως επί το πλείστον πετρώματα. Στο μεγαλύτερο μέρος του καλύπτεται από πυκνά δάση βελανιδιάς, οξιάς και πεύκης. Το Βόρειο και το Ανατολικό τμήμα, αποτελείται από την κοιλάδα του Έβρου και του παραπόταμου του Άρδα. Η κοιλάδα αυτή ήταν και είναι η φυσική οδός επικοινωνίας των Θρακικών παραλιών με τις μεγάλες πεδιάδες του εσωτερικού της Θράκης.

Πρωτεύουσα του Νομού Έβρου είναι η Αλεξανδρούπολη, η οποία αποτελεί και το

σπουδαιότερο συγκοινωνιακό κόμβο όλης της Θράκης, χάρη στο αεροδρόμιο και το λιμάνι της. Με την νέα διοικητική διάρθρωση, ο Νομός αποτελείται από 13 Καποδοιστριακούς Δήμους και χωρίζεται σε 5 επαρχίες: Αλεξανδρούπολης, Σουφλίου, Διδυμοτείχου, Ορεστιάδας και Σαμοθράκης. Η Σαμοθράκη είναι το μοναδικό νησί της Θράκης. Έχει έκταση 178 τ.μ. ορεινού εδάφους και απέχει από την Αλεξανδρούπολη 22 μίλια.

Το κλίμα του νομού είναι ηπειρωτικό με ψυχρούς χειμώνες και ζεστά καλοκαίρια. Πιο μαλακό είναι ο χειμώνας στα παράλια του νομού και στη νότια πλευρά της Σαμοθράκης.

Η οροσειρά της Ροδόπης που καταλήγει στον Νομό Έβρου με τοπία εξαιρετικού φυσικού κάλλους, οι μεγάλες πεδιάδες, τα ποτάμια και οι παραλίες, τα γοητευτικά κατάλοιπα του παρελθόντος, παραδοσιακοί οικισμοί, μοναστήρια και κάστρα, η ζωή και τα έθιμα του λαού του Έβρου, εγκαταστημένα από πανάρχαιες εποχές, δίνουν ξεχωριστό ενδιαφέρον στην περιοχή ώστε αξίζει ο καθένας να την επισκεφθεί και να τη γνωρίσει.

Σύμφωνα με την απογραφή του 1991 ο συνολικός πληθυσμός της περιοχής Έβρου ανέρχεται σε 143.752 άτομα.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Ο Νομός Έβρου διασχίζεται σε όλο το μήκος του από το ομώνυμο ποτάμι, που στην αρχαιότητα λέγονταν Ρόμβος. Ο γιος του μυθικού βασιλιά της Θράκης Κασσάνδρου Έβρος, κίνησε την οργή της μητριάς του γιατί δεν ανταποκρίθηκε στον έρωτά της. Όταν αυτή τον κατηγορήσε στον πατέρα του, έπεσε στον ποταμό Ρόμβο και πνίγηκε. Έτσι ο ποταμός πήρε το όνομα Έβρος και από αυτόν και ο νομός ονομάστηκε Έβρος.

Η περιοχή του Νομού Έβρου, κατοικείται από την Παλαιολιθική εποχή συνεχώς μέχρι σήμερα. Τα πρώτα ίχνη ζωής, έχουν βρεθεί στην περιοχή του Ορμενίου και είναι παλαιοντολογικά ευρήματα από μαστόδοντα. Νοτιότερα, κοντά στα χωριά Ρίζια και Κέραμος, βρέθηκαν λίθινα εργαλεία της Μέσης Παλαιολιθικής Εποχής (10.000-7.000 π.Χ.), από πυριτόλιθο (τσακμακόπε-

τρα). Από την Νεολιθική εποχή έχουν αποκαλυφθεί οικισμοί στο σπήλαιο Μάκρης και στο Μικρό Βουνί της Σαμοθράκης, το οποίο κατοικήθηκε συνεχώς μέχρι την εποχή του χαλκού, οπότε και ήρθε σε επαφή με τους Μινωίτες της Κρήτης, όπως φαίνεται από ορισμένα ευρήματα.

Στα τέλη του 5^{ου} π.Χ. αιώνα, οι Πέρσες εκστρατεύοντας στη Σκυθία περνούν από την Θράκη και ιδρύουν στις εκβολές του ποταμού Έβρου, στρατιωτική βάση με ισχυρό Φρούριο και πολλές εγκαταστάσεις. Είναι ο ξακουστός Δορίσκος, όπου την άνοιξη του 480 π.Χ. ο Ξέρξης εκστρατεύοντας στην Ελλάδα, έκανε την κατα-

μέτρηση των στρατευμάτων του, όπως αφηγείται ο πατέρας της Ιστορίας Ηρόδοτος. Ο Δορίσκος θα αποτελέσει αργότερα πεδίο συγκρούσεων μεταξύ Περσών και Ελλήνων μέχρις ότου πέσει στα χέρια των Αθηναίων. Αργότερα, θα καταληφθεί από τον Φίλιππο της Μακεδονίας και θα αποτελέσει μία από τις βάσεις της εκστρατείας του Μ. Αλεξάνδρου προς την Ασία.

Από τον 7^ο μ.Χ. αιώνα, αρχίζουν στη Θράκη επιδρομές των Βουλγάρων. Έναν αιώνα μετά, καταστρέφουν την Πλωτινούπολη. Στη θέση της αναδεικνύεται το Διδυμότειχο. Η περιοχή του Έβρου θα ηρεμήσει μετά την κατατρόπωση των Βουλγάρων από τον Βασίλειο Β΄ (Βουλγαροκτόνο). Ο Βυζαντινός πρίγκιπας Ισαάκιος Κομνηνός, γιος του Αλεξίου Α΄ του Κομνηνού, ιδρύει το Μοναστήρι της Παναγίας της Κοσμοσώτειρας στη θέση Βήρα. Με τα χρόνια, γύρω του θα αναπτυχθεί μια ολόκληρη πόλη, οι σημερινές Φέρες.

➔ **Κυριότερες Ιστορικά Στοιχεία - Ημερομηνίες**

10000 - 7000 π.Χ. Παλαιολιθική εποχή. Λίθινα εργαλεία της εποχής βρέθηκαν στην κοιλάδα του Άνω Έβρου, στην περιοχή Ριζίων και Κεράμου, κοντά στον Άρδα ποταμό.

4500 - 3000 π.Χ. Νεολιθική Εποχή. Οικισμοί της περιόδου αυτής βρίσκονται στο Πύθιο Διδυμοτείχου και τη Λεπτή Ορεστιάδας.

1100 - 1050 π.Χ. Εποχή του Σιδήρου. Οικισμοί της περιόδου αυτής συναντώνται στον Άνω Έβρο σε πεδινές περιοχές (Δίκαια, Πλάτη, Ρίζια).

350 π.Χ. Τάφοι της περιόδου αυτής συναντώνται στη θέση του εργοστασίου ζάχαρης και στα Αμπελάκια Ορεστιάδας.

46 μ.Χ. Ίδρυση της Πλωτινούπολις (Διδυμότειχο) από τους Ρωμαίους.

9^{ος} αι. - 12^{ος} αι. Ο Ισαάκιος ιδρύει το 1152 τη Μονή Παναγίας Κοσμοσώτειρας (Φέρες).

19^{ος} αι. - 20^{ος} αι. Η περιοχή της Θράκης αποτέλεσε πεδίο ανταγωνισμού των Βαλκανικών δυνάμεων και της Τουρκίας. Κατά τη συνδιάσκεψη της Λωζάννης (1922/3), η περιοχή της ακμάζουσας ελληνικής κωμοπόλεως Κάραγατς, παραχωρήθηκε στην Τουρκία για λόγους προστασίας της Ανδριανουπόλεως. Έλληνες πρόσφυγες από την Ανατολική Θράκη εγκαταστάθηκαν σε άλλα χωριά του Άνω Έβρου ή ίδρυσαν νέα στη θέση υποστατικών παλαιών τσιφλικιών, όπως π.χ. το χωριό Βάλτος.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Η αρχιτεκτονική και οικοδομική κληρονομιά του Έβρου είναι πλούσια και πολύτροπη, προσδιορίζεται δε από τη γεωγραφική του θέση στο σταυροδρόμι λαών και πολιτισμών και άφθονες επιρροές που ως συνέπεια δέχθηκε. Έτσι, η πορεία της περιοχής στον πολιτισμό βιώνεται πλούσια και συνεχής, ξεκινώντας ήδη από τους προϊστορικούς χρόνους, όταν οι παραποτάμιες εκτάσεις της κατοικούνται πυκνότερα. Εγκαταστάσεις έχουν αποκαλυφθεί σε πολλά σημεία που ξεκινούν ήδη από τη Μεσολιθική και Νεολιθική περίοδο και συνεχίζουν μέχρι την ύστερη εποχή του Σιδήρου, όπως στα Ρίζια, Κέραμο και Μαράσια δίπλα στον ποταμό Άρδα, τη Λεπτή Ορεστιάδας, το Κουφόβουνο Διδυμοτείχου και άλλες θέσεις που αποτελούσαν ακμαίους προϊστορικούς οικισμούς.

Κατά την αρχαιότητα, η περιοχή βρισκόταν ακριβώς στο μέσο της θρακικής ενδοχώρας και των αποικιών των ελληνικών πόλεων, πράγμα που την ευνόησε,

αλλά και την ταλάνισε ποικιλότροπα. Η ρωμαϊκή πάλι περίοδος, ορίζεται από τον πλήρη εξελληνισμό της περιοχής και την ανάπτυξη σημαντικών αστικών κέντρων με αμιγή ελληνικό πληθυσμό.

Κατά τη βυζαντινή περίοδο, η δυτική όχθη του Έβρου προσδιορίζεται από τη σχέση της με την πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας, την Κωνσταντινούπολη. Έτσι, ο πολιτισμός και ειδικότερα τα μνημεία της περιοχής, αποπνέουν την ίδια τη λαμπρότητα της αυτοκρατορικής αυλής και τη φροντίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Εκτός από τους οικισμούς που θα προσεγγίσουμε στη συνέχεια, ένας μεγάλος αριθμός από κάστρα που χτίστηκαν από τα χρόνια του Αναστασίου μέχρι τους υστεροβυζαντινούς χρόνους, παρότι σήμερα είναι ερείπια, εξακολουθούν να ζουν στην προφορική παράδοση των τοπικών πληθυσμών, μαζί με μνήμες που προβάλλουν τη στενή σχέση με τη Βασιλεύουσα.

Η περιοχή του Έβρου, ήταν από τις πρώτες που κατακτήθηκαν από τους Οθωμανούς Τούρκους λίγο μετά τα μέσα του 14^{ου} αιώνα. Από την πρώτη αυτή περίοδο της τουρκοκρατίας, σώζεται μία σειρά από αντιπροσωπευτικά μνημεία της περιόδου, τα οποία στην πλειοψηφία του βρίσκονται σε ιστορικούς οικισμούς. Ο παραδοσιακός Έβρος, όπως οριστικά διαμορφώνεται κατά τους ύστερους μεταβυζαντινούς χρόνους, δημιουργικό χωνευτήρι πολιτισμών με πλούσιες επιρροές από όλες τις κατευθύνσεις, παρουσιάζει ένα μοναδικό και άγνωστο ως τα σήμερα ακόμη και στους κατοίκους του πλούτο. Σώζονται άφθονα κτίρια, τα οποία εκφράζουν τα τοπικά παραδοσιακά ιδιώματα, δεχόμενα ταυτόχρονα με δημιουργικό τρόπο επιρροές από την ενδοχώρα της βαλκανικής, την ίδια την Κωνσταντινούπολη, αλλά και τη Δύση,

δημιουργώντας έτσι ένα ευρύτατο φάσμα αρχιτεκτονικής δημιουργίας, το οποίο να μεν ανήκει στο μεγάλο σύνολο της περιοχής της τότε Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά φέρει έντονη και σαγηνευτική την τοπική σφραγίδα.

Οι κοινωνικοεπαγγελματικές διαστρωματώσεις -πεδινοί αγρότες, ορεινοί και ημιορεινοί κτηνοτρόφοι, καπνοκαλλιεργητές και καπνομεταπράτες, επαγγελματοβιοτέχνες, επιχειρηματίες και έμποροι αστικοποιημένων βιοτεχνικών και βιομηχανικών κέντρων- άφησαν ανάλογη αρχιτεκτονική έκφραση στα Εβρίτικα κτίρια και κτιριακά σύνολα.

Στα πεδινά αγροτικά μονώροφα η και χαμηλά διώροφα σπίτια θα διαπιστώσει κανείς οικοδόμηση με απλά μέσα, λιτό εξοπλισμό και μιμιμαλιστική διαρρύθμιση, που σε περιπτώσεις αύξησης των μελών των συνοικούντων, αναπτύσσεται με την τυπική διζωνική οργάνωση σειράς δωματίων με μετωπικό χαγιάτι. Εύκολα ξεχωρίζει κανείς τα μουσουλμανικά σπίτια από τους ψηλούς λευκούς αυλόγυρους, που περιφρουρούν την εσωστρέφεια της οικογένειας.

Στα ημιορεινά και ορεινά διώροφα νοικοκυρόσπιτα, είναι εμφανής η εξελιγμένη τυπολογία της κατοικίας των χρόνων της Τουρκοκρατίας, που συντίθεται από ημιυπαίθριους και κλειστούς ιδιωτικούς χώρους, συνήθως ακολουθώντας τη διζωνική παραθετική διάταξη με το μετωπικό χαγιάτι. Εδώ συναντιέται μία μεγάλη κλιμάκωση μεγεθών, που φθάνει μέχρι το αρχοντόσπιτο του τσιφλικιού και το κονάκι, με την εκάστοτε εξειδίκευση των ημιυπαίθριων χώρων που εξυπηρετούν την υποδοχή, τη θερινή διαβίωση, αλλά και την οικοτεχνία και την παραγωγή, συνήθως των καπνών. Ακόμα, οι θρησκευτικές, εθιμικές και φυλετικές ιδιαιτερότητες κάθε μικροκοινωνίας,

εκφράζονται σε επιμέρους στοιχεία της μορφής, της διαρρύθμισης και του εξοπλισμού των σπιτιών (χαμηλοί φράχτες ή ψηλοί μανδρότοιχοι, ανοικτά χαγιάτια ή καφασωτά πετάσματα, ενιαία κάτοψη ή διαχωρισμός φύλων, υπαίθριοι χώροι υγιεινής ή ένθετα λουτρά).

Στα αρχοντόσπιτα των αστικοποιημένων κοινοτήτων των χρόνων της Τουρκοκρατίας, θα διαπιστώσει κανείς την ολοκληρωμένη ανάπτυξη του αρχιτεκτονικού λεξιλογίου κάθε εποχής και την εισδοχή των νέων ρευμάτων, συσχετισμένη με την οικονομική ευμάρεια, την εμπορική και ταξιδιωτική κινητικότητα και την πνευματική άνθηση των κοινωνιών και των ατόμων. Πρόκειται, στο μέγιστο ποσοστό, για χριστιανικά σπίτια σε ελληνοχώρια ή σε μικτά αστικά κέντρα με οχυρό χαρακτήρα, στα πρώτα και με ανοικτότερο στα δεύτερα, κτισμένα συχνά από ηπειρώτικες μαστορικές συντεχνίες, σε ρυθμό πιο «παραδοσιακό» ή πιο «ακαδημαϊκό» κατά περίπτωση, δείγματα επιτυχίας και προβολής ενός δραστήριου και πρωτοπόρου πληθυσμού.

Στα βιοτεχνικά κτίρια του όψιμου 19^{ου} και του πρώιμου 20^{ου} αι., που εμπεριέχουν την κατοικία της οικογένειας, φαίνεται η εξέλιξη της κάτοψης από τον παλαιότερο διζωνικό τύπο στο νεώτερο με το ενδιάμεσο χωλ, που εν τέλει εκτείνεται και μετατρέπεται σε αποκλειστικά βιοτεχνικό χώρο, αφιερώνοντας έτσι τις περισσότερες επιφάνειες του κτιρίου στη σηροτροφία.

Κοινό χαρακτηριστικό και απαραίτητος λειτουργικός χώρος των σπιτιών, μέχρι την πλήρη επικράτηση των ακαδημαϊκών συνθέσεων, είναι το χαγιάτι. Η χρήση του χαγιατιού και εν γένει των «ημιυπαίθριων» περιοχών της κάτοψης, τόσο για οικοτεχνική όσο και για βιοτε-

χνική δραστηριότητα, είναι παλαιότατη και κοινότατη. Στα κουκουλόσπιτα του Έβρου εξειδικεύεται απολύτως, αποσκοπώντας στην εντατικότερη και ποιοτικότερη παραγωγή. Στα μουσουλμανικά χωριά κλείνεται με μεγάλα καφασωτά, που επιτρέπουν στις γυναίκες να εργάζονται αθέατες. Το παλαιό ανοικτό χαγιάτι εκφυλίζεται στα τέλη του 19^{ου} αι. σε μικρό πρόστυλο στην είσοδο, προσφιλές στοιχείο τόσο στους χριστιανικούς όσο και στους μουσουλμανικούς οικισμούς, με ξύλινους ορθοστάτες και κεραμίδια στην αρχή, σήμερα με τσιμεντοσωλήνες και πλάκα από μπετόν. Για μία μεγάλη χρονική περίοδο και για όσο διάστημα εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται τα ντόπια υλικά και οι παραδοσιακοί τρόποι δόμησης, τόσο στις προσθήκες όσο και στις διαιρέσεις, η προσθετική ευελιξία του κτίσματος διευκολύνει την αφομοίωση των μεταβολών στην κάτοψη, πού από ορθογώνια μετατρέπεται σε Γ ή Π, ή υποδιαιρείται σε «αδερφομοίρια» με μεσοτοιχία. Οι μορφολογικές διαφοροποιήσεις στο πέρασμα των χρόνων περιορίζονται στο σταδιακό κλείσιμο του χαγιατιού, στην αρχή με καφασωτά ή με σανιδωτά παραθυρόφυλλα και στη συνέχεια με ανασυρόμενα τζαμλίκια.

Παράλληλα, στα μεταξοπαραγωγικά κέντρα η τοπική αρχιτεκτονική επηρεάζεται από τα νέα εργοστάσια των πόλεων και του εξωτερικού κι έτσι εξελίσσεται από τις «παραδοσιακές» και μικτές συνθέσεις σε καθαρά βιομηχανικές.

Ο προσφυγικός χριστιανικός πληθυσμός, που μετανάστευε στη Δυτική Θράκη μετά το 1922 και αναγκάστηκε να οικοδομήσει, ακολούθησε τη σχεδόν τυποποιημένη παράδοση, αναθέτοντας τις εργασίες οικοδόμησης σε πλανόδια

Ο φάρος της Αλεξανδρούπολης

συνεργεία, τα όποια έκτιζαν όπως είχαν συνηθίσει το συμμετρικό τύπο κατοικίας με ενδιάμεσο χώλ και πρόστυλο εισόδου. Ορισμένοι όμως έμειναν σε σπίτια που εγκατέλειψαν Βούλγαροι μετά το 1925, άλλοι πάλι σε παλιότερα σπίτια τούρκικων οικισμών.

➔ Δήμος Αλεξανδρούπολης

Από τη νεώτερη πόλη του τέλους του 19^{ου} αι. και αρχές του 20^{ου} αι. η σημερινή Αλεξανδρούπολη, έχει εξαλείψει τις κτισμένες της μνήμες που τη συνέδεαν με τις ανατολικο-θρακικές καταβολές της και το πνεύμα της πρώτης της ανάπτυξης. Ελάχιστα κτίρια, όπως το σημερινό Εκκλησιαστικό Μουσείο, η παλαιά Λεονταρίδειος Αστική Σχολή Αρρένων (1911), ένα κομψό νεοκλασικίζον τυπικό σχολικό κτίριο στον περίβολο του Μητροπολιτικού Ναού του Αγίου Νικο-

λάου, ο ίδιος ο ναός, τα “βιομηχανικά” κτίρια κοντά στο λιμάνι και βεβαίως ο Φάρος, κτίσμα των Γάλλων, θυμίζουν την εικόνα μίας πόλης που στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, εύρισκε τη θέση της στη σύγχρονη τοπογραφία της Θράκης. Αντίθετα με την ίδια την πόλη, η περιοχή του σημερινού καποδιστριακού Δήμου, παρουσιάζει σημαντικό ενδιαφέρον για τον αναζητητή της θρακικής αρχιτεκτονικής και οικοδομικής ιστορίας.

➔ Παραδοσιακός οικισμός Μάκρης

Ο οικισμός της Μάκρης, σε απόσταση δώδεκα χιλιομέτρων δυτικά της Αλεξανδρούπολης, συγκεντρώνει πολλές φάσεις και περιόδους ιστορίας.

Ο μεταβυζαντινός ναός της Αγίας Αναστασίας Μάκρης, κτίστηκε στα 1800-1833/4, με τη συνδρομή του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Αποτελεί μία ενδια-

φέρουσα τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με στοές, ανοικτή στο δυτικό άκρο και κλειστή στη βόρεια πλευρά. Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η διακόσμηση του ναού. Το ξυλόγλυπτο επιχρυσωμένο τέμπλο, είναι προγενέστερο του ναού, εξαίρετης τέχνης και χρονολογείται στον 17^ο αιώνα. Δείγματα της υψηλής τέχνης είναι τα βημόθυρα, όπως και ο αρχιερατικός θρόνος της ίδιας εποχής. Σειρά εικόνων που χρονολογούνται από τον 17^ο μέχρι τον 19^ο αιώνα, έχουν σημαντική καλλιτεχνική αξία.

Σε ότι αφορά την παραδοσιακή αρχιτεκτονική του χωριού, ο οικισμός της Μάκρης, διατήρησε τα κύρια χαρακτηριστικά των μικτών οικισμών της Θράκης. Ακόμη και σήμερα διατηρούνται τόσο τα εσωστρεφή μουσουλμανικά σύνολα με τον υψηλό ασβεστωμένο φράκτη και την ανάπτυξη των κτισμάτων γύρω από την κεντρική αυλή, όσο και τα περισσότερο

“ανοικτά” χριστιανικά σπίτια, διώροφα, εκεί που οι οικονομική κατάσταση το επέτρεπε, σε παρατακτική διάταξη και με μεγάλα ανοίγματα στον όροφο, αντανάκλαση και αυτή της σχέσης των ελλήνων ενοίκων τους με τη θάλασσα και το εμπόριο, με κύριο υλικό δομής την πέτρα, είτε τη βοτσαλωτή της θάλασσας, είτε τον τοπικό σχιστόλιθο.

Τυπικό παράδειγμα τη νεότερης παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, είναι το παραδοσιακό ελαιοτριβείο, το οποίο συνδέεται με την κύρια “στεριανή” δραστηριότητα των κατοίκων του οικισμού. Βρίσκεται στα ΒΑ του οθωμανικού λουτρώνα και στην ίδια περιοχή, επάνω στο ρέμα, το οποίο σύμφωνα και με τον Εβλιγιά Τσελεμπί, έδινε ζωή στον οικισμό κινώντας τους 12 μύλους του και γύρω από τον οποίο ήταν συγκεντρωμένες οι οικονομικές δραστηριότητες του μεταβυζαντινού οικισμού.

**Ο οικισμός
της Μάκρης από ψηλά**

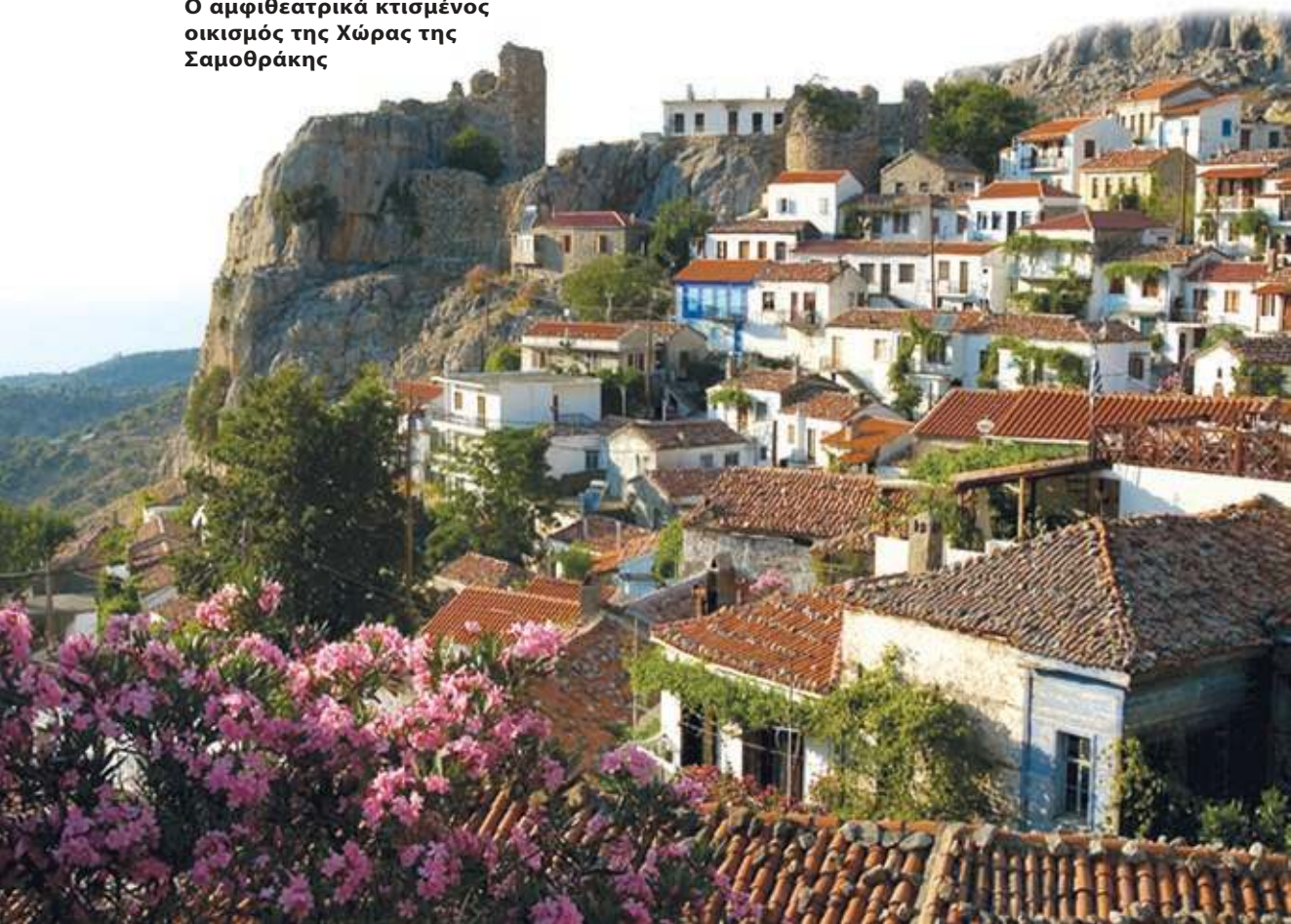
➔ Δήμος Σαμοθράκης

Η παραδοσιακή οικοδομική του αμφιθεατρικά κτισμένου οικισμού της Χώρας, ξεχωρίζει από τα παραδείγματα που έχουμε από τη Θράκη και βρίσκεται ανάμεσα σε αυτήν την παράδοση και τη νησιωτική παράδοση του Βορείου Αιγαίου. Τα αϊτσένια σπίτια (από το αέτσα = ταρατσα), με τα στρωμένα με χώμα δώματα, τις εξωτερικές κλίμακες, μοναδικά στοιχεία που ξεχωρίζουν στην εξαιρετικά λιτή όψη και τη δωρική αυστηρότητα των όγκων, εναλλάσσονται με τα υστερότερα κεραμοσκεπή, δώροφα σπίτια των πιο εύπορων κατοικιών του μεσοπολέμου, με τα επιλεκτικά νεοκλασικά στοιχεία. Στο νησί σώζονται ακόμη και κάποιοι από τους παλιούς μύλους και τα ελαιοτριβεία, δείγματα της προ εκατό ετών οικονομικής ακμής του.

Ο αμφιθεατρικά κτισμένος οικισμός της Χώρας της Σαμοθράκης

➔ Δήμος Φερών

Στις Φέρες, τη Βυζαντινή Βήρα, ξεχωρίζει το λαμπρό εκκλησιαστικό μνημείο της Παναγίας Κοσμοσώτειρας, καθολικό του ομώνυμου μοναστηρίου. Κτήτορας ο σεβαστοκράτωρ Ισαάκιος Κομνηνός, γιος του αυτοκράτορα Αλεξίου του Α' και αδελφός του αυτοκράτορα Ιωάννη, ο οποίος ανέγειρε τη Μονή προς το τέλος του ταραχώδους βίου του γύρω στα 1151-1152. Ο ίδιος συνέγραψε το σωζόμενο σήμερα Τυπικό της Μονής, ένα πολύτιμο, πλήρες όσο και σπάνιο ντοκουμέντο της εποχής. Από το Μοναστικό συγκρότημα, πλην του καθολικού, διακρίνεται σήμερα και τμήμα των τειχών με πύργους. Ο ναός, σε τύπο πεντάτρουλλο εγγεγραμμένο δικιόνιο σταυροειδή, λαμπρό δείγμα της τέχνης της Κωνσταντινούπολης και άμεση αντανάκλαση της πνευματικής ακτινοβολίας της, αναπτύσσει μία από τις πλέον τολμη-

ρές και πρωτότυπες δομικές λύσεις της βυζαντινής θολοδομίας, καθώς ο μεγάλος διάτρητος από παράθυρα τρούλος φέρεται στο έδαφος μέσα από μία κλιμάκωση καμπύλων και ευθύγραμμων στοιχείων, δορυφορούμενος από τέσσερις γωνιακούς τρουλίσκους. Οι τοιχογραφίες του δεύτερου μισού του 12^{ου} αιώνα, αποτελούν ένα από τα καλλιτεχνικότερα σύνολα της εποχής, ένα ενδιάμεσο ανάμεσα στη γραμμική τέχνη των Κομνηνών και την ιδεαλιστική των Παλαιολόγων. Από τις σωζόμενες παραστάσεις, ξεχωρίζουν τέσσερις μορφές στρατιωτικών αγίων που κατά πάσα πιθανότητα απεικονίζουν ισάριθμα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας των Κομνηνών και ανάμεσά τους τον ίδιο τον ιδρυτή της Μονής, Ισαάκιο.

Στο ιστορικό χωριό του Δορίσκου, μόνο ερείπια απομένουν από τον παλαιότερο ναό στο βόρειο άκρο του. Αντίθετα

το κωδωνοστάσιο στο δυτικό άκρο του ναού, κτισμένο στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, στέκει ακόμη απείραχτο για να θυμίζει την ακμή του οικισμού.

➔ Δήμος Σουφλίου

Το Σουφλί γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, όταν η κύρια δραστηριότητά του, η σηροτροφία άρχισε να ξεπερνά τα στενά όρια της τοπικής οικονομίας.

Οι αρχές του 20^{ου} αιώνα αντικρίζουν την πρωτοφανή άνθηση μίας μορφωμένης και κοσμοπολίτικης αστικής τάξης που αγαπά να κτίζει λαμπρά νεοκλασικά κτίρια, όπως το παλιό Γυμνάσιο, σημερινό Πνευματικό Κέντρο, ή το Α΄ Δημοτικό Σχολείο. Από την άλλη, τα μεγάλα κουκουλόσπιτα, όπως το αρχοντικό του Μπρίκα με την εκλεκτικιστική δυτικότερο-πη ιδιομορφία, ή των αδελφών Καλέση,

Η Παναγία Κοσμοσώτειρα των Φερών

Το παλιό εργοστάσιο μετάξης των αδελφών Τζιβρέ στο Σουφλί

με τη βιομηχανική οπτική, προσλαμβάνουν τα νέα στοιχεία αλλά τα προσαρμόζουν στις τυπικές της κατηγορίας τους ιδιότητες, δηλαδή: εμφανής πλινθοδομή, ανάγλυφα περιθωρώματα, “γλυπτική” εξωτερική διάκριση των ορόφων και ταυτόχρονα ασύμμετρες κατόψεις, ισχυρά αποτετμημένες στέγες και πολλαπλότητα των εισόδων. Τα εργοστάσια, με σημαντικότερο εκείνο των αδελφών Τζιβρέ, από το 1920 δηλώνουν την τελευταία και πιο έντονη ακμή, ακριβώς πριν από την παρακμή που ακολούθησε την απώλεια της πλούσιας εκείθεν του Έβρου επαρχίας της πόλης.

Στις πόλεις και τους ακμαίους οικισμούς της Θράκης, η εμπορευματική τάξη του πρώτου μισού του 19^{ου} αιώνα, πριν η επιρροή των ακαδημαϊκών στοιχείων οδηγήσει στην αύξηση της κλίμακας και στην αλλαγή της τυπολογίας και της αισθητικής, έκτιζε στο γνωστό «διεθνή» ρυθμό της αστικής αρχιτεκτονικής των

χρόνων της Τουρκοκρατίας, αυτόν που συνήθως ονομάζεται «παραδοσιακός». Ένα πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα της στροφής που συνέβη μετά τα μέσα του αιώνα, συναντά κανείς στο Σουφλί. Το αρχοντικό Κουρτίδη απαρτίζεται από δύο κτίρια, εξίσου ενδιαφέροντα, σε ιδιόμορφη γειτνίαση, συνύπαρξη και συνλειτουργία. Το παλαιό κτίσμα, με σαχινισιά που προβάλλουν στο δρόμο, πάνω από μεγάλες ξύλινες προθήκες, είναι ένα κομψό τυπικό μικρό αρχοντικό με ξύλινο σκελετό, οργανωμένο γύρω από την αυλή, με σάλα και χαγιάτι. Δίπλα του κτίσθηκε το 1883, νέο διώροφο κτίριο με συμμετρικό ακαδημαϊκό χαρακτήρα, που στέγασε τη μεταξουργία στο ισόγειο και τη νέα αστική κατοικία στον όροφο, στην οποία όμως, παρά τη λόγια εξωτερική εμφάνιση του κτιρίου, επιβιώνει η παραδοσιακή διαρρυθμίση γύρω από κεντρική σάλα, με εσωτερικά παράθυρα, μουσάντρες κ.λπ.

➔ Αρχιτεκτονική σπιτιών

Τα σπίτια του Σουφλίου απεικονίζουν τις κατά καιρούς επαγγελματικές ασχολίες των κατοίκων. Τα παλαιότερα ξεκινούν από την αγροτική απασχόληση όπου το σπίτι ήταν μονώροφο. Εκτός από το δωμάτιο διαμονής της οικογένειας, υπήρχε το κελάρι (μεγάλος αποθηκευτικός χώρος), συνήθως στο πίσω μέρος της κατοικίας. Γύρω από το σπίτι η αυλή και σε μια άκρη ο στάβλος και το κοτέτσι. Συνήθως ήταν περιμαντρωμένη με μεγάλη αυλόπετρα, για να περνά το αμάξι. Μαζί με την αυλή ή κοντά στο σπίτι, ειδικός χώρος χρησίμευε για περιβόλι και λέγονταν “γιούρτι (περιβόλι)”. Οι αμπελουργοί είχαν στο κελάρι τους το μεγάλο βαρέλι, όπου πατούσαν τα σταφύλια και τα μικρότερα με το κρασί, ενώ από τα οριζόντια δοκάρια της σκεπής, κρεμούσαν για το χειμώνα, τσαμπιά από σταφύλια. Η αλλα-

γή στο μέγεθος και το είδος των σπιτιών, έγινε με την εισαγωγή της σηροτροφίας. Τα μονώροφα σπίτια απόχτησαν μεγάλα κελάρια και τα δώροφα, σάλες όπου τοποθετούσαν τα κρεβάτια για την εκτροφή του μεταξοσκώληκα. Πολλά τέτοια σπίτια σώζονται στο Σουφλί.

➔ Δήμος Διδυμοτείχου

Η παραδοσιακή πόλη του Διδυμοτείχου αποτελεί ένα ζωντανό μουσείο που προβάλλει με τον πιο γραφικό τρόπο τη δημιουργική πολιτιστική πολυμορφία της περιοχής, αλλά και τη θέση της πόλης ως ενός συγκροτημένου αστικού οικισμού με μεταπρατικές, βιοτεχνικές και εμπορικές δραστηριότητες. Το πλαίσιο συνθέτουν τα υπερυψωμένα συμμετρικά σπίτια με το εισέχον προστώ και τα πλαϊνά του παράθυρα που θυμίζουν την ανατολική Θράκη, τα τυπικά δώροφα σπίτια με τον

Τα κτίρια Κουρτίδη στο Σουφλί

Το Διδυμότειχο από το κάστρο

προβαλλόμενο όροφο, το “σαχνισί”, ή “τσικμά”, τα καμπύλα υπέρθυρα και την ελαφρά υποχωρημένη είσοδο, συχνά με τη χρήση περίτεχνων ξύλινων επενδύσεων, ή στοιχείων εκλεκτισμού, αλλά και τα νεώτερα “αστικά” κτίρια του μεσοπολέμου τα οποία προβάλλουν τις βασικές αρχές του νεοκλασικισμού, παίζοντας ταυτόχρονα με τις βασικές αρχές της Θρακικής αρχιτεκτονικής, το ασύμμετρο, το ζωντανό και το απρόβλεπτο και τα επαγγελματικά, είτε τα πλινθόκτιστα αποθηκειακά κτίρια, κουκουλόσπιτα, ή καπναποθήκες, είτε τα

μικρά καταστήματα με τις μεταλλικές πέργκολες και τα ξύλινα στόρια. Κάποια από τα κτίρια, όπως η κατοικία Μαυρομάτη, ή το κτίριο Γιαρματζή, συνδυάζουν με τρόπο τις παλιές παραδόσεις, των ξύλινων επενδύσεων, του εισέχοντος εξώστη, ή του σαχνισιού με νεωτερικά, “ακαδημαϊκά” στοιχεία, όπως τους ψευδοκίονες, την τοξωτή υπερβολικά μεγάλη είσοδο στην πρώτη περίπτωση, τη διώροφη προβολή ορόφου και τα εκλεκτικιστικά διακοσμητικά στοιχεία στις ξυλπενδύσεις στη δεύτερη. Αυτή η παράδοση, εξακολουθεί να

είναι δημιουργική μέχρι και τη δεκαετία του '50 με κτίρια τα οποία προσαρμόζονται στις νέες απαιτήσεις, διατηρώντας την παλαιά μορφή και τυπολογία.

↳ Πύθιο

Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική στο Πύθιο εκφράζεται με δύο κυρίως μορφές. Η παλιότερη είναι εκείνη των κλειστών λιθόκτιστων σπιτιών με ορατή την κιτρινό-χρωμη πέτρα, δίχως πολλά παράθυρα και με ψηλούς μαντρότοιχους, μικρογραφίες των τοιχοποιιών του κάστρου του. Η άλλη

έρχεται από τις αρχές και τα μέσα του αιώνα μας και απαρτίζεται από πλινθόκτιστες πλατυμέτωπες αγροτικές κατοικίες που συχνά αποτελούν μικρά κομψοτεχνήματα, με χωριστή στέγη, εξώστες και τις γραφικές χρωματικές αντιθέσεις ανάμεσα στις ξύλινες κατασκευές και τις ορατές πλινθοδομές. Η μαγική αίσθηση που οι μαντρότοιχοι-ξηρολιθιές, τα δρομάκια και οι μικροί χώροι στάσης, επιφυλάσσουν ακόμη σε κάποιες γωνίες, θυμίζουν το χωριό της τουρκοκρατίας που προμήθευε πέτρες και τεχνίτες σε ολόκληρη την περιοχή, σε κατασκευές από αυτοκρατορικά μνημεία και χριστιανικούς ναούς, μέχρι ιδιωτικές κατοικίες.

↳ Δήμος Τριγώνου

Η περιοχή του Δήμου Τριγώνου, η βορειότερη της Ελλάδας επάνω από τον ποταμό Άδρα, κατέχει σημαντική θέση στην τοπική ιστορία.

Στο Θεραπειό και τη Μηλιά, δύο οικισμούς που βρίσκονται σε απόσταση λίγων εκατοντάδων μέτρων από τον ποταμό Άδρα, διατηρείται σε μεγάλο βαθμό ο παραδοσιακός χαρακτήρας με τις μεγάλες διώροφες κατοικίες, παλιά αρχοντόσπιτα, αλλά και τα μικρότερα, ισόγεια που χαρακτηρίζονται από τις κομψές ξύλινες επικαλύψεις με τα "κεντήματα" επάνω στα μέτωπα των γείσων. Στις παλαιότερες κατοικίες της Μηλιάς, η ντόπια σκούρα ακανόνιστη πέτρα, κτίζεται με ελάχιστο κονίαμα δίχως επίχρισμα και με πυκνές εμφανείς ξυλοδεσιές.

Στο Θεραπειό, ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, δεσπόζει στον οικισμό. Εντυπωσιακό κτίριο κτισμένο από πέτρα, ολοκληρώθηκε στα 1895 και παρουσιάζει ενδιαφέρον εσωτερικό με καμπύλο υπερώο και ξύλινες καμαρωτές οροφές, που

ζωγραφικά μιμούνται τον ουρανό.

Στη Μπάρα, ορεινό εγκαταλειμμένο χωριό στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, βρίσκουμε τα ίχνη παμπάλαιου οικισμού, όπως και παλαιά ερειπωμένη εκκλησία.

Στο χωριό Πετρωτά, ακόμη και σήμερα παραμένουν οι μνήμες των μεγάλων μαστόρων της πέτρας, που σύμφωνα με την παράδοση εγκαταστάθηκαν στο χωριό στις αρχές του 16^{ου} αιώνα για να κτίσουν τη μεγάλη γέφυρα επάνω στον Έβρο, στο ύψος του σημερινού Σβίλενγκραντ και διάλεξαν να μείνουν στην περιοχή για τη θέση και τα άφθονα υλικά που πρόσφερε. Από τα τελευταία σωζόμενα παραδείγματα της τοπικής παράδοσης, είναι ο προσφάτως αποκατασταθείς μύλος του οικισμού, ένα προ-βιομηχανικό κτίσμα με πολλές φάσεις που ξεκινούν από τις αρχές του αιώνα.

➔ Δήμος Νέας Βύσας

Οι οικισμοί της περιοχής το Δήμου Βύσας, προσφυγικοί οι περισσότεροι, φέρουν ακόμη τα σημάδια της ιστορικής

πορείας τους και της αρχιτεκτονικής τους παράδοσης. Η παράδοση αυτή, συναντάται σε στοιχεία, όπως είναι οι αετωματικές προσόψεις των επαγγελματικών κτιρίων με τις καμπύλες, οι βαθμιδωτές επιστέψεις και τα κτιστά δαντελωτά γείσα με τις αρχαιόπρεπες κολόνες των σπιτιών της Βύσας, οι οποίες με τους συνδυασμούς τους φθάνουν στη γραφική πολυμορφία.

Χαρακτηριστικός για τη δημιουργική ανάταση του μεσοπολέμου ο μύλος στο κέντρο του οικισμού των Καστανένων, είναι το σημαντικότερο ιστορικό επαγγελματικό κτίριο της περιοχής, καθώς δεσπάζει ακόμη και σήμερα στον οικισμό με την εμφανή οπτοπλινθοδομή, το υπερυψωμένο γείσο, το τριγωνικό αέτωμα και το νεοκλασικίζοντα τονισμό των γωνιών και των περιθύρων των ανοιγμάτων.

➔ Δήμος Νέας Ορεστιάδας

Η νέα πόλη της Ορεστιάδας είναι ένας αμιγής προσφυγικός οικισμός, ο οποίος φέρει την παράδοση και τις αρχιτεκτονικές καταβολές της Αδριανούπολης και

Αριστερά:
Χαρακτηριστική
τοιχοδο-
μία στους
Μεταξάδες
Δεξιά: Στον πα-
ραπόταμο του
Έβρου, Άρδα.

κυρίως της συνοικίας της, Κάραγατς. Δυστυχώς ελάχιστα από τα παλαιά σπίτια, ίσως τα πιο φτωχικά από αυτά, έχουν πλέον απομείνει με το χαρακτηριστικό ελαφρά καμπύλο υπέρθυρο, ή τον προβαλλόμενο ξύλινο εξώστη με διάτρητο διακοσμητικό γείσο και τους λεπτούς κιονίσκους, καθώς ο “εκσυγχρονισμός” έχει αντικαταστήσει τα πάντα.

➔ Παραδοσιακός οικισμός Μεταξάδων

Ο παραδοσιακός οικισμός των Μεταξάδων δεν είναι συγκεντρωμένος σε κάποια περιοχή, αλλά είναι διασκορπισμένος σε ολόκληρο τον παλιό οικισμό. Αυτό οφείλεται περισσότερο στη μεγάλη αλλοίωση του οικισμού, η οποία επήλθε κατά την τελευταία τριακονταετία, παρά σε κάποια ειδική χωροταξική οργάνωση. Τα κτίρια των Μεταξάδων είναι απλά σε κάτοψη. Παρατηρούνται δύο κύριοι τύποι: ο πρώτος είναι εκείνος των πλατυμέτωπων κτιρίων σε σχήμα καθαρό ορθογώνιο παραλληλόγραμμο, ή με διαφοροποιήσεις στην πίσω όψη και ο δεύτε-

ρος, ο οποίος είναι και ο παλαιότερος και έχει σχήμα γάμα με την εσωτερική γωνία να ταυτίζεται με την πρόσοψη. Συνήθως είναι διώροφα με εσωτερική, ή λιγότερο συχνά (σε κτίρια τύπου γάμα) εξωτερική κλίμακα (η οποία όμως αποτελεί την παλαιότερη μορφή) η οποία οδηγεί στη μεγάλη σάλα του ορόφου.

Ο όροφος απαρτίζεται από ένα κύριο χώρο που καταλαμβάνει το μέγιστο του ορόφου και ενίοτε δευτερεύοντες, συνήθως ένα μικρό δωμάτιο για τον ύπνο, ή μόνο από τη μεγάλη σάλα η οποία προοριζόταν για την κύρια οικονομική δραστηριότητα, την επεξεργασία καπνών, ή, το συνηθέστερο, την καλλιέργεια μεταξοσκωλήκων. Το ισόγειο συνήθως αποτελούνταν από τον κεντρικό χώρο υποδοχής και σειρά μικρών δωματίων που αναπτυσσόταν περί τον πρώτο. Στα παλαιότερα κτίρια ο χώρος του ισογείου είχε καθαρά βοηθητική σημασία και προοριζόταν για τον σταυλισμό των ζώων και για την αποθήκευση των αγαθών.

Η κατασκευή των κτιρίων των Μεταξάδων αποτελεί ίσως το βασικό τους χαρακτηριστικό. Εδώ δεν χρησιμοποιείται η πλίνθος, ωμή ή οπτή, παρά μόνον ο τοπικός λίθος ο οποίος ορυσσόταν από τα λατομεία τα οποία βρίσκονται σε απόσταση 2 χιλιομέτρων από τον οικισμό. Η λιθοξοϊκή και οικοδομική παράδοση χαρακτήριζαν τον οικισμό των Μεταξάδων και μαζί με την αγγειοπλαστική αποτελούσαν τις κύριες- παραδοσιακές, παρελθοντικές πλέον- δραστηριότητες για τις οποίες το χωριό ήταν γνωστό σε ολόκληρη την περιοχή.

Η πέτρα αυτή λαξευόταν σε μεγάλου και μεσαίου μεγέθους τεμάχια και τοποθετούνταν κατά το κτίσιμο με ελάχιστο λασποκονίαμα ενδιάμεσα το οποίο ου-

σιαστικά χρησίμευε απλώς για την εξομάλυνση των στρώσεων. Η όλη κατασκευή δενόταν με την εκτεταμένη χρήση ξύλινων δοκών οι οποίες εντούτοις δεν χρησιμοποιούντων με τον τρόπο των άλλων κατασκευών της περιοχής και ιδιαίτερα των τσατμάδων, δηλαδή ως ένα πλήρες πυκνό δίκτυο κατακόρυφων, οριζόντιων και πλάγιων στοιχείων. Τουναντίον, η χρήση τους έφερε περισσότερο προς το σύστημα δοκός-υποστύλωμα, με την ενίσχυση των γωνιών με ισχυρά καμπύλα ξύλινα στοιχεία, άλλο χαρακτηριστικό της οικοδομικής της περιοχής. Οι εξώστες, εκεί όπου υπάρχουν, χαρακτηρίζονται από την ασύμμετρη διάταξη και είναι στεγασμένοι με χαμηλότερο υπόστεγο.

Τα ανοίγματα είναι μικρά ορθογώνια δίχως διάθεση διακόσμησης, αλλά με έντονη χρωματική διαπραγματεύση, η οποία διατηρείται ακόμη και σήμερα. Τα παράθυρα είναι ανοιγόμενα, ενώ η παλαιότερη κατάσταση ήταν με ανοιγόμενα ξύλινα φύλλα («κάϊτια») δίχως υαλοστάσια. Οι θύρες πάλι αποτελούνται από παρατιθέμενες σανίδες, οι οποίες συνδέονται με ισχυρά εγκάρσια στοιχεία και μόνο στα πιο «αστικά» κτίρια είναι κατασκευασμένες με πλαίσια.

Οι αρχές του 20^{ου} αιώνα φέρουν στην περιοχή σειρά σημαντικών αλλαγών στο κοινωνικό και πολιτιστικό πεδίο που συνδέονται με την επανάσταση των Νεότουρκων και τα όσα προηγήθηκαν και προοιωνίζονται τις μεταβολές που θα ακολουθήσουν. Στον τομέα της αρχιτεκτονικής, η εισαγωγή νέων στοιχείων από Δυτικές χώρες, οδηγεί στην εισαγωγή νέων στοιχείων τα οποία χρησιμοποιούνται από την νεοδημιουργημένη μικρή σε αριθμό, αλλά σφριγηλή «αστική» τάξη των εμπόρων και βιοτεχνών. Το πλέον χαρακτηριστικό κτίριο της περιόδου είναι το διώροφο κτίριο Τερ-

ζόγλου το οποίο ανεγέρθηκε το έτος 1910. Η πρόσοψη του κτιρίου είναι κτισμένη με την ίδια με τα άλλα κτίσματα της περιοχής ανοικτή κίτρινη πέτρα, η οποία είναι λαξευμένη με ιδιαίτερα προσεγμένο και ακριβή τρόπο. Τα στοιχεία του νεοκλασικισμού είναι έντονα εδώ: η αετωματική επίστεψη με το προέχον λαξευτό γείσο, οι ελαφρά ανάγλυφες παραστάδες, τα υπέρθυρα, η οριζόντια διαφοροποίηση των ορόφων.

Αντίθετα οι πίσω όψεις είναι κτισμένες από οπτόπλινθο, μία επέμβαση των χρόνων του πολέμου. Παρόμοια είναι η μορφή στις παραδοσιακές κατοικίες του Παλιουρίου, της Αβδέλλας (όπου κυριαρχεί η πλατυμέτωπη μορφή) και του Αλεποχωρίου, όπου παρατηρείται σε μεγάλο βαθμό η χρήση μικρών και μεσαίων αργών λίθων, από τις οποίες απαρτίζεται, είτε ολόκληρη η κτιριακή κατασκευή, είτε συνδυάζεται με ένα τμήμα της από λαξευμένους λίθους

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η κατοικία στον Έβρο και τη Θράκη γενικότερα, δε διαφοροποιείται ως προς το είδος και τους μηχανισμούς εξελίξεως από τη βαλκανική κατοικία και την κατοικία του ευρύτερου πολιτισμικού χώρου της Ανατολής. Αν κανείς δει την εξέλιξη «εκ των κάτω», ως βασικό κύτταρο της τυπολογίας, θα πάρει την ισόγεια πλατυμέτωπη πλινθόκτιστη ή λιθόκτιστη καλύβα, με δίρριχτη ή τετράρριχτη στέγη. Το δωμάτιο-πυρήνας αποκτά ένα σκιάδιο στην όψη και διαδοχικά εξελίσσεται με την προέκταση της τοιχοποιίας στις άκρες του. Σ' ένα μεταγενέστερο στάδιο αποκτά όροφο. Το κλιμακοστάσιο πάντοτε τοποθετείται στον ημιυπαίθριο χώρο, στην άκρη. Εξέλιξη που καλύπτει τις πιο προχωρημένες κοινωνικές ανάγκες, αποτελεί ο τύπος σπιτιού με δύο συμμετρικά πλευρικά δωμάτια πού

απαντάται σήμερα σε αρκετούς προσφυγικούς οικισμούς, ενώ με προσθήκη χώρων προς το βάθος, διαμορφώνεται η τυπική κάτοψη του νεώτερου ημιαστικού μονώροφου σπιτιού. Η προσθήκη πανομοιότυπου ορόφου με εξωτερική σκάλα δίνει τις συνηθισμένες δώροφες κατοικίες του πρώιμου 20^{ου} αιώνα. Πάντοτε υπάρχει στη μέση ένα εισέχον προστώο ή εξέχον πρόστυλο ή και μεγαλύτερο χαγιάτι.

Απλούστερος και φτωχότερος τύπος ισογείου σπιτιού με έκκεντρο εισέχοντα ημιυπαίθριο πρόδομο, που αναπτύσσεται σε πλατυμέτωπη τυπική αγροτική οικία με χαγιάτι, αποτελεί αυτή που χρησιμοποιεί μέχρι και σήμερα, κυρίως ο πεδινός μουσουλμανικός πληθυσμός. Άλλωστε, είναι ο απλούστερος παρατακτικός τύπος, που διευκολύνει το ημιυπαίθριο νοικοκυριό στα πλαίσια της περιτοιχισμένης αυλής και ικανοποιεί τις λιτές ανάγκες ζωής και χώρου μιας οικογένειας, χωρίς ιδιαίτερες κοινωνικές απαιτήσεις. Η κάθετη προσθήκη ενός ακόμη δωματίου δίνει τύπους κατοικίας σχήματος Γ, μονώροφους ή δώροφους, που με μικρότερη ή μεγαλύτερη κατά περίπτωση ανάπτυξη, και με διάφορες μικροαλλαγές στη μορφή και το μέγεθος, όπως το κλείσιμο ή όχι του χαγιατιού και των σαχνισιών, οδηγεί στα τυπικά νοικοκυρόσπιτα και αρχοντικά, διαδεδομένα σ' όλη τη Θράκη και στον ευρύτερο χώρο της Ανατολής.

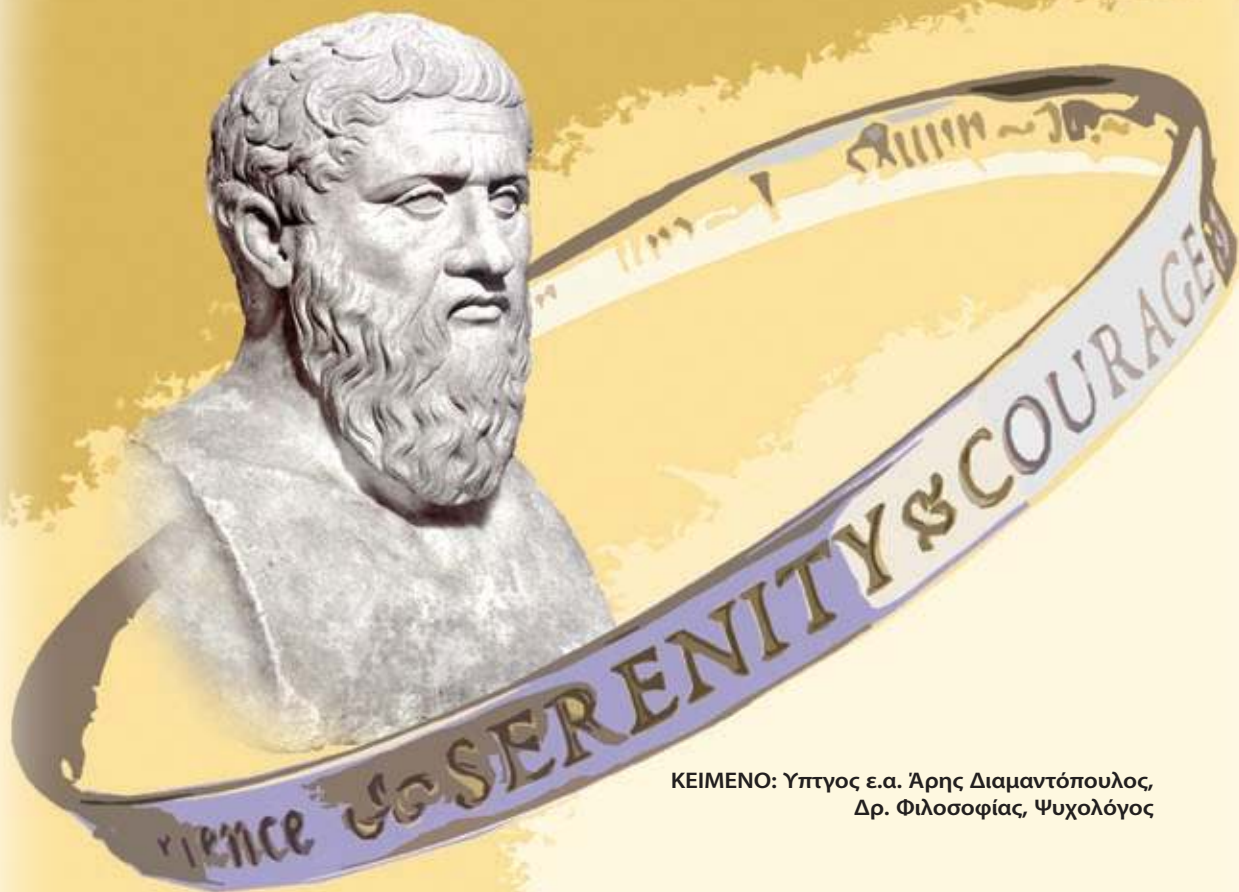
Στη Θράκη, περισσότερο από κάθε άλλη ελληνική περιοχή, σώζονται κτίσματα που αντιπροσωπεύουν τις πιο ετερόκλητες εθνότητες, θρησκείες, συνήθειες και οικογενειακές δομές. Εδώ έζησαν οι πιο άνισες εισοδηματικά κοινωνίες, οι πιο ετεροβαρείς επαγγελματικές τάξεις, στους πιο απόμακρους τόπους, στις πιο διαφορετικές κλιματικές συνθήκες. Ωστόσο, η

αρχιτεκτονική της κατοικίας εμφανίζει, και όχι μόνον ανά χρονολογική περίοδο ή πολιτισμική στάθμη, σαρωτική ενότητα στις συνθετικές της γραμμές, οι οποίες, ανάλογα με το βαθμό αστικοποίησης, συμπληρώνονται και δέχονται αισθητικές και λειτουργικές εκλεπτύνσεις. Οι τελευταίες, που μερικές φορές ξεχωρίζουν κραυγαλέα μέσα στο χωριάτικο περίγυρό τους, παραπέμπουν με σαφήνεια στα μεγάλα αστικά κέντρα. Ενώ λοιπόν, η επανεπεξεργασία του πανάρχαιου λειτουργικού χώρου του χαγιατιού και η επιβίωση της παρατακτικής σύνθεσης της κατοικίας από μονάδες αυτοτελών δωματίων, αποτελούν τη βασική υποδομή, η εξέλιξη σε ανώτερο επίπεδο επιβάλλει τα πρότυπα της εκάστοτε αστικής αρχιτεκτονικής και προσδίδει στα απλά νοικοκυρόσπιτα συνθετική ποιότητα που ξεπερνά τις εξελικτικές δυνατότητες της λαϊκής οικοδομίας.

Στον Έβρο λοιπόν και στη Θράκη γενικότερα, συναντά κανείς πλήρες δειγματολόγιο της τυπολογικής και μορφολογικής εξέλιξης της αρχιτεκτονικής του ενιαίου πολιτισμικού χώρου των Βαλκανίων και της Μικράς Ασίας των προηγούμενων αιώνων. Αξίζει εδώ να προσεχθεί η ιδιόρρυθμη όσο και γόνιμη εισαγωγή δυτικών στοιχείων, κυρίως μέσω της Κωνσταντινούπολης κατά τον όψιμο 19^ο και τον πρώιμο 20^ο αι., όταν η μονοκαλλιέργεια του καπνού και η μεταξουργία οδήγησαν στην ανάπτυξη αστικής εκλεκτικιστικής αρχιτεκτονικής με δημιουργήματα ιδιαίτερα καλαίσθητα και επιβλητικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ✎ Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Εκδ. Μέλισσα, τόμος «Θράκη», Αθήνα 1990.
- ✎ Μέγας, Γ., «Θρακικά Οικίσεις», Αθήνα, 1939.
- ✎ Πηγές από το Διαδίκτυο.

ΚΕΙΜΕΝΟ: Υπήγογ ε.α. Άρης Διαμαντόπουλος,
Δρ. Φιλοσοφίας, Ψυχολόγος

ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΗΓΕΤΗΣ

Υπάρχουν πολλές ενδείξεις ότι μεγάλος αγώνας και πολλές συζητήσεις εγένοντο την εποχή του Πλάτωνα περί της φυσικότητας ή της συμβατικότητας των νόμων.

Μάλιστα, ο Αντιφών στο έργο του «Περί Αλήθειας», και ασφαλώς με κλασικό παράδειγμα την Αντιγόνη του Σοφοκλή, ευθαρσώς δηλώνει ότι «όλοι οι νόμοι είναι συμβατικοί και κατά συνέπεια αντίθετοι προς τη φύση».

Πριν από το τέλος του 5^{ου} π.Χ. αιώνα, η διαμάχη αυτή μεταξύ φυσικού και κοινωνικού νόμου αναπτύσσεται προς δύο θεωρητικές κατευθύνσεις:

Σύμφωνα με την πρώτη, η φύση θεωρείται ως νόμος της δικαιοσύνης και της ορθότητας μέσα από όλα τα ανθρώπινα πλάσματα και σύμφωνα με τη δεύτερη θεωρία, η φύση δεν έχει σχέση με την ηθική αλλά με το προσωπικό συμφέρον, την επιθυμία της ηδονής και την επιβολή της δύναμης, στοιχεία φυσικά που εμφανίζονται στα ανθρώπινα πλάσματα¹.

Τη δεύτερη θεωρία προτείνουν ο Θρασύμαχος, ο Αδείμαντος και ο Γλαύκων, όπως φαίνεται από την «Πολιτεία» του Πλάτωνα, αλλά και ο ιστορικός, με φιλοσοφικές διαθέσεις, Θουκυδίδης θα πει ότι: «φυσικό δίκαιο είναι να εξουσιάζουν οι ισχυρότεροι και να υποτάσσονται οι αδύνατοι».

¹George H.Sabine «Ιστορία Πολιτικών Επιστημών» Σελίδες 42, 44, 45, Μετάφραση Μάνθος Κρίστης, Εκδόσεις Ατλαντίς, Αθήνα 1961.

Το Ηθος του Ηγετη στον Πλάτωνα Οι Θεϊκές Αρετές

Εκείνος που θα κατορθώσει να άρχει πρώτα του εαυτού του, θα έχει μάθει και τους άλλους να άρχει.

Αντίθετα με το πνεύμα της πρώτης θεωρίας, ο Πίνδαρος θα πει ότι: «ο νόμος είναι κυβερνήτης όλων, θνητών και αθανάτων και κυβερνά με δικαιοσύνη τη δύναμη». Επίσης, η ίδια πλευρά θεωρούσε ότι η δικαιοσύνη θεοπίσθηκε για να προστατεύει τους αδυνάτους². Στη δεύτερη θεωρία, επίσης, θα μπορούσαν να ενταχθούν και οι απόψεις του Αριστοτέλη, ο οποίος υποστηρίζει ότι από τη φύση υπάρχει το άρχον και το αρχόμενο χάριν της διατήρησης αυτής της φύσης. Έτσι, και στην κοινωνία υπάρχει το δυνάμενο -με την διάνοια να προβλέπει και είναι το «εκ φύσεως» άρχον και δεσπόζον, το δε άλλο δυνάμενον -με το σώμα να εκτελεί, είναι το «εκ φύσεως» δούλον, γι' αυτό τα συμφέροντα δεσπότη και δούλου συμπίπτουν³.

Σε αυτούς όλους τους διαλόγους για τη φύση των νόμων, ο Πλάτων διακηρύσσει στην «Πολιτεία» του τις πραγματικά πρωτότυπες απόψεις περί φυσικού δικαίου οι οποίες, ως γνωστόν, συνίστανται

στην αρχή ότι ο καθένας πρέπει από τα επαγγέλματα που υπάρχουν στην πόλη να ασχολείται με ένα μονάχα και αυτό είναι το επάγγελμα για το οποίο η φύση έχει δώσει την πιο μεγάλη επιτηδειότητα⁴. Ταυτόχρονα συνιστά την πειθαρχία στους γραπτούς και άγραφους κοινωνικούς νόμους και ασφαλώς με το κύρος της ισονομίας αυτών έναντι όλων των πολιτών.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Πλάτωνα θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο Πλάτων επεκτείνει το φυσικό δίκαιο στην κοινωνία σε δύο φυσικές διαστάσεις: αφενός μεν με τον φυσικό καταμερισμό των επαγγελμάτων στην πόλη και αφετέρου με την πειθαρχία του συνόλου των πολιτών στους άριστους νόμους της πολιτείας, γεγονός το οποίο παρατηρείται και στη φύση, στην οποία κάθε είδος και κάθε όργανο του σώματος έχει τον δικό του ρόλο, αλλά όλα λειτουργούν χάριν της ύπαρξής τους, και συγχρόνως

² W.K.C. Guthrie «Οι Σοφιστές» Σελίδες 116, 117, 154, 170, Μετάφραση Δαμιανός Τσεκουράκης, Εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα 1989.

³ Αριστοτέλης «Πολιτικά» 1252a30 - 1252b, Μετάφραση-Σχόλια Νίκος Παρίτσης, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

⁴ Πλάτων «Πολιτεία» 433a, Μετάφραση-Σχόλια Κ.Δ. Γεωργούλης, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 1963.

πειθαρχούν και στους φυσικούς νόμους της ολότητας της φύσης.

Με το Πλατωνικό πνεύμα του φυσικού δικαίου που επεκτείνεται και στην κοινωνία, περισσότερο ενδιαφέρον για τη μελέτη του ηγέτη, παρουσιάζει η πρώτη διάσταση των φυσικών κλίσεων για κάθε επάγγελμα στην κοινωνία. Σύμφωνα λοιπόν με την αρχή αυτή, πρέπει να γίνει αποδεκτό ότι οι ηγετικοί ρόλοι ανήκουν στους ανθρώπους αυτούς, που από τη φύση είναι προικισμένοι με τις αρετές εκείνες που ανταποκρίνονται σε αυτούς τους κοινωνικούς ρόλους.

Κατ' αυτόν τον τρόπο και οι κοινωνικοί νόμοι, λέει ο Πλάτων, που θεσπίζονται για την επιλογή αλλά και για την παιδεία των ηγετών, δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν ως ευχές, διότι οι νόμοι αυτοί συντάχθηκαν κατά την προσταγή της φύσης και δεν μπορούν να θεωρηθούν αφύσικοι⁵. Για τους ανθρώπους αυτής της κατηγορίας, που από τη φύση είναι προικισμένοι με τις ηγετικές αρετές, ο Πλάτων κατονομάζει και λέει ότι ανήκουν στο «βασιλικό γένος», και εκτός των άλλων προσόντων έχουν και την ικανότητα της «αυτοεπιτακτικής»⁶. Πλατωνικός όρος η «αυτοεπιτακτική», δύναται να ερμηνευθεί ως η δυνατότητα του ηγέτη να λαμβάνει αυτοφυσείς αποφάσεις, κατόπιν ορθής μελέτης και κρίσης των πραγμάτων, προκειμένου αυτές να είναι επωφελείς για το σύνολο της κοινωνίας. Επίσης, έχει και την άλλη ερμηνευτική διάσταση της αυτοπειθαρχίας ως προς τα τυχόν του ιδίου πάθη, αλλά και στις αρχές και τους κανόνες που έχουν θεσπισθεί.

Επιπλέον όμως αυτής της φυσικής επιλογής των ηγετών, ο Πλάτων, για το καλό

της κοινωνίας και προκειμένου να υπάρχουν άριστοι ηγέτες γι' αυτή, θεωρεί απαραίτητη και την κατάλληλη προς την φύση τους και τον ρόλο τους παιδεία, ώστε να είναι οι καλύτεροι ανάμεσα στους άλλους, γενόμενοι έτσι πρότυπα προς μίμηση και κυρίως επωφελέστεροι στην κοινωνία⁷.

Αυτή η φυσική επιλογή των ηγετών, αλλά και η κατάλληλη κατά τον Πλάτωνα παιδεία γι' αυτούς, έχει σήμερα ακριβή εφαρμογή στους στρατιωτικούς ηγέτες. Η ηγετική φύση αυτών διαπιστώνεται καταρχάς μέσα από μία σειρά ψυχικών και σωματικών δοκιμασιών και, εφόσον κριθούν κατάλληλοι, δέχονται στη συνέχεια μία μακροχρόνια πολυμερή γνώση και τέχνη, ώστε να καταστούν αυτόνομοι ηγετικές προσωπικότητες.

Τέλος, από όσα μέχρις εδώ αναφέρθηκαν, σύμφωνα με τις σκέψεις του Πλάτωνα, αλλά και με τη σημερινή πρακτική, συμπεραίνεται ότι ο ηγέτης γεννιέται αλλά και γίνεται, καθόσον υπάρχει μία αμφίδρομη αλληλοεπίδραση: η φύση να προβάλλεται στην κοινωνία, αλλά και οι κοινωνικοί κανόνες να μεταφυτεύονται ως άλλη φύση (προκύπτει από την βιολογία περί προσαρμογής των όντων με τις μεταλλάξεις).

ΟΡΙΣΜΟΣ ΑΡΕΤΗΣ

Εφόσον λοιπόν συμπεράναμε ότι ο ηγέτης γεννιέται, αλλά και γίνεται, προκύπτει η ανάγκη να εξετασθεί, στη συνέχεια ανάπτυξης αυτού του θέματος, το πώς ο ίδιος ο Πλάτων παρουσιάζει τις φυσικές αρετές του ηγέτη ως μη δυνάμενες να διδαχθούν, αλλά ως διδόμενες ως «θεική δωρεά» σε αυτόν.

Γίνεται λόγος περί φυσικών αρετών του

⁵ Πλάτων «Πολιτεία» 432c. 456c, Μετάφραση-Σχόλια Κ.Δ. Γεωργούλης, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 1963.

⁶ Πλάτων «Πολιτικός» 260c-e, Μετάφραση-Σχόλια Ηλίας Λάγιος. Επιμέλεια Ευάγγελος Παπανούτσος, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

⁷ Πλάτων «Πολιτεία» 456d-e, Μετάφραση-Σχόλια Κ.Δ. Γεωργούλης, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 1963.

ηγέτη διότι, όπως λέει πάλι ο Πλάτων, όλα τα κακά συμβαίνουν στην κοινωνία, αλλά και σε κάθε αρχή και εξουσία, όταν λείπει από τις ηγεσίες αυτών η αρετή⁸. Αξίζει λοιπόν να ερευνηθεί η ουσία της αρετής ακολουθώντας κυρίως, λίαν συνοπτικά, το σκεπτικό του Πλάτωνα, όπως αυτό αναπτύσσεται στο έργο του «Μένων».

Η πρώτη προσέγγιση της έρευνας της φύσης της αρετής γίνεται ως προς την ικανότητα διοίκησης του μεν άνδρα στην πόλη,

νάται από πλευράς αγαθών, καθόσον απ' αυτά άλλα ωφελούν και άλλα βλάπτουν.

Αλλά και η απόκτηση των καλών αγαθών για να αποτελεί αρετή πρέπει να συνοδεύεται από δικαιοσύνη ή σωφροσύνη ή οσιότητα ή κάποια άλλη αρετή, ώστε να θεωρηθεί το αγαθό ως αρετή, έστω κι αν δεν προσδιορίζεται αυτή στο σύνολό της⁹. Πλην όμως, ο άριστος νομοθέτης, ο οποίος αποβλέπει στην ευτυχία όλων των πολιτών με την απόκτηση των καλών αγαθών, έχει

Η απόκτηση των καλών αγαθών για να αποτελεί αρετή πρέπει να συνοδεύεται από δικαιοσύνη ή σωφροσύνη ή οσιότητα ή κάποια άλλη αρετή, ώστε να θεωρηθεί το αγαθό ως αρετή.

της δε γυναίκας στο σπίτι. Επίσης, ερευνάται η φύση των αρετών για κάθε έργο, ανάλογα με το φύλο και τις ηλικίες των ανθρώπων, προκειμένου να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οι αρετές, αν και πολλαπλών μορφών, αποτελούν συνολικά ένα είδος.

Επομένως, η αρετή, ως ουσία, είναι σε όλες τις περιπτώσεις η ίδια.

Εφόσον έτσι συμβαίνει, θα είναι δυνατός ο προσδιορισμός της και, ως πρώτος ορισμός που δίδεται στην αρετή είναι ότι είναι ικανή να διοικεί ανθρώπους. Διαπιστώνεται όμως ελλιπής ο ορισμός αυτός, διότι η διοίκηση των ανθρώπων πρέπει να συμπληρώνεται και από τις αρετές της σοφίας, της σωφροσύνης, της γενναιοδωρίας, της ανδρείας και από πολλές άλλες.

Συμπεραίνεται προς το παρόν ότι υπάρχει αδυναμία σε αυτόν τον ορισμό, διότι δεν αποδίδει το είδος της αρετής που περιέχει όλες τις άλλες μορφές.

Στη συνέχεια, η φύση της αρετής ερευ-

την δυνατότητα με τους νόμους να καλύπτει όλο τον κύκλο των αρετών, προσδιορίζοντας έτσι την αρετή στο σύνολό της.

Τα καλά όμως αγαθά ο Πλάτων τα διαχωρίζει σε θεϊκά και σε ανθρώπινα και επί πλέον εξαρτά τα ανθρώπινα από τα θεϊκά. Κι αν μία κοινωνία δέχεται τα θεϊκά αγαθά, τότε αποκτά και τα ανθρώπινα, ειδικά στερείται και τα δύο.

Με αυτήν την αξιολόγηση των αγαθών αξίζει η πολιτεία να νομοθετεί, ώστε τα προτάγματα για την απόκτηση των ανθρωπίνων αγαθών να συνοδεύονται από τα θεϊκά αγαθά και αυτά πάλι με την σειρά τους να αποβλέπουν στην καλλιέργεια του νου, καθόσον αυτός είναι που διοικεί τα πάντα.

Με αυτές τις προϋποθέσεις καταλήγει ο Πλάτων στο συμπέρασμα ότι τόσο τα θεϊκά, όσο και τα ανθρώπινα αγαθά, για να αποτελούν αρετή και να είναι ωφέλιμα στον άνθρωπο, πρέπει απαραίτητως να κυβερνώνται από τη φρόνηση. Ενώ αντιθέ-

⁸ Πλάτων «Αλκιβιάδης Α'» 135a, Μετάφραση-Σχόλια Ε.Κ. Λιακάκος, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

⁹ Πλάτων «Μένων» 71e- 74a. 77b-79b, Μετάφραση-Σχόλια Β. Τατάκης-Ηλίας Λάγιος, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

τως, όταν αποκτώνται με την αφροσύνη είναι βλαπτικά και δεν φέρουν στον άνθρωπο την ευδαιμονία¹⁰. Έτσι έπραξαν οι Άτλαντες στην ακμή τους, οι οποίοι εκτός από τα αγαθά της αρετής, όλα τα άλλα τα περιφρονούσαν και δεν τα θεωρούσαν σπουδαία, θεωρώντας μάλιστα τον χρυσό και τον πλούτο μεγάλο βάρος¹¹.

Στη συνέχεια του διαλόγου στον «Μένωνα» ερευνάται εάν η αρετή είναι κάτι που διδάσκεται ή κάτι που με κάποιον άλλον επιτέλους τρόπο αποκτούν οι άνθρωποι. Για να δοθεί όμως αυτή η απάντηση πρέπει καταρχάς να ερευνηθεί εάν η αρετή είναι ή όχι γνώση, διότι εάν είναι γνώση, γίνεται φανερό ότι η αρετή είναι διδακτή. Αλλά και πάλι, επικαλούμενος ως παραδείγματα αγαθούς άνδρες, όπως τον Θεμιστοκλή, τον Αριστείδη, τον Περικλή, τον Θουκυδίδη, οι οποίοι δεν κατόρθωσαν να διδάξουν στα παιδιά τους την αρετή του δικού τους μεγέθους, καταλήγει λέγοντας ότι η αρετή δεν διδάσκεται, διότι δεν υπάρχουν ούτε δάσκαλοι, ούτε μαθητές ώστε να καταστήσουν αυτή διδακτή.

Προκειμένου στη συνέχεια ο Πλάτων να ισχυροποιήσει ακόμα περισσότερο το συμπέρασμά του στο οποίο αποβλέπει να καταλήξει στον διάλογο του «Μένωνα» για τον ορισμό της αρετής, κάνει ένα άνοιγμα σε αυτόν συγκρίνοντας την ορθή γνώμη και τη γνώση, δηλαδή την επιστήμη.

Από αυτή δε τη σύγκριση διαπιστώνεται ότι ναι μεν η ορθή γνώμη είναι κάτι το διάφορο από τη γνώση, δεν είναι όμως καθόλου χειρότερη από αυτή, ούτε επίσης είναι λιγότερο ωφέλιμη πρακτικά, ούτε ακόμα ο αγαθός άνθρωπος που

έχει ορθή γνώμη και κυβερνά ορθά είναι λιγότερο ωφέλιμος από αυτόν που κατέχει τη σχετική επιστήμη, φέρνοντας ως παράδειγμα και πάλι τον Θεμιστοκλή και τους άλλους μεγάλους άνδρες που κυβέρνησαν τις πόλεις.

Έτσι, μέσα από αυτόν τον ενδελεχή διάλογο στον «Μένωνα» του Πλάτωνα για τον προσδιορισμό της ουσίας της αρετής, δεν κατορθώθηκε να προσδιορισθεί αυτή στο σύνολό της, πλην όμως έγινε αποδεκτό ότι η αρετή είναι αγαθό και ότι είναι ωφέλιμο εκείνο το αγαθό που κυβερνά σωστά.

Τέλος, ο διάλογος κλείνει με το συμπέ-

¹⁰ Πλάτων «Νόμοι» 631c. 896e. Πρόλογος Κ.Δ. Γεωργούλης, Μετάφραση-Σχόλια Κων/νος Φίλιππας, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

¹¹ Πλάτων «Κριτίας» 120e, Μετάφραση-Σχόλια. Γ. Κορδάτος, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

ρασμα ότι η αρετή έρχεται ως συνολικό αγαθό σε αυτούς που την κατέχουν μόνον από θεϊκή εύνοια, θέλοντας έτσι να τονίσει τον χαρισματικό ηγέτη¹².

Αλλά εάν ο Σωκράτης και ο μαθητής του ο Πλάτων αναζητούν την ουσία της αρετής στο σύνολό τους ερευνώντας τα μέρη αυτής, ο μαθητής τους ο Αριστοτέλης διαφοροποιείται κάπως και ισχυρίζεται ότι το ουσιώδες και το πολυτιμότερο στοιχείο δεν είναι να γνωρίσουμε τι είναι η αρετή, αλλά ποια είναι η ουσία της και πως αυτή εφαρμόζεται. Έτσι, προσδίδοντας στην ουσία

στη συνείδηση του ανθρώπου από συνήθεια (έθος και ήθος) και τις οποίες βέβαια θέτει υπό τον ορθό λόγο, ο οποίος ορθός λόγος αποτελεί το μέσον μεταξύ υπερβολής και έλλειψης.

Επομένως, οι αρετές κατά τον Αριστοτέλη δεν δίδονται ως θεϊκή δωρεά, ούτε υπάρχουν στη φύση του ανθρώπου (μπορεί να υπάρχει η φυσική προδιάθεση), αλλά διδάσκονται και καλλιεργούνται¹³.

Τελικά, μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι ο Αριστοτέλης διατυπώνει τη θέση ότι η αρετή γνωρίζεται και διδάσκεται, αλλά και εθίζεται ως δεύτερη άλλη φύση σε

Αρετή κατά τον Αριστοτέλη είναι η ευπραξία στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου.

της αρετής πρακτικό περιεχόμενο από πλευράς εφαρμογής, θεωρεί ως μεγαλύτερο και πολυτιμότερο αγαθό στον άνθρωπο την *ευδαιμονία*. Αυτή όμως η ευδαιμονία του Αριστοτέλη έχει σχέση με την ψυχή του ανθρώπου και επομένως για να αποτελεί αγαθόν προϋποθέτει τη συνοδεία της αρετής, δηλαδή μιας έντιμης και καλής ζωής. Επιπλέον ο Αριστοτέλης διαχωρίζει τις αρετές σε νοητικές, οι οποίες αναπτύσσονται και καλλιεργούνται με τη διδασκαλία και γι' αυτό απαιτούν εμπειρία και χρόνο, και σε ηθικές, οι οποίες εγκαθίστανται

έντιμες και ηθικές πράξεις, οι οποίες οδηγούν τον άνθρωπο στην ευδαιμονία, που αποτελεί και ύψιστο γι' αυτόν αγαθό.

Με άλλα λόγια, αρετή κατά τον Αριστοτέλη είναι η ευπραξία στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου.

ΟΙ ΘΕΪΚΕΣ ΑΡΕΤΕΣ

Από όλα όσα παραπάνω αναφέρθηκαν, μπορεί να μην έγινε δυνατός ο ορισμός της αρετής στο σύνολό της, πλην όμως από όσα διατυπώνονται τόσο από τον Πλάτωνα, όσο και από τον Αριστοτέλη, διαπιστώνεται ότι η ουσία

¹² Πλάτων «Μένων 96c. 96d-100b, Μετάφραση-Σχόλια Β. Τατάκης-Ηλίας Λάγιος, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος», Αθήνα.

¹³ Αριστοτέλης «Ηθικά Ενδήμεια» 1216b 5-10, 1216b 20-25, 1217a25, 1217b 5-15, 1218b 5-30, 1219a30, 1220b, 1222a 5-15, Μετάφραση Νικόλαος Κυργιόπουλος, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

- Αριστοτέλης «Ηθικά Νικομάχεια» 1103a 15-25, Μετάφραση-Σχόλια Ανδρέας Δαλέζιος, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

- Άρης Διαμαντόπουλος «Το Ήθος του Ηγέτη στον Πλάτωνα. Αρετές Ηγέτη», Σελίδα 124, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα 1992.

Εάν ο Πλάτων θεωρεί «θεϊκή δωρεά» το σύνολο της αρετής στον ηγέτη στον «Μένωνα», που είναι ένα από τα πρώιμα έργα του ίδιου, στα μετέπειτα έργα του στην «Πολιτεία», στον «Πολιτικό» μέχρι και του καταληκτικού της ζωής του έργο στους «Νόμους», συμπληρώνει και θεωρεί απαραίτητη την παιδεία και την αγωγή στην χαρισματική προσωπικότητα προκειμένου να εξελιχθεί σε άριστο ηγέτη. Ο Πλάτων υπήρξε ένας εξελικτικός στις πολιτικές απόψεις του φιλόσοφος προσαρμόζοντας αυτές ανάλογα με τις ανάγκες της εποχής.

της αποτελεί ύψιστο ωφέλιμο ανθρώπινο αγαθό. Απ' εκεί και πέρα γίνεται λόγος για το ποια από τα μέρη της αρετής δύναται να αποτελούν το ουσιαστικότερο αγαθό. Έτσι, από τα παλιά τα χρόνια ο Ησίοδος, στο έργο του «Έργα και Ημέραι», εγκωμιάζει την εργασία και αποδέχεται τον πλούτο που δίδεται από τον Θεό και δεν προέρχεται από άδικες πράξεις, ενώ υπεραιμύνηται της αρετής της δικαιοσύνης, που προστατεύει τον άνθρωπο να μην περιπίπτει στην κατάσταση της «ύβρεως».

Στη συνέχεια, ο Πυθαγόρας, μεταφέροντας την αρμονία του κόσμου στην κοινωνία, πρεσβεύει ως κύριες αρετές τη *σωφροσύνη* για την αρμονία αυτού του ίδιου του ανθρώπου ως μονάδα, τη *δικαιοσύνη* ως αρετή στις διανθρώπινες σχέσεις και την *ανδρεία*, ως αρετή της ευπραξίας¹⁴.

Αξίζει όμως μέσα στον κατάλογο των αρετών να γίνει λόγος για την αρετή, που θεωρούσαν ως κυριότερη οι Σοφιστές, ο Πρωταγόρας, ο Γοργίας και οι άλλοι, καθόσον στην ουσία της διαφέρει των αρετών που πρέσβευαν οι Φιλόσοφοι.

Οι Σοφιστές θεωρούσαν ως μέγιστη πολιτική αρετή την *πειθώ*, την οποία βέβαια εκλάμβαναν ως φυσικό χάρισμα, αλλά και ως αποτέλεσμα διδασκαλίας και εξάσκησης, σύμφωνα με την οποία ο κάτοχός της γινόταν κυρίαρχος της πολιτικής¹⁵. Η αρετή όμως αυτή της πειθούς και η εφαρμοζόμενη τεχνική της, δύναται να χαρακτηριστεί και ως μεγάλη αρετή ψυχοθεραπείας, η οποία εφαρμόσθηκε στην εποχή των Σοφιστών, αλλά και σήμερα χρησιμοποιείται ως μέσον ψυχοθεραπείας από τη σύγχρονη Σχολή των Συμπεριφοριστών, η οποία μέσα από την πειθώ αποβλέπει στην αλλαγή της ασθενικής συμπεριφοράς της προσωπικότητας¹⁶.

Αλλά εάν οι Σοφιστές θεωρούν ως μοναδική αρετή την πειθώ, η οποία χρησιμοποιούμενη ως εργαλείο μπορεί να αλλάξει τις αντιλήψεις των ανθρώπων, ο Σωκράτης, ο κατ' εξοχήν φιλόσοφος του βάθους της ψυχής, διακηρύσσει ως μοναδική και συγχρόνως θεμελιώδη αρετή την *αυτογνωσία*. Αρετή, η διαδικασία της οποίας μας επιτρέπει να γνωρίσουμε τα καλά

¹⁴ Κ.Δ. Γεωργούλης «Ησίοδος. Το Πνευματικό Περιεχόμενο της Ησιοδείου Ποιήσεως». Σελίδα μγ' (από το έργο του Ησιόδου «Έργα και Ημέραι, 217, 319). Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό «Ηλιος», Τόμος Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα, Αθήνα. - Ν. Ζαφειρίου «Πυθαγόρας. Η Ηθική του Πυθαγόρα». Σελίδα 191. Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό «Ηλιος», Τόμος Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα, Αθήνα.

¹⁵ W.K.C. Guthrie «Οι Σοφιστές», Μετάφραση Δαμιανός Τσεκουράκης, Εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα 1989.

¹⁶⁻¹⁷ Άρης Διαμαντόπουλος «Αισθάνομαι. Η Ψυχή στην Οικογένεια». Οδοιπορικό Φιλοσοφικής Ψυχολογίας, Σελίδες 112-121, Εκδόσεις Κ. Ασημακόπουλος, Ναύπακτος 1995.

και τα κακά της ψυχής μας σε βάθος, να αποκτήσουμε αυτοσυνείδηση αυτών και με οδηγό την φρόνηση να πορευόμαστε εν συνεχεία σε ευπραξίες. Μέθοδος η οποία στην νεότερη εποχή απετέλεσε τη Σχολή Ψυχανάλυσης και Ψυχοθεραπείας του Sigmund Freud¹⁷. Αυτή τη θεμελιώδη και μοναδική αρετή της αυτογνωσίας του Σωκράτη ανέλυσε στη συνέχεια ο μαθητής του ο Πλάτων, όπως είδαμε, και την προσδιόρισε σε τέσσερις βασικές αρετές κατά σειρά προτεραιότητας: πρώτη τη φρόνηση, δεύτερη τη σωφροσύνη μετά

ορθογνωμία, χωρίς επιστήμη. Εκφράζει δε αυτή την ευχή ο Πλάτων, διότι η φρόνηση στα παιδικά μας χρόνια εκφράζεται με τα συναισθήματα της ηδονής και της λύπης και μέσα από αυτά τα συναισθήματα στις παιδικές ψυχές εκφράζεται η αρετή και η κακία. Με την ανάπτυξη όμως της λογικής στον άνθρωπο τα συναισθήματα αυτά είναι φυσικό, αλλά και πρέπει να επιδιώκεται κατ' έθιμο να διαμορφώνονται έτσι ώστε να συμφωνούν με τη λογική, ώστε στο σύνολό τους αυτά να αποτελούν αρετή. Αυτή η συμφωνία συναισθημάτων και λογικής,

Η επαγρύπνηση της πολιτείας για την καλλιέργεια της ορθογνωμίας θεωρείται αναγκαία διότι οι άνθρωποι κρίνουν τα γεγονότα ανάλογα με τα συναισθήματα, αλλά και την ηλικία τους.

λογικής, τρίτη τη δικαιοσύνη με ανδρεία και τέταρτη αυτή την ανδρεία¹⁸.

➔ Η Φρόνηση

Όπως είδαμε ο Πλάτων θεωρεί τη φρόνηση άρρηκτα συνδεδεμένη με την ορθή γνώμη, αρχικά ως «θεική δωρεά» και μετέπειτα κρίνει απαραίτητη την ενίσχυση αυτής με τη γνώση και την αγωγή. Δεν παύει όμως να θεωρεί ευτυχή εκείνο τον άνθρωπο, ο οποίος ακόμα και στα γηρατιά του αποκτά τη φρόνηση, έστω και ως

η οποία είναι φυσική, αλλά συγχρόνως και καλλιεργείται, είναι ωραία και επαιτητή και μας κάνει να χαιρόμεθα, λέει ο Πλάτων.

Απεναντίας είναι άσχημο και μας κάνει να λυπούμεθα όταν συμβαίνουν ασυμφωνίες των συναισθημάτων ως προς την λογική, τόσο όταν είναι αντίθετες ως προς τη φύση, όσο και όταν παραλείπεται η καλλιέργεια αυτής μέσα από τις συνήθειες και τον τρόπο της ζωής μας. Προς επιτυχία αυτού του σκοπού σημαντικό ρόλο παίζουν, κατά τον Πλάτωνα, η μουσική παιδεία και ψυχα-

¹⁸ Επί πλέον αυτών των αρετών του Πλάτωνα, ο Αριστοτέλης στα συγγράμματά του «Ηθικά Νικομάχεια» και «Ηθικά Ευδήμεια» καταγράφει ένα μεγάλο αριθμό αρετών με πρακτική εννοιολογία. Ορισμένες από τις αρετές που ο Αριστοτέλης αναφέρει είναι η γενναιοδωρία, η μεγαλοπρέπεια, η μεγαλοψυχία, η ευγνωμοσύνη, η σοφία, η σύνεση, η αιδώς, η ομόνοια και η αγαθοεργία. Αναφέρει επίσης και τις συγγενεύουσες με αυτές άλλες μορφές αρετών, μη παραλείπων να αναφέρει και τις μορφές της παθολογίας αυτών.

Αλλά εάν για τον Πλάτωνα κορωνίδα των αρετών είναι η φρόνηση, για τον Αριστοτέλη κυρίαρχη αρετή είναι η φιλία, η οποία κατά πρωτότυπο τρόπο και εκτενέστατα αναλύεται στα «Ηθικά Νικομάχεια» και την οποία θεωρεί πρωταρχική αρετή της ενότητας των ανθρώπων, διατυπώνοντας μάλιστα το απόφθεγμα ότι: «η φιλία μεταξύ των ομοίων τέρπει, ενώ μεταξύ των ανομοίων συμπληρώνει».

Ο Αριστοτέλης καταθέτει αυτόν τον αριθμό των αρετών διότι έδιδε πρωτεύουσα σημασία στον εθισμό αυτών, ώστε οι άνθρωποι να καταστούν ενάρετοι και επομένως ευδαίμονες στην πράξη της ζωής τους, ενώ ο Σωκράτης και ο Πλάτων επεδίωκαν την ευπραξία των ανθρώπων συνειδητά κυρίως μέσω της ευγνωσίας.

Πρέπει όμως να τονισθεί ότι στο ίδιο πνεύμα των Πλατωνικών και Αριστοτελικών αρετών είναι και σήμερα καταχωρημένες οι αρετές του ηγέτη από τα αντίστοιχα Στρατιωτικά Εγχειρίδια.

γωγία προκειμένου οι πολίτες να γίνουν καλοί και αγαθοί μέσα στην πόλη.

Η επαγρύπνηση της πολιτείας για την καλλιέργεια της ορθογνωμίας θεωρείται αναγκαία διότι οι άνθρωποι κρίνουν τα γεγονότα ανάλογα με τα συναισθήματα, αλλά και την ηλικία τους.

Προς απόδειξη αυτών των ισχυρισμών αναφέρεται το παράδειγμα των ανθρώπων εκείνων που συναναστρέφονται με κακές παρέες, για τους οποίους είναι εύλογο και αναπόφευκτο να μη

τα πολύ μικρά παιδιά θα ανακηρύξουν νικητή τον ταχυδακτυλουργό, ενώ τα αμέσως μεγαλύτερα τον κωμωδό. Οι πιο καλλιεργημένοι άνδρες και γυναίκες θα ανακηρύξουν ως νικητή τον τραγωδό, ενώ οι γέροντες τον ραψωδό.

Η παραπάνω κρίση, ανάλογα με την ηλικία, θεωρείται δίκαιη, θα ήταν όμως καλύτερη και ορθότερη η γνώμη των ενάρετων κριτών, που είναι ιδιαίτερα προικισμένοι και με φρόνηση και με θάρρος γνώμης.

Ο Πλάτων θεωρεί τη φρόνηση κορωνίδα όλων των αρετών, διότι αυτή είναι και γνώμη και σοφία του νου, ενώ αυτήν ακολουθούν και ο έρωτας και οι επιθυμίες.

θεωρούν αυτούς κακούς, αλλά απεναντίας να αισθάνονται μαζί τους ευχάριστα και επιπλέον να νομίζουν τους εαυτούς τους ευτυχισμένους. Με αυτή τη λογική του συναισθήματος, συνεχίζει ο Πλάτων να λέει, μπορούμε να θεωρούμε ικανό και να ανακηρύσσουμε ως ηγέτη, εκείνον που μας κάνει περισσότερο από κάθε άλλον να ευφραινόμεθα και να ευχαριστούμεθα.

Αποτέλεσμα αυτής της συναισθηματικής μας λογικής είναι να κερδίζει το βραβείο της επιτυχίας και να τιμάται περισσότερο ο άνθρωπος αυτής της ποιότητας.

Προς επιβεβαίωση του λόγου του ο Πλάτων, περί της ορθογνωμίας των ανθρώπων ανάλογα με την ηλικία και τα συναισθήματα που διακατέχουν αυτούς, θέτει το ερώτημα πως θα κρίνουν σε έναν διαγωνισμό μεταξύ ενός ραψωδού, ενός άλλου κιθαρωδού, ενός τρίτου τραγωδού, κάποιου άλλου κωμωδού και ενός ακόμα ταχυδακτυλουργού. Η απάντηση που δίδεται είναι ότι

Και καταλήγει ο Πλάτων να πει ότι προκειμένου οι πολίτες να καταστούν ενάρετοι με φρόνηση και θάρρος, είναι αναγκαία η παιδεία και η αγωγή αυτών στην ορθή κρίση από την παιδική ηλικία. Μάλιστα, επειδή η ψυχή των παιδιών δεν ανέχεται το σοβαρό και τα βλέπει όλα σαν τραγούδι και παιχνίδι, προτρέπει τους παιδαγωγούς να περνούν τα μηνύματα των αρετών μέσα από την ευχαρίστησή τους.

Εάν θα θέλαμε να συνοψισθούν οι μέχρι τώρα απόψεις του Πλάτωνα για τη φρόνηση, θα λέγαμε ότι ναι μεν θεωρεί αυτή ως «θεική δωρεά» της φύσης με την έκφραση της ορθής γνώμης, πλην όμως αργότερα έκρινε αναγκαία την ενίσχυσή της με την παιδεία και την αγωγή χάριν της ορθής κρίσης των πραγμάτων και των γεγονότων. Γι' αυτούς τους λόγους συνιστά τόσο στην Πολιτεία όσο και στον καθένα χωριστά να εύχεται και να επιδιώκει πως να αποκτήσει φρόνηση. Κάνει δε αυτή τη σύσταση διότι ο Πλάτων

θεωρεί τη φρόνηση κορωνίδα όλων των αρετών, διότι αυτή είναι και γνώμη και σοφία του νου, ενώ αυτήν ακολουθούν και ο έρωτας και οι επιθυμίες, διότι εάν αυτά ακολουθήσουν διαφορετικό δρόμο έχουν αντίθετα αποτελέσματα¹⁹.

Δικαίως ο Πλάτων θεωρεί τη φρόνηση κορωνίδα όλων των αρετών, διότι λειτουργικά από αυτήν, ως ορθοκρισία, θα προέλθει η σωφροσύνη, ως εγκράτεια των παθών μας και στη συνέχεια η αρετή της δικαιοσύνης ως προς τους άλλους για να καταλήξει στην απόφαση για ευπραξία, που αποτελεί την καταληκτική αρετή του θάρρους και της ανδρείας.

Επιπλέον, θα μπορούσε να προστεθεί ότι δίκαια ο Πλάτων θεωρεί τη φρόνηση ως κορωνίδα των αρετών, διότι κατά τη φρόνηση ο άνθρωπος υπερέρχει όλων των άλλων όντων στη φύση.

Στη σχέση όμως μεταξύ φρόνησης, νου και σοφίας ο Αριστοτέλης κάνει τους δικούς του διαχωρισμούς, μη διαφέροντας ουσιαστικά από αυτές του Πλάτωνα, εφόσον θεωρεί ότι η φρόνηση είναι η εσκεμμένη δράση για το αγαθό των ανθρώπων, πλην όμως αυτή δεν είναι ούτε επιστήμη, ούτε τέχνη και διαχωρίζει τη φρόνηση από τον νου και την επιστήμη. Παρουσιάζει δε αυτές τις απόψεις, διότι θεωρεί καταρχάς τον νου ως όργανο με το οποίο αποκτάται η αλήθεια, δηλαδή ότι αυτός είναι το φυσιολογικό όργανο της φρόνησης, της επιστήμης και της τέχνης μέσω της ικανότητας της σοφίας αυτού, διευκρινίζοντας έτσι την ταύτιση αυτών που ο Πλάτων σχηματικά αναφέρει.

Ο Αριστοτέλης προσδιορίζει τη φρό-

νηση ως την αισθησιακή αντίληψη, η οποία μέσα από μία κριτική σκέψη απορρέει ως ευβουλία στην καθημερινή ορθή πρακτική δράση για το αγαθό, που εκφράζει και τον σκοπό της ευδαιμονίας του ανθρώπου²⁰.

Από τις ανωτέρω απόψεις του Αριστοτέλη για τη φρόνηση, φάνηκε καθαρά ότι αυτός διαχωρίζει και διευκρινίζει λειτουργικά τις σχέσεις της φρόνησης με τον νου, την επιστήμη και την τέχνη, των οποίων αυτών εννοιών την αλληλοσύνδεση ο Πλάτων θεωρούσε προφανώς αυτονόητη χάριν της ευπραξίας του ανθρώπου.

Από αυτόν τον διαχωρισμό επίσης φαίνεται ότι ο Αριστοτέλης θεωρεί προφανώς δύο βασικές λειτουργίες του νου, αυτή της φρόνησης, την οποίαν εξαρτά από τις αισθήσεις και την άλλη της σοφίας, από την οποία προέρχονται η επιστήμη και η τέχνη, ως καθαρά προϊόντα της σοφίας του νου.

Τα θέματα αυτά για την παραγωγή της αλήθειας απασχολούσαν και όλους τους άλλους προγενέστερους και σύγχρονους του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη φιλοσόφους. Μεταξύ αυτών τον Ηράκλειτο, ο οποίος δηλώνει μεν την προτίμησή του στα πράγματα των αισθήσεων, πλην όμως από την άλλη πλευρά εκφραζόμενος δεοντολογικά αποφαίνεται ότι πρέπει να έχουμε εμπιστοσύνη στον νου, τον οποίο θεωρεί επέκταση του Θείου νόμου. Συνδέοντας δε τις αισθήσεις με τη φρόνηση θεωρεί αυτή ότι είναι κοινή για όλους τους ανθρώπους, αλλά συγχρόνως τη θεωρεί και μέγιστη αρετή γι' αυτούς που την κατέχουν, ενώ ακόμα συνιστά να ομολο-

¹⁹ Πλάτων «Νόμοι» 656b-660a, 687e-688c, Μετάφραση-Σχόλια Κων/νος Φίλιππας, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

²⁰ Αριστοτέλης «Ηθικά Νικομάχεια» Βιβλίο Έβδομο, Κεφάλαια 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, Μετάφραση-Σχόλια Ανδρέας Δαλέζιος, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα.

γούμε και να πράττουμε σύμφωνα με την αληθινή σοφία την κατά φύση επιστημών²¹. Οι απόψεις του Ηράκλειτου, είναι, όπως είδαμε, παρόμοιες με αυτές του Αριστοτέλη, ο οποίος και αυτός θεωρεί τη φρόνηση ως αρετή της καθημερινότητας και τη διαχωρίζει από τη σοφία του νου, την οποία θεωρεί φυσική προϋπόθεση της επιστήμης και της τέχνης.

Ενώ οι Σοφιστές κινούνται σε άλλο κλίμα της μετάπλασης και επομένως της σχετικότητας της φρόνησης και εξ αυτών ο Γοργίας θα πεί ότι δεν υπάρχει μόνιμη

τον νου, την επιστήμη και την τέχνη, δεν απασχόλησαν μόνον τους Έλληνες φιλοσόφους, αλλά εξακολουθούν και σήμερα να απασχολούν την επιστήμη, με το ερώτημα κατά πόσον ο νους, μέσω του εγκεφάλου, αποδίδει την αισθησιακή πραγματικότητα.

Φρονώ ότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό θα μπορούσε να βασισθεί στην αρχή ότι: φύση είναι και ο άνθρωπος και ως όμοια φύση συμμετέχει στο φυσικό γίνεσθαι με τα ίδια «υλικά». Ως φύση λοιπόν δέχεται τους καθημερινούς ερε-

Ο Πλάτων θεωρεί σοφούς αυτούς που γνωρίζουν και μπορούν να επιβάλλονται στις επιθυμίες τους και σε αυτούς αξίζει να παραδίδεται η εξουσία της πόλης, διότι αυτοί είναι ουσιαστικά οι έμφορονες πολίτες και οι οποίοι θα μεριμνούν για το καλό της πόλης και μόνον.

και αμετάβλητη πραγματικότητα ως αντικείμενο γνώσης, αλλά μόνον γνώμη. Επομένως, και η διαμορφούμενη ως ανωτέρω φρόνηση είναι μεταβλητή.

Στο ίδιο πνεύμα και ο άλλος Σοφιστής ο Αντιφών, δέχεται μεν ότι οι γνώσεις υπάρχουν στο νοητικό και αισθησιακό επίπεδο, πλήν όμως δέχεται ως πραγματικές μόνον τις νοητικές²². Προφανώς ο Αντιφών έχει αυτές τις θέσεις διότι και αυτός θεωρεί τον νου ως όργανο στο οποίο καταλήγουν τα πράγματα των αισθήσεων και επομένως ο νους είναι το εργαλείο μέσω του οποίου θα μεταπλασθεί τόσο η φρόνηση, όσο και η γνώση γι' αυτούς.

Αυτές οι σχέσεις της φρόνησης με

θισμούς του περιβάλλοντος κόσμου, οι οποίοι διερχόμενοι από τη μνήμη του εγκεφάλου αναλύονται και ερμηνεύονται από την αντίληψη σε σχέση με άλλους όμοιους που υπάρχουν στη μνήμη και έτσι αποφασίζεται η πρακτική η «καθ' ἑξιν» που λέει και ο Αριστοτέλης.

Υπάρχουν όμως και άλλοι συνήθειες ερεθισμοί, οι οποίοι απαιτούν πολυπλοκότερη της αισθησιακής αντίληψης διαδικασία στη νοητική λειτουργία του εγκεφάλου. Αυτή η διαδικασία θα προκύψει σε καινούργιους ερεθισμούς, οπότε τότε με τους μηχανισμούς της ανάπλασης και του συνειρμού των καταχωρημένων στη μνήμη παραστάσεων μέσω της φαντασίας θα συντεθεί μία καινούργια επίσης γνώμη,

²¹ Κων/νος Δ. Γεωργούλης «Ηράκλειτος» Αποσπάσματα 34, 55, 112, 113, 114. Σελίδες 204-205, 210, Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό «Ηλιος», Τόμος Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα, Αθήνα.

²² W.K.C. Guthrie «Οι Σοφιστές» Σελίδες 229, 251, 332, 456, Μετάφραση Δαμιανός Τσεκουράκης, Εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα 1989.

της οποίας η ορθότητα ελέγχεται από τη νοημοσύνη ως ορθοκρισία και αυτή είναι η ορθή γνώμη η οποία δεν διαφέρει και πολύ από την επιστήμη, όπως λέει και ο Πλάτων²³.

Με αυτή την έννοια της ορθογνωμίας ο Πλάτων προτρέπει τον καλό νομοθέτη να συντάσσει τους νόμους, ώστε και αυτοί με τη σειρά τους να μπορούν να εμβάλλουν φρόνηση στο σύνολο των πολιτών και να ξεριζώσουν κατ' αυτόν τον τρόπο την αφροσύνη από αυτούς. Ειδάλλως μεταξύ των πολιτών μπορεί να συμβεί, να μισούν αυτό που κρίνεται ως ωραίο και καλό και να αγαπούν αποδεχόμενοι το πονηρό και το άδικο.

Αυτή δε η ασυμφωνία του συναισθήματος με τη λογική δεν χαρακτηρίζεται μόνον ως χειρότερη αμάθεια του νου, αλλά αποβαίνει και καταστροφική για τον άνθρωπο, επειδή έχει κυριαρχήσει και στη ψυχή του.

Κι αν αυτό μπορεί να συμβεί σε έναν άνθρωπο, συμβαίνει ανάλογα κατ' επέκταση και σε ολόκληρη την πόλη, όταν η ψυχή των πολιτών εναντιώνεται στη λογική ή στις ορθές γνώμες και στις επιστήμες, που είναι από τη φύση προορισμένα να άρχουν στο συναίσθημα και στις επιθυμίες. Το αποτέλεσμα είναι ολόκληρη η πόλη να καταλαμβάνεται από αφροσύνη και οι πολίτες να μη πειθαρχούν σε άρχοντες και νόμους.

Για να διαφυλάξει δε ο Πλάτων ολόκληρη την πόλη από την αφροσύνη θέτει ακόμα εποπτεύοντες και στη μέθη των

πολιτών, ώστε αυτή να μην εκφύγει των ψυχαγωγικών ορίων της.

Κι αν ο Πλάτων ζητά από κάθε πολίτη να πειθαρχεί τα πάθη του και τις επιθυμίες του στη φρόνησή του, πολύ περισσότερο απαιτητικός σε αυτή την ηθική είναι για τους άρχοντες της πόλης. Από αυτούς τους άφρονες πολίτες αποκλείει κάθε μορφή εξουσίας από την πόλη, έστω κι αν είναι λογικοί και ουδερεκείς κατά τα άλλα. Απεναντίας θεωρεί σοφούς αυτούς που γνωρίζουν και μπορούν να επιβάλλονται στις επιθυμίες τους και σε αυτούς αξίζει να παραδίδεται η εξουσία της πόλης, διότι αυτοί είναι ουσιαστικά οι έμφρονες πολίτες και οι οποίοι θα μεριμνούν για το καλό της πόλης και μόνον²⁴.

Μια τέτοια όμως σοφή πόλη θα βγάξει και ορθές αποφάσεις. Αυτές όμως οι ορθές αποφάσεις απαιτούν επιπλέον και κάποια εξειδικευμένη επιστήμη. Αλλά διερωτάται ο Πλάτων ποια είναι αυτή η επιστήμη που θα χαρακτηρίζει την πόλη ως εύβουλη και σοφή; Καθόσον μέσα στην πόλη υπάρχουν πολλές και κάθε λογής επιστήμες, οι οποίες αποκλείονται για να δώσουν αυτούς τους χαρακτηρισμούς της σοφής και εύβουλης πόλης.

Αυτή τη διοικητική επιστήμη ο Πλάτων στην «Πολιτεία» του θα την ονομάσει φυλακική. Την επιστήμη αυτή κατέχει η εκλεκτή ολιγαριθμότατη ομάδα των φυλάκων -των Αξιωματικών, όπως θα λέγαμε σήμερα- στους οποίους ανήκει η αρχή της πόλης. Ενώ στον «Πολιτικό» του τη διοικητική αυτή επιστήμη

²³ Αρης Διαμαντόπουλος. Εγκυκλοπαίδεια Ψυχολογίας, 1^{ος} Τόμος. Προσωπικότητα. Κεφάλαια Δ'-Ε', Σελίδες 71-185. Εκδόσεις Αφοι Γεωργικόπουλοι, Ναύπακτος 2001.

- Αρης Διαμαντόπουλος «Εφαρμογές της Φυσικής στη Νευροεπιστήμη. Φυσιολογία του Εγκεφάλου», Σελίδες 173-188. Επιθεώρηση Ενόπλων Δυνάμεων, Τόμος 35, Τεύχη 5-6. Αθήνα Σεπ-Δεκ. 2001.

²⁴ Πλάτων «Νόμοι» 688c-e, 689c, 671d, 689c-d, 689e, Μετάφραση-Σχόλια Κων/νος Φίλιππας, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

θα ονομάσει *πολιτική*. Αυτή ταιριάζει, πάλι, στους λίγους χαρισματικούς πολίτες που ανήκουν στο λεγόμενο κατά Πλάτωνα «βασιλικό γένος»²⁵.

Επομένως, φρόνηση κατά Πλάτωνα είναι η ορθή γνώμη μετά επιστήμης, στις οποίες είναι ανάγκη να πειθαρχούν οι επιθυμίες και τα συναισθήματα κάθε ανθρώπου. Και κατ' επέκταση αντίστοιχα χαρακτηρίζεται ως φρόνηση της πολιτείας, όταν αυτή διοικείται από έμφοροντες άρχοντες και δίκαιους νόμους, ώστε να μπορούν να εμβάλλουν αυτή την αρετή και στους πολίτες.

➔ Η Σωφροσύνη

Η δεύτερη στην τάξη κατά προτεραιότητα από τις Πλατωνικές αρετές είναι αυτή της σωφροσύνης, της οποίας τη θέση προσδιορίζει με ακρίβεια ο Πυθαγόρας λέγοντας ότι η μεν σωφροσύνη αφορά αυτό καθαυτό το άτομο ως ενάρτετο άνθρωπο, η δε δικαιοσύνη έχει σχέση με την κοινωνία και αποβλέπει να καταστήσει ενάρτετα τα μέλη αυτής²⁶.

Όστε, σύμφωνα με τις σκέψεις του Πυθαγόρα, η σωφροσύνη, θα μπορούσαμε να πούμε, είναι η δικαιοσύνη που αφορά τον εαυτό μας και, επομένως, έχει σχέση με την εσωτερική ισορροπία και αρμονία κάθε ατόμου.

Ακριβώς ως κάποια αρμονική τάξη, που επικρατεί σε κάθε άνθρωπο, θα χαρακτηρίσει και ο Πλάτων την αρετή της σωφροσύνης, όταν αυτός κατορθώνει να κυριαρχεί στις ηδονές, στις επιθυμίες, αλλά και στις λύπες. Όταν με λίγα

Από όσα για τη σωφροσύνη αναφέρθηκαν, βγαίνει το συμπέρασμα ότι η αρετή αυτή είναι η αρετή της ισορροπίας και της αρμονίας, τόσο καθόσον αφορά την ψυχή του κάθε ανθρώπου, αλλά και όσον αφορά την ψυχή του κοινωνικού συνόλου, η οποία εξασφαλίζεται με μία καλή διακυβέρνηση. Εργαλεία για την επιτυχία αυτής της αρμονίας - όπως αυτά διατυπώθηκαν από Πλάτωνα και Αριστοτέλη - είναι καταρχήν ο ορθός λόγος, η σύνθεση, το μέτρο και η μεσότητα των αντιτιθεμένων καταστάσεων και τέλος η έξη αυτών των λογικών στην καθημερινή μας ζωή.

λόγια κατορθώνει κάποιος διαρκώς να αναδεικνύεται ανώτερος του κατώτερου εαυτού του. Σ' αυτόν τον άνθρωπο αξίζει ο έπαινος, διότι η πράξη να άρχεις του εαυτού σου αποτελεί πρώτη και αρίστη νίκη, λέει ο Πλάτων.

Αντιθέτως, αποτελεί ψόγον όταν από κακή ανατροφή ή κακή συναναστροφή επικρατήσει το κατώτερο στο ανώτερο τμήμα της ψυχής του ανθρώπου. Τότε ο άνθρωπος αυτός χαρακτηρίζεται τουλάχιστον ως κατώτερος του εαυτού του.

²⁵ Πλάτων. Πολιτεία. 428b-429a, Μετάφραση-Σχόλια Κ.Δ. Γεωργούλης, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 1963.

- Πλάτων. Πολιτικός 276a-e, Μετάφραση-Σχόλια Ηλίας Λάγιος, Επιμέλεια Ευάγγελος Παπανούτσος, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

²⁶ Ν. Ζαφειρίου «Πυθαγόρας» Σελίδα 191, Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό «Ηλιος», Τόμος Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα, Αθήνα.

δηλαδή υπάρχει στην πόλη σωφροσύνη, μπορεί να γίνει και κάποια συμφωνία μεταξύ αρχόντων και αρχομένων, ποιος πρέπει να έχει στα χέρια του τη διοίκηση της πόλης. Καθόσον αυτή η ομογνωμοσύνη παρουσιάζεται ως αρμονία, που απλώνεται ολοκληρωτικά μέσα σε όλη την πόλη ως αν διαπασών, φέροντας τον ίδιο τόνο τόσο στους ασθενέστατους, όσο και στους ισχυρότατους και στους μέσους, εξασφαλίζοντας με κάθε δυνατό τρόπο την ομόνοια μεταξύ των πολιτών.

Συμπεραίνει όμως ορθά, θα λέγαμε, ότι η ομόνοια αυτή αποτελεί σωφροσύνη, δηλαδή συμφωνία του κατά φύση κατώτερου και του κατά φύση ανώτερου, είτε αφορά τη διοίκηση της πόλης, είτε πρόκειται για κάθε πολίτη χωριστά²⁷. Υπάρχει αυτή η αρμονία στο σύνολο της πόλης, αλλά και σε κάθε πολίτη χωριστά, διότι υπάρχει μία ιεραρχημένη τάξη, της οποίας παράδειγμα αποτελούν οι δώδεκα θεοί, οι οποίοι, αν και τεταγμένοι ως άρχοντες, ηγούνται κατά την τάξη, όπως ο καθένας έχει ταχθεί²⁸.

Ανάλογα, θα πει ο Πλάτων, συμβαίνει κατ' επέκταση και μέσα στην πόλη, η οποία αξίζει να πάρει και αυτή τον έπαινο της σωφροσύνης, όταν κυριαρχεί το ανώτερο στο κατώτερο τμήμα αυτής.

Και θα πάρει η πόλη προσωνυμία αντίξια της σωφροσύνης, όταν οι ηδονές, οι επιθυμίες και οι λύπες των πολιτών ελέγχονται από τον νου, την ορθή γνώμη και την λογική. Και αυτό θα συμβεί όταν οι πολίτες της έχουν φυσική προδιάθεση προς αυτές τις αρετές αλλά και έχουν επίσης λάβει την αρίστη παιδεία. Τότε, όταν

Αυτή η αρχή αρμόζει και σε κάθε ελεύθερο πολίτη θα πει με έμφαση ο Πλάτων²⁹: να ιεραρχεί και να καθορίζει προτεραιότητες καθ' όλη τη διάρκεια της καθημερινής του ζωής, από την προηγούμενη μέχρι την επόμενη μέρα, αλλά ακόμα και από την ανατολή μέχρι την δύση του ηλίου.

Αλλά εάν ο Πλάτων συνιστά στους ηγέτες να έχουν εγκράτεια στις επιθυμίες τους και να νικούν τις αδυναμίες του εαυτού τους, δίδοντας έτσι το καλό παράδειγμα στους πολίτες τους, από την

²⁷ Πλάτων «Πολιτεία» 430e, 431a-d, 431e-432a, Μετάφραση-Σχόλια. Κ.Δ. Γεωργούλης Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 1963.

²⁸ Πλάτων «Φαίδρος» 247a, Μετάφραση-Σχόλια Στέφανος Χ. Παππάς, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα.

²⁹ Πλάτων «Νόμοι» 807d, Μετάφραση-Σχόλια Κων/νος Φίλιππας, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

άλλη πλευρά εμφανίζεται ο συνομιλητής του ο Καλλικλής, ο οποίος υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει ασχημότερο και βλαβερότερο από τη σωφροσύνη σ' αυτούς τους ανθρώπους, οι οποίοι από φυσικά προσόντα, ή κατ' άλλον τρόπο, απέκτησαν εξουσία και δεν εκμεταλλεύθηκαν την ευκαιρία αυτή για να απολαύσουν όλα τα αγαθά. Ενώ εφαρμόζοντας τη δικαιοσύνη και διοικούντες με σωφροσύνη είναι δυστυχείς³⁰.

Δεν θα παύσει όμως ο Πλάτων μέχρι των βαθέων γεραμάτων του να βροντοφωνάζει προς τις αρνητικές θέσεις του Καλλικλή, ότι η ομοφωνία στην πόλη εκφράζει την ευδαιμονία της και ότι η πολιτεία πρέπει να θεσμοθετεί τέτοιους νόμους, ώστε στη σκέψη του άρχοντα

ωραίος και εξαιρετός και από ανάλογο γένος, ενώ ο άλλος είναι διαφορετικός του πρώτου και εντελώς αντίθετου γένους. Για να μην καταστραφεί όμως ολόκληρο το άρμα της ηνιόχησης, εξαιτίας αυτών των αντιθέσεων, είναι απαραίτητο να εφαρμοσθεί από τον άρχοντα της πόλης, με σωφροσύνη, η τέχνη του μέτρου, ο δε νομοθέτης να αποβλέπει με τους νόμους να καλλιεργεί στους πολίτες τη σωφροσύνη, τη φρόνηση, τη φιλία και όλες τις παρόμοιες αρετές, χάριν της αρμονίας της πόλης³¹.

Διότι, όπως θα πει και ο Ηράκλειτος, κάθε αλαζονική υπέρβαση των ορίων του μέτρου και των ηθικών αξιών δεν αποτελεί μόνον ύβριν, αλλά θεωρείται και μεγάλη πηγή διαταραχής του πολι-

Ο Πλάτων εισάγει τη σύγχρονη αρχή της δικαιοσύνης, η οποία δεν αποβλέπει στην ανταποδοτικότητα της βλάβης, αλλά κυρίως στην επανόρθωση του αδικήσαντος ανθρώπου.

να κυριαρχεί η φροντίδα της πόλης και το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου να προηγείται του ατομικού. Τότε και ο άρχοντας είναι ευδαίμων.

Πλην όμως η ομοφωνία μέσα στην πόλη για έναν άρχοντα, προκειμένου να επιτύχει την αρμονία και την ενότητα σε αντιτιθέμενες καταστάσεις, είναι δυσχερής και επίπονη και πράγματι μοιάζει με τον ηνίοχο που διευθύνει ένα ζεύγος ίππων, από τους οποίους ο ένας είναι

τικού βίου και πρέπει να τρέχουμε να τη σβήσουμε περισσότερο από ό,τι σε μία πυρκαγιά³².

Τέλος, ο Πλάτων επικαλείται την υφαντική τέχνη σαν παράδειγμα για την ικανότητα του ηγέτη να συνθέτει τις διαφοροποιημένες θέσεις των πολιτών στα θέματα της πόλης³³. Αυτή δε τη σύνθεση της υφαντικής τέχνης ο Αριστοτέλης βρίσκει και ορίζει στη μεσότητα κάθε υπερβολής και έλλειψης, προσδιορίζεται δε από τον

³⁰ Πλάτων «Γοργίας» 492b, Μετάφραση-Σχόλια Κ. Κορδάτος, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

³¹ Πλάτων «Νόμοι» 690e, 693c, 875b, Μετάφραση-Σχόλια Κων/νος Φίλιππας, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

- Πλάτων «Φαίδρος» 246b, Μετάφραση-Σχόλια. Στέφανος Χ. Παππάς, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα.

³² Κων/νος Δ. Γεωργούλης «Ηράκλειτος» Απόσπασμα 43, Σελίδα 204. Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό «Ηλιος», Τόμος Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα, Αθήνα.

³³ Πλάτων «Πολιτικός» 305e-310a, Εισαγωγή-Μετάφραση-Σχόλια Ηλίας Λάγιος, Επιμέλεια Ευάγγελος Παπανούτσος, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

ορθό λόγο και γίνεται έξη με την θέλησή μας για μία ευδαίμονα ζωή.

Είναι γεγονός, λέει ο Αριστοτέλης, ότι υπάρχει μεγάλη διαπάλη μεταξύ τους, καθόσον οι ακρότητες αντιτίθενται προς την μεσότητα και μεταξύ τους, αλλά και η μεσότητα αγωνίζεται προς τις ακρότητες. Γι' αυτούς τους λόγους η σωφροσύνη της μεσότητας θεωρείται δυσχερές εγχείρημα και επιτυγχάνεται από τον ορθό λόγο κάθε ατόμου σε κάθε ενέργειά του και διευκολύνεται όταν αυτή γίνεται καθημερινή συνήθεια. Ακόμα περισσότερο όταν ο άνθρωπος με τη θέλησή του εξασκηθεί στην αρετή της εγκράτειας έναντι των υπερβολών και της απληστίας των επιθυμιών και των ηδονών, οι οποίες αυξάνουν σε υπερβολικό βαθμό, όσο περισσότερο αυτές ικανοποιούνται, με το θλιβερό αποτέλεσμα ο άνθρωπος να γίνεται άπληστος και ακόλαστος³⁴.

Από όσα για τη σωφροσύνη αναφέρθηκαν, βγαίνει το συμπέρασμα ότι η αρετή αυτή είναι η αρετή της ισορροπίας και της αρμονίας, τόσον καθόσον αφορά την ψυχή του κάθε ανθρώπου, αλλά και όσον αφορά την ψυχή του κοινωνικού συνόλου, η οποία εξασφαλίζεται με μία καλή διακυβέρνηση. Εργαλεία για την επιτυχία αυτής της αρμονίας - όπως αυτά διατυπώθηκαν από Πλάτωνα και Αριστοτέλη - είναι καταρχήν ο ορθός λόγος, η σύνθεση, το μέτρο και η μεσότητα των αντιτιθεμένων καταστάσεων και τέλος η έξη αυτών των λογικών στην καθημερινή μας ζωή.

Αλλά η σωφροσύνη δεν αποτελεί μόνο μία βασική αρετή για τον άνθρωπο και την κοινωνία, είναι επίσης και θεμελιώδης

νόμος της φύσης, καθόσον και αυτή κινείται από τις χαοτικές καταστάσεις της υπερβολής και της έλλειψης προς την ισορροπία της αρμονίας των φυσικών πραγμάτων.

Έτσι, λοιπόν, θα μπορούσαμε να πούμε, ότι και η φύση αρέσκεται στην αρμονία, που κυρίως χαρακτηρίζει την αρετή της σωφροσύνης.

➡ Η Δικαιοσύνη

Συνέχεια της σωφροσύνης είναι η δικαιοσύνη, η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η εμπράγματη εφαρμογή αυτής, καθόσον είναι δίκαιο κάθε άτομο να εξωτερικεύει προς την κοινωνία την αρμονία, που το διακατέχει με αμοιβή ανταποδοτικότητας την ηθική του ικανοποίηση.

Υπ' αυτήν την έννοια η αρετή της δικαιοσύνης πράγματι αποτελεί αγαθό γι' αυτόν που την κατέχει και ως αγαθό ερευνάται κυρίως, τόσον από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, όσο και από άλλους φιλοσόφους.

Ορισμοί

Σε ερώτημα του Σωκράτη προς τον πλούσιο γερο-Κέφαλο, ποιο νομίζει ότι είναι το μέγιστο αγαθό που μπορούσε εξαιτίας του πλούτου να απολαύσει, ο γερο-Κέφαλος απαντά ότι όσο παράξενο κι αν φαίνεται σε ορισμένους, είναι όμως η μεγάλη αλήθεια που ζουν αυτοί που βρίσκονται κοντά στον θάνατο και των οποίων η ψυχή γεμίζει από αγωνία και φόβους μήπως έχουν κάνει σε κάποιον αδικία, με συνέπεια αυτών των ανθρώπων η ζωή να είναι εφιαλτική. Ενώ όποιος έχει καθαρή την συνείδησή του από κά-

³⁴ Αριστοτέλης «Ηθικά Νικομάχεια» Βιβλίο Β', Κεφάλαια 5-6, 1108b15, 1108b 25-30, 1108b 35-40, 1109a, 1109a 25, Βιβλίο Γ', Κεφάλαια 13, 14, 15, Μετάφραση-Σχόλια Ανδρέας Δαλέζιος, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

Αυτό που συμβαίνει στον άναρχο πολίτη, λέει ο Πλάτων, μπορεί να συμβεί και σε μία ολόκληρη δημοκρατική πολιτεία, ένεκα της άπληστης απόλαυσης από τους πολίτες του αγαθού της ελευθερίας, μπορεί να μετατραπεί κατ' αυτόν τον τρόπο η δημοκρατία σε τυραννία.

θε άδικη πράξη, στο πλευρό του στέκει πάντοτε γλυκιά παρηγοριά και φιλική γηροτρόφισσα η ελπίδα. Καταστάσεις του γήρατος τις οποίες περιγράφει και η σύγχρονη επιστήμη της Ψυχολογίας, που από τον δίκαιο ή άδικο τρόπο της ζωής κάθε ανθρώπου εξαρτάται το ειρηνικό ή όχι τέλος της ζωής αυτού.

Από αυτόν τον σύντομο διάλογο αποδεικνύει ο Πλάτων, ότι η αρετή της δικαιοσύνης είναι ένα «εκ φύσεως», αλλά και «καθ' έξιν» αγαθό, το οποίο είναι εμφυτευμένο μέσα σε κάθε άνθρωπο, εφόσον δύναται να αυτοκρίνεται και να αυτοδικάζεται με τις δίκαιες ή άδικες πράξεις του.

Αλλά αυτός ο διάλογος, αν και θεμελιώδης, αποτελεί την αρχή στην μακράν έρευνα του Πλάτωνα για τον ορισμό της δικαιοσύνης.

Συνεχίζει λοιπόν την έρευνά του με το άλλο ερώτημα εάν δικαιοσύνη είναι να κάνεις καλό στους φίλους και κακό στους εχθρούς. Αυτή όμως η δικαιοσύνη έχει εφαρμογή μόνο στον πόλεμο και όχι καθολική εφαρμογή στην κοινωνία

κατά την ειρήνη. Διαπιστώνεται επίσης ότι δεν ανήκει στην ουσία του δίκαιου ανθρώπου, να προξενεί βλάβη σε άλλον άνθρωπο, οποιοσδήποτε κι αν είναι αυτός. Και για τον άλλον ακόμα λόγο ότι αυτοί οι άνθρωποι που παθαίνουν κάποια βλάβη, από πλευράς αρετής γίνονται αδικότεροι.

Έτσι, καταδείχθηκε φανερά ότι δεν είναι έργο της δικαιοσύνης και δεν υπάρχει κάποια αιτιολογία ώστε αυτή να προξενεί βλάβη σε οποιονδήποτε.

Με αυτήν όμως την διακήρυξη της δικαιοσύνης ο Πλάτων -όπως θα δούμε και στη συνέχεια στη σύνταξη των «Νόμων» του- εισάγει τη σύγχρονη αρχή της δικαιοσύνης, η οποία δεν αποβλέπει στην ανταποδοτικότητα της βλάβης, αλλά κυρίως στην επανόρθωση του αδικήσαντος ανθρώπου.

Σε αυτό όμως το συμπέρασμα του διαλόγου, ότι στη δικαιοσύνη δεν αρμόζει να προξενεί κάποια βλάβη στον άλλον, ενίσταται ως συνήθως ο Θρασύμαχος λέγοντας ότι δίκαιο δεν είναι τίποτε άλλο παρά το συμφέρον του ισχυρότερου.

Και αυτό το γεγονός απορρέει από το ότι κάθε αρχή και εξουσία φτιάχνει νόμους σύμφωνα με το συμφέρον της και δεν φθάνει μόνον αυτό, αλλά και όποιος δεν πειθαρχεί σ' αυτούς κρίνεται παράνομος, άδικος και τιμωρείται.

Επομένως δίκαιο, κατά τον Θρασύμαχο, είναι η συμμόρφωση του ασθενέστερου προς το συμφέρον του ισχυρού³⁵.

Αυτό το δίκαιον όμως από τον Πλάτωνα ονομάζεται δεσποτικό, τυραννικό και είναι γνώρισμα κάθε άλλης δυναστείας, που θέλει να δυναστεύει τους ασθενέστερους³⁶. Διότι ο καλός κυβερνήτης του πλοίου θεωρεί δίκαιο να μεριμνά για το καλό του πληρώματός του και όχι για το δικό του συμφέρον. Όπως το ίδιο συμβαίνει και σ' αυτούς που κατέχουν κάποια επιστήμη και τέχνη, οι οποίοι εργάζονται για να εξυπηρετούν τους άλλους και όχι τους εαυτούς τους. Αυτό το δίκαιο ταιριάζει σε κάθε άλλον αλλά και στον αγαθό άρχοντα. Για να γίνει ακόμα πειστικότερος, ο Πλάτων απέναντι στον Θρασύμαχο παραλληλίζει τη δικαιοσύνη με την αρετή και την αδικία με την κακία. Με την πρόοδο όμως του διαλόγου διαπιστώνεται, συμφωνούντος και του Θρασύμαχου, ότι η δικαιοσύνη είναι συγχρόνως σοφία και αρετή, ενώ η αδικία είναι αμάθεια και κακία. Και ως εξ' αυτού του συμπεράσματος προκύπτει ότι η αδικία γεννά στάσεις και μίσση και αλληλομαχίες, ενώ η δικαιοσύνη την ομόνοια και τη φιλία μεταξύ των πολιτών. Ο δε δίκαιος άνθρωπος ζει κατά ευλογημένον και ευδαιμόνα

τρόπον, ενώ το αντίθετο συμβαίνει με τον άδικο³⁷. Έτσι, απευθυνόμενος ο Πλάτων τελικά προς τον Θρασύμαχο δηλώνει προς αυτόν ότι ο άρχοντας που έχει τη δύναμη να κάνει ό,τι θέλει δεν είναι καθόλου αξιοζήλευτος. Αντιθέτως είναι δυστυχής και αξιολύπητος, διότι το μέγιστο από όλα τα κακά είναι η αδικία και γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο είναι προτιμότερο να αδικείσαι παρά να αδικείς³⁸.

Πράγματι ο άδικος άνθρωπος είναι αμαθής και κακός, διότι, όπως δέχεται και η σύγχρονη Ψυχολογία, λόγω της αμάθειάς του ο άνθρωπος καταλαμβανόμενος από τα αρνητικά συναισθήματα της μειονεξίας γίνεται χαιρέκακος επιδιώκοντας το κακό αυτού του ανθρώπου που φθονεί. Έτσι, γίνεται άδικος, περιπίπτοντας στις ενοχές για το κακό που έκανε, με τελική συνέπεια τη δυστυχία του από την οποία δεν έχει τη δύναμη να απαλλαγεί.

Με αυτές τις σκέψεις ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η δικαιοσύνη είναι κάποια «έξη» με τη δύναμη της οποίας οι άνθρωποι εκτελούν δίκαιες πράξεις και αγαπούν γενικά το δίκαιο. Αλλά και την αδικία επίσης θεωρεί ως μία άλλη «έξη», με την οποία κάποιος προβαίνει στην εκτέλεση άδικων πράξεων και επιδιώκει το άδικο. Πλην όμως θα θεωρήσει και αυτός τη δικαιοσύνη ως τέλεια αρετή, της οποίας το δίκαιο δημιουργεί και προστατεύει την ευημερία της πολιτείας και των πολιτών της, ενώ η αδικία είναι ολόκληρη η κακία³⁹.

³⁵ Πλάτων «Πολιτεία» 330d-331a, 332d, 335a-b, 335b-e, 338c-e, 340b, Μετάφραση-Σχόλια Κ.Δ. Γεωργούλης, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 1963.

³⁶ Πλάτων «Νόμοι» 777e, Μετάφραση-Σχόλια Κων/νος Φίλιππας, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

³⁷ Πλάτων «Πολιτεία» 342c-e, 343b, 344c, 348b, 348c, 349b-d, 350d, 351d, 354a, Μετάφραση-Σχόλια Κ.Δ. Γεωργούλης, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 1963.

³⁸ Πλάτων «Γοργίας» 468e-469e, 491d, Μετάφραση-Σχόλια Κ. Κορδάτος, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

³⁹ Αριστοτέλης «Ηθικά Νικομάχεια» 1129a5, 1129a35-1129b, 1129b20-40, 1130a35, Μετάφραση-Σχόλια Ανδρέας Δαλέζιος, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

Σκέψεις του Αριστοτέλη περί δικαιοσύνης οι οποίες είναι παράλληλες, όσον αφορά τα «καθ' ἑξιν», με αυτές του Ηράκλειτου, που λέει ότι δεν θα γνωρίζαμε τη δικαιοσύνη, εάν δεν υπήρχαν οι άδικες πράξεις⁴⁰. Ως επίσης και αυτές του Δημόκριτου, που λέει ότι δικαιοσύνη είναι να κάνει κάποιος τα αναγκαία, ενώ αδικία είναι να μην κάνεις τα αναγκαία και ότι ο αδικών είναι δυστυχέστερος από τον αδικούμενο⁴¹.

Αυτό το αναγκαίο του Δημόκριτου, ο Αριστοτέλης χαρακτήρισε ως δίκαιο και είπε ότι είναι κάποια αριθμητική ή γεωμετρική αναλογία, την οποία ονόμασε μεσότητα για την απόδοση της δικαιοσύνης καθόσον αφορά τη διανομή των αγαθών, την απομέτρηση των αξιών και την επανόρθωση κάποιας βλάβης⁴².

Αφού στον διάλογο αυτόν περί δικαίου από τον Πλάτωνα η δικαιοσύνη κρίθηκε εκ του αποτελέσματος ως αρετή, τίθεται το θέμα να εξετασθεί εάν η δικαιοσύνη αποτελεί και κατ' ουσίαν αγαθό, ως αυτή καθαυτή.

Συμφωνείται ότι αποτελεί ένα από τα ύψιστα αγαθά, όπως είναι η φρόνηση, η υγεία, η όραση και η ακοή. Δηλαδή ότι είναι μεν ένα ύψιστο φυσικό αγαθό, πλην όμως είναι αναγκαία και η «καθ' ἑξιν» άσκησή του, όπως λέει και ο Αριστοτέλης. Πλην όμως ο Πλάτων, που διαχωρίζει τις φυσικές επιθυμίες του ανθρώπου σε αναγκαίες και ωφέλιμες και στις μη αναγκαίες και ανωφελείς, τονίζει ότι οι τελευταίες δεν ξεριζώθηκαν παρά την άσκηση γι' αυ-

τό τον σκοπό. Έτσι, από νέος άνθρωπος που είναι ακόμα, έχει παραδοθεί στην αχαλίνωτη ελευθέρωση ικανοποίησης των μη αναγκαίων και ανωφελών επιθυμιών του, με αποτέλεσμα τη σωματική του και ψυχική του πτώση, ενώ θα μπορούσε να παραμείνει όρθιος, εάν έμενε στα όρια ικανοποίησης των αναγκαίων επιθυμιών της τροφής, της ηδονής, του πλούτου, των τιμών και της πολιτικής.

Αλλά αυτό που συμβαίνει στον άναρχο πολίτη, λέει ο Πλάτων, μπορεί να συμβεί και σε μία ολόκληρη δημοκρατική πολιτεία, ένεκα της άπληστης απόλαυσης από τους πολίτες αυτού του αγαθού της ελευθερίας, δηλαδή να μετατραπεί κατ' αυτόν τον τρόπο η δημοκρατία σε τυραννία.

Για να μη συμβούν όμως αυτές οι πτώσεις στην πολιτεία, αλλά και σε κάθε πολίτη, ο Πλάτων θεωρεί απαραίτητο και συνιστά όπως το αγαθό της ελευθερίας συνυπάρχει και συλλειτουργεί με το αγαθό της δικαιοσύνης, το οποίο ως εκ της ουσίας του είναι αγαπητό και ευχάριστο σ' αυτόν που το κατέχει.

Στη συνέχεια ο Πλάτων έρχεται να ερευνήσει ποια είναι η ουσία αυτού του αγαθού της δικαιοσύνης, κατ' αρχάς μέσα στην πόλη ως σύνολο και στη συνέχεια σε κάθε άτομο χωριστά, συνδέοντας και θεωρώντας κατ' αυτόν τον τρόπο αλληλένδετες τις έννοιες πολιτεία και πολίτης σε μία αμφίδρομη σχέση μεταξύ τους.

Έτσι, ως δικαιοσύνη μέσα στην πόλη ο Πλάτων θεωρεί ο κάθε πολίτης να

⁴⁰ Κων/νος Δ. Γεωργούλης «Ηράκλειτος» Απόσπασμα 23, Σελίδα 202. Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό «Ηλιος», Τόμος Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα, Αθήνα.

⁴¹ Κων/νος Δ. Γεωργούλης «Δημόκριτος» Αποσπάσματα 42, 45, 256, Σελίδες 237, 244. Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό «Ηλιος», Τόμος Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα, Αθήνα.

⁴² Αριστοτέλης «Ηθικά Νικομάχεια» 1131a10-1132b, Μετάφραση-Σχόλια Ανδρέας Δαλέζιος, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

ασχολείται με ένα μόνον επάγγελμα, αυτό για το οποίο η φύση του έχει δώσει την πιο μεγάλη επιτηδειότητα, αυτό δηλαδή που στη φύση του ταιριάζει και επομένως του ανήκει.

Ακόμα δικαιοσύνη είναι να κοιτάζει ο καθένας την δική του δουλειά και να μην ανακατεύεται σε πολλές άλλες.

Ως εξ' αυτού του ορισμού και μόνον της δικαιοσύνης μέσα στην πόλη συμπεραίνεται ότι αυτή αποτελεί ένα φυσικό αγαθό, ανάμεσα σε άλλα φυσικά αγαθά της φρόνησης, της όρασης, της ακοής και όλων των άλλων και το οποίο επίσης προσδίδει δύναμη στην πόλη.

Επομένως κάθε εκτροπή και υπέρβαση από αυτή τη δικαιοσύνη θεωρείται από τον Πλάτωνα μέγιστη βλάβη για την πόλη και ορθά δύναται να χαρακτηρισθεί ως κακουργία υψίστου βαθμού.

Αλλά αυτό που στην πόλη θεωρείται δικαιοσύνη, θα πει ο Πλάτων, είναι όμοια με αυτή που υπάρχει σε κάθε άνθρωπο χωριστά. Όπως δηλαδή συμβαίνει στην πόλη, να κάνει ο καθένας τη δουλειά του που από τη φύση είναι προορισμένος, πλην όμως υπό τον συντονισμό της πολιτείας, έτσι συμβαίνει και με τον άνθρωπο, του οποίου η ψυχή ως γνωστόν συνίσταται από τρία γένη, το επιθυμητικόν, το θυμοειδές και το λογικό. Αυτά δε τα τρία γένη είναι προορισμένα επίσης από τη φύση να έχει το καθένα τη δική του λειτουργικότητα, μέσα όμως από τον έλεγχο του λογιστικού, σε μία αμοιβαία μεταξύ τους φιλική συμφωνία, ώστε να διατηρείται το ενιαίον της προσωπικότητας, χωρίς αυτά να επαναστατούν εναντίον του λογιστικού.

Αυτή η εσωτερική δικαιοσύνη, τόσο μέσα στην πόλη όσο και σε κάθε άνθρωπο χωριστά, αποτελεί μία φυσική πραγματικότητα, η οποία έχει τη δύναμη να εξασφαλίζει την ενότητα των μελών που την απαρτίζουν, με αποτέλεσμα την καλλιέργεια της φιλίας μεταξύ τους⁴³.

Επειδή όμως οι απόψεις αυτές περί δικαιοσύνης είναι εμπνευσμένες από τη φύση, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Πλάτων απλώς επεκτείνει την ισχύ του φυσικού δικαίου τόσο στην κοινωνία ως σύνολο, όσο και σε κάθε άνθρωπο χωριστά, καθόσον και ο άνθρωπος φύση είναι. Υπ' αυτήν την έννοια η Πλατωνική δικαιοσύνη θεωρείται πρόδρομος της Σχολής Ψυχολογίας του Καρόλου Γιούνγκ, όπως αναφέρθηκε, ο οποίος υποστηρίζει αυτήν χάριν της ψυχικής υγείας κάθε ανθρώπου και η οποία εφαρμόζεται επίσης στο κοινωνικό σύνολο με την αρχή του καταμερισμού της εργασίας και του επαγγελματικού προσανατολισμού.

Αλλά εάν για τον Πλάτωνα η αρετή της δικαιοσύνης εξασφαλίζει, ως ανωτέρω, την ενότητα των πολιτών και την αρμονία μέσα στην πόλη, για τον Αριστοτέλη αυτά τα αγαθά επιτυγχάνονται περισσότερο με τη φιλία, διότι αυτή είναι συγγενέστερη με την ομόνοια και εχθρικήτερη προς τη διχόνοια. Ακριβώς λόγω της μεγαλύτερης από την Πλατωνική δικαιοσύνη αξίας που ο Αριστοτέλης προσδίδει στην αρετή της φιλίας, αξίζει λίαν συντόμως και συνοπτικά να δούμε ορισμένες σκέψεις του γι' αυτήν.

Διακρίνει τη φιλία, η οποία γεννάται από την αμοιβαία ωφέλεια ή την ευχα-

⁴³ Πλάτων «Πολιτεία» 357b-d, 367c-d, 368e-369a, 433a-b, 433b, 433d, 433e, 434c, 435b, 436a-e, 439c-440d, 441d-e, 442c-d, 443d-444a, 557a-d 559b-c, 561a, 561e, 562c, 563e-564a, Μετάφραση-Σχόλια Κ.Δ. Γεωργούλης Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 1963.

ρίστηση και της οποίας η διάρκεια είναι περιορισμένη, ενώ τέλεια και σταθερή είναι η φιλία των αγαθών και ως προς την αρετή ομοίων ανθρώπων, διότι αυτοί πάντοτε επιδιώκουν το αγαθό.

Εκτός αυτών των κατηγοριών υπάρχει και η φιλία κατά την οποία υπάρχει σχέση υπεροχής και η οποία διατηρείται διότι ο ένας λαμβάνει από τον άλλον αυτό που του λείπει και ο άλλος του το παρέχει. Λύση δε δεσμών φιλίας συμβαίνουν σε υποκριτικές περιπτώσεις και σε πνευματικές διαφορές.

Αλλά κάθε κατηγορία φιλίας είτε στηρίζεται σε σχέσεις ηθικής, είτε της αμοιβαίας ωφέλειας και ευχαρίστησης, είτε στους κανόνες φιλίας υπεροχής, αναπτύσσεται και διατηρείται με την ισότιμη ανταπόδοση και την αμοιβαιότητα τιμών ή αμοιβών. Γι' αυτούς τους λόγους οι φίλοι είναι ολίγοι και εκλεκτοί, οι πολλοί φίλοι δεν προκαλούν ευχαρίστηση, αλλά απεναντίας προβλήματα ανταποδοτικότητας και αμοιβαιότητας. Έτσι, με τους φίλους μπορείς να μοιράζεσαι τη λύπη και να αυξάνεις τη χαρά. Επομένως, και ο πλέον αυτάρκης άνθρωπος έχει ανάγκη φίλου, διότι από τη συνύπαρξη με τον φίλο αισθάνεται ότι και ο ίδιος υπάρχει. Ακόμα θα πει ότι μεταξύ αγαθών ανθρώπων η φιλία είναι πηγή αρετής, ενώ μεταξύ φαύλων είναι πηγή κακού. Και αυτό διότι ο ενάρετος άνθρωπος είναι καταρχάς φίλος προς τον εαυτό του και εν συνεχεία προς τους άλλους, αντίθετα ο φαύλος άνθρωπος δεν είναι φίλος και δεν αγαπά ούτε τον εαυτό του, ούτε τους άλλους.

Η δε ομόνοια, που αποτελεί προϋπόθεση για τη συλλογική δράση προς το κοινό συμφέρον επί σοβαρών θεμάτων, υπάρχει μόνο μεταξύ των ενάρετων φίλων και όχι μεταξύ των φαύλων, στους οποίους επικρατεί η πλεονεξία.

Μετά δε από αυτά περί φιλίας που ανέπτυξε ο Αριστοτέλης, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η φιλία και το δίκαιο συνυπάρχουν και έχουν κοινά γνωρίσματα, διότι κοινά είναι και τα αγαθά των ενάρετων φίλων⁴⁴.

Στο ίδιο πνεύμα περί φιλίας του Αριστοτέλη κινήθηκε και ο Δημόκριτος, ο οποίος, μεταξύ των πολλών άλλων, λέει ότι η φιλία ενός συνετού ανθρώπου είναι πολύ καλύτερη από τη φιλία όλων μαζί των μη συνετών και ότι η μετά των φαύλων συναναστροφή πολλαπλασιάζει την προς την κακία φυσική προδιάθεση των ανθρώπων⁴⁵.

Από όσα περί φιλίας από Αριστοτέλη και Δημόκριτο διατυπώθηκαν, συγκρίνοντας αυτά και με τη σύγχρονη πραγματικότητα, διαπιστώνεται η διαχρονική τους ισχύ, έτσι ώστε και σήμερα η ηθική των διανθρώπινων σχέσεων να έχει επιστημονικά επαληθευθεί ότι διέπεται από τρία επίπεδα: το *ωφελιμιστικό*, το *σκόπιμο* και το *εξιδανικευμένο*, τα οποία, όπως δείχνουν, ανταποκρίνονται προς τα αντίστοιχα περί φιλίας του Αριστοτέλη⁴⁶.

Την υπεροχή του φυσικού δικαίου, το οποίο, όπως είδαμε, επεκτείνει και ως την κοινωνία ο Πλάτων, αναγνωρίζει γενικά και ο Αριστοτέλης, ο οποίος το πολιτικό δίκαιο διαιρεί στο *φυσικό* και *νομοθετημένο* τοιοῦτο.

⁴⁴ Αριστοτέλης «Ηθικά Νικομάχεια» 1155a25, 1155b5, 1155b35. Βιβλίο 8^ο Κεφάλαια 1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, 11, 15, 16. Βιβλίο 9^ο Κεφάλαια 4, 6, 9, 10, 11, 12, Μετάφραση-Σχόλια Ανδρέας Δαλέζιος, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

⁴⁵ Κων/νος Δ. Γεωργούλης «Δημόκριτος» Αποσπάσματα 98, 99, 101, 103, 106, 107, 109, 188. Σελίδες 238, 239, 242. Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό «Ηλιος», Τόμος Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα, Αθήνα.

⁴⁶ Άρης Διαμαντόπουλος «Αισθάνομαι. Η Ψυχή στην Οικογένεια. Ηθική του Παιδιού». Σελίδες 67-70, Εκδόσεις Κ. Ασημακόπουλος, Ναύπακτος 1995.

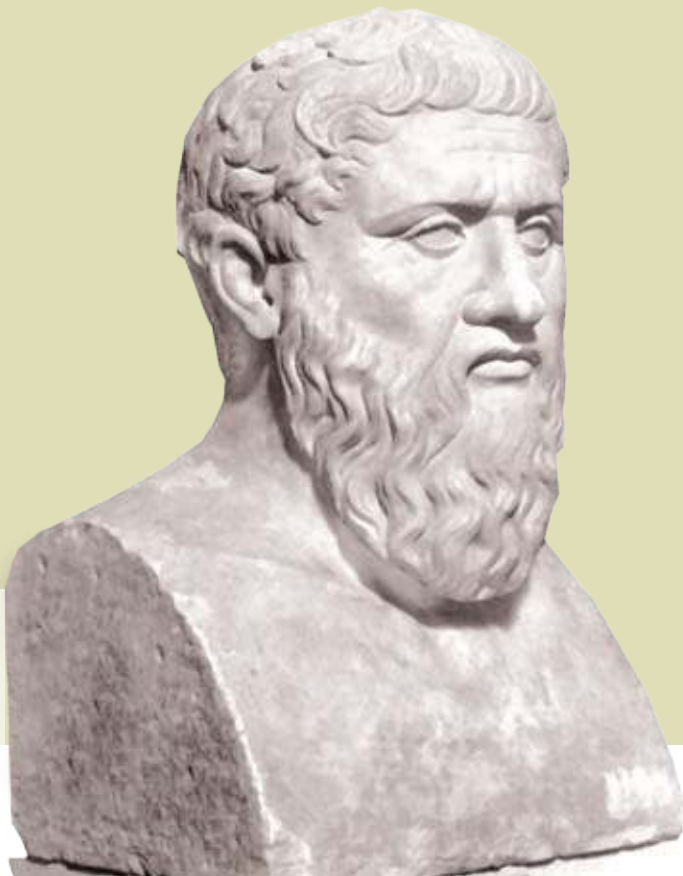
Πρέπει να συντάσσονται νόμοι, οι οποίοι θα προκύπτουν από μία βάση στην οποία θα συμμετέχουν όλες οι κοινωνικές ομάδες, οι φιλόσοφοι, οι πλούσιοι, όλοι οι επαγγελματίες και γενικά όλοι οι πολίτες και στους οποίους νόμους να προσδοθεί η δύναμη των πατρογονικών εθίμων.

Το φυσικό δίκαιο έχει πηγή προέλευσης τη φύση και έχει καθολική ισχύ, το δε νομοθετημένο έχει διάφορες προελεύσεις και μεταβάλλεται.

Το νομοθετημένο δίκαιο είναι αποτέλεσμα συμβάσεων μεταξύ των ανθρώπων, δεν είναι το ίδιο παντού, ενώ το συναρμοζόμενο με αυτό φυσικό είναι άριστο δίκαιο, διότι εδράζεται στη φύση⁴⁷. Πλην όμως ο Πλάτων δεν ερευνά την έννοια του δικαίου μόνον ως προς τη φύση, αλλά μελετά και ως προς το θείον συγκρίνοντας τις σχέσεις του δικαίου με το όσιο.

Καταρχάς, ερευνάται εάν όσιο είναι να καταγγέλλεται ο αδικών και αντιθέτως ανόσιο να μην καταγγέλλεται ο ένοχος από οποιονδήποτε.

Το θέμα αυτό, παρόλο που υποστηρίχθηκε στον σχετικό διάλογο, εν τούτοις δεν αποσαφηνίσθηκε, εφόσον και οι ίδιοι οι «Θεοί» διχογνωμούν για το τι είναι δίκαιο, ωραίο, άσχημο, καλό και κακό, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο αδικοπραγείσας δεν πρέπει να τιμωρείται.

Συμφωνήθηκε όμως ότι όσιο είναι αυτό που αγαπάται από τους «Θεούς», όχι επειδή αγαπούν αυτό οι «Θεοί», αλλά επειδή είναι πράγματι όσιο.

Στη συνέχεια ερευνάται η σχέση του οσίου με το δίκαιο, δηλαδή κατά πόσον οι δύο αυτές έννοιες ταυτίζονται ή αποτελούν η μία μέρος της άλλης και διαπιστώνεται ότι το όσιο αποτελεί μέρος του δικαίου. Το μέρος δε αυτό του δικαίου που εκφράζει το όσιο έχει σχέση με την τιμή, τον σεβασμό και την ευγνωμοσύνη των ανθρώπων προς τους «Θεούς», προς ανταπόδοση των καλών που μας παρέχουν. Γι' αυτόν τον λόγο το όσιο αγαπάται από τους «Θεούς»⁴⁸.

⁴⁷ Αριστοτέλης «Ηθικά Νικομάχεια» 1134b20-1135a5, Μετάφραση-Σχόλια Ανδρέας Δαλέζιος, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

⁴⁸ Πλάτων «Ευθύφρων» 5d, 6a, 6e, 7a, 7e-8b, 8e, 9e, 10c-e, 11b, 12a-d, 12e, 14e-15b, Επιμέλεια Ευάγγελος Παπανούτσος, Μετάφραση-Σχόλια. Ηλίας Λάγιος, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

Νομολογία του Δικαίου

Για το νομοθετημένο δίκαιο θα γίνει στη συνέχεια λόγος, όπως αυτό εξελικτικά παρουσιάζεται στη φιλοσοφική πορεία του Πλάτωνα κυρίως, αλλά και των άλλων φιλοσόφων της εποχής.

Έτσι, στην «Πολιτεία» του ο Πλάτων τονίζει την ανάγκη ύπαρξης νόμων για την εύρυθμη λειτουργία της πόλης και μάλιστα καθορίζει όπως το επίταγμα των νόμων χαρακτηριστεί και ονομασθεί *νόμιμο* και *δίκαιο*. Αλλά συγχρόνως με την ανάγκη των νόμων θα διατυπώσει και τις πραγματικές παρατηρήσεις του, λέγοντας ότι αυτοί όμως γίνονται σύμφωνα με το συμφέρον κάθε αρχής, δηλαδή η δημοκρατία για τους δημοκρατικούς, η δε τυραννία για τους τυραννικούς. Έτσι, οι νόμοι πολύ απέχουν από το γενικό συμφέρον των αρχομένων, οι οποίοι μάλιστα τιμωρούνται όταν τους παραβαίνουν.

Διευκρινίζει μάλιστα ο Πλάτων και λέει ότι το φαινόμενο αυτό συμβαίνει σε όλες τις πόλεις, δηλαδή οι νόμοι να εξυπηρετούν το συμφέρον της κρατούσας αρχής και παντού να επικρατεί ως αρχή του δικαίου το συμφέρον του ισχυρότερου⁴⁹. Γι' αυτό στη συνέχεια ο Πλάτων, μέσω του έργου του ο «Πολιτικός», ερευνά ποια μπορεί να είναι η ανθρωπίνως καλύτερη πηγή δικαίου, ώστε οι νόμοι αυτοί να είναι οι άριστοι και να εκφράζουν το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου και μόνον. Έτσι, στην αρχή του διαλόγου θέτει ως πηγή δικαίου τον επιστήμονα και δίκαιον άρχοντα, ο οποίος για το καλό της πόλης και μόνο, πρέπει να παίρνει αποφάσεις, όπως ο γιατρός για τη θερα-

πεία των ασθενών του, ανεξάρτητα εάν υπάρχουν ή δεν υπάρχουν νόμοι, με τη θέληση ή χωρίς τη θέληση των αρχομένων και είτε πρόκειται για φτωχούς είτε για πλούσιους. Θα είναι δε ευτύχημα οι αποφάσεις αυτές του άρχοντα να είναι σύμφωνες και με τους καλούς νόμους, που δυνατόν να υπάρχουν στην πόλη.

Αφού τα πράγματα έχουν έτσι, ώστε να υπερέχουν οι αποφάσεις του επιστήμονα και ενάρτετου ηγέτη, τίθεται το ερώτημα εάν είναι αναγκαίο να νομοθετούμε, εφόσον ο νόμος δεν είναι το πιο τέλει πρόσταγμα, καθόσον όσο τέλειος και δίκαιος κι αν είναι, δεν θα μπορεί να είναι και ο πιο ωφέλιμος. Και αυτό διότι υπάρχουν ποικίλες ανομοιότητες μεταξύ των ανθρώπων αλλά και μεταξύ των πράξεών τους, και επιπλέον, συμβαίνει το γεγονός ότι κανένα ανθρώπινο έργο δεν μένει σταθερό και δεν είναι τόσο απόλυτο που να αξίζει για όλες τις περιπτώσεις και για όλους τους χρόνους. Άρα είναι αδύνατον ένα έργο που παραμένει ως απόλυτο, να προσαρμόζεται σ' εκείνα τα πράγματα που μεταβάλλονται και ποτέ δεν είναι απόλυτα. Επομένως, ο νομοθέτης θα θέσει εκείνο τον νόμο που ταιριάζει στην πλειονότητα των πολιτών και των περιπτώσεων είτε με τους γραπτούς είτε με τους άγραφους κατ' έθιμο νόμους. Επειδή όμως ο νομοθέτης είναι αδύνατο να κάθεται κάθε στιγμή της ζωής του κοντά σε κάθε πολίτη και να του ορίζει ακριβώς τι οφείλει να κάνει για κάθε περίπτωση, προκύπτει η ανάγκη της πρωτοβουλίας για δίκαιες αποφάσεις εκ μέρους του επιστήμονα και ενάρτετου ηγέτη⁵⁰. Και σήμερα οι κανόνες ηγεσίας απαι-

⁴⁹ Πλάτων «Πολιτεία» 338e, 359a, Μετάφραση-Σχόλια. Κ.Δ. Γεωργούλης, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 1963.

⁵⁰ Πλάτων «Πολιτικός» 292d-293e, 293e-295b, Επιμέλεια Ευάγγελος Παπανούτσος, Μετάφραση-Σχόλια Ηλίας Λάγιος. Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

τούν από τον ηγέτη αυτόν τον αντιφατικό διϋισμό, δηλαδή αφενός να πειθαρχούν στους νόμιμους κανόνες και αφετέρου να αναπτύσσουν πρωτοβουλίες σε καταστάσεις που δεν καλύπτονται από τους νόμους, αλλά ενεργώντας σύμφωνα με το πνεύμα αυτών που ισχύουν.

Αλλά και ο Αριστοτέλης, διαχωρίζοντας τις άδικες πράξεις σε *εκούσιες* και *ακούσιες*, που συμβαίνουν από άγνοια ή καταναγκασμό, δέχεται γι' αυτές τις πράξεις την *αρχή της επιείκειας*. Η αιτία δε εφαρμογής της επιείκειας είναι ότι κάθε νόμος είναι γενικός και ως εκ τούτου είναι αδύνατο να εκδίδονται ορθές νομικές διατάξεις για κάθε περίπτωση θέματος. Επομένως, και ο Αριστοτέλης, σ' αυτές τις περιπτώσεις, θεωρεί πραγματικά υπέρτερο του νόμιμου δικαίου την επιείκεια, η οποία ενεργεί συμπληρωματικά ως προς τον νόμο. Απεναντίας, θεωρεί μέγιστη αδικία την απραξία του ηγέτη⁵¹.

Μετά το θέμα της πρωτοβουλίας του ηγέτη για λήψη ορθών αποφάσεων στις περιπτώσεις που δεν υπάρχουν νόμοι, έρχεται η σειρά και ερευνάται στον ίδιο διάλογο η περίπτωση αναπροσαρμογής των νόμων, τις οποίες αναπροσαρμογές των νόμων ο Πλάτων θεωρεί αναγκαίες, παραλληλίζοντας μάλιστα αυτές με τις αναπροσαρμογές που επίσης κάνουν οι γιατροί και οι γυμναστές στις συνταγές τους για να διατηρήσουν την υγεία του σώματος των ασθενών τους σε καλή κατάσταση. Ανάλογα μπορεί να πράττει και ο επιστήμονας, ενάρτετος άρχοντας για τους νόμους της πόλης, φέρνοντας καλύτερους νόμους από αυτούς των

Εάν στην πόλη επιλέγονται οι άριστοι άρχοντες, οι οποίοι πειθαρχούν και στους άριστους νόμους, οι δε νόμοι είναι κυρίαρχοι των αρχόντων και οι άρχοντες δούλοι αυτών των νόμων, τότε στην πόλη αυτή έρχονται όλα τα αγαθά του Θεού.

προγόνων, με τη βασική βέβαια προϋπόθεση να επιτύχει και τη συγκατάθεση των πολιτών, αλλιώς δεν πρέπει να νομοθετεί, λέει ο Πλάτων.

Τι γίνεται όμως εάν κάποιος άρχοντας δεν επιτύχει αυτή τη συγκατάθεση των πολιτών; Θα επιβάλλει με τη βία το καλύτερο για την πόλη;

Ο Πλάτων πάλι φέροντας ως παράδειγμα τον γιατρό που, χωρίς να πείσει τον ασθενή του, επιβάλλει την αρμόζουσα θεραπεία, ως επίσης και τον κυβερνήτη πλοίου, ο οποίος προσηλωμένος στο συμφέρον του πλοίου και των ναυτών, βάζει όλα τα δυνατά της τέχνης του για να σώσει αυτούς που θαλασσοπορούν μαζί του, λέει ότι έτσι πρέπει να ενεργούν και οι συνετοί άρχοντες της πόλης με όλη τη δύναμη της τέχνης τους. Αυτή όμως η τόλμη εκ μέρους των αρχόντων απαιτεί μεγάλη προσοχή ώστε να μην πέσουν σε πλάνη και γι' αυτό τον σκοπό πρέπει να εφαρμόζουν ένα μεγάλο κανόνα: να απονέμουν σε κάθε ευκαιρία στους πολίτες τελειότατα δικαισύνη με νου και τέχνη και να είναι ικανοί να τους σώζουν και να τους καθιστούν καλύτερους, όσο το

⁵¹ Αριστοτέλης «Ηθικά Νικομάχεια» 1137b10-40, Μετάφραση-Σχόλια Ανδρέας Δαλέζιος, Εκδόσεις Πάπυρος Αθήνα 1975.

- Αρχές και Τέχνη Διοίκησης ΕΕ181-1, Εκδόσεις Στρατού, Αθήνα.

δυνατόν⁵². Όσο δύσκολες κι αν είναι οι αναπροσαρμογές των νόμων ως μεταρρυθμίσεις, όσο εξαιρετική τέχνη και αν απαιτούν από τον ηγέτη, θεωρούνται από τον Αριστοτέλη απαραίτητες και αναγκαίες, προκειμένου να προλαμβάνονται οι κοινωνικές ταραχές, οι στάσεις και οι επαναστάσεις εκ μέρους των πολιτών⁵³.

Μέχρις εδώ ο Πλάτων στο διάλογό του ανέφερε τις περιπτώσεις εκείνες που ο άρχοντας αποτελεί πράγματι πηγή δικαίου, συμπληρώνοντας ή και υπερβαίνοντας ακόμα τους ισχύοντες νόμους, με τη βασική βέβαια προϋπόθεση ότι οι άρχοντες αυτοί είναι επιστήμονες στην τέχνη της διοίκησής τους και επί πλέον είναι οπωσδήποτε ενάρετοι άνθρωποι αποβλέποντας μόνο στο καλύτερο της πόλης και των πολιτών. Από εδώ και πέρα όμως στην ανάπτυξη των περί νόμων απόψεών του ο Πλάτων θα κάνει την τελική του στροφή στον διάλογό του και θα χαρακτηρίσει κατά κάποιον τρόπο περιπτώσεις τις παραπάνω απόψεις του μέσα στην όλη νομολογία του. Ενώ ο γενικός κανόνας, το ορθότερο και το καλύτερο είναι η πειθαρχία των πολιτών στους νόμους και εκείνος που τολμά να παραβαίνει αυτούς να τιμωρείται με όλες τις βαρύτερες ποινές, ακόμα και με θάνατο, καταλήγει ο Πλάτων στον «Πολιτικό» να θεωρεί υπέρτερο όλων των καταστάσεων την πειθαρχία στους νόμους, διότι θεωρεί σπάνια την περίπτωση του αγαθού ηγέτη με τόση τελειότητα, πληρότητα και αυτάρκεια, γνωρίσματα τα οποία ανήκουν στο θείο και εκφεύγουν

των ανθρωπίνων δυνατοτήτων.

Διότι ακόμα και οι γιατροί και οι κυβερνήτες πλοίων, που φέραμε ως καλό παράδειγμα πιο πάνω, θα κοιτάζουν από την επιστήμη τους και την τέχνη τους πως θα εξυπηρετήσουν το δικό τους συμφέρον και τη δική τους χρηματική αμοιβή, έστω κι αν φθάσουν στο σημείο να κάνουν κακουργήματα σε βάρος των ασθενών τους ή των επιβατών τους. Γι' αυτούς τους λόγους πρέπει να συντάσσονται νόμοι, οι οποίοι θα προκύπτουν από μία βάση στην οποία θα συμμετέχουν όλες οι κοινωνικές ομάδες, οι φιλόσοφοι, οι πλούσιοι, όλοι οι επαγγελματίες και γενικά όλοι οι πολίτες και στους οποίους νόμους να προσδοθεί η δύναμη των πατρογονικών εθίμων. Σ' αυτούς τους νόμους θα πειθαρχούν οι κυβερνήτες των πλοίων, οι γιατροί για τη θεραπεία των ασθενών τους, αλλά και οι άρχοντες της πόλης. Οι άρχοντες της πόλης θα ορίζονται από τους πολίτες να άρχουν για ένα χρόνο και στο τέλος της θητείας τους υποχρεούνται να λογοδοτούν ενώπιον των δικαστηρίων, εφόσον κάποιος από τους πολίτες κατηγορήσει αυτούς ότι κατά την διάρκεια της θητείας τους δεν κυβέρνησαν σύμφωνα με τους νόμους και με το κατ' έθιμο δίκαιο. Για όσους δε καταδικαστούν, οι ίδιοι οι δικαστές να ορίζουν τις ποινές που θα υποστούν ή το πρόστιμο που πρέπει να πληρώσουν.

Το ίδιο ισχύει για τους γιατρούς και τους κυβερνήτες πλοίων, ακόμα και γι' αυτούς που διδάσκουν είτε τους νέους, είτε τους γέροντες να περιφρονούν τους

⁵² Πλάτων «Πολιτικός» 295c-e, 296a-297c, Επιμέλεια Ευάγγελος Παπανούτσος, Μετάφραση-Σχόλια Ηλίας Λάγιος, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

⁵³ Αριστοτέλης «Πολιτικά» 1302a25, 1302a30-1302b, 1307b30-35, 1308b10-15, Μετάφραση-Σχόλια Νικόλαος Παρίσης, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975

Αυτοί στις ψυχές
των οποίων κυ-
ριαρχούν οι θείοι
νόμοι, δεν έχουν
ανάγκη της επί-
βλεψης των αν-
θρωπίνων.

νόμους, γιατί κανείς δεν πρέπει να είναι πιο σοφός από τους νόμους, οι οποίοι συντάχθηκαν με τόση επιμέλεια και με την εμπειρία όλων μας.

Ακόμα δεν πρέπει να εξαιρείται των συνεπειών του νόμου εκείνος ο ηγέτης, ο οποίος με το πρόσχημα της αναπροσαρμογής ή της ερμηνείας των νόμων, εξυπηρετούσε την αγάπη του για το κέρδος ή την προσωπική του ιδιοτροπία, παρά το ισχύον άριστο περιεχόμενο αυτών. Διότι το κακό που θα έκανε έναντι των νόμων, θα ήταν πολύ χειρότερο από αυτό που υποτίθεται ότι θα έκαναν οι απαρχαιομένες αλλά ισχύουσες διατάξεις των νόμων. Επομένως, καταλήγει ο Πλάτων στον «Πολιτικό», τόσον οι νομοθέτες,

όσον και οι εφαρμοστές των νόμων να μην αφήνουν ποτέ μήτε ένα άτομο, μήτε ένα πλήθος να κάνει οτιδήποτε ενάντια στους νόμους⁵⁴.

Έτσι, από όλη αυτή τη συζήτηση που έκανε ο Πλάτων σχετικά με την νομολογία του στον «Πολιτικό», είδαμε σε ποιες περιπτώσεις θεωρεί τον αγαθό άρχοντα ως πηγή δικαίου. Και αυτός είναι είτε όταν οι αποφάσεις λαμβάνονται για τη συμπλήρωση κενών των νόμων, είτε όταν υπερβαίνει αυτούς για το καλύτερο της κοινωνίας. Αλλά και αυτές τις περιπτώσεις στο τέλος του διαλόγου του δείχνει να τις αποσιωπά, όταν θεωρεί σπάνια την περίπτωση αγαθού και ενάρετου άρχοντα και θέτει όλους, άρχοντες και αρχομένους

⁵⁴ Πλάτων «Πολιτικός» 297d-300c, Επιμέλεια Ευάγγελος Παπανούτσος, Μετάφραση-Σχόλια Ηλίας Λάγιος, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

στην απόλυτη υπακοή στους νόμους, οι οποίοι συντάσσονται από όλες τις κοινωνικές ομάδες της πόλης. Παρατηρείται ακόμα να εισάγει ο Πλάτων στον «Πολιτικό» δημοκρατικές διαδικασίες τόσο για την εκλογή των αρχόντων, όσο και για τη σύνταξη των νόμων, ενώ στο προγενέστερο έργο του την «Πολιτεία», θεωρεί απόλυτη πηγή δικαίου τον ενάρετο και σοφό άρχοντα, ο οποίος νομοθετεί μόνο για το καλό της κοινωνίας.

Αποδεικνύεται λοιπόν ότι και στη νομολογία του ο Πλάτων υπήρξε ένας εξελικτικός φιλόσοφος και μάλιστα με δημοκρατική προοδευτικότητα, η οποία θα μπορούσε να θεωρηθεί περισσότερο εξελιγμένη και από τους σύγχρονους δημοκρατικούς θεσμούς, όταν για τη σύνταξη των νόμων αποφασίζουν όλες οι επαγγελματικές ομάδες, προκειμένου αυτοί να είναι τελειότεροι και καθολικής αποδοχής.

Με το ίδιο πνεύμα της νομολογίας του ο Πλάτων ομιλεί και στο καταληκτικό του έργο στους «Νόμους», στο οποίο πράγματι δείχνει έντονα να διακατέχεται από την ανησυχία της κατάληψης της ηγεσίας της πόλης από διεφθαρμένους ανθρώπους, λέγοντας: είτε άνθρωπος, είτε ολιγαρχία ή δημοκρατία που έχει ψυχή να ορέγεται για τις ηδονές και τις επιθυμίες θέλει να γεμίσει από αυτές χωρίς να μπορεί να σιγάσει αυτά τα πάθη, όταν αυτά τα πάθη κυριαρχήσουν σε άτομο ή στο σύνολο των πολιτών, οι νόμοι θα καταπατηθούν και τρόπος σωτηρίας πλέον δεν υπάρχει.

Αυτά όμως τα πάθη προλαμβάνονται όταν υπάρχουν νόμοι που αποβλέπουν

κατά κύριο λόγο στην καλλιέργεια της αρετής, στη φρόνηση και στην ορθή γνώμη του νου και δευτερευόντως στον έρωτα και στις άλλες επιθυμίες. Γι' αυτούς τους λόγους και για να προλάβει τέτοιες ασθενικές καταστάσεις των αρχόντων, που θα κατέστρεφαν την πόλη, ο Πλάτων στους «Νόμους» σαφώς καθιστά αυτούς ισχυρότερους από τους άρχοντες και από αυτούς πλέον εξαρτά τη σωτηρία ή την καταστροφή της πόλης.

Απεναντίας εάν στην πόλη επιλέγονται οι άριστοι άρχοντες, οι οποίοι πειθαρχούν και στους άριστους νόμους, οι δε νόμοι είναι κυρίαρχοι των αρχόντων και οι άρχοντες δούλοι αυτών των νόμων, τότε στην πόλη αυτή έρχονται όλα τα αγαθά του Θεού⁵⁵.

Αυτή την αφοσίωσή του στους νόμους ο Σωκράτης επισφραγίζει με την άδικη καταδίκη του σε θάνατο, καθόσον έμπρακτα με την παραμονή του έδειξε ότι αποδεχόταν την ισχύ τους, αν και οι νόμοι επέτρεπαν τη λογική μετάπεισή τους και επομένως την αναπροσαρμογή τους, αλλά ο Σωκράτης τίποτα δεν έπραξε γι' αυτό⁵⁶.

Μία αναπροσαρμογή των νόμων θεωρεί ο Πλάτων και εδώ στους «Νόμους» αναγκαία μεν προς συμπλήρωση των ελλείψεων και εκσυγχρονισμό των νόμων, πλην όμως θεωρεί επίσης και πολύ δύσκολο έργο. Και είναι δύσκολο έργο διότι η αλλαγή των νόμων, που πλέον έχουν γίνει έθιμο, προσκρούει σύμφωνα με τη σύγχρονη πολιτική επιστήμη, επάνω σε κατεστημένες νοοτροπίες και συμφέροντα των πολιτών. Ακριβώς λόγω αυτών των δυσκολιών οι αλλαγές αυτές απαιτούν καλή

⁵⁵ Πλάτων «Νόμοι» 688b, 714a, 716a, 715d, Πρόλογος, Κ.Δ. Γεωργούλης, Μετάφραση-Σχόλια Κων/νος Φίλιππας, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

⁵⁶ Πλάτων «Κρίτων» 51e, Μετάφραση-Σχόλια Κ.Θ. Αραπόπουλος, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

μελέτη και σχεδιασμό, συνεχή ενημέρωση των πολιτών ώστε να αποδεχθούν την αλλαγή, διαρκή έλεγχο της αποτελεσματικότητας αυτής, ώστε να λαμβάνονται εγκαίρως διορθωτικές αποφάσεις, εάν απαιτηθεί, και τέλος, βασική προϋπόθεση είναι ο σοφός και τολμηρός ηγέτης, όπως είδαμε παραπάνω στον «Πολιτικό». Τις ίδιες απόψεις θα παρουσιάσει και εδώ στους «Νόμους» ο Πλάτων, ότι, δηλαδή, δεν υπάρχει άλλος τρόπος για να μεταβάλλει ευκολότερα και γρηγορότερα μία πόλη τους νόμους από το να έχει ως άρχοντα έναν χαρισματικό, σώφρονα, σοφό αλλά θαρραλέο «τύραννο» και συγχρόνως την καλή τύχη του αρίστου νομοθέτη, προκειμένου η πόλη να γίνει ευδαιμονέστερη από αυτή την αλλαγή. Αφού με τόλμη διατυπώνει καταρχάς ο Πλάτων αυτή τη θέση, στη συνέχεια όμως ανακαλεί λέγοντας πως διατυπώθηκε ένας μύθος κατά τον τρόπο που λέγονται οι χρησμοί. Αλλά επειδή είναι απαραίτητη στην αλλαγή των νόμων η συναίνεση των πολιτών και για να μη θεωρηθεί κατώτερη η πόλη από «τυραννικούς» νόμους, διορθώνει την παραπάνω άποψή του, περί επιβολής της αλλαγής, με το να προτείνει ο νομοθέτης κι άλλες εναλλακτικές αλλαγές νόμων και από αυτές ας επιλέξουν οι πολίτες τον καλύτερο.

Όσον αφορά τον τρόπο σύνταξης των νόμων, ο Πλάτων προτείνει όπως κάθε νόμος περιλαμβάνει δύο τμήματα: το πειστικό και το επιτακτικό.

Το πρώτο αποτελεί το προσίμιο του νόμου και έχει πραγματικό και φιλότιμο χαρακτήρα, το δε άλλο αποτελεί το άκραιο και ανελεύθερο τμήμα αυτού. Με τη σύνταξη αυτή των νόμων, ο Πλάτων αποβλέπει, με το πειστικό τμήμα να

συμμορφώσει τον πολίτη δια της πειθούς γι' αυτά που ακολουθούν στον επιτακτικό, το οποίο περιλαμβάνει τιμωρίες και αυστηρές ποινές γι' αυτούς που ήθελαν να παραβούν τους νόμους.

Με τον τρόπον αυτό σύνταξης των νόμων, ο Πλάτων δύναται να θεωρηθεί πρόδρομος της σύγχρονης αρχής της επιείκειας, η οποία αποβλέπει στην ψυχο-πνευματική επανόρθωση του «αμαρτήσαντος» πολίτη.

Τελικά ο Πλάτων θα θεωρήσει φρούρους της αρετής της δικαιοσύνης τους νόμους, αλλά και τους νομοφύλακες δικαστές, οι οποίοι και αυτοί επιλέγονται από τους πλέον άριστους και δικαιοτάτους στο ήθος των αρετών τους.

Κλείνει ο Πλάτων τις σκέψεις του στους «Νόμους» λέγοντας ότι όλη αυτή η νομολογία γράφηκε για τους ανθρώπους εκείνους που αποκλίνουν από τον θείο νόμο, καθόσον αυτοί στις ψυχές των οποίων κυριαρχούν οι θείοι νόμοι, δεν έχουν ανάγκη της επίβλεψης των ανθρωπίνων⁵⁷.

➡ Η Ανδρεία

Εάν η δικαιοσύνη και η σωφροσύνη με την καθοδήγηση της φρόνησης ενεργούν για την αρμονία κάθε ανθρώπου και της κοινωνίας ως συνόλου, η αρετή της ανδρείας δημιουργεί και εξασφαλίζει έμπρακτα την έκφραση και την εξέλιξη όλων των άλλων αρετών, διότι η αρετή της ανδρείας είναι συνυφασμένη με την πράξη και τη δραστηριότητα και όπως είναι γνωστό, μόνο υπ' αυτές τις συνθήκες θα υπάρχει και δημιουργικό αποτέλεσμα στις ενέργειές μας. Για να έχουμε όμως αυτό το δημιουργικό αποτέλεσμα, η ανδρεία

⁵⁷ Πλάτων «Νόμοι» 711c, 712a, 716a, 722e, 739a, 770b, 790b, 875d, 935c, 948c, Πρόλογος Κ.Δ. Γεωργούλης, Μετάφραση-Σχόλια Κων/νος Φιλίππας, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

είναι απαραίτητο να συνοδεύεται από τη φρόνηση, ενώ θα ήταν θεία δωρεά η συνοδεία της και από τις άλλες αρετές.

Αυτός εξ' άλλου εκτιμάται ότι είναι ο λόγος που ο Πλάτων θέτει κατά σειρά τις θεμελιώδεις αυτές αρετές με πρώτη τη φρόνηση και τελευταία την ανδρεία,

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι άλλοι αποκτούν την ανδρεία τους στις ηδονές, άλλοι στα βάσανα, άλλοι στις επιθυμίες κι άλλοι στους φόβους. Όλοι αυτοί είναι ανδρείοι.

προκειμένου να δείξει ότι οποιαδήποτε απόφαση για πράξη του ανθρώπου -αλλά και πολύ περισσότερο για τον ηγέτη- περνά καταρχήν από την ορθοκρισία της λογικής και διερχόμενη από τη σωφροσύνη του ενεργεί με δικαιοσύνη.

Για τον ορισμό όμως της ανδρείας ο Πλάτων έχει μιλήσει σε διάφορα έργα του, ιδιαίτερα όμως κάνει λόγο στον «Λάχη» και μάλιστα σε έναν αριστοτεχνικό διάλογο, του οποίου αξίζει να αναφέρουμε αποσπάσματα, λόγω των στροφών του διαλόγου για τον ορισμό της ανδρείας, αλλά και διότι περιγράφονται και στρατιωτικοί επιχειρησιακοί ελιγμοί, οι οποίοι παρουσιάζουν ενδιαφέρον ακόμα και σήμερα.

Έτσι, στο έργο του «Λάχης» δίδεται ως πρώτος ορισμός ότι ανδρείος είναι ασφαλώς αυτός που μένει στη θέση του και πολεμά τον εχθρό.

Επ' αυτού όμως εγείρεται ένσταση με το ερώτημα: αλλά τότε πως χαρακτηρίζεται αυτός που φεύγοντας και όχι μένοντας πολεμά τον εχθρό; Φέροντας ως παράδειγμα τους Σκύθες που λένουν ότι το

ίδιο πολεμούν και υποχωρώντας και καταδιώκοντας. Ενώ ακόμα γίνεται αναφορά και στον Όμηρο, ο οποίος επαινώντας το ιππικό του Αινεία, είπε πως ξέρουν την πολεμική τέχνη: «επάνω-κάτω σαν αετοί να κυνηγούν και να φεύγουν».

Διευκρινίζεται όμως στο διάλογο ότι η τακτική αυτή αφορά το ιππικό και όχι το πεζικό που μένει στις θέσεις του για να πολεμά. Ανατρέπεται όπως και για το πεζικό ο παραπάνω ισχυρισμός με το ιστορικό παράδειγμα της μάχης των Πλαταιών, όπου το πεζικό των Λακεδαιμονίων δεν έμεινε στη θέση του για να πολεμά, αλλά υποχώρησαν και όταν διασπάσθηκαν οι γραμμές των Περσών, επέστρεψαν με ελιγμό όπως οι ιππείς και έτσι κέρδισαν εκείνη την μάχη.

Αυτός ο διάλογος αποκαλύπτει καταρχάς και επιβεβαιώνει ότι η αρετή της ανδρείας σε έναν ηγέτη πρέπει απαραίτητα να συνοδεύεται από την εφευρετικότητα και από την ευελιξία της φρόνησης, ώστε το αποτέλεσμα ενός αγώνα να είναι νικηφόρο. Ενώ απεναντίας η εγωϊστική εμμονή του ηγέτη σε ένα σχέδιο αγώνα, όσο και ανδρεία να δείχνει αυτή η απόφαση, μπορεί να αναδειχθεί καταστροφική, εάν δεν υπάρχει ευελιξία και αναπροσαρμογή στις σκέψεις και στις αποφάσεις του ηγέτη.

Αυτός ο διάλογος δείχνει ακόμα από πλευράς εφαρμογής των αρχών της στρατιωτικής τέχνης ότι παραμένουν οι ίδιοι ελιγμοί ενός σύγχρονου πολέμου, παρά τη σημερινή εξέλιξη των πολεμικών μέσων. Έτσι, με τη φράση του διαλόγου *υποχωρώντας και καταδιώκοντας*, μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι αναφέρεται στον ελιγμό της υποχώρησης που ισχύει και σήμερα προκειμένου να αναληφθεί μία αντεπίθεση εναντίον του εχθρού στον κατάλληλο χώρο και χρόνο.

Παρατηρείται ακόμα ότι από τότε, όπως και σήμερα χρησιμοποιείται το πεζικό και

το ιππικό στις φάσεις του αγώνα ανάλογα με τη σύνθεσή τους. Το μεν ιππικό κυρίως να καταδιώκει, το δε πεζικό σε στατικούς, κατά κύριο λόγο, αγώνες προκειμένου με την άμυνά του να διατηρεί τα εδάφη. Πλην όμως σήμερα, λόγω της τεχνικής εξέλιξης, αμφότερα έχουν γίνει μηχανοκίνητα αυξάνοντας την ευελιξία χρήσης αυτών κατά τις φάσεις ενός αγώνα, χωρίς όμως να αλλοιωθεί ο κύριος ρόλος του καθένα από αυτά.

Ο διάλογος αυτός διεξάγεται μεταξύ του Σωκράτη και του Λάχη, στον οποίο ανήκει και ο παραπάνω ορισμός της ανδρείας. Πλην όμως ο Σωκράτης για να διευρύνει την έννοια της ανδρείας επεμβαίνει και απευθυνόμενος προς τον Λάχη λέει: θα ήθελα να σε ρωτήσω όχι μόνο για τους ανδρείους στον πόλεμο, αλλά και για 'κείνους που είναι ανδρείοι στους κινδύνους της θάλασσας και για όσους είναι ανδρείοι σε ασθένειες και σε φτώχειες ή και στην πολιτική ζωή και πάλι ακόμα, όχι μόνο για όσους είναι ανδρείοι σε βάσανα ή φόβους, αλλά και για 'κείνους που είναι εγκρατείς στη μάχη, στις επιθυμίες ή τις ηδονές, είτε μένοντας όρθιοι στη θέση τους, είτε φεύγοντας και γυρίζοντας επιθετικοί, όπως συμβαίνει και στους ανδρείους του πολέμου.

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι όλοι αυτοί είναι ανδρείοι, αλλά άλλοι στις ηδονές, άλλοι στα βάσανα, άλλοι στις επιθυμίες κι άλλοι στους φόβους αποκτούν την ανδρεία τους. Ενώ αντιθέτως όταν υποκύπτουν στους παραπάνω πειρασμούς χαρακτηρίζονται ως δειλοί. Έτσι, με το άνοιγμα αυτό στο διάλογο διατυπώνεται ένας δεύτερος ορισμός της ανδρείας, που είναι η με φρόνηση καρτερία προκειμένου τα αποτελέσματα από αυτή να είναι καλά κα αγαθά, ειδάλλως χωρίς φρόνη-

ση είναι κακή και βλαβερή. Αλλά και επ' αυτού του ορισμού εγείρεται ένσταση, η οποία υποστηρίζει ότι ανδρείοι είναι και αυτοί που διακινδυνεύουν και καρτερούν με λιγότερη φρόνηση από τους άλλους, αλλά έχουν τα ίδια αποτελέσματα. Εδώ ο διάλογος με τον Λάχη για τον ορισμό της ανδρείας έφθασε σε κάποιο αδιέξοδο και με την εξαιρετική τέχνη που διακρίνει ιδιαίτερα τους διαλόγους του Πλάτωνα, εισέρχεται σ' αυτόν ο Νικίας με ένα τρίτο ορισμό, στον οποίο συνδέει την ανδρεία με τη γνώση, προκειμένου αυτή να έχει καλά αποτελέσματα και ορίζει την ανδρεία ως σοφία. Και θα εξηγήσει λέγοντας ότι η σοφία αυτή είναι να γνωρίζεις καλά τα δεινά αλλά και θαρραλέα πράγματα και στον πόλεμο και σε όλα τα άλλα. Απεναντίας η από άγνοια αφοβία των δεινών δεν έχει σχέση με την αρετή της ανδρείας. Και πάλι ο Σωκράτης επεμβαίνοντας και σ' αυτόν τον ορισμό της ανδρείας από τον Νικία λέει ότι: η ανδρεία δεν περιορίζεται μόνο στη γνώση των δεινών και θαρραλέων πραγμάτων, αλλά η γνώση επεκτείνεται και αφορά όλα τα καλά και τα κακά σε οποιοδήποτε χρόνο.

Έτσι, και από τον ανδρείο άνθρωπο δεν θα έλειπε οποιοδήποτε από τα άλλα μέρη της αρετής, δηλαδή η φρόνηση, η σωφροσύνη, η δικαιοσύνη και η οσιότητα, αφού σ' αυτόν τον άνθρωπο ταιριάζει να ξεχωρίζει με προσοχή τα δεινά από τα μη δεινά και να επωφελείται τα αγαθά, μια και γνωρίζει να αναστρέφεται ορθά με αυτά τα πράγματα. Δείχνει με αυτές τις συνεχείς αναφορές των ορισμών ο Πλάτων ότι η αρετή δεν ορίζεται και πράγματι ο διάλογος αυτός τελειώνει με τη διαπίστωση από τον ίδιο τον Σωκράτη ότι δεν έγινε δυνατός ο προσδιορισμός της αρετής της ανδρείας⁵⁸.

⁵⁸ Πλάτων «Λάχης» 190e-191c, 191d-e, 192c-d, 193d, 194d-e, 195a, 199 b-e, Μετάφραση-Σχόλια Β, Τατάκης-Ηλ. Λάγιος, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

Με αυτή την κατάληξη στο πρώιμο αυτό έργο του ο Πλάτων προφανώς δεν δηλώνει κάποια πραγματική αδυναμία να ορισθεί η αρετή της ανδρείας, αλλά θέλει να τονίσει τις πολύπτυχες πλευρές αυτής, που αφορούν κάθε μορφή δραστηριότητας του ανθρώπου και στις οποίες ο άνθρωπος πρέπει να αναδεικνύεται ανδρείος προκειμένου να απολαμβάνει τα αγαθά αποτελέσματά της. Αυτός ο ισχυρισμός αποδεικνύεται από τις παρεμβάσεις του τις οποίες κάνει στους ορισμούς περί ανδρείας των συνομιλητών του, τους οποίους διευρύνει και γενικεύει σε εφαρμογές του περιεχομένου της ανδρείας, χωρίς να απορρίπτει αυτούς καθόσον αποτελούν πράγματι ορισμένες πτυχές αυτής. Αυτή η αποφυγή ορισμού της αρετής της ανδρείας θα παρατηρηθεί και στα μεταγενέστερα έργα του Πλάτωνα, μη παύοντας να αναφέρεται σε περιπτώσεις και πτυχές που χαρακτηρίζουν μεν την ουσία της, όχι όμως στο σύνολό της. Έτσι, και στους «Νόμους» θα επαναλάβει ότι η ανδρεία χαρακτηρίζεται σαν αντοχή στους φόβους και στις λύπες ή στις επιθυμίες και στις ηδονές και σε μερικούς τρομερά κολακευτικούς λόγους, που κάνουν να μαλακώνουν σαν το κερύ τις καρδιές, ακόμα κι εκείνων που θεωρούνται αυστηροί.

Αυτή όμως η ανδρεία, θα πει εδώ ο Πλάτων, καλλιεργείται με την κατάλληλη αγωγή που οι νόμοι θα ορίζουν, ώστε από την νεανική τους ηλικία οι πολίτες να εξασκηθούν να νικούν και να αναδεικνύονται θαρραλέοι απέναντι στους φόβους, στις λύπες, στις ηδονές και σε όλα αυτά. Συνιστά δε να γνωρίζουν επίσης από τη νεανική ηλικία τους

φόβους, τις λύπες και τις ηδονές στο μέτρο της εγκράτειας, προκειμένου ο κάθε πολίτης να μην περιπέσει σε ακόμα πιο δυσάρεστες καταστάσεις εξάρτησης και δουλείας, αλλά με την ενσυνείδητη εξοικείωση σ' όλα αυτά να διατηρήσει την αυτοκυριαρχία του και την αυτοδυναμία του.

Αρχές τις οποίες γνωρίζει ο Στρατός, αλλά συνιστά και η Ψυχολογία.

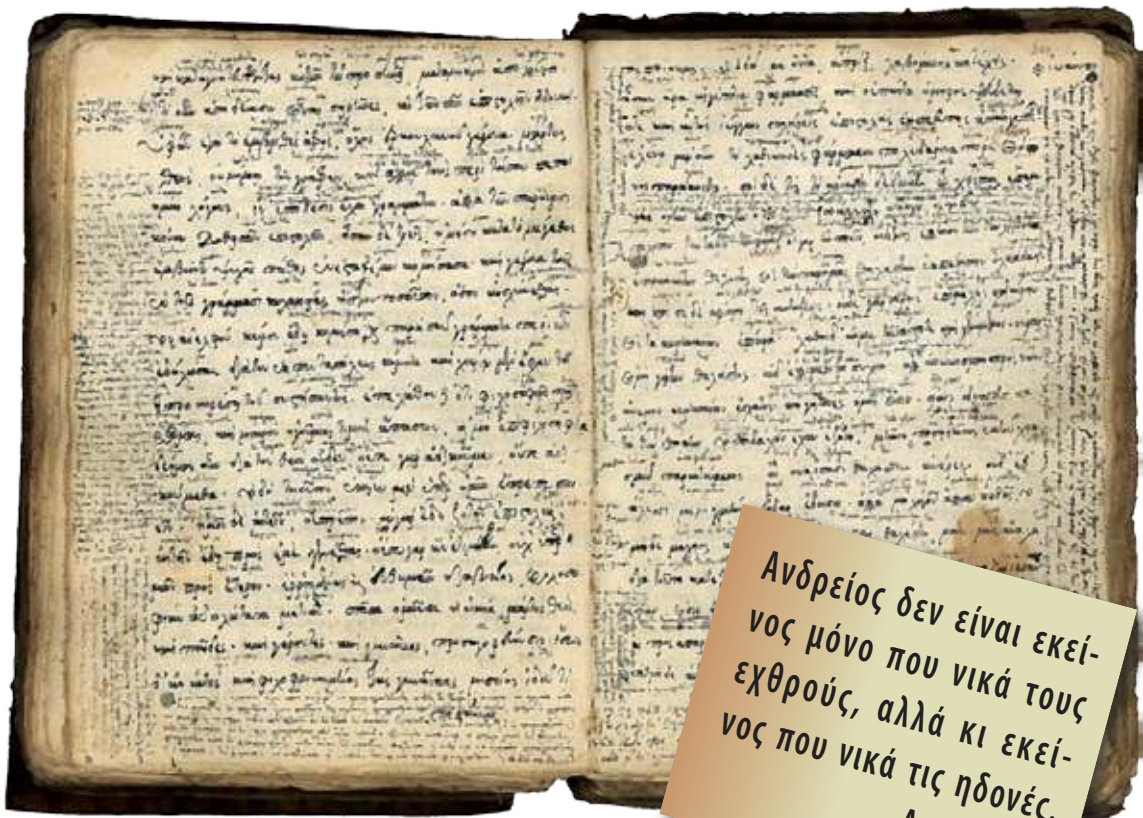
Μία αγωγή καλλιέργειας της ανδρείας στην οποία ιδιαίτερη βαρύτητα δίδεται για τη διαμόρφωση τους ήθους του Στρατιωτικού Αρχηγού, την αξία της οποίας και ο Πλάτων τονίζει από τα χρόνια εκείνα λέγοντας ότι δεν είναι κατάλληλος για Στρατιωτικός Αρχηγός αυτός που είναι δειλός και καταλαμβάνεται από φόβους έναντι των κινδύνων, έστω κι αν κατέχει άριστα την πολεμική τέχνη. Ακόμα δε χειρότερα χαρακτηρίζεται ως τιποτένιος όταν είναι δειλός και επιπλέον ούτε την πολεμική τέχνη κατέχει.

Επομένως ο Στρατιωτικός Αρχηγός, καταλήγει ο Πλάτων, πρέπει να είναι ανδρείος, διότι είναι αλήθεια ότι αυτός ποτείται τουλάχιστον πολύ λιγότερο στους φόβους από αυτόν που είναι δειλός⁵⁹.

Άρα, συμπεραίνει ο Πλάτων, στην κοινωνία ηγούνται αυτοί που είναι ανδρείοι και οι άλλοι που είναι λιγότερο ανδρείοι ακολουθούν. Μία πόλη δε χαρακτηρίζεται δειλή ή ανδρεία, παρατηρώντας και μελετώντας μόνο την τάξη εκείνη των πολιτών που είναι εξουσιοδοτημένη να κάνει πολέμους και εκστρατείες για να την υπερασπισθεί. Σε αυτούς δε τους πολίτες η αγωγή προς καλλιέργεια της ανδρείας πρέπει να έχει τόσο βαθιές ρίζες, ώστε να μη φεύγει από τις δοκιμασίες, αλλά να έχει ριζώσει στην ψυχή τους σταθερά και

⁵⁹ Πλάτων «Νόμοι» 633d, 634b-635d, 639b, 640a, Πρόλογος Κ.Δ. Γεωργούλης, Μετάφραση-Σχόλια Κων/νος Φίλιππας, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

Ανδρείος δεν είναι εκείνος μόνο που νικά τους εχθρούς, αλλά κι εκείνος που νικά τις ηδονές.
Δημόκριτος

μόνιμα η αρετή της ανδρείας⁶⁰.

Αλλά για την ανδρεία και στο ίδιο πνεύμα με τον Πλάτωνα μίλησαν και άλλοι φιλόσοφοι, όπως ο Δημόκριτος ο οποίος αποφθεγματικά λέει ότι: η ανδρεία κάμνει τις συμφορές μικρότερες και ότι ανδρείος δεν είναι εκείνος μόνο που νικά τους εχθρούς, αλλά κι εκείνος που νικά τις ηδονές⁶¹.

Αναλυτικότερα όμως θα μιλήσει για την ανδρεία ο Αριστοτέλης, ο οποίος μάλιστα θα ορίσει αυτή - όπως και τις άλλες αρετές - ως τη μεσότητα μεταξύ φόβου και θάρρους. Ορίζει δε τον φόβο ως το συναίσθημα εκείνο το οποίο γεννάται από την αναμονή ενός κακού και των οποίων το χειρότερο είναι ο θάνατος. Γι' αυτό και οι ανδρείοι κατ' εξοχήν αναδεικνύονται

στον πόλεμο, όπου ο κίνδυνος είναι μέγιστος αλλά και ένδοξος συγχρόνως. Είναι φυσικό και ο ανδρείος να φοβάται κάτι το τρομερό που είναι πέραν των δυνάμεών του, πλην όμως παραμένει ατρόμητος χάριν του καλού και του ωραίου της ανδρείας, τα οποία εμπνέουν θάρρος και εμπιστοσύνη σε κάθε λογικό άνθρωπο. Ενώ όταν το θάρρος υπερβαίνει το μέτρο του λογικού ανθρώπου, τότε αυτό χαρακτηρίζεται ως θρασύτητα. Ο δε υπερβολικός φόβος χαρακτηρίζεται ως δειλία και προκαλεί οδύνη σε κάθε άνθρωπο. Επιπλέον δε κάθε ανδρείος είναι και εύελπις, διότι το θάρρος αυτό καθαυτό γεννάται από την αισιοδοξία και την καλή ελπίδα που

⁶⁰ Πλάτων «Πολιτεία» 429b-430b, 564b, Μετάφραση-Σχόλια Κ.Δ. Γεωργούλης, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 1963.

⁶¹ Κ.Δ. Γεωργούλης «Δημόκριτος» Αποσπάσματα 213, 214, Σελίδα 243. Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό «Ηλίου», Τόμος Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα, Αθήνα.

διακατέχει την ψυχή του ανθρώπου και ιδιαίτερα του ηγέτη.

Επίσης, όπως ο Πλάτων υποστηρίζει ότι η αρετή της ανδρείας καλλιεργείται με τη νόμιμη αγωγή, έτσι και ο Αριστοτέλης θα χαρακτηρίσει την ανδρεία ως εμπειρία, ως αποτέλεσμα μάθησης σε διάφορα πεδία, καθόσον άλλοι είναι ανδρείοι σ' αυτό το πεδίο, άλλοι στο άλλο, οι δε στρατιώτες στον πόλεμο.

Γι' αυτό τον λόγο οι στρατιώτες, χάρη στην εμπειρία τους και στην άσκησή τους -λέει ο Αριστοτέλης- είναι ικανότατοι να προξενούν κακό στον εχθρό χωρίς αυτοί να υφίστανται κάτι τέτοιο. Αλλά δεν συμβαίνει το ίδιο με τους μισθοφόρους στρατιώτες, οι οποίοι γίνονται δειλοί όταν ο κίνδυνος φθάνει στο κατακόρυφο ή όταν υστερούν σε μαχητική ισχύ από τον εχθρό, ενώ οι στρατιώτες θητείας μένουν στις θέσεις τους και αποθνήσκουν χάριν του ωραίου της ανδρείας και των υψηλών ιδανικών, τα οποία έχουν παγιωθεί με την αγωγή στη λογική του κάθε πολίτη⁶².

Αν όμως ο Αριστοτέλης προσδιόρισε γενικά την ανδρεία ως τη μεσότητα του θάρρους και του φόβου και χαρακτήρισε και το περιεχόμενο της ουσίας αυτής ως ωραίο και ο Πλάτων, ύστερα από την πολύπλευρη έρευνα για τον προσδιορισμό αυτής στα διάφορα πεδία της, θα καταλήξει σε κάποιο τελικό συμπέρασμα, το οποίο δύναται να χαρακτηριστεί και ως ο ορισμός αυτής. Έτσι, ο Πλάτων θα συμπληρώσει τις σκέψεις του Αριστοτέλη λέγοντας ότι για να μπορεί ο κάθε πολίτης να πειθαρχεί στην αγωγή, που οι νόμοι προσφέρουν, χάριν της ανδρείας, πρώτα πρέπει να κυβερνά τον εαυτό του με

θεική φρονιμάδα και τότε αναδεικνύεται σε άριστο αρχηγό. Καθόσον εκείνος που θα κατορθώσει να άρχει πρώτα του εαυτού του, θα έχει μάθει και τους άλλους να άρχει⁶³.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ: ΤΟ ΑΓΑΘΟ ΚΑΙ Η ΑΡΕΤΗ

Από την ανάπτυξη των απόψεων του Πλάτωνα περί αρετής είδαμε ότι αφενός μεν δεν είναι δυνατός ο προσδιορισμός αυτής στο σύνολό της, παρά μόνο σε τμήματά της τα οποία και βιώνονται και αφετέρου ότι ο Πλάτων εντάσσει τις αρετές, αδιαχώριστα στην έννοια του αγαθού. Επίσης, ο Πλάτων δεν απαρνείται τη χαρά των ηδονών, πλην όμως θέτει αυτές υπό τον έλεγχο της φρόνησης. Οι απόψεις του όμως αυτές αμφισβητούνται από τον Φίληβο, ο οποίος δέχεται για όλα τα ζωντανά όντα ότι αγαθό είναι αποκλειστικά η χαρά, η ηδονή και η ευχαρίστηση και όσα ανήκουν σ' αυτές τις κατηγορίες.

Βέβαια ο Πλάτων δεν συμφωνεί και προτάσσει ως αγαθό τη φρόνηση, τη νόηση, τη μνήμη και γενικά όσα συγγενεύουν με αυτά. Αλλά με την πρόοδο του διαλόγου διαπιστώνεται ότι αγαθόν από μόνο του είναι κάποιο άλλο καλύτερο και από τα δύο. Και αυτό διότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να αισθανθεί τη χαρά των ηδονών από μόνες τους χωρίς την κρίση της φρόνησης, αλλά ούτε μπορεί να ζει με μόνη την φρόνηση χωρίς την συμμετοχή των συναισθημάτων που προκαλούν οι ηδονές, αλλά και οι λύπες. Επομένως το αγαθό είναι κάτι το τέλειο και το αυτάρκες, το οποίο βέβαια κάθε ύπαρξη επιδιώκει να κάνει βίωμά της. Άρα, ούτε η φρόνηση ούτε η ηδονή από μόνα τους είναι αγαθά,

⁶² Αριστοτέλης «Ηθικά Νικομάχεια» Βιβλίο 3^ο Κεφάλαια 9, 10, 11, 12-15, Μετάφραση-Σχόλια Ανδρέας Δαλέζιος, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

⁶³ Πλάτων «Πολιτεία» 388d, 412c, 590d, Μετάφραση-Σχόλια Κ.Δ. Γεωργουλής, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 1963.

- Το καταληκτικό αυτό απόφθεγμα του Πλάτωνα αποτελεί σήμερα την προμετωπίδα της Στρατιωτικής Σχολής των Ευελπίδων.

εφόσον και το ένα και το άλλο χωριστά στερούνται από αυτάρκεια και από τη δύναμη της επάρκειας και της τελειότητας. Επομένως, εάν δεν μπορεί η έννοια του αγαθού να προσδιορισθεί σε μία μονάχα μορφή του, ας προσεγγίζουμε αυτό σε μία σύμμετρη και αρμονική και ωραία σύνθεση των μερών αυτού⁶⁴. Σε αυτήν όμως την σύνθεση των μερών ως αγαθό κατά Πλάτωνα, ο Αριστοτέλης θα δώσει μία πρακτική διάσταση και θα τοποθετήσει το αγαθό στον κοινό χαρακτήρα των μερών αυτού και αυτός ο κοινός χαρακτήρας είναι ο σκοπός της ζωής του ανθρώπου.

Αλλά και οι σκοποί δεν είναι τέλειοι, ως τελειότερος όμως θεωρείται η ευδαιμονία των ανθρώπων, η οποία αποτελεί και ύψιστον αγαθό⁶⁵. Μία όμως ευδαιμονία των ανθρώπων η οποία προκύπτει από την ενάρτη ευπραξία και ευζωία αυτών, η οποία όμως είναι γενικά σύμφωνη με τις Πλατωνικές αντιλήψεις περί αγαθού και αρετής.

Και πράγματι οι Αριστοτελικές και οι Πλατωνικές αντιλήψεις περί αγαθού και αρετής βρίσκονται στην ίδια κατεύθυνση, πλην όμως διαφοροποιούνται ως προς τους προσδιορισμούς αυτών.

Ο Αριστοτέλης, όπως είδαμε, ορίζει τις αρετές ως μία μεσότητα, το δε αγαθό προσδιορίζει στην ευδαιμονία ως σκοπό της ζωής του ανθρώπου, προσδίδοντας έτσι και στις δύο έννοιες έναν πραγματικό και συνάμα πρακτικό ορισμό αυτών για την ζωή του ανθρώπου.

Ενώ ο Πλάτων αντιθέτως, τόσο την έννοια της αρετής αδυνατεί να ορίσει στο σύνολό της, όσο και την έννοια του αγαθού θεωρώντας το ως κάτι το τέλειο και αυτάρκες, που δεν μπορεί να κατακτήσει ο άνθρωπος σ' αυτό τον απόλυτο βαθμό.

Άρα, κατά τον Πλάτωνα τόσο το αγαθό όσο και η αρετή στην ολότητά τους εκφράζουν κάτι το απόλυτο, που ο άνθρωπος αδυνατεί να συλλάβει, δύναται όμως να ορίζει και να βιώνει μόνο συνθέσεις των μερών αυτών, ώστε να είναι ενάρτεος και ευδαίμων στη ζωή του.

Ενώ από την άλλη πλευρά οι έννοιες της αρετής και του αγαθού στην ολότητά τους, θα αποτελούν ένα διαχρονικό ιδανικό σκοπό του ανθρώπου προς κατάκτησή του, προκειμένου αυτός με τη συνεχή εξέλιξή του να καταστεί τέλειος και αυτάρκης.

Μετά από όλα αυτά που εκτέθηκαν περί αρετής μπορεί να διατυπωθούν τα επιγράμματα ότι: ο ενάρτεος άνθρωπος είναι και αγαθός και ακόμα βιώνει σε ευδαιμονία. Η δε σύνθεση των αρετών της φρόνησης, της σωφροσύνης, της δικαιοσύνης και της ανδρείας στην προσωπικότητα του ηγέτη αποτελεί πράγματι θεία δωρεά, όπως λέει και ο Πλάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

📖 Βλέπε στις υποσημειώσεις του παρόντος άρθρου.

⁶⁴ Πλάτων «Φίληβος» 11b, 20c-22a, 22e, 66a-67a, 64e-65a, Μετάφραση-Σχόλια Μ. Ανδρόνικος, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

⁶⁵ Αριστοτέλης «Ηθικά Νικομάχεια» 1096b15-20, 1096b25-35, 1097a15-30, Μετάφραση-Σχόλια Ανδρέας Δαλέζιος, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1975.

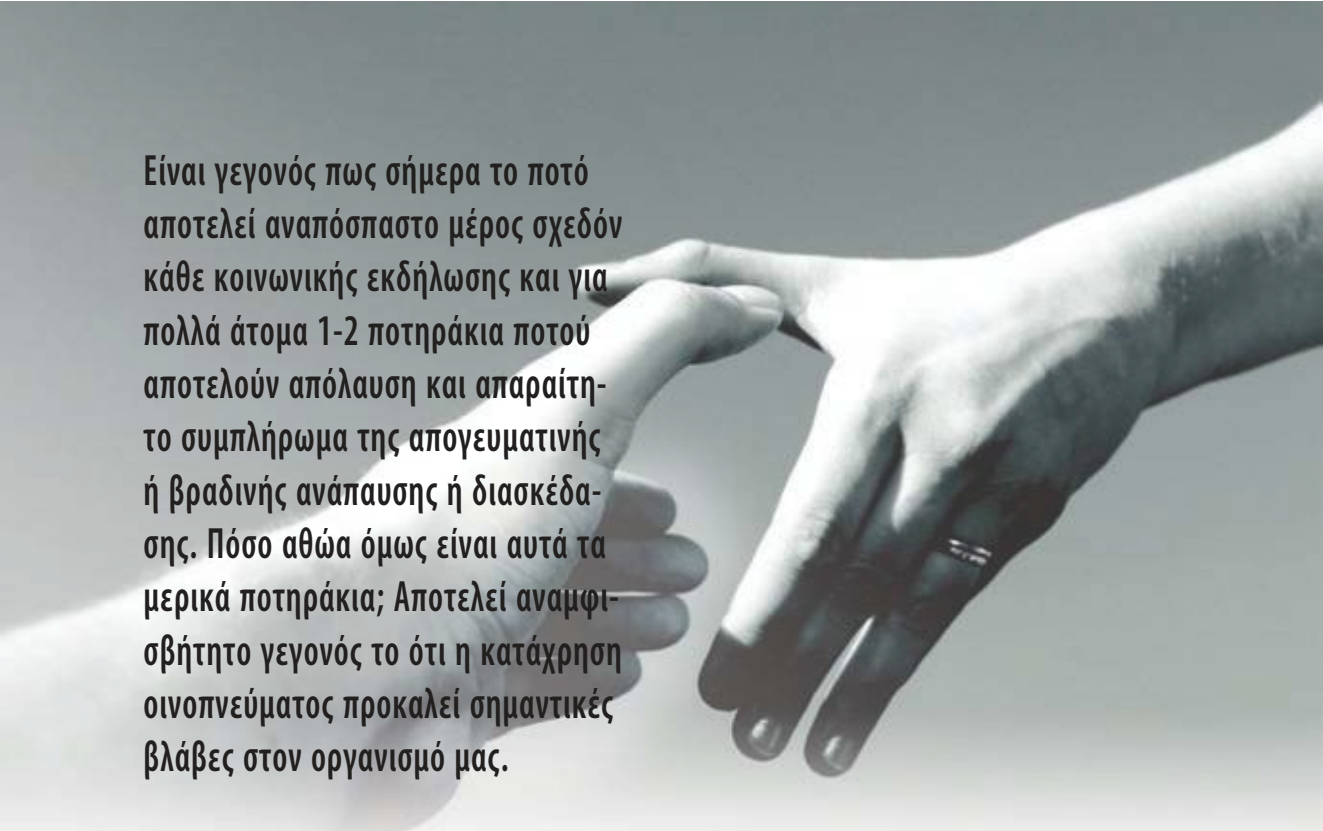
ΑΛΚΟΟΛ

**Κατά πόσο τελικά ωφελεί ή βλάπτει
η κατανάλωση οινοπνευματωδών ποτών;**

ΚΕΙΜΕΝΟ: Αθανάσιος Παπανδρέου,
Φαρμακοποιός - Τοξικολόγος, Επιστημονικός Συνεργάτης
του Οφθαλμολογικού Ινστιτούτου Αθηνών

«Στην υγεία μας»!

Μια συνηθισμένη ευχή που συνοδεύει κάθε ποτήρι ποτού είτε αυτό πίνεται περιστασιακά με την ευκαιρία κάποιας κοινωνικής εκδήλωσης, είτε αυτό αποτελεί μέρος μιας σημαντικής ποσότητας που καταναλώνουν ορισμένοι. Πόση δόση αλήθειας όμως υποδηλώνει η ευχή αυτή; Και κατά πόσο θετικά ή αρνητικά μπορεί να επηρεάσει το αλκοόλ την υγεία μας;

Είναι γεγονός πως σήμερα το ποτό αποτελεί αναπόσπαστο μέρος σχεδόν κάθε κοινωνικής εκδήλωσης και για πολλά άτομα 1-2 ποτηράκια ποτού αποτελούν απόλαυση και απαραίτητο συμπλήρωμα της απογευματινής ή βραδινής ανάπαυσης ή διασκέδασης. Πόσο αθώα όμως είναι αυτά τα μερικά ποτηράκια; Αποτελεί αναμφισβήτητο γεγονός το ότι η κατάχρηση οινοπνεύματος προκαλεί σημαντικές βλάβες στον οργανισμό μας.

ΛΟΓΙΚΗ ΧΡΗΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΧΡΗΣΗ

Είναι αδύνατον να πούμε πόση ποσότητα αλκοόλ μπορούμε να καταναλώσουμε χωρίς να έχουμε ανεπιθύμητες ενέργειες από τον οργανισμό μας.

Υπάρχει μια πολύ λεπτή γραμμή που χωρίζει τους λογικούς χρήστες από τους καταχρήστες οινοπνεύματος. Επίσης θα πρέπει να γνωρίζουμε ότι η αλκοόλη ανήκει στην κατηγορία των φαρμάκων που προκαλούν εθισμό και ότι μαζί με τον καπνό και τον καφέ (τα αποκαλούμενα και αποδεκτά "κοινωνικά δηλητήρια") αποτελούν τις ουσίες με την εντονότερη, νόμιμη κατάχρηση σε όλον τον κόσμο.

Επειδή οι βλάβες που προκαλεί το οινόπνευμα στον οργανισμό μας είναι δοσοεξαρτώμενες, επίσημοι Οργανισμοί Υγείας έχουν καθορίσει τα επιτρεπόμενα όρια κατανάλωσης αλκοόλ πάνω από τα οποία οι κίνδυνοι ανεπιθύμητων

ενεργειών αυξάνονται σημαντικά.

Οι Οργανισμοί αυτοί, με βάση συγκεκριμένα δεδομένα, προχώρησαν στην καθιέρωση των μονάδων αλκοόλης. Πιο συγκεκριμένα, μια μονάδα περιέχει 7,9 γρ. οινοπνεύματος και η ποσότητα αυτή περιέχεται σε ένα ποτήρι μπύρα ή σε ένα ποτήρι κρασί ή σε μια "μερίδα" των αποκαλούμενων σκληρών αλκοολούχων ποτών (ουίски, τζιν, βότκα, κονιάκ, ούζο)¹.

Οι συνηθισμένες δόσεις είναι 21 μονάδες εβδομαδιαίως για τους άνδρες και 14 για τις γυναίκες. Οι μονάδες αυτές είναι καλό να κατανέμονται σε όλη την εβδομάδα και να αφήνονται 2-3 ημέρες την εβδομάδα ελεύθερες χωρίς ποτό.

Οι γυναίκες θεωρούνται πιο ευαίσθητες από τους άνδρες και γιατί έχουν μικρότερο, συνήθως, σωματικό βάρος, αλλά και γιατί

¹ International Health Regulations, ετήσια έκδοση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, Γενεύη 2003, σελ. 24-29.

το σώμα τους περιέχει περισσότερο λίπος στο οποίο το οινόπνευμα δε διαλύεται, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται υψηλότερες στάθμες στο αίμα. Οριστική βλάβη στην υγεία έχουμε αν οι εβδομαδιαίες μονάδες κατανάλωσης είναι για τις γυναίκες περισσότερες των 22 και για τους άνδρες περισσότερες των 35. Οι πότες οιοπνευματών ποτών κατατάσσονται, με χαλαρά κριτήρια, σε 4 κατηγορίες. Μεταξύ των κατηγοριών αυτών δεν υπάρχουν σαφή όρια, ενώ ένα άτομο μπορεί να ανήκει σε 2 διαφορετικές κατηγορίες ή να εναλλάσσει κατηγορία.

Οι κατηγορίες αυτές είναι:

- ✓ Οι κοινωνικοί πότες (social drinkers)
- ✓ Οι βαρείς πότες
- ✓ Οι πότες που δημιουργούν προβλήματα (στον εαυτό τους ή στο περιβάλλον)
- ✓ Οι εξαρτώμενοι (εθισμένοι στο οινόπνευμα).

Αξίζει να σημειωθεί ότι προβλήματα μπορεί να δημιουργήσει ένας πότης και μετά την κατανάλωση μερικών μονάδων οιοπνεύματος.

Η εξάρτηση από το οινόπνευμα μπορεί να αποκτηθεί και ύστερα από κατανάλωση μερικών μονάδων. Ένα γεγονός που δεν είναι πάρα πολύ γνωστό ότι πολλοί πότες έχουν εξάρτηση από το αλκοόλ χωρίς να το αντιλαμβάνονται ή χωρίς να το παραδέχονται. Η εξάρτηση από το οινόπνευμα είναι ψυχική και σωματική και είναι εξίσου ισχυρή όσο και των άλλων τοξικών ουσιών. Το οινόπνευμα μεταβολίζεται στο συκώτι με ρυθμό μια μονάδα ανά ώρα². Η δράση του οιοπνεύματος αρχίζει 20 λεπτά μετά την κατανάλωσή του με άδειο στομάχι.

Βέβαια, η απορρόφηση του αλκοόλ επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες. Όσο πιο μεγάλη είναι η περιεκτικότητα του ποτού σε οινόπνευμα, τόσο πιο ταχεία είναι και η απορρόφησή του.

Η ζάχαρη στα ποτά καθυστερεί την απορρόφηση του οιοπνεύματος και το ίδιο αποτέλεσμα έχει και η τροφή. Με αυτόν τον τρόπο γίνεται αντιληπτό γιατί τα ισχυρά ποτά προκαλούν ταχύτερη ευφορία ή ζάλη, καθώς επίσης γιατί πίνοντας μετά το φαγητό η δράση του οιοπνεύματος καθυστερεί να εμφανιστεί ή εμφανίζεται σιγά σιγά. Καταναλώνοντας τροφή πριν από το ποτό, επιτυγχάνουμε μείωση συγκεντρώσεων του οιοπνεύματος στο αίμα μέχρι και 50%³!

ΠΟΣΟ ΕΞΑΡΤΑΣΘΕ ΑΠΟ ΤΟ ΑΛΚΟΟΛ;

Πιο κάτω παρατίθεται μια σειρά ερωτήσεων, σε μορφή test, το οποίο δημοσίευσε κάποια στιγμή ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας.

Όσο πιο πολλά ναι απαντηθούν, τόσο πιο μεγάλη είναι η εξάρτηση του ατόμου από το αλκοόλ.

➔ Πίνετε συχνά ένα ποτό όταν είστε μόνος στο σπίτι ή στο μπαρ;

➔ Σε μια συγκέντρωση π.χ. σε μια δεξίωση, σπεύδετε να γεμίσετε το ποτήρι σας όταν αδειάσει;

➔ Σας συμβαίνει μερικές φορές να μη μπορείτε να θυμηθείτε γεγονότα που συνέβησαν ενώ είχατε πιεί;

➔ Λογομαχείτε στο σπίτι ύστερα από πόση μερικών ποτών;

➔ Αισθάνεστε δυσάρεστα αν περάσει μια ολόκληρη μέρα χωρίς ποτό;

➔ Απουσιάσατε κάποια φορά από την

² Σ. Μαρκαντώνη - Κυρούδη, Κλινική Φαρμακοκινητική, έκδοση Πανεπιστημίου Αθηνών, 2000, Κεφάλαια 3, 4, 8.

³ Harvey, Φαρμακολογία, εκδόσεις Παρισιάνος, Αθήνα 1999, σελ. 155-158.

κίνδυνο εμφάνισης στεφανιαίας νόσου, αν και για την πεποίθηση αυτή υπάρχουν πολλές αντικρουόμενες απόψεις. Υποστηρίζεται ότι μέτρια χρήση οινοπνεύματος προφυλάσσει την καρδιά από ισχαιμικά επεισόδια, λόγω κυρίως της αύξησης της «καλής» (της προστατευτικής) χοληστερίνης HDL. Παράλληλα υποστηρίζεται ότι και οι θάνατοι λόγω ισχαιμικής καρδιοπάθειας είναι λιγότεροι στους μέτριους πότες απ' ό,τι στους μη πότες ή από τους βαρείς πότες. Κατάχρηση αλκοόλ όμως προκαλεί καρδιόπαθειες, καρδιακές αρρυθμίες και υπέρταση⁵. Εξάλλου και τα εγκεφαλικά επεισόδια είναι συχνότερα στους βαρείς πότες. Άλλα

εργασία σας λόγω υπερβολικού ποτού;

➔ Συνεχίζετε να πίνετε ακόμα και μετά τη διαβεβαίωση οικείων σας ότι έχετε πιεί αρκετά;

➔ Χρησιμοποιείτε το ποτό σας στο τέλος της ημέρας ως μέσο χαλάρωσης ή αποβολής του stress;

➔ Νιώσατε ποτέ να τρέμουν τα χέρια σας ή αντιληφθήκατε ποτέ τον εαυτό σας να αποζητά έντονα ένα ποτό κατά το πρωινό ξύπνημα⁴;

ΟΦΕΛΗ ΑΠΟ ΤΗ ΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ

Ένα από τα οφέλη που πιστεύεται ότι το αλκοόλ προσφέρει είναι η προστασία που παρέχει στην καρδιά απέναντι στον

⁴ O. Kraye, E. Lehnartz: Reviews of Biochemistry And Experimental Pharmacology, εκδόσεις Springer - Verlag, Berlin/Heidelberg 1995, σελ. 210-231.

⁵ W. Boron, Ιατρική Φυσιολογία: Κυτταρική Και Μοριακή Προσέγγιση, τόμος 3, Ιατρικές Εκδόσεις Π. Χ. Πασχαλίδης, Αθήνα 2006, σελ. 89-93.

ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΙΝΟΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΩΣ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΣΟΤΗΤΑΣ

Το αλκοόλ έχει κατασταλτικές επιδράσεις στον εγκέφαλο, ασκώντας δράση ανάλογη με αυτή των αναισθητικών φαρμάκων. Καταργεί κάθε δυσάρεστο συναίσθημα και δημιουργεί μια γλυκιά ευφορία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να καταργούνται όλες οι αναστολές και το άτομο να συμπεριφέρεται ανεξέλεγκτα. Παράλληλα μειώνει σημαντικά τις αντιδράσεις του οργανισμού, με αποτέλεσμα το άτομο να είναι επιρρεπές σε ατυχήματα. Το 30%-50% των τροχαίων ατυχημάτων είναι αποτέλεσμα δράσεως του οινοπνεύματος. Ένα ποτήρι κρασί μπορεί να μετατρέψει ένα κοινό γεύμα σε πραγματικό έδεσμα και μια συνηθισμένη ημέρα σε γιορτή, αλλά το ίδιο ποτήρι μπορεί να φέρει την καταστροφή, αφού τα περισσότερα τροχαία ατυχήματα αποδίδονται στο οινόπνευμα.

οφέλη που πιστεύεται ότι προσφέρει το ποτό είναι το ότι προάγει τις κοινωνικές σχέσεις δημιουργώντας την κατάλληλη ατμόσφαιρα και αίροντας τις ατομικές και κοινωνικές αναστολές. Επίσης το οινόπνευμα σε μικρή δόση ανοίγει τη όρεξη, ενώ οι βραδινές δόσεις μπορούν να δράσουν και σαν ηρεμιστικό βοηθώντας το νυχτερινό ύπνο. Φαίνεται λοιπόν ότι η κατανάλωση λογικών ποσοτήτων αλκοόλ μέσα στα όρια των 25 μονάδων για τους άνδρες και τις 14 για τις γυναίκες εβδομαδιαίως, μπορεί να θεωρηθεί σύμφωνα με τα σημερινά δεδομένα, σχετικά αβλαβής για την υγεία μας, ενώ η συστηματική υπέρβαση των παραδεκτών ορίων οδηγεί σίγουρα σε σημαντικές και ανεπανόρθωτες βλάβες του οργανισμού μας⁶.

Το αλκοόλ αυξάνει την κατασταλτική δράση των διαφόρων ηρεμιστικών και αγχολυτικών φαρμάκων. Οι διαταραχές της συμπεριφοράς του ατόμου αρχίζουν με συγκεντρώσεις οινοπνεύματος στο αίμα 50 mg%. Σε συγκεντρώσεις 150 mg% διαταράσσεται η ομιλία, ενώ σε συγκεντρώσεις 200 mg% καταργείται η μνήμη. Μικρές ποσότητες αλκοόλ θεωρούνται σαν αφροδισιακές, αλλά κατάχρηση οδηγεί σε απώλεια της αναπαραγωγικής ικανότητας και μακροπρόθεσμα σε στειρώση. Έχει αποδειχτεί από κλινικές μελέτες ότι 4-6 μονάδες οινοπνεύματος ημερησίως προκαλούν μείωση του αριθμού των σπερματοζωαρίων στον άνδρα και προξενούν ανάλογες διαταραχές στη γυναίκα.

Θα πρέπει ωστόσο να τονιστεί ότι το οι-

⁶ G. H. Bell, J. Norman, H. Scarborough: Textbook Of Physiology And Biochemistry, εκδόσεις E. & S. Livingstone Ltd, Edinburgh and London 2005, σελ. 76-79.

νόπνευμα θεωρείται «κλέφτης» των βιταμινών και των μεταλλικών ιχνοστοιχείων από τον οργανισμό, γι' αυτό και είναι συνηθισμένο το φαινόμενο στους συστηματικούς πότες να παρουσιάζονται αβιταμινώσεις και ελλείψεις μετάλλων. Οι βιταμίνες που επηρεάζονται περισσότερο είναι αυτές του συμπλέγματος Β (Β1, Β2, Β6) και το φυλλικό οξύ. Από τα μέταλλα επηρεάζονται το ασβέστιο, το μαγνήσιο, ο ψευδάργυρος κ.ά.

Συμπληρώματα διατροφής που περιέχουν βιταμίνες και μέταλλα θεωρούνται απαραίτητα σε συστηματικούς και μακροχρόνιους πότες. Το αλκοόλ αποτελεί σημαντική πηγή ενέργειας και αυτό θα πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν από τα άτομα που τελούν υπό κάποια δίαιτα. Μια μπύρα περιέχει 200-250 θερμίδες, ένα μπουκάλι κρασί (650ml) περιέχει 450 θερμίδες ενώ ένα μπουκάλι ούισκι περιέχει 1600 θερμίδες⁷.

ΠΕΡΙΕΚΙΚΟΤΗΤΑ ΣΕ ΑΛΚΟΟΛ ΚΑΙ ΘΕΡΜΙΔΕΣ ΤΩΝ ΣΥΝΗΘΕΣΤΕΡΩΝ ΠΟΤΩΝ

ΠΟΤΟ	ΟΙΝΟΠΝΕΥΜΑ (gr/dl)	ΘΕΡΜΙΔΕΣ(Kcal/dl)
ΜΠΥΡΑ		
Ξαυθή (Lager)	3,2	29
Σκούρα	2,2	28
ΚΡΑΣΙΑ		
Κόκκινο	9,5	68
Λευκό	10,2	94
Σαμπάνια	9,9	76
ΛΙΚΕΡ		
	15,6	136
ΣΚΛΗΡΑ ΠΟΤΑ (70% vol.)		
Τζιν, Βότκα, Μπράντι,		
Ούισκυ, Ρούμι, Ούζο	31,7	222

Το οινόπνευμα λοιπόν δεν έχει μόνο δυσάρεστες επιπτώσεις στον ανθρώπινο οργανισμό. Υπάρχουν και μερικά οφέλη που προσφέρει και τα οποία όμως θα πρέπει να ξέρουμε ότι δεν αντισταθμίζουν τις πολλαπλάσιες βλάβες που προκαλεί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ International Health Regulations, ετήσια έκδοση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, Γενεύη 2003.
- ☞ O. Kraye, E. Lehnartz: Reviews of Biochemistry And Experimental Pharmacology, εκδόσεις Springer - Verlac, Berlin/Heidelberg 1995.
- ☞ Ιατρικό Λεξικό: The American Medical Association, Εκδόσεις Δομή, Αθήνα 2000.
- ☞ G. H. Bell, J. Norman, H. Scarborough: Textbook Of Physiology And Biochemistry, εκδόσεις E.& S. Livingstone Ltd, Edinburgh and London 2005.
- ☞ Harvey, Φαρμακολογία, εκδόσεις Παρισιάνος, Αθήνα 1999.
- ☞ W. Boron, Ιατρική Φυσιολογία: Κυτταρική Και Μοριακή Προσέγγιση, τόμος 3, Ιατρικές Εκδόσεις Π. Χ. Πασχαλίδης, Αθήνα 2006.
- ☞ Σ. Μαρκαντώνη - Κυρούδη, Κλινική Φαρμακοκινητική, έκδοση Πανεπιστημίου Αθηνών, 2000.

⁷ O. Kraye, E. Lehnartz: Reviews of Biochemistry And Experimental Pharmacology, εκδόσεις Springer - Verlac, Berlin/Heidelberg 1995, σελ. 146-151.

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση υπό το πρίσμα της εθνικής στρατηγικής των κύριων Ευρωπαϊκών Κρατών

Οι προοπτικές επίτευξης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, οι θέσεις των ΗΠΑ & τα πιθανά οφέλη και επιπτώσεις για την Ελλάδα

ΚΕΙΜΕΝΟ: Ανχης (ΠΖ) Ανδρέας Καλός

“Πρέπει να κτίσουμε τις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης (...) Η δομή των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης πρέπει να είναι τέτοια, ώστε να κατακτήσει την υλική ισχύ ενός εκάστου κράτους λιγότερο σημαντική. Τα μικρά κράτη θα είναι εξίσου σημαντικά με τα μεγάλα. Τα παλιά κράτη και πριγκιπάτα της Γερμανίας θα μπορούσαν να συμμετέχουν όπως το επιθυμούν σε ένα χαλαρό ομοσπονδιακό σύστημα και καθένα από αυτά να πάρει τη θέση που επιθυμεί στις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης. (...) Η Μεγάλη Βρετανία, η Βρετανική Κοινοπολιτεία, η ισχυρή Αμερική, και ευελπιστώ η Ρωσία -πράγματι, γι’ αυτούς όλα αυτά θα είναι πολύ καλά- πρέπει να είναι φίλοι και ανάδοχοι της νέας Ευρώπης”.

Στη Ζυρίχη, την 19 Σεπτεμβρίου 1946, ο Τσώρτσιλ υποστήριξε τη δημιουργία των “Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης”, στο οποίο εγχείρημα η Βρετανία θα “ήταν μαζί τους αλλά όχι ένας από αυτούς”.

“Χωρίς την επιθετικότητα και τις απειλές του Στάλιν η Ατλαντική Συμμαχία ποτέ δεν θα έβλεπε το φως της μέρας και η ενωμένη Ευρώπη συμπεριλαμβανομένης της Γερμανίας, ποτέ δεν θα γνώριζε την καταπληκτική επιτυχία που γνώρισε. Ως εκ τούτου, στη βάση των μεγάλων αυτών επιτευγμάτων βρίσκονται τα αντανακλαστικά άμυνας”. Σύμφωνα με τον Paul - Henri Spaak ο τίτλος του “πατέρα της Ευρώπης” ανήκει στον Στάλιν.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον Josef Joffe, “χωρίς τις ΗΠΑ, η Δυτική Ευρώπη μπορεί να επιστρέψει σε εξισορροπητικές διαδικασίες της προπολεμικής περιόδου αντί να προχωρήσει στην ενοποιητική διαδικασία. Ο αδύναμος θα αισθανθεί ξανά ανησυχία για τις προθέσεις του ισχυρού και οι ισχυροί όπως η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία και η Γερμανία θα αρχίσουν για ακόμα μία φορά να ανησυχούν για τις προθέσεις αλλήλων. Οι ΗΠΑ απαλλάσσοντας τους Ευρωπαίους από την ανάγκη μιας αυτόνομης άμυνας, απομάκρυναν τα συστημικά αίτια των συγκρούσεων στα οποία οφείλονταν τόσοι πολλοί ευρωπαϊκοί πόλεμοι στο παρελθόν. Με το να προστάτευαν τους Ευρωπαίους από άλλους, οι ΗΠΑ τους προστάτευαν από τους εαυτούς τους”.

Επίσης, ο Kenneth Waltz υποστηρίζει πως η συνεργασία στη Δυτική Ευρώπη δεν είναι παρά ένα υποπροϊόν και μια συνέπεια της νέας κατανομής ισχύος μετά το Β΄ ΠΠ. Για πρώτη φορά οι καθοριστικοί παράγοντες της ευρωπαϊκής άμυνας και ασφάλειας βρίσκονταν εκτός Δυτικής Ευρώπης. Η Βρετανία, η Γαλλία, η Γερμανία και η Ιταλία, υπό τη σκιά των υπερδυνάμεων, διαπίστωσαν γρήγορα πως ο πόλεμος μεταξύ τους είναι αντιπαραγωγικός και σύντομα άρχισαν να πιστεύουν πως είναι επίσης αδύνατος. Επειδή η ασφάλεια όλων βασιζόταν στις επιλογές άλλων και όχι στις δικές τους, ήταν εφικτό να γίνουν ενοποιητικά βήματα”.

Συνοψίζοντας τις ανωτέρω απόψεις:

✓ Τα αντανακλαστικά άμυνας ήταν ο σημαντικότερος παράγοντας που ώθησε προς ολοκλήρωση τη δεκαετία του 1950,

✓ Τα συστημικά αίτια πολέμου συνιστούν εγγενή χαρακτηριστικά του συστήματος,

✓ Η έκλειψή τους και η επανεμφάνισή τους συναρτάται με την κατανομή ισχύος στο διεθνή χώρο και

✓ Η σταθεροποίηση μετά το Β΄ ΠΠ οφείλεται στη στρατηγική παρουσία των ΗΠΑ¹.

Ολοκλήρωση είναι η διαδικασία στο πλαίσιο της οποίας μια ομάδα ατόμων, τα οποία αρχικά ήταν οργανωμένα σε δύο ή περισσότερα ανεξάρτητα έθνη- κράτη, επιδιώκουν να σχηματίσουν ένα ενιαίο πολιτικό σύνολο το οποίο θα μπορούσε, κατά κάποιο τρόπο, να ονομαστεί κοινότητα.

Επίσης, το εγχείρημα της ευρωπαϊκής ενοποιητικής διαδικασίας, αποδεικνύεται πως είναι ένα φαινόμενο που δεν αφορά μόνο στην ευρωπαϊκή περιφέρεια αλλά και τον υπόλοιπο διεθνή χώρο². Η Ευρωπαϊκή Ένωση σήμερα αποτελεί μια ιδιότυπη υπερεθνική και διακυβερνητική ένωση 27 κρατών. Αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες οικονομικές και πολιτικές οντότητες στον κόσμο, με πληθυσμό 493 εκατομμύρια ανθρώπους, ενώ οι επίσημες γλώσσες είναι 23.

¹ Ήφαιστος Παναγιώτης, “Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης”, Εκδόσεις Ποιότητα, 1999, σ. 224, 225.

² Ήφαιστος Παναγιώτης, “Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης”, Εκδόσεις Ποιότητα, 1999, σ. 171, 17-18.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ

Η ιδέα της σταδιακής ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ξεκίνησε λίγο μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ήταν πολύ σημαντική η στιγμή, κατά την οποία δύο «προαιώνιοι» εχθροί, η Γαλλία και η (τότε Δυτική) Γερμανία συμφώνησαν το 1951, να ιδρύσουν την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) μαζί με την Ιταλία και τις χώρες της ΜΠΕΝΕΛΟΥΞ (το Λουξεμβούργο, τις Κάτω Χώρες και το Βέλγιο) και να θέσουν υπό κοινό έλεγχο την παραγωγή και κυκλοφορία του άνθρακα και του χάλυβα, των δύο πρώτων υλών που σχετίζονταν, περισσότερο από οποιοδήποτε άλλες, με τον πόλεμο. Αυτό ήταν το πρώτο βήμα σε μια διαδικασία, η οποία θα οδηγούσε στις «Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης». Το επόμενο τεράστιο βήμα έγινε με την υπογραφή της Συνθήκης της Ρώμης το 1957. Η ενιαία οργάνωση, που δημιουργήθηκε από τη συνθήκη του Ρώμης το 1957, έγινε γνωστή ως Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΟΚ).

Από τότε μέχρι σήμερα οι εξελίξεις είναι πολλές και σημαντικές. Τα έξι αρχικά κράτη-μέλη έχουν γίνει 27 και η συνεργασία έχει διευρυνθεί σε πάρα πολλούς τομείς, στο σημείο που να υπάρχει κοινό νόμισμα για σχεδόν τα μισά από τα κράτη που μετέχουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση (το σύγχρονο φορέα της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης), να γίνεται σοβαρή προσπάθεια για την άσκηση κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολλές από τις αποφάσεις, που έχουν άμεση επίδραση στην καθημερινότητα των κατοίκων των κρατών αυτών να λαμβάνονται σε υπερεθνικό επίπεδο, από τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ενώσεως. Οι σημαντικότερες τροποποιήσεις των συνθηκών με επανοριοθέτηση των στόχων της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και διεύρυνση των αρμοδιοτήτων των κοινοτικών οργάνων είναι η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, η Συνθήκη του Μάαστριχτ/του Άμστερνταμ/της Νίκιας.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση καθιερώθηκε και επίσημα όταν άρχισε να ισχύει η Συνθήκη του Μάαστριχτ την 1η Νοεμβρίου 1993. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ επίσημα γνωστή ως Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, θεωρείται σήμερα ίσως η σημαντικότερη και ιστορική συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ηπείρου και η δεύτερη ομοίως σε παγκόσμια κλίμακα μετά εκείνης της ίδρυσης του ΟΗΕ. Ιστορικά δεν υπήρξε ποτέ, στη παγκόσμια ιστορία παρόμοια συνθήκη με τόσο πλούσιο οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πε-

ριεχόμενο που να διατηρούσε ταυτόχρονα και το «ισότιμον» των Μελών Χωρών³.

Δομή - Οργάνωση

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί κάτι περισσότερο από μια απλή συνομοσπονδία χωρών, αλλά δεν είναι ομοσπονδιακό κράτος. Οι νόμοι, μαζί με τις πολιτικές της Ε.Ε. γενικά, είναι αποτέλεσμα αποφάσεων που λαμβάνει το θεσμικό τρίγωνο, το οποίο αποτελείται από το Συμβούλιο (που αντιπροσωπεύει τα κράτη μέλη), το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (που αντιπροσωπεύει τους πολίτες) και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (ένα ανεξάρτητο πολιτικά όργανο που προασπίζει το συλλογικό ευρωπαϊκό συμφέρον).

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο

Αποτελεί το κατεξοχήν διακυβερνητικό όργανο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διάδοχο των συνόδων κορυφής και αποτελείται από τους αρχηγούς κρατών και κυβερνήσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τον πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποτελείται από τους αρχηγούς κρατών και κυβερνήσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τον πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι οποίοι συνεπικουρούνται στο έργο τους από άλλο ένα μέλος της Επιτροπής και από τους υπουργούς Εξωτερικών των κρατών μελών. Το Συμβούλιο συνέρχεται τουλάχιστον δύο φορές το χρόνο (και άλλες δύο άτυπα) υπό την προεδρία του αρχηγού του κράτους ή της κυβέρνησης που ασκεί την προεδρία του Συμβουλίου. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έχει αυξημένο ρόλο επί ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής, ασφάλειας και άμυνας και στους τομείς όπου οι αποφάσεις λαμβάνονται με ομοφωνία ή ανήκουν στην σφαίρα της εθνικής κυριαρχί-

³ <http://apla-pragmata.blogspot.com/25/3/2007>

ας των κρατών μελών. Τα τελευταία χρόνια στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο παρίσταται και ο Υπάτος εκπρόσωπος της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Άμυνας (ΚΕΠΠΑ).

ΘΕΩΡΙΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ

Η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης επιδεικνύει τη στενή σχέση μεταξύ του στρατηγικού περιβάλλοντος και της δυσκολίας υπερπήδησης των εμποδίων για την Πολιτική Ένωση. Η Πολιτική Ένωση σχετίζεται με την οικονομική και εμπορική ενοποίηση, αλλά ουδέποτε θα επιτευχθεί, εάν η οικονομική ολοκλήρωση δεν συμπληρωθεί με κεντρικούς πολιτικούς θεσμούς, ανάλογα και αντίστοιχα νομοθετικά όργανα και συμπερίληψη των τομέων κρατικής κυριαρχίας που αφορούν στην εσωτερική και εξωτερική άσκηση βίας (άμυνα, ασφάλεια, διπλωματία, πολιτικοστρατιωτικές αποφάσεις). Αμέσως μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και παράλληλα με ανάλογες εξελίξεις στον ευρωπαϊκό θεσμικό και πολιτικό στίβο, η θεωρία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης αναπτύχθηκε στο πλαίσιο πολλών προσεγγίσεων, άλλοτε αλληλοσυμπληρούμενων και άλλοτε αντιτιθέμενων.

Χρησιμοποιήθηκαν πολλές ονομασίες ρευμάτων σκέψης, σχολών σκέψης και προσεγγίσεων ολοκλήρωσης. Οι κυριότερες που θα μπορούσαν να αναφερθούν είναι οι φεντεραλιστές (federalists), οι λειτουργιστές (functionalists), οι νεολειτουργιστές (neofunctionalists), οι νεοφιλελεύθεροι και οι διακυβερνητικοί (intergovernmentalists) ή γκωλικοί ή πλουραλιστές. Έχοντας μια απλή ένδειξη των προσανατολισμών των επιχειρημάτων αυτών των ρευμάτων σκέψης, θα μπορούσαμε να κατατάξουμε τις πρώτες 4 προσεγγίσεις

στην ιδεαλιστική- φιλελεύθερη παράδοση που σήμερα συνολικά εκφράζεται από τους νεοφιλελευθέρους και την τελευταία δηλαδή την προσέγγιση των διακυβερνητικών-γκωλικών- πλουραλιστών στο ρεύμα σκέψης του πολιτικού ρεαλισμού⁴.

Ο νεοφιλελευθερισμός, ο οποίος υποστηρίζει απερίφραστα θεσμικές ρυθμίσεις με κριτήρια την ισχύ και τα αγγλοαμερικανικά ηθικά και διοικητικά πρότυπα, αποσκοπεί στη σχεδόν άσκοπη αποδυνάμωση της κρατικής κυριαρχίας ως καθεστώς ρύθμισης των διεθνών σχέσεων, δηλαδή προτείνει την ηγεμονική ενίσχυση των θεσμών, επιδιώκει κανονιστική ανάπτυξη χωρίς προγενέστερη κοινωνική ανάπτυξη του διεθνούς χώρου και διευκολύνει την επιλεκτική επίκληση της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, για να αιτιολογούνται επεμβάσεις στο εσωτερικό λιγότερο ισχυρών κρατών. Πρόκειται για κλασσικές ηγεμονικές αιτιολογήσεις της ισχύος ως μέσου άσκησης διεθνούς πολιτικής, των οποίων η ευρωστία οφείλεται στη μεταβατική δεσπόζουσα θέση των ΗΠΑ.

Συμπερασματικά, η επικράτηση της ηγεμονικής λογικής στο ατλαντικό επίπεδο, εξέλιξη στην οποία οι νεοφιλελεύθεροι στοχαστές διαδραμάτισαν κρίσιμο ρόλο, ήταν προσδιοριστική τόσο για την εξέλιξη της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης όσο και για την συνέχιση της πρωτοκαθεδρίας της Ατλαντικής Συμμαχίας σε ένα όχι αμυντικό, αλλά έντονα ηγεμονικό ρολό. Ταυτόχρονα περιορίστηκαν σημαντικά οι δυνατότητες συμπλήρωσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης με στοιχεία άμυνας ασφάλειας και διπλωματίας, ενώ αυξήθηκαν οι τοποθετήσεις υπέρ μιας «Ατλαντικής Ένωσης», εις βάρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σε αντιδιαστολή προς τον νεοφιλελευθερισμό ο πολιτικός ρεαλισμός, ως παράδειγμα της Θεωρίας Διεθνών Σχέσεων, στηρίζει την ευρωστία του αφενός στη μακρόχρονη ιστορική επιβεβαίωση των υποθέσεων του και αφετέρου στην επεξεργασία τους από συγχρόνους αναλυτές, της Θεωρίας Διεθνών Σχέσεων και του διεθνούς δίκαιου. Συνολικά οι διάφορες τάσεις των ρεαλιστών δεν βρίσκονται σε αντίθεση με την εγκαθίδρυση ενός διακυβερνητικού- συνομοσπονδιακού συστήματος στο πλαίσιο του οποίου θα διασφαλίζεται η άσκηση της λαϊκής κυριαρχίας σε εθνικό- κρατικό επίπεδο (εάν βεβαίως υφίστανται οι αναγκαίες νομιμοποιητικές κοινωνικές προϋποθέσεις). Η ακριβέστερη ίσως περιγραφή της διακυβερνητικής προσέγγισης δίνεται από έναν γνήσιο εκπρόσωπό της το Γάλλο στρατηγό Ντε Γκωλ:

«Για να οικοδομήσεις κάτι που θα κρατήσει επιβάλλεται να έχει ως θεμέλιο τις πραγματικότητες. Εί λοιπόν αυτές οι πραγματικότητες [στην Ευρώπη] είναι εθνικές... Η Ευρώπη δεν μπορεί να οικοδομηθεί από μερικούς αεροπαγίτες, τεχνοκράτες, απάτριδες και [πολιτικά] ανεύθυνους». «Σε ποια βάθη αυταπάτης έπρεπε αλήθεια να φτάσει κανείς για να πιστέψει πως τα ευρωπαϊκά έθνη που σφυρηλατήθηκαν επί αιώνες με τεράστιες προσπάθειες και οδύνες, καθένα με την ιστορία του, τη γεωγραφική του θέση, τη γλώσσα του, τις παραδόσεις του και τους θεσμούς του, θα μπορούσαν με την θέληση τους να πάψουν να είναι οι εαυτοί τους και θα δέχονταν να σχηματίσουν ένα και μόνο κράτος». «Ένας στόχος της Γαλλίας είναι η Ένωση ολόκληρης της Ευρώπης, μεταξύ του δυτικού τμήματός της, του

⁴ Ήφαιστος Παναγιώτης, "Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης", Εκδόσεις Ποιότητα, 1999, σ. 134 - 136.

κέντρου της και του ανατολικού τμήματός της, με πρακτικά μέτρα, με ύφεση, εγκάρδια συνεννόηση και συνεργασία στα οποία είμαστε ειλικρινά προσηλωμένοι».

Ο Ντε Γκωλ αποτυπώνοντας τις παραδοσιακές θέσεις των πολιτικών ρεαλιστών κατά του διεθνούς σοβινισμού και των ηγεμονικών συμπεριφορών που τον συνοδεύουν, υποστήριξε πως η «Ευρώπη των Πατρίδων» θα μπορούσε να οικοδομηθεί ως ένα σύστημα δημοκρατικών κρατών, που αφενός θα αντισταθμίζουν τον ηγεμονισμό των υπερδυνάμεων και αφετέρου θα λειτουργούν σταθεροποιητικά υιοθετώντας μετριοπαθείς θέσεις και ειρηνευτικές διαμεσολαβήσεις⁵.

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΕΠΙΤΕΥΞΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ

Θέματα Υψηλής και Χαμηλής Πολιτικής

Οι δύο σημαντικότερες εξελίξεις της μεταπολιτικής περιόδου ήταν η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και η γερμανική επανένωση.

Το γερμανικό πρόβλημα παρακάμφθηκε με την αμερικανική παρέμβαση η οποία το ενέταξε στο πλέγμα θεσμών και διαδικασιών που εισήγαγε η αμερικανικών προδιαγραφών αναβάθμιση της Ατλαντικής Συμμαχίας.

Στα αμυντικά ζητήματα οι γαλλικές πρωτοβουλίες οδήγησαν σε πρώτη φάση στην ιστορική εξέλιξη να μετονομαστεί η Πολιτική Συνεργασία σε ΚΕΠΠΑ και σε δεύτερη φάση στην υπογραφή της συμφωνίας του Βερολίνου τον Ιούνιο του 1996, με την οποία η ευρωπαϊκή άμυνα κλίνει ακόμη περισσότερο προς την Ατλαντική Συμμαχία.

Βήματα για θέματα υψηλής πολιτικής πραγματοποιήθηκαν κατά τη δεκαετία του 1990, τα οποία και διανοίγουν δυνατότητες διακυβερνητικής συνεργασίας. Ο τομέας αυτός, αποτελούσε πάντοτε μια ιδιαίτερη περίπτωση στη διαδικασία ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Καταρχήν, η αποτυχία της Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας και της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Κοινότητας και των σχεδίων Φουσέ στις αρχές και στο τέλος τη δεκαετία του 1950, περιόρισε την ολοκλήρωση στους τομείς του εμπορίου και της οικονομίας. Στις αρχές του 1970, ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία (ΕΠΣ). Η ΕΠΣ ήταν συνέπεια τόσο εξωτερικών αιτημάτων για κοινές θέσεις όσο και εσωτερικών πιέσεων, λόγω προόδων στο πεδίο της ολοκλήρωσης που απαιτούσαν εξυπηρέτηση κοινών σκοπών στις εξωτερικές σχέσεις. Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1970 και 1980, η ΕΠΣ, άτυπη και εκτός Συνθηκών, ενσωματώθηκε στην συνέχεια στην Ενιαία Πράξη και στις υπόλοιπες Συνθήκες που ακολούθησαν. Το καθεστώς της, όμως, συνέχισε να είναι ιδιόμορφο, κατοπτρίζοντας την ευαισθησία των κρατών- μελών όσον αφορά τους κρίσιμους τομείς της ασφάλειας, της άμυνας και της διπλωματίας. Στη θεωρητική συζήτηση, η ΕΠΣ αναφερόταν ως σύμβολο της επικράτησης των διακυβερνητικών προσεγγίσεων και στο πρακτικό επίπεδο η νομική της βάση ποτέ δεν έμοιαζε με τους άλλους τομείς της διαδικασίας ολοκλήρωσης. Η μετεξέλιξη της ΕΠΣ σε ΚΕΠΠΑ (Κοινή Ευρωπαϊκή Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας) το 1992 συνοδεύτηκε με ακόμη μεγαλύτερη προσέγγιση της διπλωματικής συνεργασίας με το υπόλοιπο θεσμικό και πολιτικό σύστημα της Κοινότητας, τάση που συνεχίστηκε στις Συνθήκες του Μάαστριχτ, του Άμστερνταμ και της Νίκαιας.

⁵ Ήφαιστος Παναγιώτης, "Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης", Εκδόσεις Ποιότητα, 1999, σ. 144, 147, 148, 152-155.

Δύο ακόμη πτυχές της θεωρίας ολοκλήρωσης αφορούν και:

- ✓ Στον χαρακτήρα της ΚΕΠΠΑ και
- ✓ Στις συνέπειες για το νομικό καθεστώς της Ε.Ε. στις διεθνείς σχέσεις.

Όσον αφορά στο πρώτο θέμα, μια σταθμισμένη και ισορροπημένη θέση είναι πως, αν και το εγχείρημα άρχισε επειδή εξυπηρέτούσε το εθνικό συμφέρον των μελών και στη συνέχεια κρατήθηκε σε διακυβερνητικά πλαίσια, συνιστά εν τούτοις «ολοκλήρωση» με την έννοια πως συνεισφέρει συνολικά στη σύγκλιση και σύσφιξη των δεσμών μεταξύ των μελών σ' ένα κρίσιμο τομέα, δηλαδή την εξωτερική πολιτική. Επιπλέον, η διαδικασία ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης εμπλουτίστηκε με ένα ακόμη επίπεδο διαβουλεύσεων και διαπραγματεύσεων που τελικά, όπως αποδείχθηκε, αν και διακριτό, αφορούσε κάθε πτυχή της λειτουργίας του Κοινοτικού συστήματος.

Όσον αφορά στο δεύτερο ζήτημα, υποστηρίζεται πως οι προεκτάσεις για το νομικό καθεστώς της Ε.Ε. στις διεθνείς σχέσεις είναι πολλές και ουσιώδεις. Διάσπαρτες αλλά αλληλεξαρτημένες διατάξεις μετά τις Συνθήκες του Μάαστριχ και του Άμστερνταμ, δημιουργούν, τουλάχιστον εν δυνάμει, ένα ενιαίο νομικό καθεστώς για την Ε.Ε. Στο επίπεδο της εφαρμογής αυτών των διατάξεων στις εξωτερικές στάσεις ή δράσεις αναφέρονται κρίσιμα ζητήματα νομικής φύσης τα οποία αφορούν στην εξωτερική ταυτότητα της Κοινότητας, και τα οποία είτε αντιμετωπίζονται λειτουργικά (δημιουργώντας νομικό κεκτημένο) είτε χρήζουν καταστατικής αποσαφήνισης. Ασφαλώς, καθώς η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση είναι ένα φαινόμενο βαθύτατα πολιτικό, η πείρα διδάσκει πως στην εξωτερική πολιτική βήματα εμπάθυνας γίνονται συνήθως βαθμιαία, έπονται δοκιμασμένων πρακτικών προσεγγί-

σεων συνεργασίας και συναρτώνται όχι μόνο με πολιτικές πρωτοβουλίες αλλά επίσης με πληθώρα παραγόντων που αφορούν στο εξωτερικό περιβάλλον και τις ενδοκοινοτικές πολιτικές σχέσεις⁶.

Βέβαια, οι εθνικές στρατηγικές των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων ορίζουν και τη στρατηγική δομή στον ευρωπαϊκό χώρο, όπως οι ειδικές σχέσεις Βρετανίας- ΗΠΑ και η πρωτοκαθεδρία της Ατλαντικής Συμμαχίας, το ανεξάρτητο γαλλικό στρατηγικό δόγμα και οι ειδικές σχέσεις Γαλλίας- NATO, η έμφαση της Γερμανίας στην αναβάθμιση της χώρας στη διεθνή πολιτική με την υιοθέτηση ενός συνδυασμού ρευστών και σταθερών σχέσεων εντός του τριγώνου Λονδίνου- Παρισίων- Βερολίνου. Η ευρωπαϊκή πολιτική, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την αναβίωση των ιδεών για ένα νέο σύστημα που ουσιαστικά καταργεί τον κοινοτισμό και οικοδομεί πολιτικές και θεσμικές δομές στη βάση κριτηρίων οικονομικής και πολιτικής ισχύος, κατοπτρίζει αυτές τις στρατηγικές δομές.

Επιπρόσθετα, η απόφαση για την οικονομική και νομισματική ένωση (ΟΝΕ), ενώ αποτελεί ένα κρίσιμο βήμα προς την κατεύθυνση της ολοκλήρωσης των μακροοικονομικών αποφάσεων, δεν συνοδεύτηκε με αποφάσεις ανάλογης αναβάθμισης των θεσμών και ένταξης της άμυνας, της ασφάλειας και της διπλωματίας στη διαδικασία ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Αντίθετα, με σταθμό τη συμφωνία του Βερολίνου του 1996 έγινε σαφής στροφή προς την Ατλαντική Συμμαχία εις βάρος της ευρωπαϊκής αυτονομίας.

Κατόπιν των ανωτέρω προκύπτει ότι οι πρακτικές των μεγάλων δυνάμεων αφορούν στον περιορισμό της άμυνας, της ασφάλειας και της διπλωματίας, είτε στα πλαίσια των εθνικών στρατηγικών, είτε στα πλαίσια της Ατλαντικής Συμμαχίας υπό συνθήκες ουσιαστικής παράκαμψης της Ευρώπης και υψηλής συνεννόησης μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων του ευρωατλαντικού χώρου⁷.

⁶ "Μεταπτυχιακός κύκλος σπουδών - Κοινές Πολιτικές της Ε.Ε. - Εαρινό εξάμηνο 2008", www.ifestos.edu.gr

⁷ 'Ηφαιστος Παναγιώτης, "Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης", Εκδόσεις Ποιότητα, 1999, σ. 162-164.

Ο Πολιτικοστρατηγικός Προσανατολισμός των Κρατών - Μελών

Στον τομέα των πολιτικοστρατηγικών ζητημάτων, τις πέντε τελευταίες δεκαετίες τα κράτη- μέλη επέλεξαν να περιορίσουν τη συνεργασία σε αμιγώς διακυβερνητικά πλαίσια. Επιπλέον, τουλάχιστον για πολλά από αυτά, η σημασία της Ατλαντικής Συμμαχίας δεν έπαυσε ποτέ να ιεραρχείται πιο ψηλά από οποιαδήποτε αμυντικο-διπλωματική διευθέτηση που αποφασίζετε στο επίπεδο της Ευρώπης.

Επιπρόσθετα, σημειώνεται ότι το φαινόμενο της διαχρονικής άρνησης των μελών να δεχθούν υπερεθνικές διευθετήσεις στα πολιτικοστρατηγικά ζητήματα, παρατηρείται παρά το γεγονός ότι διαρκώς τρίτοι παράγοντες εκτός Κοινότητας ζητούν ή θεωρούν ως δεδομένο πως η Ευρώπη πρέπει να μιλά με μια φωνή τόσο επί ζητημάτων που συναρτώνται με την οικονομική ολοκλήρωση όσο και επί των υπόλοιπων διεθνών προβλημάτων.

Ενώ λοιπόν τα κράτη-μέλη επένδυσαν ουκ ολίγα στους ωφελιμιστικούς τομείς, στα πολιτικοστρατηγικά ζητήματα βασιζούν τις αποφάσεις τους σε κριτήρια κατανομής ισχύος με κύριο χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς τους την εθνική ισχύ και τις ισχυρές συμμαχίες⁸.

Επιπλέον, το κείμενο Συντάγματος συνιστά σαφώς θετικό βήμα για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της διευρυμένης Ένωσης και ιδιαίτερα οι ρυθμίσεις για τη σύσταση των θέσεων του Προέδρου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, του Υπουργού Εξωτερικών, την εκχώρηση νομικής προσωπικότητας στην Ε.Ε., κ.λ.π. Ωστόσο, δεν προσφέρει επαρκώς στη διευρυμένη Ένωση τα μέσα για τη διαμόρφωση ενός ισχυρού και δημοκρατικά νομιμοποιημένου συστήματος διακυβέρνησης ή για την ανάπτυξη του διεθνούς της ρόλου (ομοφωνία στην ΚΕΠΠΑ). Το ερώτημα είναι εάν βεβαίως το Σύνταγμα θα επικυρωθεί και εφαρμοσθεί από τις χώρες- μέλη. Και στο σημείο αυτό, οι προοπτικές δεν είναι και τόσο ευοίωνες⁹.

Συμπερασματικά και εκ του ορισμού της ολοκλήρωσης σε συνάρτηση με τις πολλές και άναρχα διαπλεκόμενες αντιφάσεις και αντιθέσεις των μοντέλων ανάπτυξης της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, δεν καθιστούν περιεργο, πως το βήμα από την οικονομική ολοκλήρωση στην πολιτική ολοκλήρωση, δηλαδή από τη “χαμηλή” στην “υψηλή” πολιτική, παρέμεινε μετέωρο επί μισό περίπου αιώνα ενώ βρίσκεται διαρκώς υπό την αίρεση των διακυμάνσεων της ευρωατλαντικής σχέσης και των λογικών, που δημιουργούσαν οι κατά καιρούς μεταλλαγές της εθνικής στρατηγικής των ΗΠΑ¹⁰.

Ο τομέας της “υψηλής” πολιτικής περιλαμβάνει:

- ✓ Στρατιωτικά θέματα, άμυνα, ασφάλεια
- ✓ Διπλωματία
- ✓ Δημόσια τάξη και ασφάλεια
- ✓ Οικονομική και στρατιωτική βοήθεια
- ✓ Νομικό - κανονιστικό σύστημα

⁸ “Μεταπτυχιακός κύκλος σπουδών, “Κοινές Πολιτικές της Ε.Ε.”, Εαρινό εξάμηνο 2008”, www.ifestos.edu.gr

⁹ Σεμινάριο Στρατηγικών Πληροφοριών, ΓΕΕΘΑ, 4-8 Οκτ 2004, “Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και το μέλλον της Ευρώπης”, Π.Κ. Ιωακειμίδης, σ.3.

¹⁰ Ήφαιστος Παναγιώτης, “Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης”, Εκδόσεις Ποιότητα, 1999, σ. 237

Ο τομέας της “χαμηλής” πολιτικής περιλαμβάνει:

- ✓ Εμπορικές σχέσεις με τρίτα κράτη
- ✓ Οικονομική ανάπτυξη
- ✓ Ρυθμιστικοί κανόνες στα αγροτικά θέματα και τις εργατικές σχέσεις
- ✓ Πολιτισμός - Κουλτούρα
- ✓ Περιβάλλον
- ✓ Έλεγχος του οικονομικού συστήματος- νομισματική και δημοσιονομική πολιτική.
- ✓ Κοινωνική πρόνοια
- ✓ Παιδεία και έρευνα

Διάφοροι αναλυτές έχουν επισημάνει ότι:

«Προϋπόθεση για τη διαμόρφωση νέας ευρωπαϊκής τάξης πραγμάτων βασισμένης σε δημοκρατικές αρχές είναι να γεφυρωθεί το συνεχώς διευρυμένο χάσμα μεταξύ οικονομικής και πολιτικής ολοκλήρωσης. Στόχος είναι μια τάξη πραγμάτων χωρίς ηγεμονικές δυνάμεις, η οποία θα επεκταθεί τελικά, σε ολόκληρη τη γηραιά ήπειρο, επιτρέποντας παράλληλα στους Ευρωπαίους να παίζουν ενεργό ρόλο στο παγκόσμιο γίγνεσθαι μέσω των συλλογικών θεσμικών οργάνων τους»¹¹.

Οι μεταρρυθμίσεις θα πρέπει επίσης να επικεντρώνονται στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Η επιμονή στην ομόφωνη λήψη αποφάσεων σε όλες τις περιπτώσεις μόνο στην παράλυση μπορεί να οδηγήσει. Το μόνο σύστημα που μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά είναι το πολιτικό και νομικό σύστημα που βασίζεται στη λήψη αποφάσεων με ειδική πλειοψηφία και ενσωματώνει ένα σύστημα ελέγχου.

ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ ΑΜΕΡΙΚΗΣ (ΗΠΑ)

Η περίοδος μετά τον Ψυχρό Πόλεμο

Η αμερικανική στρατηγική στην Ευρασία επηρεάσθηκε σημαντικά από την ανάλυση των γεωπολιτικών συσχετισμών του Μακίντερ και του Σπάικμαν. Ο Μακίντερ επισήμανε στους Αμερικανούς τη γεωπολιτική σημασία του ελέγχου της Ευρασίας με το επιχείρημα ότι η δύναμη που ελέγχει την Ευρασία ελέγχει τον πλανήτη. Ο Σπάικμαν, χωρίς να αμφισβητήσει τη γεωπολιτική σημασία της Ευρασίας, ισχυρίσθηκε ότι για μία ναυτική δύναμη όπως οι ΗΠΑ, ο έλεγχος επιτυγχάνεται όχι μέσω του ελέγχου της κεντρικής και της ανατολικής Ευρώπης, αλλά μέσω του ελέγχου της περιμέτρου της Ευρασίας. Ο Μακίντερ και ο Σπάικμαν έθεσαν ουσιαστικά το γεωπολιτικό υπόβαθρο της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το οποίο περιέγραψε με πολιτικούς όρους ο Κέναν με το δόγμα της ανάσχεσης (containment). Προς το τέλος της δεκαετίας του 1940 και τη δεκαετία του 1950, οι αμερικανικές στρατηγικές επιλογές διαμορφώθηκαν στη βάση των γεωπολιτικών αναλύσεων του Μακίντερ και του Σπάικμαν. Δημιουργήθηκε η Ατλαντική Συμμαχία, η οποία συνέπιπτε περίπου με το “ατλαντικό βάρθρο ισχύος” του Μακίντερ. Η δυτική Ευρώπη ήταν το “προκεχωρημένο φυλάκιο”, η Μεγάλη Βρετανία το “πλωτό αεροδρόμιο”, ενώ οι ΗΠΑ προσέφεραν το στρατηγικό βάθος.

Η συμμαχία των ηπειρωτικών ευρωπαϊκών δυνάμεων με τις ναυτικές δυνάμεις των

¹¹ Ήφαιστος Παναγιώτης, “Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης”, Εκδόσεις Ποιότητα, 1999, σ. 297.

ΗΠΑ και της Μεγάλης Βρετανίας ήταν αναγκαία γεωπολιτικά προκειμένου να αποτραπεί η Σοβιετική Ένωση να επικρατήσει σε ολόκληρη την Ευρασία. Η Ατλαντική Συμμαχία ήταν ο ακρογωνιαίος λίθος μιας σειράς συμμαχιών σε στρατιωτικό και οικονομικό επίπεδο με στόχο τη σταθεροποίηση και την ανάπτυξη της δυτικής Ευρώπης και την εξισορρόπηση και την ανάσχεση της Σοβιετικής Ένωσης¹².

Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου οι ΗΠΑ, έχοντας απομείνει η μόνη υπερδύναμη, κληρονόμησαν παγκόσμιες ευθύνες για τη διαχείριση του διεθνούς συστήματος, η αντιμετώπιση των όποιων απαιτούσε τη διαμόρφωση μιας νέας υψηλής στρατηγικής, διαφορετικής από αυτήν της ψυχροπολεμικής εποχής.

Η κατάρρευση τη Σοβιετικής Ένωσης και οι κοσμογονικές αλλαγές που επακολούθησαν στην Ανατολική και την Κεντρική Ευρώπη ουσιαστικά έθεσαν υπό αίρεση το σύστημα ασφάλειας στην Ευρώπη και οδήγησαν σε επανακαθορισμό των ευρωαμερικανικών σχέσεων και του ατλαντικού πλαισίου, καθώς οι λόγοι ύπαρξης του NATO ως στρατιωτικής συμμαχίας είχαν μειωθεί στο ελάχιστο. Για το λόγο αυτό οι Αμερικανοί έδωσαν έμφαση στον πολιτικό ρόλο του NATO ως σταθεροποιητικού παράγοντα, στο νέο ευρωπαϊκό γεωπολιτικό περιβάλλον.

Οι νέοι στόχοι της συμμαχίας, κατά την αμερικανική κυβέρνηση, ήταν η αποτροπή ενός ευρωπαϊκού πολέμου και η ενστάλαξη των δημοκρατικών αξιών και θεσμών στην Ανατολική Ευρώπη. Ήταν προφανές ότι ο τερματισμός του Ψυχρού Πολέμου είχε ως αποτέλεσμα μείωση της εξάρτησης των Ευρωπαίων από τις ΗΠΑ σε θέματα ασφάλειας και οδηγούσε τις ΗΠΑ σε επανακαθορισμό των στόχων τους αλλά και του ρόλου τους στη μεταψυχροπολεμική Ευρώπη. Ο αμερικανός Υπουργός Εξωτερικών, Baker, σε λόγο του στο Βερολίνο σκιαγράφησε τον ρόλο αυτό τονίζοντας ότι: «οι ΗΠΑ είναι και θα παραμείνουν μια ευρωπαϊκή δύναμη και ότι η αρχιτεκτονική της νέας ενωμένης Ευρώπης θα πρέπει να αντανακλά το γεγονός ότι η αμερικανική πολιτική, αμυντική και

¹² Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, "Η αμερικανική εξωτερική πολιτική μετά τον ψυχρό πόλεμο", Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2003, σ. 113-117.

οικονομική ασφάλεια θα συνεχίσει να συνδέεται με τις εξελίξεις στην Ευρώπη».

Ο στόχος της αμερικανικής κυβέρνησης ήταν να διεκδικήσει λόγο και ρόλο στη διαμόρφωση της μεταψυχροπολεμικής Ευρώπης και έτσι ενώ αρχικά αντέδρασε θετικά στην ενίσχυση του ρόλου του ΟΑΣΕ στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής ασφάλειας, μετά τον Ψυχρό Πόλεμο άρχισε να διαφοροποιεί την στάση της¹³.

Η οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης, και ιδιαίτερα του κοινού νομίσματος, του ευρώ, άρχισε να δημιουργεί ανησυχίες στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού γιατί, όπως δήλωσε ο Kissinger, «μπορεί να οδηγήσει την Ευρώπη σε μια πορεία αντίθετη από αυτή του ατλαντικού συνεταιρισμού των τελευταίων πέντε δεκαετιών».

Μερικοί Αμερικανοί πολιτικοί και αναλυτές πιστεύουν ότι η ΟΝΕ και το ευρώ θα δημιουργήσουν μια Ευρώπη οικονομικά ισότιμη με τις ΗΠΑ και προτείνουν τη δημιουργία μιας διατλαντικής πολιτικής και οικονομικής ένωσης, που θα επεκτείνεται μέχρι και την Κεντρική και την Ανατολική Ευρώπη ενσωματώνοντας, αν όχι αντικαθιστώντας την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ένα άλλο πρόβλημα είναι η δημιουργία μονοπωλίων σε στρατηγικούς τομείς της οικονομίας, η οποία οδηγεί τις δυο πλευρές του Ατλαντικού σε σφοδρό ανταγωνισμό σε τομείς όπως στρατιωτική βιομηχανία, αεροναυπηγική, υψηλή τεχνολογία, δορυφορικά προγράμματα, πληροφορική και νέες τεχνολογίες.

Ο φόβος και η αμηχανία από την οικονομική πρόκληση που παρουσιάζει η ΟΝΕ και το ευρώ στα αμερικανικά συμφέροντα έχουν δημιουργήσει ένα κλίμα ευρωσκεπτικισμού στις ΗΠΑ. Η αμερικανική αντίδραση στο ευρώ είναι χαρακτηριστική. Την αρχική αδιαφορία διαδέχτηκε η προφητεία ότι το νόμισμα αυτό δεν θα είχε καμία τύχη και στη συνέχεια οι προειδοποιήσεις για τους κινδύνους που εγκυμονεί για την ηγεμονία του δολαρίου.

Όπως το αντιαμερικανικό κλίμα στην Ευρώπη στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου λειτούργησε ανασταλτικά για την Ατλαντική Συμμαχία, έτσι και ο ευρωσκεπτικισμός των Αμερικανών απειλεί την διατλαντική συνεργασία μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Η αμερικανική κριτική όμως παλινδρομεί. Όταν η Ευρώπη κάνει βήματα προς την πολιτική ολοκλήρωση, συναντά την αντίδραση των ΗΠΑ, οι οποίες προτιμούν μια πιο χαλαρή Ευρώπη με πολλά κέντρα αποφάσεων, στην οποία μπορούν ευκολότερα να ασκήσουν επιρροή. Από την άλλη πλευρά, όταν η Ευρώπη κάνει βήματα πίσω, κατηγορείται για έλλειψη βούλησης. Οι ΗΠΑ παροτρύνουν την Ευρώπη να επιδείξει μεγαλύτερη συλλογικότητα σε θέματα άμυνας και εξωτερικής πολιτικής, απαιτώντας όμως από τους Ευρωπαίους να ζητούν την έγκριση των ΗΠΑ πριν αναλάβουν οποιαδήποτε πρωτοβουλία στους τομείς αυτούς.

Εν κατακλείδι, οι Ευρωαμερικανικές σχέσεις στην μετά τον Ψυχρό Πόλεμο εποχή, μετά από μια σύντομη μεταβατική περίοδο, χαρακτηρίζονται και πάλι από το μοντέλο του Ψυχρού Πολέμου. Ο Ευρωκεντρισμός στα οικονομικά θέματα θα συνεχιστεί και θα ενισχυθεί, ενώ στα θέματα της άμυνας και της ασφάλειας θα εξακολουθήσει η αμερικανική κυριαρχία¹⁴.

¹³ Αρβανιτόπουλος Κων/νος- Ήφαιστος Παναγιώτης, "Ευρωατλαντικές Σχέσεις", Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 1999, σ. 149, 159, 163, 165.

¹⁴ Αρβανιτόπουλος Κων/νος- Ήφαιστος Παναγιώτης, "Ευρωατλαντικές Σχέσεις", Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα,

Η θέση των ΗΠΑ στο διεθνές σύστημα του 21^{ου} αιώνα

Η υπεροχή των ΗΠΑ σε υλικούς συντελεστές ισχύος έναντι των άλλων μεγάλων δυνάμεων αυξάνεται κατά τα τελευταία χρόνια. Αυτό φαίνεται από την εξέλιξη της σχετικής οικονομικής ισχύος, που συνήθως μετράται με δείκτη το ΑΕΠ (Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν).

Τα στοιχεία δείχνουν ότι η οικονομία των ΗΠΑ χαρακτηρίζεται από εντυπωσιακό αναπτυξιακό δυναμισμό, σε σύγκριση με άλλες μεγάλες οικονομίες, ιδίως την Ιαπωνία και τη Γερμανία που βρίσκονται από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 σε φάση οικονομικής στασιμότητας. Σε αυτό πρέπει να προστεθεί και η διαρκής αύξηση του πληθυσμού των ΗΠΑ λόγω μεταναστευτικών εισροών - σε είκοσι χρόνια προβλέπεται ο πληθυσμός των ΗΠΑ να προσεγγίσει τα 400 εκατομμύρια. Ως εκ τούτου, δε διαφαίνεται στον σημερινό ορίζοντα μια δύναμη, που να απειλεί να εκτοπίσει τις ΗΠΑ σε οικονομική ισχύ στο ορατό μέλλον. Μονάχα πολύ μακροπρόθεσμα ενδέχεται να αναδυθεί η Κίνα ως νέα οικονομική υπερδύναμη.

Ακόμα ισχυρότερη είναι η θέση των ΗΠΑ στο διεθνή καταμερισμό στρατιωτικής ισχύος. Αν και δεσμεύουν λιγότερο από το 4% του ΑΕΠ τους σε αμυντικές δαπάνες, σε αντιδιαστολή με το 6,5% της δεκαετίας του 1980, οι ΗΠΑ το 2003 έφτασαν να δαπανούν το 43% των παγκόσμιων αμυντικών δαπανών. Όπως και στην οικονομία, η στρατιωτική υπεροχή των ΗΠΑ έχει αυξηθεί την τελευταία δεκαετία. Πρέπει να σημειωθεί εδώ, ότι η απλή σύγκριση των αμυντικών δαπανών υποεκτιμά την αμερικανική στρατιωτική υπεροχή:

Πρώτον, οι ΗΠΑ δεσμεύουν μεγαλύτερο μέρος των αμυντικών τους δαπανών στην ανάπτυξη νέων στρατιωτικών τεχνολογιών και, ως εκ τούτου, έχουν εξασφαλίσει μεγάλη ποιοτική υπεροχή, ιδίως όσον αφορά ολοκληρωμένα οπλικά συστήματα (C4I: command, control, communications, computation & intelligence).

Δεύτερον, οι συγκριτικά υψηλές ετήσιες αμερικανικές δαπάνες προσθέτουν σε ένα ήδη εντυπωσιακό οπλοστάσιο. Εάν, για παράδειγμα, μια άλλη δύναμη επιθυμούσε να φτάσει την αμερικανική στρατιωτική ισχύ, θα έπρεπε για αρκετά χρόνια να δεσμεύει πολύ μεγαλύτερα ποσά για την άμυνα από τις ΗΠΑ, έως ότου να καλύψει τη σημερινή διαφορά σε στρατιωτικά μέσα (η Ρωσία αποτελεί εξαίρεση, καθώς κληρονόμησε το μείζον μέρος του εντυπωσιακού, αν και πλέον πεπαλαιωμένου, οπλοστασίου της Σοβιετικής Ένωσης).

Η σημερινή υπεροχή των ΗΠΑ φαίνεται και από άλλου είδους δείκτες. Σύμφωνα με την κατάταξη των καλύτερων πανεπιστημίων παγκοσμίως που εκπόνησε το πανεπιστήμιο της Σαγκάης (Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας), τα 51 από τα 100 καλύτερα πανεπιστήμια στον κόσμο βρίσκονται στις ΗΠΑ. Η αμερικανική υπεροχή είναι ακόμα πιο εντυπωσιακή στην κορυφή της λίστας, καθώς τα 17 από τα 20 καλύτερα πανεπιστήμια στον κόσμο βρίσκονται στις ΗΠΑ. Η αμερικανική υπεροχή στον χώρο των επιστημών φαίνεται και από την κατανομή των βραβείων Νόμπελ, στα οποία κυριαρχούν, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, επιστήμονες αμερικανικών ιδρυμάτων.

1999, σ. 176, 177, 178, 179, 180, 181.

Οι ΗΠΑ και η Ε.Ε.

Μετά την πρόσφατη διεύρυνσή της, η Ε.Ε. είναι μεν λιγότερο ανεπτυγμένη από τη σκοπιά του κατά κεφαλήν εισοδήματος, το συνολικό ευρωπαϊκό ΑΕΠ των 27 κρατών-μελών, ωστόσο είναι περίπου ίσο με το ΑΕΠ των ΗΠΑ στα \$11 τρισεκατομμύρια. Επομένως, από τη σκοπιά των οικονομικών μεγεθών, η Ε.Ε. έχει το υπόβαθρο για να καταστεί υπερδύναμη συγκρίσιμη με τις ΗΠΑ. Ο Αμερικανός αναλυτής της διεθνούς πολιτικής Charles Kupchan προέβλεψε πρόσφατα, ότι η Ε.Ε. ενδέχεται να διαδεχθεί τις ΗΠΑ στην πρωτοκαθεδρία της διεθνούς πολιτικής κατά τα πρότυπα των ιστορικών διεργασιών με τις οποίες το Βυζάντιο διαδέχθηκε τη Ρώμη. Ωστόσο, μια τέτοια εξέλιξη πρέπει να κριθεί απίθανη στο ορατό μέλλον. Η αμερικανική αντιμετώπιση της διαδικασίας Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης έχει διαφοροποιηθεί πρόσφατα. Παραδόξως, η πρώτη μεγάλη ώθηση προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση προήλθε από τις ίδιες τις ΗΠΑ, που επέμειναν το Σχέδιο Μάρσαλ να υλοποιηθεί σε πολυμερές πλαίσιο, δηλαδή μέσω της ανάπτυξης των οικονομικών σχέσεων μεταξύ των χωρών της Δυτικής Ευρώπης.

Η αμερικανική στάση άρχισε να αλλάζει μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, όταν η Ε.Κ./Ε.Ε. υιοθέτησε τους στόχους της ΟΝΕ και της ΚΕΠΠΑ. Με την ΟΝΕ, η Ε.Ε. απέκτησε το Ευρώ, το μόνο νόμισμα που στο ορατό μέλλον είναι σε θέση να απειλήσει τη σημερινή κυριαρχία του δολαρίου ως του μέσου των διεθνών οικονομικών συναλλαγών. Με την ΚΕΠΠΑ, η διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης επεκτάθηκε στους κρίσιμους τομείς της εξωτερικής πολιτικής και της άμυνας, που βρίσκονται στον πυρήνα της κυριαρχίας των κρατών. Με το ενιαίο νόμισμα και την προοπτική μεγαλύτερης αμυντικής ολοκλήρωσης, η Ε.Ε. έχει αρχίσει να αποκτάει κάποια από τα χαρακτηριστικά μιας ενιαίας δύναμης που θα μπορούσε δυνητικά να αμφισβητήσει στο μέλλον την πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ.

Για να αποσοβήσουν την αμυντική αυτονόμηση της Ευρώπης, οι ΗΠΑ επιδίωξαν να μετεξελιχθούν το ΝΑΤΟ από αμυντική συμμαχία έναντι μιας απειλής που έχει εκλείψει, σε ευρωπαϊκό μηχανισμό ασφαλείας ικανό να επεμβαίνει στρατιωτικά σε περιφερειακές κρίσεις (Βοσνία, Κόσοβο). Κατ' αυτόν τον τρόπο, ήλπιζαν να καλύψουν τις μεταψυχροπολεμικές ευρωπαϊκές ανάγκες ασφαλείας μέσα σε νατοϊκά πλαίσια, ώστε να αποδυναμώσουν την όποια διάθεση των Ευρωπαίων να επενδύσουν τα μεγάλα κονδύλια που είναι απαραίτητα για την ανάπτυξη αυτόνομων ευρωπαϊκών αμυντικών δομών. Η κυβέρνηση Μπους αντέδρασε ιδιαίτερα έντονα το 2003 στην πρωτοβουλία της Γαλλίας, της Γερμανίας και του Βελγίου για την ανάπτυξη σύγχρονου ευρωπαϊκού στρατηγείου ολοκληρωμένου πολέμου, καθώς θα αποτελούσε ένα πρώτο βήμα απεξάρτησης της Ε.Ε. από τις αμυντικές δομές του ΝΑΤΟ, δηλαδή από τα προηγμένα ολοκληρωμένα συστήματα πολέμου των ΗΠΑ.

Στις ΗΠΑ αναπτύσσεται σήμερα η αντίληψη ότι οι αμερικανικές φοβίες για την περίπτωση να αναδειχθεί η Ε.Ε. ως ανταγωνιστική υπερδύναμη είναι αβάσιμες. Όπως διαπίστωσε ο αναλυτής των διεθνών σχέσεων Robert Kagan: «Εκτός από ζητήματα εμπορίου, η Ευρώπη δεν είναι παγκόσμιος παίκτης με την παραδοσιακή γεωπολιτική έννοια της ικανότητας να προβάλει ισχύ πολύ πέρα από τα σύνορά της. Λίγοι Ευρωπαίοι επιδιώκουν καν έναν τέτοιο ρόλο. Αυτό σημαίνει ότι οι Αμερικανοί πρέπει να «θάψουν» για τα καλά όλες τις παράλογες φοβίες τους περί της ανάδυσης μιας εχθρικής ευρωπαϊκής υπερδύναμης». Σύμφωνα με τον Kagan, η Ε.Ε. λειτουργεί αποτελεσματικά ως σταθεροποιητικός

παράγοντας στην άμεση περιφέρειά της, μέσω της «μαλακής» ισχύος της και, κυρίως, μέσω της διαδικασίας διεύρυνσής της, κατά τρόπο που είναι συμπληρωματικός και όχι ανταγωνιστικός στην «σκληρή» ισχύ των ΗΠΑ.

ΤΑ ΠΙΘΑΝΑ ΟΦΕΛΗ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η Ευρωπαϊκή πολιτική της Ελλάδας θεωρείται από πολλούς ότι είναι η σημαντικότερη εξωτερική επιλογή της χώρας τις τελευταίες δεκαετίες. Γι' αυτό απαιτείται ακριβής κατανόηση της αφετηριακής λογικής, των παραγόντων στους οποίους οφείλεται η σημερινή μορφή των θεσμών της και των διλημμάτων που αντιμετωπίζει η διαδικασία στο πέρασμα από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα¹⁵.

Η Ελλάδα υπήρξε ήδη από τα πρώτα βήματα της Ενωμένης Ευρώπης θιασώτης και ένθερμος υποστηρικτής του ενωσιακού εγχειρήματος. Από την αρχή ήταν ξεκάθαρη η προσήλωση του ελληνικού κράτους και του ελληνικού λαού στην ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η Ελλάδα θεώρησε την Κοινότητα ως το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα μπορούσε να σταθεροποιήσει το δημοκρατικό πολιτικό σύστημα και τους θεσμούς της χώρας, καθώς και τον ισχυρό παράγοντα που θα συνέβαλε στην ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας.

Οι λόγοι για τους οποίους η Ελλάδα θεωρούσε σημαντική την συμμετοχή της στην Ε.Ο.Κ. ποικίλουν. Πρώτα από όλα, η συμμετοχή στην Κοινότητα θα βοηθούσε το ελληνικό κράτος στην σταθεροποίηση του δημοκρατικού του πολιτεύματος και των θεσμών του. Ήταν επίσης βέβαιο ότι η Κοινότητα θα στήριζε τις προσπάθειες του ελληνικού κράτους για την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας και της κοινωνίας του, πράγμα που συνέβη μέσω των Ολοκληρωμένων Μεσογειακών Προγραμμάτων και των Κοινωνικών Προγραμμάτων Στήριξης (ΚΠΣ). Επιπλέον, η Ελλάδα θέλησε μέσα από την συμμετοχή της στην Κοινότητα να ενισχύσει την θέση της έναντι της Τουρκίας, η οποία αποτελούσε την μεγαλύτερη απειλή μετά μάλιστα την εισβολή και κατάληψη του βόρειου εδάφους της Κύπρου. Τέλος, επιθυμούσε την περαιτέρω ανεξαρτητοποίησή της στο διεθνές και περιφερειακό σύστημα, καθώς και την ενεργό συμμετοχή της στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Πράγματι, η Ελλάδα ευνοήθηκε σε εξαιρετικό βαθμό από την ένταξη και τη συμμετοχή της στις ευρωπαϊκές κοινότητες, τόσο σε πολιτικό όσο και σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Η ενίσχυση των δημοκρατικών θεσμών, η οικονομική ανάπτυξη, η κοινωνική πρόοδος αποτελούν τους αδιάψευστους μάρτυρες της συμβολής αυτής.

Η εμπειρία της Ελλάδας στην Ε.Ε. χαρακτηρίζεται από μία σειρά θεαματικών αλλαγών προς όφελος της χώρας. Η ελληνική οικονομία και η χώρα συνολικά σημείωσαν αματώδη πρόοδο, με αποκορύφωμα την ένταξη στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση και την καθιέρωση του ευρώ ως επίσημου νομίσματος. Παράλληλα, σημειώθηκε γενική άνοδος του βιοτικού επιπέδου, που είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του εισοδήματος και του ΑΕΠ.

Σήμερα η Ελλάδα επιδιώκει την περαιτέρω ενίσχυση της θέσης της στον πυρήνα της

¹⁵ Ήφαιστος Παναγιώτης, "Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης", Εκδόσεις Ποιότητα, 1999, σ. 158

Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ταυτόχρονα προωθούνται αλλαγές και μεταρρυθμίσεις σε θεσμικό, πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο ώστε η Ελλάδα να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά της προκλήσεις της νέας εποχής.

Η Ελλάδα όπως και στο παρελθόν, έτσι και σήμερα, επιθυμεί μία Ευρώπη δυνατή και πραγματικά ενωμένη. Μία Ευρώπη που θα αγκαλιάζει τους πολίτες της, προσφέροντάς τους ασφάλεια, ειρήνη, ευημερία, δημοκρατία, πρόοδο. Οι προκλήσεις εμφανίζονται μπροστά μας.

Οι στόχοι αυτοί είναι φιλόδοξοι αλλά και ρεαλιστικοί. Οφείλουμε να αδράξουμε τις ευκαιρίες που μας παρουσιάζονται, να εργαστούμε με μέθοδο, πρόγραμμα και όραμα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση θα αποτελέσει το φορέα που θα οδηγήσει τον λαό μας στον 21ο αιώνα με ασφάλεια, αυτοπεποίθηση, αισιοδοξία και δυναμισμό. Η Ελλάδα δεν έχει μόνο να κερδίσει πολλά από την Ευρώπη αλλά έχει τις δυνάμεις και τη θέληση να προσφέρει ακόμα περισσότερα.

Οφέλη και Επιπτώσεις για την Ελλάδα από είσοδο Βουλγαρίας - Ρουμανίας στην Ε.Ε.

➔ Η Ελλάδα, έως τώρα γεωγραφική ευρωπαϊκή νησίδα στη ΝΑ. Ευρώπη, ενσωματώνεται στο χερσαίο εδαφικό κορμό της Ε.Ε. μέσω της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας. Αποκτά ευρωπαϊκή ενδοχώρα, απρόσκοπτη πρόσβαση στις παραδουνάβιες περιοχές, τους οδικούς και ενεργειακούς διαδρόμους που συνδέουν την Ε.Ε. με τις αγορές της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, ενώ το λιμάνι της Θεσσαλονίκης έρχεται πιο κοντά στο Δούναβη, το μεγάλο αυτό υδάτινο δίαυλο, μέσω του οποίου διακινούνται αγαθά και εμπορεύματα από τη Δ. Ευρώπη προς τη Μαύρη Θάλασσα και τον Καύκασο και αντιστρόφως. Αξίζει εδώ να αναφερθεί ότι η Βουλγαρία αποτελεί τον τρίτο πελάτη των ελληνικών εξαγωγών, με μερίδιο 7% επί του συνόλου των εθνικών εξαγωγών.

➔ Διασφαλίζονται οι πλούσιες ελληνικές επενδυτικές δραστηριότητες στις δύο αυτές χώρες, δημιουργούνται προϋποθέσεις για ακόμα πιο εύκολες οικονομικές συναλλαγές, ενώ ο τουρισμός, ειδικά στη Βόρεια Ελλάδα, θα τονωθεί. Οι επιπτώσεις γενικότερα στον οικονομικό τομέα προδιαγράφονται ευνοϊκές, κάτι που οι ειδικοί επιμένουν πως θα φανεί σε βάθος χρόνου.

➔ Βέβαια, η βαλκανική πρόκληση θα είναι τώρα μεγαλύτερη για την Ελλάδα. Δεν θα αποτελεί πλέον τον αποκλειστικό «παίκτη» στην περιοχή στο όνομα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σόφια και Βουκουρέστι θα διεκδικήσουν ρόλο στο οικονομικοπολιτικό γίγνεσθαι, αμφισβητώντας την ελληνική υπεροχή. Η Βουλγαρία άνοιξε ήδη την αγκαλιά της στο «αδελφό», όπως το θεωρεί, έθνος των Σλαβομακεδόνων της Π.Γ.Δ.Μ., χορηγώντας απλόχερα διαβατήρια σε πολίτες της, με προφανείς στόχους, ενώ η Ρουμανία των 20.000.000 κατοίκων και των σοβαρών υποδομών της, θεωρείται ως η ανερχόμενη οικονομική δύναμη της περιοχής και η χώρα που μπορεί να «παίξει» πολιτικά στον τέως σοβιετικό Νότο.

➔ Σε πρακτικό επίπεδο, πάντως, τα βόρεια σύνορά μας δεν άνοιξαν διάπλατα από την 1η Ιανουαρίου του 2007. Οι έλεγχοι διαβατηρίων, χαλαροί πλέον, θα συνεχιστούν, μέχρις ότου οι δύο χώρες ενταχθούν στη Συνθήκη Σένγκεν, σε 2-3 χρόνια. Μαζική κάθοδος φτωχών μεταναστών δεν αναμένεται. Η συμφωνία ένταξης προβλέπει επταετή μεταβατική περίοδο, κατά την οποία δε θα επιτρέπεται η ελεύθερη διακίνηση ανθρώπων από τη

Βουλγαρία και τη Ρουμανία, εκτός και αν μία χώρα θέλει να την περιορίσει, π.χ. στον ένα χρόνο. Η Ελλάδα φιλοξενεί ήδη νόμιμα 200.000 Βούλγαρους και οι διαδικασίες εισόδου των πολιτών της γείτονος είναι ακόμα και τώρα σχετικά απλές¹⁶.

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αναμφίβολα, η Πολιτική Ένωση εντός της Ε.Ε. σχετίζεται ζωτικά με την οικονομική και εμπορική ενοποίηση, αλλά ουδέποτε θα επιτευχθεί, αν η οικονομική ολοκλήρωση δεν συμπληρωθεί με κεντρικούς πολιτικούς θεσμούς, ανάλογα και αντίστοιχα νομοθετικά όργανα και συμπερίληψη των τομέων κρατικής κυριαρχίας που αφορούν στην εξωτερική άσκηση βίας (άμυνα, ασφάλεια, διπλωματία, πολιτικοστρατιωτικές αποφάσεις)¹⁷.

Κρίσιμης σημασίας ζήτημα, επίσης, αποτελεί η αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών- μελών με την ευρύτερη έννοια του όρου. Δηλαδή αλληλεγγύη για ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη, διπλωματική και αμυντική αλληλεγγύη και πολιτισμικές μεθέξεις που θα αυξήσουν τους πνευματικούς δεσμούς σε κοινωνικοπολιτικό επίπεδο. Αυτοί οι παράγοντες είναι ενδεχομένως αποφασιστικής σημασίας για τη διαμόρφωση ενός ευρωπαϊκού κοινωνικοπολιτικού χώρου και ενός δικαίου χαρακτήρα δημόσιου ευρωπαϊκού χώρου. Είναι προφανές πως η θέση που υποστηρίζεται είναι πως η ολοκλήρωση σε κοινωνικοπολιτικό επίπεδο δεν είναι ζήτημα μόνο νομικών, ωφελιμιστικών ή θεσμικών ρυθμίσεων αλλά επίσης, όπως το έθεσε ο Jean Monnet, ζήτημα «ένωσης ανθρώπων»¹⁸.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 το *modus vivendi* που συμφωνήθηκε και

¹⁶ Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών (ΕΚΕΜ), <http://www.proeuro.gr/articles>

¹⁷ Ήφαιστος Παναγιώτης, "Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης", Εκδόσεις Ποιότητα, 1999, σ. 135.

¹⁸ "Μεταπτυχιακός κύκλος σπουδών - Κοινές Πολιτικές της Ε.Ε. - Εαρινό εξάμηνο 2008", www.ifestos.edu.gr

εδραιώθηκε είναι πως από τη μια πλευρά θα ενισχυθεί το κοινοτικό κεκτημένο με την νομισματική και οικονομική ενοποίηση και από την άλλη πλευρά τα κράτη θα συνεχίσουν να είναι οι ύστατοι εντολείς των εντολοδόχων υπερεθνικών θεσμών. Ταυτόχρονα, το status quo στα θέματα άμυνας και στρατηγικής διαιωνίστηκε με τις εθνικές στρατηγικές και την Ατλαντική Συμμαχία να βρίσκονται στις ψηλότερες βαθμίδες των προτεραιοτήτων των κρατών μελών¹⁹.

Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι έχουν αρχίσει να αναπτύσσονται φυγόκεντρες τάσεις στον ευρωατλαντικό χώρο, τόσο στο αμυντικό όσο στο οικονομικό και πολιτικό πεδίο. Η εξέλιξη αυτή μπορεί να οδηγήσει σταδιακά στην αυτονόμηση της ευρωπαϊκής άμυνας σε συνδυασμό με την εξέλιξη της οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης της Ευρώπης. Η ενιαία αγορά και το ενιαίο νόμισμα εγγυώνται ότι θα υπάρξει μια κοινή ευρωπαϊκή στάση έναντι του έξω κόσμου και ιδιαίτερα των ΗΠΑ. Οι ίδιοι οι Αμερικάνοι πιστεύουν ότι ο οικονομικός και τεχνολογικός ανταγωνισμός ανάμεσα στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη θα λειτουργήσει ως κίνητρο για την επίτευξη της πολιτικής ενοποίησης της Ευρώπης²⁰.

Κανένα Ευρωπαϊκό κράτος μόνο του δεν μπορεί πλέον να ανταγωνιστεί τις ΗΠΑ, την Ιαπωνία, και προσεχώς την Κίνα, τη Ρωσία και την Ινδία ή να συνεργαστεί μαζί τους και να τα αντιμετωπίσει ως ισότιμο εταίρος. Μόνο με τη συνεργασία των ευρωπαϊκών κρατών-μελών στους τομείς της έρευνας, της τεχνολογίας και της βιομηχανίας είναι δυνατόν να αντιμετωπιστούν οι οικονομικοί κολοσσοί της Αμερικής και των χωρών της λεκάνης του Ειρηνικού, όπου διαμορφώνονται νέοι οικονομικοί και πολιτικοί συνασπισμοί.

Εκτιμάται ότι οι ΗΠΑ θα διατηρήσουν τη δεσπόζουσα θέση στο διεθνή καταμερισμό ισχύος στο προβλεπτό μέλλον, καθώς είναι χώρα ηπειρωτικών διαστάσεων με δυναμική οικονομία (αν και τελευταία φέρεται να είναι σε ύφεση) και ραγδαία αναπτυσσόμενο, λόγω των μεταναστευτικών εισροών, πληθυσμό. Αποκλείεται επομένως, να παρακμάσουν με την ταχύτητα της Μεγάλης Βρετανίας στο πρώτο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα, η οποία ως σχετικά μικρή χώρα επισκιάστηκε από τις μεγαλύτερες πληθυσμιακά μεγάλες δυνάμεις, μόλις απώλεσε το πλεονέκτημα της πρωτοπορίας στην αρχική βιομηχανική επανάσταση²¹.

Από τη σκοπιά των ΗΠΑ, σημαντική δικλείδα ασφαλείας έναντι της προοπτικής της ανάδυσης ανταγωνιστικής Ευρωπαϊκής υπερδύναμης είναι η ίδια η διαδικασία της διεύρυνσης της Ε.Ε. Όσο περισσότερα και ετερογενή μέλη έχει η Ε.Ε., τόσο δυσκολότερο είναι να αναπτυχθεί στους λαούς της κοινή ευρωπαϊκή πολιτική συνείδηση. Αυτός είναι ένας από τους λόγους που οι ΗΠΑ υποστήριξαν τη διεύρυνση της Ε.Ε. στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη και την ενταξιακή προοπτική της Τουρκίας. Παραδόξως, η διεύρυνση της Ε.Ε., που μεγαλώνει τον πληθυσμό και το ΑΕΠ της, καθιστώντας την συγκρίσιμη σε οικονομικά μεγέθη με τις ΗΠΑ, την καθιστά συνάμα λιγότερο ικανή να μετεξελιχθεί σε ενιαία υπερδύναμη²².

¹⁹ "Μεταπτυχιακός κύκλος σπουδών - Κοινές Πολιτικές της Ε.Ε. - Εαρινό εξάμηνο 2008", www.ifestos.edu.gr

²⁰ Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, "Η αμερικανική εξωτερική πολιτική μετά τον ψυχρό πόλεμο", Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2003, σ. 150.

²¹ Παλασσηρίου Χαράλαμπος, "Οι σχέσεις των ΗΠΑ με Ε.Ε., Κίνα, Ρωσία, Ιαπωνία", 31 Μαΐ 2005, ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ, <http://www.idkaramanlis.gr/html/arxeio/>

²² Παλασσηρίου Χαράλαμπος, "Οι σχέσεις των ΗΠΑ με Ε.Ε., Κίνα, Ρωσία, Ιαπωνία", 31 Μαΐ 2005, ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ, <http://www.idkaramanlis.gr/html/arxeio/>

Η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ε.Ε. υπήρξε μια στρατηγική επιλογή. Ενίσχυσε καθοριστικά τη διεθνή θέση της χώρας μας. Επηρέασε την εξωτερική πολιτική, την οικονομική και αναπτυξιακή δυναμική μας. Με την ένταξη της χώρας μας στην Ε.Ε. εδραιώθηκε η πολιτική ομαλότητας και σταθερότητας, ενδυναμώθηκε η οικονομία, η ανάπτυξη και η κοινωνική συνοχή.

Η Ελλάδα απέκτησε πολιτική και οικονομική ισχύ στην ευρύτερη περιοχή. Απορρόφησε κοινοτικούς πόρους, στήριξε τον αγροτικό πληθυσμό, πραγματοποίησε μεγάλα έργα, χρηματοδότησε πολιτικές για την ανάπτυξη και την ευημερία. Η Ε.Ε. αποτελεί το σταθερό και αδιαμφισβήτητο πλαίσιο για την πορεία της χώρας μας στον 21^ο αιώνα²³.

Με την προσχώρηση της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας στην ευρωπαϊκή οικογένεια, καταργούνται τα διαχωριστικά σύνορα του παρελθόντος σε ένα μεγάλο μέρος της Βαλκανικής. Δημιουργείται μία νέα γεωπολιτική πραγματικότητα στη ΝΑ Ευρώπη και διαμορφώνεται ευνοϊκότερο για την ευρύτερη περιοχή περιβάλλον. Η Βουλγαρία και η Ρουμανία μπορούν να αποτελέσουν «θετικό παράδειγμα» για τις γείτονες χώρες των Δυτικών Βαλκανίων ως προς τη δική τους ευρωπαϊκή προοπτική. Εξάλλου, το παράδειγμα των εν λόγω χωρών αποδεικνύει ότι «το παρελθόν των κρατών δεν μπορεί να υποθηκεύσει το μέλλον τους». Η Ελλάδα οφείλει να προσαρμοστεί και να εκμεταλλευθεί πλήρως τα νέα γεωπολιτικά δεδομένα που διαμορφώνονται στην περιοχή. Παράλληλα, η χώρα μας θα πρέπει να διαχειριστεί με όσο το δυνατόν πιο αποδοτικό τρόπο το νέο συγκριτικό πλεονέκτημα που σταδιακά μπορεί να διαφανεί, ενώ θα

²³ Παπουτσής Χρήστος, "Ελλάδα, 25 χρόνια στην Ευρωπαϊκή Ένωση", <http://www.europeanspirit.gr/>

πρέπει να διασφαλίσει, σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το καθεστώς εισαγωγών κυρίως προϊόντων ζωικής προέλευσης στα ελληνικά σύνορα για την αποφυγή ανεπιθύμητων καταστάσεων²⁴.

Αν κάτι είναι σίγουρο, πάντως, είναι ότι, ανεξαρτήτως του πόσο σημαντική είναι η Ε.Ε. για ένα κράτος- μέλος, τόσο στην Ευρώπη όσο και στον κόσμο το έθνος - κράτος θα παραμείνει το θεμέλιο των διακρατικών σχέσεων, ο κύριος κοινωνικοπολιτικός χώρος διανεμητικής δικαιοσύνης και το έσχατο μέσο άμυνας και ασφάλειας των πολιτών του²⁵.

Σήμερα, οι πολιτικές αποφάσεις που λαμβάνονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο ολοένα και περισσότερο επηρεάζουν τη ζωή μας. Η αλήθεια είναι ότι, η Ευρώπη ως όραμα, ως μια παγκόσμια πολιτική και οικονομική οντότητα είναι ακόμα υπό διαμόρφωση. Καθώς η εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι διαρκής. Είναι μια πορεία αναζητήσεων, κατακτήσεων, αλλά και μεγάλων αντιφάσεων.

Επιπρόσθετα, η παγκοσμιοποίηση μέσα από την επικράτηση της αγοράς, αλλά και η ραγδαία ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών, των μεταφορών και της επικοινωνίας, οδηγεί στην αλλαγή των παραγωγικών δομών και επιδρά καθοριστικά στη φύση της εργασίας, επιδρά στις κοινωνικές σχέσεις, επιδρά στον χαρακτήρα της εκπαίδευσης, επιδρά ακόμη και στον πολιτισμό. Υπό αυτό το πρίσμα, η Παγκοσμιοποίηση επηρέασε και επηρεάζει βαθιά την Ευρωπαϊκή εξέλιξη²⁶. Το μόνο βέβαιο είναι πως η Ευρώπη έχει να διανύσει ακόμα μακρά και γεμάτη προκλήσεις πορεία προκειμένου να επιτύχει την ολοκλήρωσή της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, "Η αμερικανική εξωτερική πολιτική μετά τον ψυχρό πόλεμο", Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2003.
- ☞ Αρβανιτόπουλος Κων/νος - Ήφαιστος Παναγιώτης, "Ευρωατλαντικές Σχέσεις", Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 1999.
- ☞ Ήφαιστος Παναγιώτης, "Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης", Εκδόσεις Ποιότητα, 1999.
- ☞ Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Ερευνών (ΕΚΕΜ), <http://www.proeuro.gr/articles>.
- ☞ Ιωακείμης Παναγιώτης, "Η Νέα Διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Ελλάδα (ΚΥΠΡΟΣ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΑΝ. ΕΥΡΩΠΗ), Προβλήματα, Συνέπειες, Στρατηγική".
- ☞ Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων (ΙΑΑ), "Σχέσεις ΗΠΑ- ΕΕ στη παρούσα Συγκυρία", Τεύχος 54, 22 Φεβρουαρίου. 2005.
- ☞ Παπουτσής Χρήστος, "Ελλάδα, 25 χρόνια στην Ευρωπαϊκή Ένωση", <http://www.europeanspirit.gr/>
- ☞ Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, "Οι σχέσεις των ΗΠΑ με ΕΕ, Κίνα, Ρωσία, Ιαπωνία", 31 Μαΐου 2005, ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ.
- ☞ "Μεταπτυχιακός κύκλος σπουδών, "Κοινές Πολιτικές της ΕΕ", Εαρινό εξάμηνο 2008, www.ifestos.edu.gr
- ☞ Σεμινάριο Στρατηγικών Πληροφοριών, ΓΕΕΘΑ, 4-8 Οκτ 2004, "Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και το μέλλον της Ευρώπης", Π. Κ. Ιωακείμης.
- ☞ SEC (2007) 1597, "Στρατηγική για πιο ισχυρή και ανταγωνιστική ευρωπαϊκή αμυντική βιομηχανία. Περίληψη της εκτίμησης αντίκτυπου", Βρυξέλλες, 5 Δεκεμβρίου 2007, <http://eur-lex.europa.eu/>
- ☞ <http://www.idkaramanlis.gr/html/arxeio/>
- ☞ [http://el.wikipedia.org/wiki/Ευρωπαϊκή Ένωση](http://el.wikipedia.org/wiki/Ευρωπαϊκή_Ένωση)".

²⁴ Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών (ΕΚΕΜ), <http://www.proeuro.gr/articles>

²⁵ "Μεταπτυχιακός κύκλος σπουδών - Κοινές Πολιτικές της Ε.Ε. - Εαρινό εξάμηνο 2008", www.ifestos.edu.gr

²⁶ Παπουτσής Χρήστος, "Ελλάδα, 25 χρόνια στην Ευρωπαϊκή Ένωση", <http://www.europeanspirit.gr/>